پوگڻ پوگڻ ۾

امتياز ابڙو

مٽياري ڪتاب دوست پروگرام

پوکَڻ پوکَڻ ۾

امتياز ابڙو

مٽياري ڪتاب دوست پروگرام

2008ع

هن ڪتاب جا حق ۽ واسطا مصنف وٽ محفوظ

ڪتاب جو نالو: پوڳن پوڳن ۾
مصنف: امتياز ابڙو
تعداد: هڪ هزار
ڇاپو: پهريون
ڇپيندڙ: سنڌي ادبي بورڊ، ڄامشورو
ٽائيٽل لي آئوٽ سڪندر علي شاهه ۽ مير علي شاهه
قيمت:

هي ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ پرنٽنگ پريس ڄامشورو مان مٽياري ڪتاب دوست پروگرام تحت ڇپائي شايع ڪرايو ويو. مٽياري ڪتاب دوست پروگرام ضلعي حڪومت مٽياري طرفان ضلعي اندر ڪتاب علم دوستي کي فروغ ڏيڻ ۽ ضلعي جي شاعرن، عالمن و اديبن جي قلمي ڪوشش کي شايع ڪرائڻ لاءِ شروع ڪيو ويو آهي.

پيغام

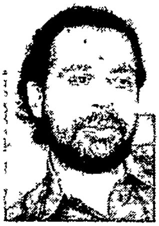

مٽياري ضلعي حڪومت جي لاءِ اها ڳالهه باعثِ افتخار آهي جو مٽياري ڪتاب دوست پروگرام ذريعي ضلعي جي علمي و تاريخي ورثي کي محفوظ ڪرڻ لاءِ پهريون قدم کنيو. اسان جي اها ننڍڙي ڪوشش عالمن، اديبن، شاعرن ۽ تاريخدانن جي قلمي پورهئي کي شايع ڪري عام عوام تائين پهچائڻ ۾ مددگار ثابت ٿيندي.

سيد محمد علي شاهه ڄاموٽ
ضلع ناظم مٽياري

ارپنا

پنهنجن شهزادن
فيضان
۽
حَيان
جي نالي

ٻه اکر

شاھ عبداللطيف ڀٽائي جي سون ورني سنڌ ۽ مخدوم سرور نوح رح عليہ جي شهر هالا سان وابستہ امتياز ابڙي جو مظبوط تعارف، مزاح نگار هجڻ سان گڏ سنو استاد دوست، يار ويس ۽ خوبصورت انسان پڻ آهي. سمجھ ۾ نہ پيو اچي تہ لفظن جي تند تند سان ڪيئن ملائيان جو امتياز جو ڪجھ حق ادا ٿئي،ڪاوش اخبار جي ڪالم پوڳن پوڳن ۾ ڪيترن ئي سالن کان معاشري کي ٺهڪ ۽ ڪلون اريپيندڙ امتياز. پنهنجي ذات ۾ حساس نظر اچي ٿو،شايد ننڍپڻ کان وٺي امتياز معاشري ۾ چاپلوسي،ٺڳيءَ،ڪوڙ،رهزني،لاقانونيت ۽ ناانصافي کي ويجهي کان مشاهدو ڪيو اٿس، نيوٽن لا مطابق اهي مذاحيہ ڪالم ڪنهن يقيناً طبقاتي ۽ معاشري Reactionn جو نتيجو آهن.

شابس هجيس هن اهڙي ڏکي صنف تي ڪيترن ئي سالن سان انصاف سان نڀايو ۽ داد ورتو اٿس،شل پڙهندڙ انهن ڪالمن ۾ امتياز جا ڳوڙها ڏسي سگھن! دعا آهي خدا کيس وڏي عمر ڏي ۽ اهڙي خوبصورتيءَ سان سنڌ واسين کيَ سچي دنيا ۾ ڪلائيندو رهي،شل وسي ۽ وسندو رهي،سچ پچ تہ سنڌ جي مٽيءَ ۽ جيجل جي جهوليءَ ۾ ملندڙ ٻوليءَ جو حق ادا ڪيو اٿس، ڪٿي اياز اهڙن لاءِ تہ نہ چيو آهي

جيڪا ٻولي ٿجّ سان تنهنجي پيٽ پئي!
سا تو ڪيئن ڪئي،اڄ ڪلھ آهي اوپري!

- اظفر بهزاد هالا

فهرست

صفحو	عنوان
7	1. شادي شده معنيٰ ختم شده
10	2. بادشاهه جي تلاش
16	3. گهوٽ
21	4. No جوان گلوڪارائون
25	5. گنجن جي زندگيءَ ۾ جهاتي!
29	6. گنجن جي زندگيءَ ۾ ٻيهر جهاتي!
33	7. ٿلهو ماڻهو ڊوڙي ٿو!
37	8. پيٽ
41	9. گهوڙ ڏيڻ
45	10. اوٻاسي ڏيڻ
50	11. ڪونگهرا هڻڻ
55	12. ڇڪ ڏيڻ
59	13. ٻي شادي ڪرڻ
63	14. وارَ ٺهرائڻ
67	15. راڳ ڳائڻ
71	16. مُڇون
76	17. ٻڪرُ ۽ مڙس
80	18. شادين جو مُنسٽر
85	19. وزيرِ ڊاڙيل
89	20. ڊاڪٽر چاپو خان
94	21. مَڪِين جو ڊاڪٽر
98	22. ٻَڪرن جا چَڪرَ
102	23. مڇرن جا حملا
106	24. ويلنٽائن ڊي: عاشقن جو ڏينهن!

.25	فقيرن جي دنيا	111
.26	جهاز ۽ ايئرهوسٽس	116
.27	ايوارڊ تقريب	121
.28	سنڌي ادب ۾ اديبائن جي کوٽ	125
.29	”ڏ“ سان ڏاڙيل	130
.30	سگريٽ نوشي	135
.31	زلزلا	139
.32	فروٽ بازار	144
.33	هڪ شاعر جو پروفائيل	149
.34	غريب ماڻهوءَ جي چٽني	154
.35	هڪ اداڪارا جو پروفائيل	158
.36	سائين ٽوپي	162
.37	نصاب ۽ نصيب	166
.38	ڪتاب: منهنجو دوست	170
.39	هڪ سرڪاري اديب جو انٽرويو	174
.40	مرد ۽ عورت	178
.41	منهنجي پياري هاسٽل	182
.42	جُوتا	186
.43	بجيٽ جي تقرير	191
.44	بيروزگاري هڪ نعمت	195
.45	پاپ ميوزڪ	200
.46	ڪجهه موالين جي باري ۾	205
.47	پروفيسر	210
.48	گڏهه ۽ ڊيموڪريٽڪ پارٽي	214
.49	ڪُرسي!	218
.50	اليڪشن ۾ يوڳَ	223
.51	واهه واهه هي ٻارَ تنهنجا....!	227
.52	دانش وَرُ	231

.53 گُتڪي تي پابندي	235
.54 دواخانو دَجال	239
.55 هِسٽري!	244
.56 ڊِنر تي حملو	249
.57 عيد جو ٽائيم ٽيبل	255
.58 بُش بُش.....!	260
.59 شادي شده بمقابلہ غير شادي شده	264
.60 پٽائيءَ جو ميلو	268
.61 سياسي ڪرڪيٽ	272
.62 "Suffer" نامو	276
.63 فيملي پلاننگ	281
.64 سنڌي ظالمي ڪانفرنس	285
.65 موبائيل فون	289
.66 "لالُو پرساد" يا "ديوُ"	294
.67 گنجن جي واپسي	298
.68 عيد جو چنڊ	301
.69 سنڌ جو ڳري ۽ ڳرو شاعر	305
.70 ريٽائر ملازم	309
.71 محقق ۽ تحقيق	313
.72 اخبار	317
.73 ڪالم گيري	322
.74 ڪاوش جا ڪالم نگار ۽ انهن جا فوٽو	326

***

پوگن پوگن ۴

شادي شده معنيٰ ختم شده

شادي ماڻهو ٽن سببن جي ڪري ڪندو آهي. پهريون جڏهن سندس ماءُ ڪيس چوندي آهي. ٻيو جڏهن سندس ٻارن جي ماءُ مرندي آهي ۽ ٽيون، جڏهن ڪيس ڪنهن کي ماءُ بنائڻو هوندو آهي. شادي اهو واحد ڪم آهي جيڪو سوچي سمجهي ڪرڻ کان پوءِ به سوچڻ سمجهڻ کان سواءِ ڪيل لڳندو آهي. هڪڙيءَ زال واري مڙس کي سنڌيءَ ۾ شادي شده ۽ پاڙي ۾ ختم شده چوندا آهن. عورت ۽ مرد جي شادي شده هئڻ ۾ بس اهو فرق آهي ته عورت شاديءَ کان اڳ خوفزده لڳندي آهي ۽ مرد شاديءَ کان پوءِ. ... !

شادي هر مرد توڙي عورت تي فرض آهي. رڳو انهن تي فرض ڪانهي، جن جي اڳ ۾ ئي شادي ٿيل آهي. شاديءَ کي عقلمند بنا سوچڻ جي ڪندا آهن ۽ بيوقوف سوچي سمجهي ڪندا آهن. هي اهو عمل آهي جنهن کي مرد اهو سوچي ڪندا آهن ته انهيءَ جي نه ڪرڻ سان ٻيو ڪجهه به نه ٿي سگهندو ۽ عورتون اهو سوچي ڪنديون آهن ته انهيءَ سان ئي سيڪجهه ٿيندو... منهنجو هڪ ٻچڙيوال دوست چوندو آهي ته "انهيءَ سان رڳو اعداد شمار ۾ اضافو ٿيندو، ٻيو ڪجهه ڪونه ٿيندو..." جيڪو مرد شادي نه ڪندو آهي، اهو پلي اسي سالن ۾ مري وڃي تڏهن به ماڻهو چوندا ته، "جوانيءَ ۾ مئو...!" جيڪي ماڻهو غير شادي شده مرندا آهن، انهن جو وري چوڻ هوندو آهي ته، "گڏڙ جي سئو سالن جي زندگيءَ کان شينهن جي هڪ ڏينهن واري زندگي بهتر آهي!" گڏڙ کان وري پڇبو ته چوندو، "آئون سئو سالن سان ته چا، پر ٻن سالن ۾ هڪ سَسُ سان به زندگي نٿو گذاري سگهان...!"

سني زال اها جيڪا پاڻ ڪجهه به نه ڪري، پر سيڪجهه مڙس کان ڪرائي... ۽ سنو مڙس اهو جيڪو سيڪجهه پاڻ ڪري ۽ زال کي ڪجهه به ڪرڻ نه ڏي... جيئن هڪ مقرر تقرير ۾ چئي

رهيو هو تہ ”زال ۽ مڙس سائيڪل جا ٻہ ڦيٿا آهن...!“ اهو ڪونہ ٻڌايائين تہ ٻنهي مان اڳيون ڦيٿو ڪهڙو آهي!... اسان جي ملڪ ۾ تہ هر مڙس وٽ هڪ زال رکيل هوندي آهي... اها ٻي ڳالهہ آهي تہ ڏسڻ ۾ ائين ايندو آهي ڄڻ هر زال وٽ هڪ مڙس رکيل آهي....

شادي شدهہ پلي بورجوادي هجي يا اُترادي هجي... هي اهو جانور آهي جيڪو پرولتاري دور ۾ بہ ملندو تہ لغاري دور ۾ بہ ملندو... منهنجو هڪ دوست چوندو آهي تہ ”انسان شاديءَ لاءِ پيدا ٿيو آهي ۽ ٻچڙيوال ٿي مرندو!“ اسان جي تاريخ جا تہ ڪيترائي سورما رڳو زالن واري چڪر ۾ اهڙو قاتل رهيا، جو تاج محل تي تہ اجايا خرچ ڪري ويا پر عوام لاءِ ڪا اسپتال بہ نہ ٺهرائي سگهيا.... بادشاهہ تہ شاديون ڪندا ڪونہ هئا، پر شاديون ڪيڏندا هئا. جيڪا پرائي نياڻي سياڻي ڏٺائون... هڻ نڪاح ۾... ايران جي فردوسيءَ تہ ”شاهناما“ لکي اهو پئي ٻڌايو تہ شاهن (بادشاهن) جا ڪهڙا ڪهڙا ڏنڊا هوندا هئا. اسان جي خيال ۾ مڙس تہ هالي ووڊ کان هالا پراڻا تائين سڀ ساڳيا هوندا آهن... رڳو ٿورو افعالن، اعمالن ۽ نالن جو فرق هوندو آهي... زالون وري سڀ هڪجهڙيون نہ هونديون آهن. رڳو انهن جو ميڪپ مختلف هوندو آهي... متان ڪنهن فنڪشن ۾ زال وڃائجي وڃي تہ مڙسن کي پنهنجي پنهنجي زال ڳولڻ ۾ تڪليف نہ ٿئي...!

هڪ دوست پنهنجي ٻئي دوست کي چيو، ”زالُ جي لٺ کي ٻہ مٿا...!“ ٻئي دوست چيس، ”ڀُليو آهين، زال جي لَٺَ کي ٻہ مٿا...!“ زال سنڌيءَ واري هجي يا اردوءَ واري، هر زال اهو چوندي آهي تہ، ”مون جهڙي زال ڪاٻہ ڪانہ هوندي....!“ اهوئي سبب آهي جو سندس مڙس بازار ۾ نڪرندو تہ هر مائي پيو جانچي ڏسندو تہ واقعي هن جي زال جهڙي ڪا بہ ڪانهي. منهنجي هڪ ٻئي دوست جي ٿيوري پنهنجي آهي... چوندو ”زال ڪڏهن بہ محبوبا ٿي نٿي سگهي. جيڪڏهن ڪو مڙس چوي ٿو تہ زال سندس محبوبا آهي، تہ پوءِ اها هن جي نہ پر ڪنهن ٻئي جي زال هوندي..!“

دنيا ۾ هر جينيئس هڪ دفعو غلطي ضرور ڪندو آهي، پر

سندس اها غلطي ان وقت پڪڙبي آهي جنهن وقت هو قاضيءَ جي پير ۾ وينو هوندو آهي. هڪڙي همراهه چيو ته، ”شادي سوچي سمجهي ڪرڻ گهرجي.“ اسان جي خيال ۾ اگر شادي ئي ڪرڻي آهي ته پوءِ سوچڻ سمجهڻ جي ضرورت ڪهڙي آهي؟. هڪڙي شادي شده ڪان پڇيم. ”دنيا جو اهو ڪهڙو ڪم آهي، جيڪو سڀ کان آسان آهي...؟“ ته چيائين ”شادي...“ پڇيم، ”پلا مشڪل ڪم ڪهڙو آهي؟“ ته چيائين، ”اها به شادي...“ روسو چيو هو ته، ”انسان آزاد جمي ٿو ۽ پوءِ سڄي زندگي غلاميءَ ۾ گذاري ٿو...“ اهو جملو دراصل هن شاديءَ کان پوءِ لکيو هو. فلمستار لهري چوندو هو ته ”اگر مونکي جمڻ جي معاملي ۾ آزادي هجي ها ته آئون جمان ئي شادي شده ها!“ منهنجي ته خيال ۾ دنيا جو بدنصيبُ مرد اهو آهي جيڪو شادي نه به ڪري ته به شادي شده لڳي... ۽ خوشنصيب عورت اها آهي جيڪا شادي ڪري به ڇڏي، پوءِ به غير شادي شده لڳي. ٿاپ جي مزاحيا اداڪار جِم ڪيريءَ کان ڪنهن پڇيو ”ڇا انسان شادين لاءِ پيدا ٿيو آهي؟“ ته چيائين، ”نه.... انسان شادين کانپوءِ پيدا ٿيو آهي“، جيتوڻيڪ ڪيترائي آهن جيڪي شادين کان پوءِ به پيدا ٿيل نه لڳندا آهن....!

جيڪي ٽي شاديون ڪندا آهن، اهي سائنسدان هوندا آهن. ڇو ته سائنسدان جو ڪم ئي هوندو آهي تجربا ڪرڻ... پوءِ يا هيڏانهن يا هوڏانهن.... ڪي ته نه هيڏانهن جا رهندا آهن، نه هوڏانهن جا.... جيڪي ماڻهو پهرين شادي ڪري خوش نه هوندا آهن، اهي ٻي زال جي چڪر ۾ هوندا آهن ۽ جيڪي ٻي شادي ڪري خوش نه هوندا آهن، اهي وري ساڳي پهرئين زال جي چڪر ۾ هوندا آهن... جڏهن مون هڪ هيسيل مڙس کان انٽرويو ڪيو ته چيائين، ”شاديءَ کان پهرين مڙس وٽ روزگار هوندو آهي ۽ شاديءَ کان پوءِ مڙس وٽ روز گار هوندي آهي! پڇيومانس، ”تنهنجي پسند جو ڊرامو ڪهڙو آهي؟“ ته چيائين، ”شادي“... پڇيومانس، ”ڇو؟“ ته چيائين ”واحد ڊرامو آهي، جنهن ۾ ڪو به هيرو نه هوندو آهي....!“ وري پڇيومانس ته ”شادي شده جي معنيٰ ڇا آهي؟“ ته چيائين، ”شادي شده معنيٰ ختم شده!“

بادشاهہ جي تلاش

ڳالهہ ڪندا آهن، الائي ڪير ڳالهہ ڪندا آهن تہ هڪڙي مُلڪ ۾ هڪڙو بادشاهہ رهندو هو... سڄي مُلڪ ۾ رڳو هڪڙو ئي بادشاهہ رهندو هو. ٻين الائي ڇا پئي ڪيو! هونئن بہ هڪڙي ملڪ ۾ هڪڙو ئي بادشاهہ نهي تو، گهڻا بادشاهہ هوندا تہ راڻين تان وڙهي مرندا... اسان ڪي تہ گهڻا بادشاهہ رڳو تاش ۾ سٺا لڳندا آهن... سال بہ هزار پنج عيسويءَ جي تيرهين مهيني جي پنجين آچر تي اسان سوچيو پئي تہ ڪنهن بادشاهہ ڪأن انٽرويو ڪريون... رستي تي هڪ همراهہ ڪي روڪيوسين ۽ پڇيوسين تہ، ”توهان ڪير آهيو؟“ ڇيائين، ”آئون سئو گهوڙن وارو سوداگر آهيان!“ عرض ڪيوسين، ”توهان ڇا ڪندا آهيو؟، چيائين، ”آئون هارس ٽريڊنگ ڪندو آهيان!“

پڇيوسين، ”اي سوداگرن جا سوداگر! توهان مُلڪن جا مُلڪ ڏٺا ڪاڏا آهن، ٻڌايو تہ اسان وارو بادشاهہ ڪٿي تو رهي؟“ سوداگر پهرئين مون طرف ڏٺو، پوءِ پاڻ ڏانهن ڏٺو ۽ پوءِ ڪٿي بہ ڪونہ ڏٺو... چيائين، ”هتان ڪان ڪجهہ ڪوهہ پري پهچي وري ڪجهہ ڪوهہ هلي.... وري بہ ڪجهہ ڪوهہ پنڌ ڪرڻ ڪانپوءِ هڪ ويران جاءِ ۾ پهچندين... جتي غور ڪري ڏسندين تہ اها ويران جاءِ ٻي ڪا نہ پر هڪ پرائمري اسڪول هوندو، جتي نہ ماستر هوندو نہ شاگرد هوندا، پر ڪٽڪ جون پوريون رکيون هونديون... ان جي ڪاٻي پاسي ڦري وري ٻيهر ڪاٻي پاسي. ڦري وڃجان، پر گهٽو بہ ڪاٻي پاسي نہ ڦرجان، نہ تہ ڪاٻي ڏر جو سمجهيو ويندين... سامهون ڏسندين تہ اتي هڪ بادشاهہ کٽ اونڌي ڪريو ستو پيو هوندو، ان کي جاڳائجان... پر اهو ڪونہ جاڳندو، ڇو تہ اهو بادشاهہ آهي ۽ تون ان جي ڪن وٽ وڃي ست دفعا ٻليءَ جو آواز ڪيجانءِ. اگر ان آواز تي بہ بادشاهہ نہ جاڳي تہ ٽورو پونڪجان... پونڪڻ تي

اڪثر بادشاهہ اتي پوندا آهن. اگر ان ڪانپوءِ بہ نہ اتي تہ پَڪَ سمجهي وڃجان تہ اهو ڪنهن نگران حڪومت جو بادشاهہ آهي، ۽ ننڊ جون گوريون ڪائي ستو آهي...!“

سوداگر کي چيم، ”اي سوداگر! تون ڄاڻين ٿو تہ اهو بادشاهہ باتدبير آهي... ڇا اها منهنجي گستاخي نہ ٿيندي جو آئون هن کي خوابن جي دنيا مان جاڳايان!“

سوداگر چيو: ”اي پريا مڙس.... انهيءَ کي نہ جاڳائڻ سان وري ستر رشوت خورن کي ڪُلي عام رشوت ڏيڻ جيترو گناهہ ملندئي... وڃ.... وڃي ان کي جاڳاءِ!“ ائين چئي سئو گهوڙن وارو سوداگر موڪلائي هليو ويو ۽ آئون بادشاهہ جي تلاش ۾ پيهر نڪري پيس!

هلندو وڃان، هلندو وڃان... ۽ پئي هليس. رڪشا بہ ڪانہ ڪرائيم. رستي ۾ هڪڙو ڪانير مليو، ٻيو ڪانير مليو، ٽيون ڪانير مليو... پر آئون هلندو ويس. ٿورو ٿڪجي پيس تہ پونسٽان جي گوري ڪائي وري هلڻ لڳس... پر ويران جاءِ نہ ملي. وري هڪڙو همراهہ مليو، ان کان پڇيم تہ، ”ڪير آهين؟“ چيائين: ”آئون بہ ڪانير آهيان.“ نيٺ مونکي ان کان ئي پڇڻو پيو تہ، ”اهو بادشاهہ ڪٿي آهي، جيڪو گڻ .اونڌي ڪري سمهندو آهي؟“ ڪانير چيو، ”مونکي خبر ناهي، آئون تہ ڪانير آهيان.“

خار ۾ چئمانس: ”توکي خبر ناهي تہ پوءِ هتي جهنگ ۾ ڇا پيو ڪرين؟ ڪهاڻين ۾ تہ ڪانير رستو ٻڌائيندا آهن؟“ اهو ٻڌي چيائين، ”توهان هتان اوپر طرف هليا وڃو.. پوءِ اتر طرف مڙي جيئن ئي اولهہ طرف مڙنداٿو تہ توهان جي بلڪل پنيان اوپر هوندو ۽ اتي هڪ ويران جاءِ نهيل هوندي... اها جاءِ بادشاهہ ويران ئي انڪري ڪرائي هئي تہ جيئن اُتي اچي گڻ اونڌي ڪري سمهي... ڇو تہ بادشاهہ بلڪل واندو هو، ان کي ٻيو ڪو ڪم ڪار ڪونہ هو... راڻي رڳو هن کان رڌ پچاءَ جو ڪم پئي وٺندي هئي ۽

ٻانهين کي ٻه موڪل ڏيئي ڇڏي هئائين. هڪڙي دفعي ته ولايت مان آيل هڪ ٻي راڻيءَ جي اڳيان بادشاهه کي ڏهه رپيا ڏيندي چيو هئائين، ”بادشاهه... گرم پڪوڙا وٺي اچ!... جيڪو ٻڌي بادشاهه خود گرم ٿي ويو هو!“

ڪانير، ڪان پڇيم، ”بادشاهه ڪٿ اونڌي ڪري چو ٿو سمهي؟“ چيائين، ”چو ته بادشاهه ڪٿ سِڌي ڪري سمهي ٿو ته بادشاهه کي ننڊ ئي ڪانه ٿي اچي!“

وري چيائين، ”پهرئين پهرئين بادشاهه کي اولاد ئي ڪونه ٿيندو هو... پوءِ ڪنهن ڪيس ياد ڏياريو ته توهان شادي ته ڪريو ته اولاد ٿئي... پوءِ بادشاهه سڄي ملڪ ۾ اعلان ڪرايو ته جنهن کي ٻه نه اولاد نه ٿيندو هجي، ان کي آئون پنهنجي راڻي بنائيندس... ائين بادشاهه جي نيٽ هڪ ڪانير جي ڌيءَ سان شادي ٿي.... ٻئي ڏينهن بادشاهه کي هڪ فقير صوف ڏيئي ويو ته، ”هي تون ڪائي ڇڏجئين، اولاد راڻيءَ کي ٿيندو.“ پر بادشاهه سڄو صوف راڻيءَ کي آٽي ڏنو. پوءِ ته راڻيءَ کي مفت جا صوف اهڙا وڻيا جو روزانو صوف ڪائڻ لڳي ۽ صوف ڪائي ڪائي ٿلهي ٿي ويئي، پر ڪيس ڪو رنگيلي جهڙو ٻار به نه ڄائو. جيتوڻيڪ بادشاهه کي ڪنهن ڊاڪٽر کي ڏيکارڻ گهربو هو پر بادشاهه کي ضد هو ته، ”نه... راڻي، فقير جو ڏنل صوف ڪائيندي، پوءِ ئي اميد سان ٿيندي.... ۽ اڄا تائين بادشاهه ان اميد ۾ آهي ته راڻي اُميد سان ٿئي!“

آئون ڪانير جو شڪر ادا ڪري اڳيان هلڻ لڳس... هلندو ويس، هلندو ويس ۽ پئي ويس... جهڙي نوڪري پئي ڳوليم... رستي ۾ هڪ ٻيو همراهه مليو. مون ان کان ڪونه پڇيو ته ڪير آهين... چو ته مون کي اها پڪ هئي ته اهو هجي نه هجي، ڪو ڪانير ئي هوندو. ڪانير مونکي هڪ بوتل ڏيئي پاڻ تڪڙو تڪڙو ڀڄي ويو. مون بوتل کولي ته ان مان دونهون نڪرڻ لڳو ۽ ڏسندي ئي ڏسندي ان مان هڪ جِنُ نڪري آيو... پهرئين ته اهو اڌ ڪلاڪ

پئي ڪليو، پوءِ وري فرحت وني ٻيهر ڪلڻ لڳو... چئمانس: ”بوتل ۾ لطيفن جو ڪتاب پئي پڙهئي ڇا؟“ ڪاوڙ ۾ چيائين، ”توکي ڪنهن جن سان ڳالهائڻ جي تميز ڪانهي؟“

چئمانس، ”ادا جن... دراصل اسان اهڙا اهڙا ماڻهو ڏٺا آهن، جو اسان جو جن ڏسڻ وارو شوق ئي مري ويو آهي....“ چيائين، ”تو مونکي بوتل مان آزاد ڪرايو آهي، انڪري.... ڇا حڪم آهي منهنجا غريب....!“

پڇمانس: ”تنهنجي آزادي... ڇا ڪنهن ڊيل جو نتيجو آهي؟“

چيائين، ”ڏکيا سوال نہ پڇ.... منهنجا آقا... تون رڳو حڪم ٻڌاءِ!“

چئمانس: ”ڳاڙهو پان....

چيائين: ”تاش وارو حُڪم نہ... پر ڪا خواهش ٻڌايو؟“

چئمانس: ”ڪافي سال ٿيا آهن، اسان رڳو ٻين جا حڪم پيا ٻڌون، ايترو جو هاڻي تہ حڪم ٻڌي ٻڌي خود اسان کي وسري ويو آهي تہ حڪم ڏبو ڪيئن آهي...“ وري رڙ ڪندي چيائين: ”ڇا حڪم آهي منهنجا آقا!“

چئمانس: ”مونکي اسان وارو بادشاهہ جاڳائڻو آهي... جيڪو ننڊ جون گوريون کائي ستو آهي... مون کي ان بادشاهہ وٽ پهچاءِ!“

جن چيو: ”آئون جن آهيان... ڪو چنگچي ڪونہ آهيان... ڪو ٻيو حڪم ٻڌاءِ“ چئمانس: ”منهنجو پٽ امتحان پيو ڏئي... ان کي ڪارتوس پهچائڻا آهن!“

چيائين: ”اهي ڪهڙا ڪم پيا وٺو، انهن ڳالهين جي ڪري تہ بوتل ۾ بند هوس.... ڪو عزت وارو حڪم ٻڌايو منهنجا آقا!“

چئمانس: ”پوءِ پلا مونکي بک لڳي آهي... ڪجهہ کاراءِ!“

چيائين: ”توهان ڇا ٿا سمجهو... هتي منهنجي پيءُ جي

هوٽل پئي هلي...!“ چيوسين: ”گهر نهرائي ڏي....!“

چيائين:”توکي گهر ڇا نهرائي ڏيان... آئون خود بوتل ۾ رهندو آهيان!“

چئمانس: ”آئون پانيان ته هن واري اليڪشن ۾ ڪائونسلر بيهان.... مونکي ميمبر ڪراءِ!“ جن يڪدم ڪلڻ لڳو... ۽ ڪلندي ڪلندي زمين تي ڪري پيو، وري اٿيو ۽ وري ڪلندي ڪلندي فرش تي ڪري پيو. چئمانس ”مونکي ميمبر ڪراءِ، خدا توکي سڄ جهڙي ڪنوار ڏيندو!“ ڪنوار جو نالو ورتم ته جن غصي ۾ ڳاڙهو ٿي، وري پُورو ٿي ويو... چيائين، ”شادي ڪريان، ان ڪان ته آئون بوتل ۾ خوش آهيان...!“ وري چيائين، ”ڪنوار جو نالو نه وٺين ها ته سرنهن جيڏا داڻا ڪري ڇڏين ها.... پر آئون توکي ٻڌائي ڇڏيان ته آئون خود هڪ بادشاهه جي اناويهين ڌيءَ تي عاشق ٿي پيو هوس... هڪ ڏينهن آئون محل مٿان اڏامي رهيو هوس ته هيٺ شهزادي موبائيل تي ڪنهن ٽرڊ ڪلاس شهزادي سان ٺهڪ ڏيئي ڳالهائي رهي هئي. مونکي اهي ٺهڪ ڪونه وڻيا، سو مون شهزاديءَ کي ڪيسي ۾ وجهي اچي ڪوهه ڪاف جي هڪ پيلي ۾ رکيو. مونکي پوءِ خبر پئي ته شهزادي تي ڪو سامري جادوگر به عاشق هو. ان ڪانسواءِ شهزاديءَ تي ڪئين واندا جادوگر، پاڙيسري پريزاد، بي روزگار بونا، رولو سوداگر، ٻن ٻن ۽ ٽن ٽن شادين وارا بادشاهه عاشق هئا.... سامري مونکي sms تي الٽيميٽم ڏنو، جيڪو مون نه مڃيو، ته هن مونکي هڪ غليظ قسم جي ڪنگهه جي ڪاري دوا واري خالي بوتل، جيڪا ڏوتل به ڪانه هئي، انهيءَ ۾ بند ڪري ڇڏيو.... جتي مون ٽي هزار سال بوريت ۾ گذاريا آهن.... اڄ تو مونکي آزاد ڪيو آهي پر افسوس جو آئون تنهنجو ڪو به حڪم بجا نٿو آڻي سگهان، ڇو ته آئون اسلام آباد جو جِنُ ڪونه

آهيان...!“ ائين چئي جن غائب ٿي ويو.

بادشاهہ تہ مون کي ڪونہ مليو... ڪنهن کي بہ ڪونہ ٿو ملي... سڀ ڳولي ڳولي ٿڪجي پيا آهن... پر اها ڳالهہ ذهن ۾ اچي ٿي تہ لوڪ ڪهاڻين ۾ بادشاهن کي جڏهن بہ اولاد نہ ڄمندو آهي تہ ڳڻ يا مَنجي اونڌي ڪري وجي سمهندا آهن.... چاهي اها ڳڻ اسلام آباد جي واڍن جي ٺهيل هجي... سوال وري بہ اهو آهي تہ اسان جي زندگيءَ جي لوڪ ڪهاڻيءَ ۾ اهو بادشاهہ ڪڏهن ايندو، جيڪو رعيت جي لاءِ ڳڻ اونڌي ڪري سمهندو؟

گھوٽ

گھوٽ هر ڪنهن کي تيڻ گھرجي. پوءِ چاهي ان لاءِ ڪنهن کي ملڪ ڇڏڻو پوي. مرد گھوٽ تيڻ لاءِ جيتري محنت ڪري ٿو. ان ڪان اڌ جيتري اگر ماڻهو تيڻ تي محنت ڪري ته هيءَ دنيا جنت تي وڃي. سنڌ ۾ ته سڀ ڪان وڏيون قربانيون گھوٽن ڏنيون آهن، جو هتي اهڙيون رسمون آهن جو گھوٽ جنهن مهل موڙ ٻڌندو آهي ته خود ماءُ پيءُ کي به خبر ڪانه پوندي آهي ته اندر سنڌن پٽ آهي يا ڪو پاڙي وارو وينو آهي! دراصل گھوٽ کي شاديءَ ۾ ايترو سينگاريو ويندو آهي جو هڪڙي غير ملڪيءَ ته هڪ سنڌي گھوٽ کي ڏسي پڇيو ته "پليز .... هن کي اگر شوڪيس سميت وٺجي ته گھڻي ۾ ملندو؟" تاريخدان چون ٿا ته گھوٽن کي موڙ ان ڪري ٻڌا ويندا آهن، جيئن گھٽ ۾ گھٽ انهن ڪان ڪير اوڌر نه گھري سگھي، نه ته اڄڪلهه شادين تي خرچ ايترو ٿو ٿئي جو اسان جو هڪ دوست شاديءَ ڪان پوءِ به موڙ پائي پيو هلندو هو. رڳو ان ڪري ته متان ڪو قرضي نه سڃاڻي وٺي!

توهان شادي هال ۾ ويندئو ته توهان کي گھوٽ ڳولڻ ۾ تڪليف نه ٿيندي. سڄي هال ۾ توهان کي ٻيا به ڪيترائي احمق ڏسڻ ۾ ايندا، پر جيڪو سيني ڪان وڌيڪ سپر احمق نظر اچي، اهو گھوٽ هوندو... يا سڄي هال ۾ جنهن جي منهن تي ٻارنهن پيا وڄن. اهو ٻيو ڪير نه، پر اهو ئي همراهه هوندو جنهن جو نالو ڪارڊ ۾ وڏن اکرن سان لکيل هو ته "پوري ڏهين بجي هن سان ڏاڍي ٿيندي.... توهان سڀ شريڪ ٿي ثواب حاصل ڪندا!"

گھوٽ اسان وٽ سڀ ٿيندا آهن. جن کي نه تيڻ گھرجي، اهي به ٿي ويندا آهن. خود انهن کي به اعتبار نه ايندو آهي، ته اهي واقعي به گھوٽ ٿي ويا آهن. ڪيترائي ته رڳو گھوٽ تيڻ مهل سٺا لڳندا آهن، باقي شاديءَ جي ٻئي ڏينهن پاڙي وارا به ان ڪان پيا.

پڇندا تہ ”ادا رات شادي ڪنهن جي هئي؟“ جيئن هڪ تمام ٿلهي همراهہ سهڪندي سهڪندي پنهنجي شاديءَ جا ڪارڊ خود پاڻ پئي ورهايا. پڇيائون، ”تون پاڻ چو پيو ورهائين؟“ چيائين، ”ان ڪري تہ جيئن ماڻهن کي اعتبار اچي!“ ٿلها گهوٽ وريٰ ڄڄ جو نقصان هوندا آهن، جيئن هڪڙي ٿلهي گهوٽ کي گهوڙي تي ويهاريائون تہ مرڳو گهوڙو ويهي رهيو. گهوڙي بہ صا ف صاف چئي ڏنو تہ، ”اهڙا ڳرا گهوٽ وهاريندائو تہ خود اسان جي ازدواجي زندگي خطري ۾ پئجي ويندي!“ جيئن آئون هڪ ٿلهو گهوٽ سڃاڻان، اُنَ جي سرگس ٽريڪٽر تي ٿي هئي. توهان پڇندائو تہ، ”ٽريڪٽر تي چو؟“ تہ ادا..... جنهن هاٿيءَ کي چيو هئائون، اهو ٽائيم تي نہ اچي سگهيو هو!

ڪجهہ ڏينهن اڳ مون هڪ گهوٽ کان انٽرويو ورتو. اهو انٽرويو هتي پيش ڪريان ٿو:

آئون: ادا، گهوٽ صاحب اسان ٻڌو آهي تہ گهوٽ ٿيڻ لاءِ توهان وڏا ڪشالا ڪيا آهن؟

گهوٽ: جي ها... گهوٽ ٿيڻ لاءِ پهرين مون کان هڪ ٽيسٽ ورتي ويئي. لکيلَ هو، ”کي بہ پنج سوال ڪريو. هر سوال تي هڪ جيتريون زالون ملنديون.“ آئون ڏاڍو خوش ٿيس، پر صرف هڪڙو سوال صحيح ٿيو!

آئون: توهان جي ٽيسٽ ڪنهن ورتي؟

گهوٽ: منهنجي ساهرن... منهنجي سس پڇيو، ”پَٽُ رڌڻ ايندو اٿئي؟“ چئمانس، ”شاديءَ کان پوءِ هونئن ئي زندگي پٽ تي ويندي!“

آئون: ٻيو ڇا پڇيائين؟

گهوٽ: پڇيائين، ”هڪڙي واشنگ مشين هڪڙي منٽ ۾ ڏهہ وڳا ڌوئي ٿي. ٻڌاءِ تہ هڪڙو مڙس هڪڙي منٽ ۾ ڪيترا وڳا ڌوئيندو؟“ چئمانس، ”هڪڙو مڙس صرف هڪڙو ئي وڳو ڌوئيندو...

تہ مون کي فيل ڪري ڇڏيائين.

آڻون: پوءِ توهان گهوٽ ڪيئن ٿيائو؟

گهوٽ: رشوت ڏنم..... ويهہ وڳا سسُ جا ۽ سَت سَت وڳا سالين کي وٺي ڏنم، تڏهن وڃي ڪنوار ملي......!

آڻون: مطلب تہ توهان جو خرچ تمام گهڻو ٿيو؟

گهوٽ: ها- چيائون، "اسان جي ڌيءُ ڌار رهندي....!" مون چيو، "ڇا مون کان بہ ڌار رهندي؟" مون هڪڙو فليٽ خريد ڪيو، جنهن جون قسطون وري ايتريون هيون جهڙو قسط وار ڊرامو پئي هليو.

آڻون: ۽ ان کان پوءِ توهان جي زندگي ڊرامو ٿي ويئي؟

گهوٽ: ادا.... شاديءَ جي رات منهنجي سس چيو، "مون کي چاليهہ ديڳيون کپن!" سڄي شادي مرجينا وانگي چاليهن ديڳين مٿان چڙهيو بيني هئي. پڇمانس. "ايتريون ديڳيون؟ ڇا، ديڳين ۾ ڪنواريتا لڪائيندئو؟"

آڻون: ڊيڪوريشن تي ڪيترو خرچ ٿيو.

گهوٽ: انهن جو بل تہ بل ڪلنٽن کي بہ ماري ويو هڪڙي هڪڙي ڇمڇي جو ايترو ڪرايو وٺائون ڄڻ مون کو سرڪاري ڇمڇو ورتو هجي. بل ۾ ٿالهيون ائين لکيل هو ڄڻ لکيل هجي: "ساليون". مون ڊيڪوريشن واري کي چيو، "ادا، ٿالهين تي ايترو خرچ ٿا گهرو، ايترو تہ مون سالين تي بہ خرچ ڪونہ ڪيو."

آڻون: توهان حق مهر ۾ ڇا ڏنو؟

گهوٽ: حق مهر ۾ مون قاضيءَ کي چيو، "مون کي لکي ڇڏ!" ان تان اسان جو جهيڙو ٿي پيو. قاضي ڪنواريتن سان مليل هو. مون لکايو پنجاهہ هزار... قاضيءَ ٻڙي وڌائي ڇڏي، تہ پنج لک ٿي ويو. مون چيو اهو دوکو آهي، آئون پنهنجو قاضي تو آڻيان!

آڻون: پوءِ توهان پنهنجو قاضي آندو؟

گهوٽ: ها.... آئون پنهنجو قاضي آڻڻ لاءِ قاضي احمد ويس.

خبر پئي تہ قاضي احمد ۾ ڪو قاضي ڪونہ هو.... پوءِ مون علي قاضي کي خط لکيو تہ اتان بہ ڪو جواب نہ آيو.

آئون: اسان ٻڌو آهي تہ توهان ڊيڪوريشن واري کي ڪوڙو چيڪ ڏنو هو؟

گهوٽ: انهن جو سامان بہ تہ درست ڪونهي. ڦاٽل ڪناتون، هڪڙي ڪنات خريد ڪندا تہ پنج سال ان کي ڏوئيندا بہ ڪونہ...... ڪناتن ۾ ايترا سوراخ جو انهن ۾ منهن وجهبو تہ اندر جهڙي ٽي.وي پئي هلندي، ڊيڪوريشن واري چيو تہ مون کي بئنڪ جو چيڪ ڏي!" مون بہ چاٽي واٽي چيڪ ڏنو پر کهڙي بئنڪ جو؟.... بلڊ بئنڪ جو. اُتي وڃي چيڪ ڏيکاريائين تہ ڊيڪوريشن واري کي سزا طور هنن هڪڙي ڪنات ۾ ويڙهي، هڪڙي شاماني ۾ ٽنگي ڇڏيو ۽ ٻارن کي چيائون، "جيڪو هن کي هڪڙو چمچو اڇلي هڻندو. ان کي هڪڙي ڊيڪوريشن جي پليٽ انعام ۾ ڏني ويندي!"

آئون: توهان ائين ڇو ڪيو؟

گهوٽ: ڇو تہ هڪ شاديءَ ۾ آئون پاڻ مردن واري پورشن ۾ وينو هوس تہ ڏٺم، منهنجي پر واري ڪنات ڦاٽي پئي هئي. ٻئي پاسي ليڊيز هئي... مون شاديءَ ۾ گهوٽ گهٽ ۽ ليڊيز وڌيڪ پئي ڏٺي. ڪجهہ دير کان پوءِ گهوٽ جو پاءُ آيو تہ اها ڪنات تو ڦاڙي آهي ۽ مايون ڏسڻ جي الزام ۾ مون تي موڇڙن جو ڦهڪو ڪري ڏنائون. اهو سڀ خراب ڊيڪوريشن جي ڪري ٿيو، جنهن جو مون بدلو ورتو.

آئون: توهان ڪنواريتن کي بہ تہ سامان ڏنو هوندو؟

گهوٽ: بلڪل نہ.... منهنجي هڪ سالي مون کي گلن جو هار وڌو، اهو پهرئين ٻئي همراهہ کي پيل هو. ان کان وٺي مون کي پاتائين.... ۽ منهنجي وڏي سالي ياڪر پائي جنهن مهل مبارڪون ڏنيون تہ مون کي جيڪو نوٽن وارو هار پيل هو، ان مان هڪڙو سئو جو نوٽ ڇني، اهو ئي مون کي مناڻيءَ ۾ ڏنائين!

آٿون: معنيٰ تہ توهان گهوٽ ٿيڻ کان ڀوءِ خوش نہ آهيو؟

گهوٽ: ادا! مرد ان ڪري شادي ڪندو آهي تہ جيئن پاڻ کي مرد ثابت ڪري سگهي ۽ عورت ان ڪري شادي ڪندي آهي، چو تہ هڪ عدد مرد ان جي ڳچيءَ ۾ اچي پوندو آهي. ڪن عورتن کي تہ اهڙا گهوٽ ملندا آهن جو انهن کي توهان گهوڙي تي ويهاريندئو تہ اڌ ڪلاڪ تائين تہ گهوڙو بہ اهو پيو سوچيندو تہ هي منهنجي مٿان ڪهڙي غيبات اچي ويني آهي.... منهنجي خيال ۾، اهي ماڻهو جيڪي ٻيو ڪجهہ نہ ٿي سگهندا آهن تہ گهوٽ ٿي، ڪجهہ ڪري ڏيکارڻ جو سوچيندا آهن.... يا ڪن کي چيو ويندو آهي تہ توهان هونءَ ٿي ڪجهہ ڪونہ پيا ڪريو. ان کان سٺو آهي تہ گهوٽ ٿي وڃو!

No جوان گُلو ڪارائون

هڪڙي دوست کان پڇيم، ”بهترين ميوزڪ ڪهڙي آهي؟“ چيائين، ”اها جيڪا مفت ۾ ٻُڌجي!“ وري پڇيومانس، ”ڀلا خراب ميوزڪ ڪهڙي آهي؟“، تہ چيائين، ”اها جيڪا پئسن سان ونجي ۽ پوءِ بہ نہ ٻڌجي!“ آئون جن گلوڪارائن سان مليو آهيان، اهي مون سان ڪڏهن بہ ناهن مليون، ان جي باوجود جن گلوڪارائن اسان کي ڏنو بہ ڪونهي، اسين وري انهن کي ٻڌندا آهيون. مائي ڀاڳي جڏهن ڳائيندي هئي تہ ڪن تي هٿ رکندي هئي. اسين ننڍڙا هئاسين ۽ سوچيندا هئاسين تہ شايد هيءَ پنهنجو ڪلام ٻڌڻ نٿي چاهي. جيڪڏهن ائين آهي تہ پوءِ اسان کي ڇو ٿي ٻڌائي؟ ٿورا وڏا ٿياسين تہ اسان هڪ اهڙي گلوڪارا کي رڳو ڏٺو، ڇو تہ ان کي جڏهن ٻڌندا هئاسين تہ اسان جا هٿ بہ مائي ڀاڳيءَ وانگر ڪن تي ويندا هئا. جيئن جلال چانڊئي جا ڪلام اگر ڪير چوي تہ ”مون ڪونہ ٻڌا“ تہ سمجهو ڇڻ اهو ڄائو ئي ڪونہ، پر اگر ڪير چوي تہ ”ها.... مون ٻڌا“ تہ بہ ڄڻ اهو ڄائو ئي ڪونہ!

سنڌين کي موسيقيءَ ۾ گهڻو پسند گلوڪار آهن ۽ تمام گهٽو پسند وري گلوڪارائون آهن. جيئن منهنجي پسند جي هڪ گلوڪارا آهي، هن کي ڪي ٿي اين پيدا ڪيو. باقي وڏي پنهنجي محنت سان ٿي. هوءَ انهن ڏينهن ۾ بہ نظر ايندي هئي جڏهن اجا جوان بہ ڪانہ ٿي هئي ۽ هن جا ڪلام اسان تڏهن کان ئي ڏسڻ شروع ڪيا، جڏهن اسان کي اجا ٻڌڻ بہ نہ ايندو هو. اسٽيج تي ويهي ڳائيندي آهي، ڇو تہ اسٽيج تي سمهي ڳائي نہ سگهبو آهي. منهنجي هڪ دوست جو چوڻ آهي تہ، ”اڄ جي زماني ۾ گلوڪارا کي ٻڌبو ناهي!“ جيئن هڪ سنڌي گلوڪارا آهي، جنهن کي ننڍپڻ کان ئي راڳ جي راڳي ٽيڻ جو شوق هو، ان ڪري پهرئين راڻي تي ۽ پوءِ راڳ ۾ آئي. هيءَ اڃا ان عمر ۾ بہ ڇوڪري آهي، جنهن

عمر ۾ ڇوڪريون ٻه عورتون ٿي وينديون آهن. جوانيءَ ۾ جنهن گهٽيءَ ۾ رهندي هئي، اها استاد غلام علي ٻڙي ۽ ڌهي ٻڙي جي ڪري مشهور هئي. اڪيلي ٻه پنجن ڇهن ڇٽن جو ڳائي ويندي آهي. هڪ دفعي انٽرويو وٺڻ ويومانس ته گهر اندران پڇيائين، ”ڪون هي؟“، جواب ڏنم، ”مين هون...!“ ته يڪدم ڊوڙ پائي ماڻس کي چيائين، ”ٻاهر مينهون آهن....!“

هڪ ٻي سنڌ جي وڏي ۽ شاهي گلوڪارا آهي. وڏي ان ڪري جو گهر ۾ سيني جي وڏي آهي ۽ شاهي ان ڪري جو جنهن جاءِ تي هيءَ هڪڙي ويهي ڳائيندي آهي ان جاءِ تي ٻه ڄڻيون ويهي ڳائي سگهن ٿيون. ڳائڻ شروع ڪندي ته پهرئين ته پئي ”او ميان.... او ميان...“ چوندي. اگر ڪنهن فنڪشن ۾ هوندي ته هر زال جو ڪنڌ پيو پنهنجي مڙس ڏانهن ويندو ته ”خبر ناهي... ڪنهن جي ميان کي پئي سڏي!“ راڳ سان هن کي ايتري محبت آهي جيتري راڳ کي هن سان آهي. سلمنگ سينٽر وڃڻ ته لنگهي ڪا نه.... جو هڪ دفعو هنن چيو هوس، ”توهان اسان کي پنهنجو فوٽو ڏيو، اسين ان جي بدلي ۾ توهان کي توهان جو اهڙو فوٽو ڏينداسين، جنهن ۾ توهان جا 20 پونڊ گهٽ هوندا!“

اسان جي خيال ۾ اصل گلوڪار اهو آهي جيڪو اڃا ڳائڻ ئي شروع نه ڪري ته ٻيا ڪيس ٻڌي وڃن، جيئن ملڪ ترنم نورجهان هر فنڪشن ۾ دير سان پهچندي هئي، ڪنهن پڇيو، ”آپا، توهان سدائين يارهين وڳي کان پوءِ ٿا اچو!“ چيائين، ”صرف آئون نه.... يارهين کان پوءِ ته ٻارنهن ٻه ايندا آهن!“

جيئن غربت ختم ڪرڻ جو واحد حل اهو آهي ته غريبن کي ختم ڪيو وڃي. ڳولي ڳولي غريب ماريا وڃن ته غربت پاڻهي ختم ٿي ويندي. اسان هڪ سنڌي ڳلوڪارا ڏٺي، جنهن ٻانهن سان ڇيڙي ۽ يڪ تارو ايترو تيز پئي هلايو جڻ ريسلنگ ڪلب جي ميمبر هجي! جيتوڻيڪ هن جو چوڻ هو ته، ”آئون نٻين ڏن پيدا

ڪري رهي آهيان“ پر اسان سمجهيو پئي ته ائين رڳو بار ئي پيدا ٿيندا آهن. منهنجي هڪ دوست جو چوڻ هو ته، ”هن گلوڪارا کي اگر ويجهي ڪان ٻڌبو ته پوءِ زندگيءَ ۾ ڪڏهن ڪونه ٻڌبو!“ ان ڪري ماڻهو هن کي سدائين هڪ ميل پري کان ٻڌندا آهن يا اگر ڪنهن فنڪشن ۾ هن کي ڳائڻو هوندو ته پهرين ٻارن ۽ بيمارن کي ننڍ جون گوريون کارائڻيون پونديون آهن. جيئن وحيد تڪڙو اهو گلوڪار آهي جيڪو رڳو ٻڌڻ ۾ ايندو آهي، سمجهڻ لاءِ وري توهان کي ٽيپ جو آواز بند ڪرڻو پوندو آهي.

سنڌ ۾ گلوڪارا ٿيڻ آسان ڪونهي، ان لاءِ توهان کي گهڻ ۾ گهڻ سني ميڪ اپ جي ضرورت پوي ٿي، ان ڪري ڪنهن چيو، ”گلوڪارائون نه هجن ها ته اڄ سنڌي چاق چڱا ڀلا هجن ها.“ ڪيترن ئي سنڌين چاق چڱو ڀلو ٿيڻ لاءِ مختلف گلوڪارائن کي نه صرف ٻڌو پر خوب ڏٺو! ڪيترائي سنڌي آهن جن جي مٽي جو سور ٺي تڏهن لهندو آهي جڏهن هو ڪنهن گلوڪارا کي ٻڌندا آهن. ائين سنڌي گلوڪارائن کي ميڊيڪل سائنس جو به حصو سمجهڻ گهرجي. جيڪي ڊاڪٽرن لاءِ ڪم پيون ڪن. جيئن هڪ وڏن وارن وارو سنڌي گلوڪار جنهن مهل نچندو آهي ته لڳندو آهي چڻ آرٽو پيڊڪ وارڊ ۾ پيدا ٿيو هجي! اسان وٽ هڪ اهڙي به سنڌي ڪئسيٽي گلوڪارا آهي، جيڪا جنهن مهل ڳائيندي آهي ته لڳندو چڻ هوءَ ڳائڻيءَ ۾ اسپيشلسٽ هجي!

اسين هڪ ٻي اسٽيج جي گلوڪارا کي به سڃاڻون. ڪنهن وقت ۾ ماڻهن کي ڏسي ڳائيندي هئي، اڄڪلهه ماڻهو هن کي ڏسي ڳائيندا آهن. ڪنهن وقت ۾ ڪنهن خوبصورت ڪتاب جو ورق لڳندي هئي، هاڻي ته پورو ڪتاب ٿي وئي آهي، سو به ٿلهي جلد وارو. ڪٿي ڳائي رهي هوندي ته خبر ئي ڪانه پوندي ته ڳانو شروع پئي ڪري يا ختم پئي ڪري. ڪاوڙ جي ايتري تيز جو نڪاح مهل جڏهن مولويءَ ٽئين دفعا پڇيس ته ”فلاڻو توکي قبول آهي؟“، ته ڪاوڙ ۾ ان کي

چيائين، ”ٻوڙو آهين ڇا، سوير کان ”ها“ ته چوان پئي؟“

رات آچر جي وٽندي اٿس، جو ٻئي ڏينهن موڪل هوندي آهي. جيڪو ڪلام هوءَ پنج منٽ ڳائي سگهندي آهي، ان کي پندرنهن منٽن ۾ پورو ڪندي آهي. مزارن تي گهڻو ڳائيندي آهي ۽ اتي وري ڪپڙا اهڙا پائيندي آهي، جو پري کان پاڻ به ڪا مزار لڳندي آهي!، هڪ انٽرويو ۾ پڇيومانس، ”ڪامياب گلوڪارا ڪهڙي هوندي آهي؟“ چيائين، ”اها.... جنهن جي آواز ۾ ائين لڳي ڄڻ پنج ڪمزور ملي هڪ طاقتور کي ماري رهيا هجن!“

اها حقيقت آهي ته دنيا ۾ شعر اگر شاعرا چوي ته شعر کان به وڏيڪ وٽندي آهي. شاعرن کي ته هميشه اها ئي گذارش ڪئي ويندي آهي ته توهان مهرباني ڪري پنهنجا شعر ڇپرايو، ٻڌايو نه...! اهو ئي سبب آهي جو گلوڪارائن کي اگر ڪير ٻڌي نه سگهندو آهي ته ڏسندو ضرور آهي.

هڪ ٻي نوجوان سنڌي گلوڪارا آهي، راڳ ڇيڙيندي آهي ته لڳندو ڄڻ سڄي شهر کي ڇيڙي رهي آهي. اسان ته هن کي انهن ڏينهن ۾ ڏٺو، جن ڏينهن ۾ هن کي سيني ڏسي ورتو هو. ايتري ته پلي گلوڪارا آهي جو ماڻهو بنا ٻڌئي به ڪلاڪ هن کي ويهي ڏسندا آهن. هن جو وڏي گلوڪارا ٿيڻ جو هڪ سبب اهو به آهي ته هن کا تربيت نه ورتي. اسان جي خيال ۾ وڏي گلوڪارا اها آهي جيڪا شاعري نه هئڻ جي باوجود به ڳائي ڏيکاري ۽ تمام وڏي گلوڪارا وري اها آهي جيڪا آواز نه هئڻ جي باوجود به گهڻو ڪجهه ٻڌائي وڃي.

گنجن جي زندگيءَ ۾ جهاتي!

گنجي کي سنڌيءَ ۾ ”گنجو“ چيو ويندو آهي. اردوءَ ۾ ”گنجو لکيو ويندو آهي ۽ انگريزيءَ ۾ ”گنجو“ سمجهيو ويندو آهي. سڀ گنجا پري کان ساڳيا لڳندا آهن. ويجهو کان مختلف رڳو ان ڪري لڳندا آهن تہ جيئن گهڻ ۾ گهڻ ٻارن کي پنهنجو پنهنجو گنجو پيءُ ڳولڻ ۾ آساني ٿئي. دنيا جي هر حصي ۾ اسان کي مختلف رنگ ۽ نسل جا ماڻهو ملندا... رڳو گنجو آهي جيڪو هر ملڪ ۾ ساڳيو ملندو. گنجو پنهنجي زندگيءَ ۾ بہ وڏا صدما برداشت ڪندو آهي. پهريون جڏهن هو قاضيءَ جو منهن ڏسندو آهي ۽ ٻيو جڏهن هن کي ٻڌايو ويندو آهي تہ هاڻي توهان ڦڻي استعمال ڪرڻ جي لائق نہ رهيا آهيو. عورت وري هر ڏک برداشت ڪري سگهي ٿي سواءِ هڪ ڏک جي... اگر ڪا ٻي عورت ڪانئس پڇي تہ، ”ادي چا ... توهان جو مڙس گنجو آهي؟“

گنجو پنهنجي عمر هميشہ صحيح ٻڌائيندو آهي، ڇو تہ هن کي خبر هوندي آهي تہ ”جيترو آئون نظر اچان ٿو ان کان مٿي جي عمر وارا ڪونہ ٿيندا آهن ۽ جيتري آئون گهڻ عمر ٻڌائيندس انهيءَ کان گهڻ عمرين وارا وري گنجا ڪونہ ٿيندا آهن!“ گنجا سماج جو آئينو آهن... بلڪ گنجن لاءِ آئينو خود هڪ سماج آهي. جنهن ۾ ڏسڻ کان پوءِ گنجو محسوس ڪندو آهي تہ هاڻي هن وٽ ڪجهہ بہ ناهي بچيو. ڪنهن پڇيو تہ دنيا ۾ اهو ڪهڙو ماڻهو آهي جيڪو بغير ڳالهائڻ جي بہ ٻين کي کلائي سگهي ٿو، يڪدم چيم ”گنجو...“ حقيقت بہ اها آهي جو سائنسدانن گنجن کي بلڊ پريشر گهٽائڻ جو اوزار سمجهي هڪ تجربو ڪيو. پنجاهہ مريضن جي سامهون پنج گنجا ويهاريا ويا... مريض مسڪرائڻ لڳا. اڌ ڪلاڪ کان پوءِ مريضن جو بلڊ پريشر ڏٺو ويو تہ اهو حيرت انگيز طور تي نارمل هو... پر گنجن جو پريشر ڏٺو ويو تہ اهو چڙهيل هو.

اسين گنجن جي خلاف ناهيون... اسين سمجهون ٿا ته هڪ عدد ”گنجو“ هر گهر ۾ هئڻ گهرجي. گنجي ۽ وارن واري جو رشتو بس ائين آهي جيئن هڪ گنجي کي بوتل وارو جن قبضي ۾ اچي ويو. جن چيس ”ڇا حڪم آهي منهنجا گنجا... ”گنجي چيس ”پهرئين ته منهنجو مٿو وارن سان پري ڇڏ!“ جن ڪاوڙ ۾ چيس ”مون کي غور سان ڏس... آئون پاڻ گنجو آهيان...!“ هر ماڻهوءَ جي تاريخ هوندي آهي، پر گنجي جي رڳو هڪڙي تاريخ هوندي آهي... هُو چوڏهينءَ جي رات کان ڏڄندو آهي جو ان رات به گنجا آمهون سامهون هوندا آهن. هڪڙو هيٺ ۽ ٻيو مٿي.

توهان اڪثر ڪيترن ئي گنجن کي ٽوپيون پاتل ڏٺيون هونديون. سنڌي اجرڪ ته ان ايجاد ڪئي جنهن کي پائڻ لاءِ ڪپڙا نه هئا پر سنڌي ٽوپي ان ايجاد ڪئي جنهن کي مٿي تي وار نه هئا. سنڌي ٽوپي ته جهڙي گنجن لاءِ خوشخبري آهي۔ هڪ سروي مطابق سئو سنڌي ٽوپي پهريل مردن جي مٿي تان جڏهن اوچتو ٽوپي هٽائي ويئي ته نوي ماڻهو گنجا نڪتا.

گنجن جا ٽي سگهي ٿو قسم به هجن پر اسان ته گنجي کي صرف گنجوءُ ئي سڏيندا آهيون. جيڪي گنجا برفاني علائقن ۾ رهندا آهن انهن جي دماغي حالت صحيح نه هوندي آهي ڇو ته اهي اڪثر برفباريءَ جي ڪري پنهنجو مٿو کُٽائي ويهندا آهن، دنيا ۾ پهريون گنجو ڪير هو، ان جي ته ڪنهن کي خبر ناهي پر اهو يقين سان چئي سگهجي ٿو ته اهو پڪ سان مرد هوندو. باقي دنيا ۾ ايترا ته ماڻهو گنجا ٿي ويا آهن جو اسين سمجهون ٿا ته سڀ کان عظيم ماڻهو اهو هو، جنهن وِگ ايجاد ڪئي. يونانين ۽ رومين جي دور ۾ ليڊر مقرر ڪرڻ جو طريقو اهو هوندو هو ته جنهن جي مٿي تي سيني کان گهٽ وار هوندا هئا اهو ليڊر بڻايو ويندو هو. جيئن آمريڪا ۾ جيڪو سيني کان وڌيڪ بيوقوف هوندو آهي ان کي

صدر ڪيو ويندو آهي.

گنجو ڪنهن به عورت جو آئيڊيل نٿو ٿي سگهي... ها باقي ڪجهه مرد اهڙا هوندا آهن، جيڪي آئيڊيل ٿيڻ کان پوءِ گنجا ٿي ويندا آهن. جيئن هڪ پريمي جوڙو عدالت ۾ پهتو ته وڪيل ڇوڪريءَ کان پڇيو ”ڇا توکي خبر نه هئي ته تنهنجو پريمي گنجو آهي؟“ ڇوڪريءَ به جواب ڏنس ”ڇا توهان کي خبر نه آهي ته عشق انڌو ٿيندو آهي!“ چيڪو سلواڪيه جو هڪ محاورو آهي ته ”گنجي جي خوبصورتي ان جي مٿي تي نه پر مٿي ۾ هوندي آهي...“ مسلمان سائنسدانن جو وري اهو خيال هو ته ”انسان گنجو ٿيڻ کان پهريائين ايترو ڪونه سوچيندو آهي جيترو گنجو ٿيڻ کان پوءِ...“ ان ڪري البيروني ته گنجي جي مٿي کي ”ذهانت جي ڪنجي“ چوندو هو. سنڌي وري ڪنهن گنجي جي ذهانت جو اندازو بڻ ڳالهين مان لڳائيندا آهن. هڪڙو وڳ پائڻ کان پهرئين ۽ ٻيو وڳ لاهڻ کان پوءِ. جيئن هڪ حجام کان پڇيوسين ”توهان گنجن لاءِ ڇا ڇا ڪري سگهو ٿا؟“ ته چيائين ”اسين گنجن لاءِ رڳو دعا ڪري سگهون ٿا!“

هر ماڻهوءَ جو قانون ٿيندو آهي پر گنجي جو ڪوبه قانون نه ٿيندو آهي. جيئن هڪڙي گنجي اسٽيڪر ڇپرائي پنهنجن ٻين گنجن دوستن ۾ ورهايا ته ”وقت ۽ وار... ڪنهن جو به انتظار نه ڪندا آهن!“ گنجي جي مئٽميٽڪس به سٺي هوندي آهي ان ڪري به گنجا جڏهن به پاڻ ۾ ملندا ته اکين بجاءِ مٿن ۾ نهاريندا ۽ دل ئي دل ۾ هڪ ٻئي جا وار ڳڻيندا ويندا ۽ اهو حساب لڳائيندا ته ”ٻنهي مان وڌيڪ گنجو ڪير آهي!“ گنجي جو ڪو به مستقبل نه ٿيندو آهي، ڇو ته هو مستقبل ۾ به گنجو هوندو آهي. گنجي جي زندگيءَ جو هڪڙو ئي مقصد هوندو آهي ته ڪيئن به ڪري باقي ڪرندڙ وارن کي بچائي...

”توهان پنهنجي زندگيءَ ۾ ڪيترائي گنجا ڏٺا هوندا،

جيڪي غير شادي شده هوندا آهن پر پوءِ به شادي شده لڳندا آهن. ان ڪري گنجا پنهنجي زندگيءَ ۾ جلد شادي ڪري ڇڏيندا آهن. باقي جيڪي گنجا دير ڪندا آهن اهي پوءِ ائين اوچتو شادي ڪندا آهن، جو پاڙي کي به ٻئي ڏينهن خبر پوندي آهي ته ”نيٺ گنجو گهوٽ ٿيو!“ دنيا ۾ سڀ کان وڏيڪ جنهن مرض لاءِ دوائون وڪامجن ٿيون اهو ”گنجو پڻ“ آهي... ۽ سو به وري شرطيه علاج... پر اسان ڏٺو آهي ته جيڪي ڊاڪٽر يا حڪيم گنجي پڻ جو علاج ٻڌائيندا آهن اهي خود به گنجا هوندا آهن. انهن جي دوا استعمال ڪرڻ جو وڏو فائدو اهو هوندو آهي ته گنجي کي نوان وار ته ڪونه ايندا آهن پر گنجو پوءِ سڌري ويندو آهي... جيتوڻيڪ اسان جي ملڪ ۾ غريب ماڻهو لائيٽ جو بل ڏسڻ کان پوءِ ۽ امير ٻي شادي ڪرڻ کان پوءِ گنجو ٿي ويندو آهي. جيئن هڪ اين جي او جي دوست کان پڇيم ته ”توهان وٽ گنجن جي حقن لاءِ ڇا آهي؟“ ته چيائين ”اسان وٽ گنجن لاءِ رڳو وِگيون آهن!“

گنجن جي زندگيءَ ۾ ٻيهر جهاتي!

مون جيڪو گنجن تي ڪالم لکيو هو، ان تي مون کي گنجن جون ڪيتريون ئي اي ميل پهتيون آهن. انهن ۾ هڪڙي ٻه في ميل ڪانهي. هونءَ ٻه اسان گنجو جڏهن ٻه ڏنو، مرد ڏٺو... جيتوڻيڪ گنجن جون زالون ڪاوڙيل آهن، باقي گنجا خوش ٿيا آهن، ته گهٽ ۾ گهٽ ڪير ته آهي، جيڪو سندن حق لاءِ ڳالهائي ٿو. منهنجا وري ڄيڪي دوست آهن، انهن ۾ اڌ گنجا آهن ۽ اڌ گنجا ٿي رهيا آهن. آئون پاڻ ٻه هڪ ڏينهن آرسي ڏسندس ته ٿي سگهي ٿو اهو سوچيان ته "هلو... هاڻي گهٽ ۾ گهٽ حجامن مان ته جند ڇٽي... بس هاڻي پاڻ قينچي ڪٽبي ۽ وار ڳٽي ناهي. ونبا!" جيئن منهنجي چاچي کي ٻارنهن وار آهن ۽ ڇهه ٻار آهن. گنجن جا ٻار وري پنهنجن پيئرن کان پڇندا ٻه ڪونه آهن ته توهان سان آخر هي ڪنهن ڪيو آهي. هو وڏا ذهين ٿيندا آهن. پيءُ جڏهن ٻه هنن کي پنهنجن وارن جي باري ۾ ٻڌائڻ لڳندو آهي ته چوندا آهن، "بابا... توهان نه ٻڌايو، اسين سڀ سمجهي وياسين!"

گنجو ڪٽي ڪتي جو ٻه هجي، پر پنهنجي سنگت ۾ پسند ڪيو ويندو آهي، ڇو ته گنجا بيشڪ ذهين هوندا آهن ۽ اهو رڳو انڪري ته جيئن ماڻهن جو ڌيان صرف مٿي تائين وڃي... مٿي کان مٿي نه وڃي! گنجن جي پنهنجي نفسيات آهي. توهان ڪنهن ٻه گنجي کي منهن تي گنجو نٿا چئي سگهو. هو توهان کي دل ئي دل ۾ اهڙو پاراتو ڏيندو جو توهان جا نسل گنجا پيدا ٿيندا.

گنجن جي وڏي فوج جو ذڪر چار سئو قبل مسيح ۾ ملي ٿو. سقراط نه صرف پاڻ گنجو هو پر سقراط کي جنهن زهر جو پيالو پيري ڏنو هو، اهو ٻه گنجو هو. گنجن ۽ وارن وارن جون جنگيون ٻه جام لڳيون. سڀ کان وڏي جنگ جپان وارن "ننجا" جي

صورت ۾ وڙهي. ننجا به اصل ۾ گنجا هئا، ڪوپرنيڪس پاڻ گنجو ڪونه هو پر هن جو هڪ گنجي سان جهيڙو ٿي پيو هو... ان کان پوءِ ئي ڪوپرنيڪس اهو دريافت ڪيو ته ”دنيا گول آهي“ مائوزي تنگ به گنجو هو. اهو رڳو ان ڪري جو پاڙي جي هڪ گنجي کيس پاراتو ڏنو هو. گنجي کي تنگ ڪرڻ جي ڪري انهي ئي گنجي سنڌس نالو مائوزي تنگ رکيو هو... اها خبر تمام گهٽ ماڻهن ئي آهي ته وليم وردس ورٿ نه صرف خوبصورت شاعر هو پر خوبصورت گنجو به هو. مون کي ته گنجن ۾ سڀ کان وڏيڪ گانڌي وڻندو آهي. جو ته گانڌيءَ جڏهن گول ميز ڪانفرنس جي آئيڊيا سوچي هئي ته ان مهل آرسيءَ سامهون بيٺو هو. سنڌ جي تاريخ ۾ به گنجن جو وڏو هٿ آهي. گنجا سنڌ ۾ ڪيئن آيا، ان لاءِ ڪجهه گنجا تاريخدان چون ٿا ته ”محمد بن قاسم جي فوج ۾ لاتعداد گنجا سپاهي هئا، اهي پوءِ سنڌ جي ڪنڌ ڪڙڇ ۾ ائين ڦهلجي ويا جيئن ڪنهن وارن واري جي. مٿي ۾ جوئون ڦهلجي ويندڙيون آهن!“

گنجن جي ڪا جاگرافي نه هوندي آهي؛ جو ته هي هڪ سڌو پٽ هوندو آهي، ڪٿي هموار ته ڪٿي لهوار... ڪٿي تيز ته ڪٿي هلڪو... اگر ڪا جوڻ ڪنهن گنج تي ڏيڍ انچ في ڪلاڪ جي رفتار سان اتر طرف هلي ته اها پورن سٽن ڏينهن کان پوءِ اتي واپس پهچندي جتان هن سفر شروع ڪيو هوندو... ان ڪري گنجي جي مقناطيسي چڪ صرف ايستائين هوندي آهي، جو هو پاسي مان لنگهندڙ ڪنهن ٻئي گنجي کي پاڻ طرف ڇڪي سگهي ٿي يا متوجهه ڪري سگهي ٿو. ان ڪري اهو محاورو سڄي دنيا ۾ رائج آهي ته ”گنجو گنجي کي سئو ڪوهن تي به ڳولي لهندو آهي!“سنڌ ۾ ته گنجن هڪ شهر به قائم ڪيو هو، جنهن کي ”ٽنڊو نوڙهو“ چيو ويندو آهي.

گنجو ٿيڻ وڏي فخر جي ڳالهه آهي. آمريڪا ۾ ته گنجو ٿيڻ

جي ٽورناميٽ لڳندي آهي. پر اسان جي ملڪ ۾ گنجي کي گنجو چوڻ وڏي رسڪ ٿئي ٿي... ڇو تہ گنجي جو هڪڙو ٽڪر توهان کي اهو ڪير بہ ياد ڏياري ڇڏيندو جيڪو توهان ڪڏهن پيتو بہ نہ هجي. جيئن هڪ گنجي مون کي اِي ميل ۾ لکيو تہ ”توهان گنجن لاءِ نہ لکو ڇو تہ گنجن جي حق ۾ لکڻ ڇڻ گنجن جي خلاف لکڻ آهي!“ هڪ ٻئي گنجي وري فون ڪري ڪالم متعلق ڪاوڙ جو اظهار ڪيو. پڇمانس، ”ڪهڙي نمبر تان پيو ڳالهائين؟“ چيائين ”رانگ نمبر تان پيو ڳالهايان!“

ننڊيڻ هر گنجي کي وڻندو آهي. ان جو سبب اهو آهي تہ ننڊيڻ ۾ گنجي کي گهاٽا وار هوندا آهن. بهترين گنجو ان کي چئبو آهي جيڪو پنهنجو پاڻ کي ڪلئي عام گنجو سڏائي ۽ برو گنجو وري اهو هوندو آهي. جيڪو هر وقت ۽ هر جاءِ تي پنهنجو پاڻ کي گنجو سڏرائي.

گنجي جي متي تي ڏڪ بہ نہ هڻجي... جيڪڏهن توهان مون تي اعتبار نہ ڪريو تہ پلي پنهنجي پير ۾ وينل گنجي کي هڪ ڏڪ هڻي ڏسو... جيڪڏهن توهان کي ڪجهہ ٿيو تہ پوءِ اهو توهان جو نصيب آهي ۽ ڪجهہ نہ ٿيو تہ پوءِ اهو گنجي جو نصيب آهي! گنجا عشق نہ ڪندا آهن... ۽ جيڪي ڪندا آهن اهي ٽوپيون پائي ڪندا آهن، ڇو تہ عشق اهو معاملو آهي جنهن ۾ گنج زخمي ٿيڻ جا امڪان وڌيڪ هوندا آهن. جيڪي عورتون گنجن سان محبت ڪنديون آهن اهي تہ محبت ۾ صفا انڌيون هونديون آهن. جيئن هڪ گنجي سان محبت جي شادي ڪندڙ ڇوڪريءَ چيو ”گنجو محبوب اهو ئي سٺو... جنهن جو متو پلي خالي هجي پر کيسو پريل هجي!“

گنجو اسان جي معاشري جو اهو فرد آهي، جنهن کي سندس ساهرا بہ گنجو چوندا آهن. گنجو ڪنهن جو بہ ساٿ نہ ڇڏيندو آهي. جيتوڻيڪ خود وار گنجي جو ساٿ ڇڏي هليا ويندا

آهن، جيئن هڪ گنجي دانشور چيو تہ ”وار ۽ ساهہ ڪيڏي مهل بہ وڃي سگهن ٿا.

”گنجن جي محفل ۾ وڃبو تہ رڳو شيمپو ڦٽي ۽ حجامن جو ذڪر ملندو، باقي اها حقيقت آهي تہ گنجو اگر حجام جي دڪان تي ويندو تہ ان حجام جو وقار بلند ٿيندو آهي. وار هئڻ سان گنجو پنهنجو پاڻ کي وساري ويهندو آهي... ۽ وار نہ هئڻ سان وري ماڻهو گنجي کي وساري ويهندا آهن. دنيا ۾ ڪيترائي عظيم ماڻهو آهن، جيڪي گنجا آهن، پر ڪيترائي گنجا آهن، جيڪي عظيم ناهن. جيئن هڪ گنجو سپهہ سالار تقرير ڪندي چئي رهيو هو تہ ”دشمن منهنجو وار بہ ونگو نٿا ڪري سگهن.“

گنجن کي اسان وارَن وارن کان جدا ڀٽا ڪري سگهون، ڇو تہ هنن جو رشتو ائين آهي، جو هڪڙو گنجو جوئون مارڻ جو صابڻ وٺڻ ويندو آهي تہ ڏهہ وارن وارا حيران ڪري موٽندو آهي... ”ٻليءَ جي خواب ۾ ڇيڇڙا“ اهو محاورو ڪنهن ٻلي جو ٺاهيل ٿو لڳي، جيڪو پڪ هن ڪنهن ٻليءَ خلاف سوچيو هوندو... پر ”گنجي جي خواب ۾ ڦٽي!“ وارو محاورو وري ڪنهن وارن واري شخص جو ٺاهيل ٿو لڳي.

گنجو جيڪڏهن عدالت ۾ پهچي ۽ جج پڇندس تہ توهان پنهنجي صفائيءَ ۾ ڪجهہ چئو...“ تہ اتي بہ گنج تي هٿ ڦيرائي چوندو، ”صفائي لاءِ آئون ڇا چوان... جنهن جي قدرت صفائي ڪري ڇڏي!“ جيئن هڪ گنجي کي جج سزا ٻڌائي تہ ”هن کي ٻارهن مهينا ڪنهن حجام سان گڏ هڪ ئي ڪمري ۾ قيد ڪيو وڃي...“ وڪيل پڇيو ”ائين ڇو پيا ڪريو؟“ تہ جج چيو ”دراصل اسان وٽ هڪ حجام بہ آهي... ان کي بہ سزا ڏيڻي آهي!“

ٿلهو ماٺهو ٻوڙي ٿو!

ننڍپڻ ۾ اسان هڪ سبق پڙهيو هو. ”ٿلهو ماڻهو ٻوڙي ٿو“ پنهنجي زندگيءَ ۾ اسان يا ٿلهو ڏٺو آهي يا ماڻهو ڏٺو آهي. ڪتاب ۾ به ائين هئڻ گهربو هو ته، ”ٿلهو ۽ ماڻهو ٻوڙي ٿو!“ جيتوڻيڪ اسان ٿلهن کي ڪڏهن به ٻوڙندي نه ڏٺو آهي. جيئن هڪ ٿلهي چيو ته، ”نه ٻوڙڻ جي ڪري ته ٿلها ٿيا آهيون!“

ٿلهي جي خوراڪ ۾ ڇا هوندو آهي... بس رڳو سنهڙا سنهڙا ماڻهو هن جي اڳيان لنگهندي ٿنائيندا آهن، جو ٿلهي جي مذهب ۾ سڀ اُپرا جانور حلال هوندا آهن. ٿلهو اهي شيون کائيندو جن جي کائڻ سان وڏيڪ ٿلهو ٿي وڃبو آهي. ڪنهن دعوت تي ويندو ته ويهندو پنهنجي مرضيءَ سان ۽ اٿندو ڏٽين جي مرضيءَ سان. ان ڪري شادين ۾ ٿلهن کي دعوتون گهٽ ملنديون آهن ۽ ڪجهہ ماڻهو ته ڪارڊن ۾ اهو به چپرائي موڪليندا آهن ته ”ٿلهن کي ڊنر ڪان پري رکو، ۽ خالي پيٽ ٿلهن کي ته هرگز نه آڻيو.. ٿلهاڻ صحت لاءِ مضر آهي- وزارت صحت.“ منهنجو هڪ دوست چوندو آهي ته، ”ٿلهن کي به پيٽ هوندا آهن، ڏيکارڻ وارو هڪڙو ۽ کائڻ وارو ٻيو!“

ٿلهي جي پيٽ کي تاريخي حيثيت آهي. ڪيترن ٿلهن ته پيٽ جي زور تي حڪمراني ڪئي..هزارين سال اڳ ٿلهن ماڻهن جي پوڄا ڪئي ويندي هئي جو اُن وقت جا ماڻهو سوچيندا هئا ته ايئن نه ڪرڻ سان قحط ايندو. هاڻي ائين ڪونه ٿو ٿئي، هاڻي رڳو توهان پنهنجي دسترخوان تي پاڻ سان گڏ ڪو ٿلهو ويهاريو ته دسترخوان تي قحط ايندو. اسان ۽ ٿلهي ۾ بس اهو فرق آهي ته ٿلهو هميشہ اهو چاهيندو آهي ته هن جي پيٽ ۾ اُيتري جاءِ هجي

جو هُو پر ۾ وينل دوست جي پليٽ به ڪائي وجي!

گرامر ۾ ٿلهو ”اسم“ آهي، چو ته اهو وزن به رکي ٿو ۽ جاءِ به والاري ٿو. گهٽي ڪان گهٽي جاءِ هو ”بس“ ۾ والاريندو آهي. جو جنهن بس ۾ ٿلهو چڙهندو آهي، ان بس جي ڪنڊيڪٽر جو منهن سنهڙو ٿي ويندو آهي ۽ جنهن مسافر جي پر ۾ ٿلهو ويهندو آهي اهو مسافر به هر هر ٿلهي کي پيو گذارش ڪندو آهي ته ”سائين... ٿوري پانهن پري ڪريو ته به منٽ ساهه کڻي وٺان!“ جيئن هڪ بس ۾ هڪ مسافر جي پر ۾ ٿلهو اچي وينو. ٻئي ڏينهن اهو مسافر ٿلهي جي گهر مٺائي جو دٻو کڻي ويو. ٿلهي پڇيس، ”هي ڪهڙي خوشي ۾ آهي؟“ ته مسافر چيس، ”سائين ڪالهه توهان منهنجي پر ۾ اهڙي زور سان ويٺاٺو جو منهنجي گڙدي جي پٿري پڄي پئي...“

ٿلها سنڌ ۾ ايترا آهن جو هر ڏهن ٿلهن ۾ ڏهه ئي ٿلها ملندا. ڪنهن چيو، ”ٿلها ڪو پورهيو ڪري نه سگهندا آهن!“ ائين صحيح ناهي، ٿلهي جو ته هر ايڪشن پورهيو لڳندو آهي. هو رڳو مانيءَ تي اڪيلو ويهندو ته به لڳندو ڄڻ سڄو محلو وينو آهي ۽ پوڙ پليٽن مان ائين غائب ٿي ويندو جيئن سرڪاري اسپتالن مان دوائون غائب ٿي وينديون آهن. پَٽَ کي ڏسي ايترو وات کوليندو آهي ڄڻ سنڌ جي ڪنهن شهر جو گٽر کليو پيو هجي. ائين ئي جيڪڏهن ڪا مرغي ڪنهن ٿلهي جي ڏندن ۾ ڦهتي ته جهڙي خودڪش حملي ۾ مُئي! ٿلهو وهنجڻ ويندو آهي ته هڪڙي بالٽي نه پر پوري ٽانڪيءَ جو پاڻي متاثر ٿيندو. اهو به هڪ پورهيو آهي جو جيڪو صابڻ ٿلهو استعمال ڪندو انهيءَ سان پوءِ ڪا ڪڪڙ به وهنجاري ڪانه سگهبي. چو ته ٿلهو هميشه نئون صابڻ کڻي ويندو ۽ واپسيءَ ۾ وهنجڻ جاءِ ۾ ڏسبو ته صابڻ جي جاءِ تي ٽافي پئي هوندي. ٿلها ٽوال به استعمال ڪندا ته لڳندو ڄڻ ٽوال ٿلهي کي استعمال ڪيو آهي. پوءِ اهو ٽوال ئي اهڙو ٿي ويندو آهي جو هفتي

ڪانپوءِ گهر وارا ان ڪي ”رومال“ چوڻ لڳندا آهن. ٿلهو ته پورهئي سان ايترو پيار ڪندو آهي جو جيڪڏهن قميص پيو بدلائيندو ته به لڳندو ڄڻ سماج پيو بدلائي.. ۽ اسان جيڪي ٿلها اليڪشن ۾ بيٺل ڏٺا، اهي پوءِ سدائين بيٺل ئي ڏٺا، پر وزارت واري قطار ۾!

ٿلهو واحد شخصيت هوندو آهي جنهن کي هڪ پيري ڏسو ته ٻئي پيري به ڏسڻ تي مجبور ٿيئبو آهي. رڳو ان ڪري ته پهرئين دفعي ۾ سڄو ڏسڻ ۾ نه ايندو آهي. ٿلهن جو اسٽار هميشه حمل ئي هوندو آهي ڇو ته ٿلهو جڏهن به ڏسبو حمل سان ئي لڳندو. خراب ٿلهو اهو هوندو آهي جنهن جهڙا توهان ٻيا به ڏٺا هجن. ان ڪري سٺو ٿلهو اهو هوندو آهي جنهن جهڙو ٻيو ڪو به ٿلهو نه هجي.

ٿلهو ماڻهو پنهنجن افعالن سان ٿيندو آهي. ٿلهي کي خبر هوندي آهي ته هو ٿلهو ٿي رهيو آهي پر پوءِ به هو ان جي روڪٿام لاءِ دعوتن تي وڃڻ نه ڇڏيندو. ٿلهن جا دوست وري ٿلها نه هوندا، جو ٿلها ٿلهن کي نه سهندا آهن. ان ڪري هڪڙي جهنگ ۾ ٻه ٿلها نٿا رهي سگهن. هڪڙي جهنگ ۾ هڪڙو ٿلهو به نٿو رهي سگهي، ٿلهن جو ڪو هڪڙو پيار جو نالو به نه هوندو آهي. ٿلهي کي توهان انهن نالن سان پڪاريندا آهيو جن نالن سان هن کي گهروارا به ڪونه پڪاريندا آهن. ٿلهن جو ڪو به قد نه هوندو آهي، ٿلهن جو رڳو ٻت هوندو آهي ۽ اهي ڊاڪٽر ڏاڍو ڪمائيندا آهن جن جي پاڙي ۾ ٿلها رهندا آهن. ٿلهن جي رڳو تعليم ٿيندي آهي، تربيت نه ٿيندي آهي. تربيت هجي ها ته اهي ٿلها نه هجن ها!

ٿلهو ڪيترن ئي خوبين جو مالڪ هوندو آهي. اسيمبلي کان ٻاهر هوندو ته قسمت ڦيرائي ڏيڻ لاءِ چوندو ۽ اسيمبلي ۾ اندر هوندو ته ميمبر ڦيرائي ڏيڻ لاءِ چوندو. ٿلهو افيئر ڪندو ته سڄي شهر جي عورتن جون اکيون ٿلهي ۾ هونديون ۽ افيئر نه ڪندو ته ٿلهي جون اکيون سڄي شهر جي عورتن ۾ هونديون. ٿلهو

ڪچهري ۾ هوندو. تہ اڏ زبان هلائيندو ۽ اڏ پيٽ هلائيندو. جيڪڏهن آفيسر هوندو تہ پوءِ رڳو پنهنجي هلائيندو، دنيا ۾ رڳو ٽلها ڪونہ ٿيندا آهن، ٽلهيون بہ ٿينديون آهن. عورتن کي تہ رڳو هڪ عدد شادي ڪرڻ جي ضرورت پوندي آهي ۽ پوءِ ڪنهن افواهہ جيان ڦهلجنديون وينديون آهن. پر ٽن سالن ۾ تہ اهڙيون ٿي وينديون آهن جو جيڪي پهرئين ”هڪ“ هونديون اهي ”ٻہ“. ڏسڻ ۾ ايندي‌يون آهن. ۽ جيڪي شاديءَ کان اڳ ۾ ٽي بہ هونديون آهن. انهن کي پوءِ ڏسڻ لاءِ بہ هاٿيءَ تي ويهي ڏسڻو پوندو آهي. تڏهن وڃي پوريون ڏسڻ ۾ اينديون آهن. مرد ۽ عورت ۾ هڪڙو اهو بہ فرق آهي تہ عورت مرد جي اڏ جيترو ڪائيندي آهي تہ بہ مرد کان ٻيڻ تي ٽلهي لڳندي ۽ مرد وري گهڻو ان ڪري ڪائيندا آهن جو جيڪڏهن نہ ڪائيندا تہ پوءِ پنهنجين ئي عورتن جي وچ ۾ ائين لڳندا ڄڻ گدرن جي وچ ۾ ٻير پيو هجي. شادي شده مرد وري تمام گهڻو ان ڪري ڪائيندا آهن تہ جيئن زالون انهن کي نہ ڪائي وڃن!

اسان ڪڏهن بہ مزدورن ۾ ٽلهو مزدور نہ ڏٺو... تي سگهي ٿو تہ مزدورن ماڻهن کي ڏيکارڻ لاءِ نالي ماتر ڪنهن ٽلهي کي شامل ڪيو هجي. پر ڏسبو اهو آهي تہ سنها ۽ ايرا مزدور ئي اڌائي مڻن واري ڪڻڪ جي ٻوري اڪيلي سر کڻيو پيا ويندا. جيئن هڪڙي ٽلهي ڪڻڪ جي ٻوري کنئي تہ ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ٻوريءَ سان گڏ پنهنجو فوٽو بہ ڪڍايائين. فوٽو زال کي ڏيکاريائين تہ زال ڪجهہ دير ڏسڻ کان پوءِ پڇيس، ”هن ۾ ڪڻڪ جي ٻوري ڪهڙي آهي؟“

پيٽُ

دنيا ۾ ماڻهو مُچون رکرائيندا آهن، وڏا وارَ رکرائيندا آهن، پر پيٽ ڪير بہ ڪونہ رکرائيندو آهي. پيٽ هميشہ خود بہ خود رکجي ويندو آهي. ماڻهوءَ جي زندگيءَ ۾ هڪڙو ڏينهن اهڙو ايندو آهي، جو اوچتو هن کي خبر پوندي آهي تہ ”مار... منهنجو پيٽ تہ مون کان بہ اڳيان نڪري ويو آهي!“

پيٽ جا ٽي قسم آهن. هڪڙو اهو پيٽ جيڪو بغير ٻڌائڻ جي ٻاهر نڪري، ٻيون اهو جيڪو پهرئين ٻاهر نڪري اچي ۽ پوءِ ٻڌائي تہ ”آئون نڪران پيو!“ ۽ ٽيون اهو جيڪو ٻاهر نڪري اچي تہ ماڻهو پڇن تہ ”ادا... هي توهان قميص جي اندر ڇا لڪايو آهي؟“

پيٽ جيڪڏهن مرد جو ٻاهر نڪتل هجي تہ پيٽ خطري ۾ هوندو آهي ۽ عورت جو ٻاهر نڪتل هجي تہ عورت خطري ۾ هوندي آهي. ملڪ ۾ پيٽ اندر ڪرڻ جون ايتريون تہ دوائون آهن، جو ايترا پيٽ نہ هوندا جيتريون دوائون آهن. پيٽ تہ اها شيءِ آهي جو ٻاهر ٿي اِن ڪرُي نڪرندو آهي جو ان کي وري اندر ٽيٽو نہ هوندو آهي. ان ڪري ڪجهہ ماڻهو پيٽ اندر ڪرڻ بدران پيٽ بدلائڻ جي باري ۾ سوچيندا آهن. سڄي دنيا ۾ پيٽ گهٽائڻ پٺيان جيتري عورت پريشان هوندي آهي. ان جي ابتڙ مرد وري سڄي زندگي پيٽ ڀرڻ جي چڪر ۾ لڳل هوندو آهي.

شاديءَ کان اڳ عورت کي پيٽ جي جاءِ تي پيٽ هوندو آهي. شاديءَ کان پوءِ پيٽ جي جاءِ تي ڊبل پيٽ هوندو آهي ۽ ٻارن کان پوءِ پيٽ ئي نہ هوندو آهي، پر پيٽ جي جاءِ تي هڪڙو پيٽ هوندو آهي. مرد جو پيٽ وري شاديءَ کان اڳ هن جو پنهنجو هوندو آهي، شاديءَ کان پوءِ هن جو پيٽ هن جو نہ هوندو آهي ۽ ٻارن کان پوءِ اهو پيٽ ڪنهن جو بہ نہ هوندو آهي پوءِ ان جي ماپ

لاءِ به هن کي درزيءَ وٽ وڃڻو پوندو آهي.

پيٽ اهو ڪونه هوندو آهي جيڪو صرف ٻاهر نڪتل هجي. پر پلو پيٽ اهو هوندو آهي جو ڪنهن سان پاڪر پائي ملجي ته ان کي لڳي... ۽ باقاعده ٽڪاءَ سان لڳي. جڏهن توهان محسوس ڪندا ته به نظريا ۽ به پيٽ ڪڏهن به هڪ نٽا تي سگهن. هڪ عظيم پيٽ وري ان کي چيو ويندو آهي جو ڪنهن ماڻهوءَ سان توهان پاڪر پائي ملو ته توهان کي لڳي ته توهان صرف پيٽ کي پاڪر پائي رهيا آهيو. اسان جو هڪ دوست پيٽوڙي آهي. ان جو پيٽ ايترو آهي جو پاڙي ۾ ڪو ٻار روئندو آهي ته ان کي پيٽ ڏيکاري ماٺ ڪرائيندو آهي. پاڻ جسم جو هلڪو آهي پر پيٽ ايڏو اٿس جڻ قميص اندر چور ڦاسايو اٿس.چيائين "هي هيڏو پيٽ هڪڙي ڏينهن ۾ نه ٺيو آهي، ان جي لاءِ مون کي مهيني ۾ چاليهه دعوتون لتاڙڻيون پيون ٿيون. مرغيون ته هن پيٽ کي ڏسنديون آهن ته ڊپ ۾ بيضا ڏيڻ لڳنديون آهن ۽ مرغا هن کي ڏسندا آهن ته پنهنجو آخري وقت ياد ڪري ٻانگون ڏيڻ لڳندا آهن.

فرينچ چوٽي آهي ته "شادي ڪريو پر پهرين پارٽنر جو پيٽ ڏسو!" اسان وٽ ائين ڪونهي. اسان وٽ شاديءَ کان اڳ پهرين ڪيسو ڏٺو ويندو آهي، ۽ هتي جنهن جو پيٽ وڏي ويندو آهي، ان جي جڻ سجاڻپ وڏي ويندي آهي. جيڪڏهن ڪير ڏس پڇندو ته هيئن پڇندو ته، "توهان قد جو ننڍو ۽ پيٽ جو وڏو همراهه ته ڪونه ڏٺو؟" ائين ٿي پيٽ جيڪڏهن مرد جو وڌيو ته مرد ايترو ڪونه سوچيندو جو "پيٽ وڌيو آهي... نهيو عمر به ته وڌي آهي!" عورت وري اهو سوچيندي ته "پيٽ وڌڻ مان رڳو اها خبر نه پوي ته منهنجي عمر وڌي آهي." چو ته پيٽ جيڪڏهن عورت جو نڪري ته ان جو پيٽ گدري وانگر لڳندو آهي ۽ مرد جو نڪري ته سڄو مرد گدرو لڳندوآهي.

پيٽ تلهي لاءِ الماڙي هوندي آهي. اسان جو هڪ دوست

ڇوندو آهي ته ”نه ... پيٽ ٿلهي لاءِ ڊبل الماڙي هوندو آهي... جتي هو پنهنجو سامان رکندو آهي!“ وڏي پيٽ واري کي ته جڏهن به کائيندي ڏسبو ته لڳندو ڄڻ هن اجا کائڻ ئي شروع نه ڪيو آهي، جيئن ٿلهو ڪڏهن به ڇُري ۽ ڪانٽي سان نه کائيندو... ائين ته هن کي سڄو ڏينهن لڳي ويندو. اجا لنچ کائي مس پوري ڪندو ته رات جي ماني ءَ جو ٽائيم اچي پهچندو. هڪ ٿلهي فرمايو ته ”پيٽ جا وڏا فائدا آهن. پيٽ نه هجي ها ته اسين ڪجهه به کائي نه سگهون ها... بک مرون ها!“ هڪ ٻئي ٿلهي فرمايو ”پيٽ نه هجي ها ته پيٽ جي جاءِ تي ڪا ٻي اهڙي شئي هجي ها جيڪا ساڳي پيٽ جهڙي هجي ها!“ هڪ نئين ٿلهي وري فرمايو ته ”پيٽ نه هجي ها ته اسين نه .... پر سلمنگ سينٽرن وارا بک مري وڃن ها!“

پيٽ گهٽائڻ دراصل ماڻهوءَ کي دعوتن کان روڪي بک واري زندگي گذارڻ تي مجبور ڪرڻ آهي، ڇو ته جتي بک هوندي اتي پيٽ هيسيل هوندو ۽ جتي پيٽ هوندو، اتي وري دعوت کارائڻ وارو هيسيل هوندو. توهان شاديءَ جي دعوتن ۾ وڃي وڏن پيٽن وارا ماڻهو ڳوليندئو ته خبر پوندي ته شهر ۾ جتي به دعوت ٿيندي هوندي اتي ساڳيا ئي ماڻهو ملندا. ڇو ته گهر ۾ هنن کي اهو نصيب نه ٿيندو، جو گهر ۾ ڀريل پليٽ کائيندا ته به جهڙو خالي پيٽ محسوس ڪندا.

اهو وڏو پيٽ ئي آهي جنهن جي ڪري ننڍيون ڪمپنيون به ڪمائي رهيون آهن. هڪڙي ڪمپني چيو ”پيٽ 24 ڪلاڪن ۾ اندر... ڄڻ پيٽ نه پر مجرم ٿي اندر ڪيائون.هڪ ٻئي اشتهار ۾ هو ته ”وڏي پيٽ وارا دل ننڍي نه ڪن.... اسان جا ڪئپسول کائين.... پيٽ اندر ۽ دم ٻاهر!“ جيئن ڪنهن چيو ته ”يورپ ۾ جيڪي رشوت کائيندا آهن، اهي ان سان گڏ پيٽ گهٽائڻ جون دوائون به کائيندا آهن ته جيئن پيٽ ٻاهر نه نڪري پوي!“ ۽ اسان وٽ وري گهٽو پيٽ انهن آفيسرن جو ٻاهر نڪري ايندو آهي،

جيڪي رشوت ايتري کائيندا آهن جو پيٽ پرجي ويندو، پر پوءِ به چاهيندا ته ان وڏي پيٽ جي پر ۾ هڪڙو ننڍڙو پيٽ هجي ته جيئن اهو به پريون. سنڌ ۾ ته واهه ايترا پريل ڪونه آهن، جيترا آفيسرن جا ست پريل آهن. ”اسان هڪڙو رشوت خور ڏٺو. ان جو پيٽ ايترو ٻاهر نڪتل هو، جو اس ۾ پيٽ هيٺان ويهجي ته سني ڇانو ملي وڃي. هڪ ٻيو رشوت خور ڏٺوسين جيڪو گهر ۾ ويهندو هو ته هڪڙو پيٽ هوندو هوس. آفيس ۾ ويهندو هو ته چار پيٽ ڏسڻ ۾ ايندا هئس. وري مٿان چوندو ”جنهن آفيسر جو پيٽ وڏو ڪونهي، سمجهه ته ان جو حلقو وڏو ڪونهي!“ هڪ همراهه پڇيس ”توهان کي ته هڪڙو پيٽ هو ... پوءِ هي ٻيا پيٽ ڪٿان آندا اٿانو؟“ چيائين ”اهي هڪڙي رٽائر آفيسر کان اڌ قيمت تي ورتا اٿم!“

گھورَ ڏيڻ

گھورَ ڏيڻ اسان جي معاشري ۾ هاڻي ايترو ضروري ٿي پيئي آهي جو جيڪو گھورَ نٿو ڏي ۽ گھور مهل پٺين جا پاسا وٺيو پڇيو وڃي ان کي ماڻهو شڪ جي نگاهه سان ڏسڻ ٿا لڳن ته، ”پڪ سان انهيءَ جي ڪيسي ۾ ڪا بلا وينل هوندي!“ جيئن اسان جي ﷺ دوست چيو ته، ”اسين پيدا ٿياسين ته دائين ايتري گھور گھري جو بابي چيو، انهي ڪان سٺو آهي ته ننڍڙو ئي پاڻ سان گڏ ڪٺي وڃو...! اڄڪلهه ته دايون به پيڪيج پيش ڪنديون آهن ته، ”اڄ گھور ڏيو... بيو به پٽ ٿيندو!“ هڪڙي مينرٽني هوم جي ديوار تي ته لکيل هو، ”نرسن کي گھور ڏيڻ نه وساريندا... ٻن پٽن تي هڪڙي ڏيءُ فري!“

شادين ۾ گھور ڏيڻ جو ايترو رواج آهي جو باقاعدا مٿن تي رپيا رکي گھور ڏني ويندي آهي. جيئن هڪڙي دوست پنهنجي ٻئي گنجي دوست جي چمڪندڙ ٽوڙهه مٿان پنجين رپئي جو نوٽ رکيو ته ڳائڻي اکيان اچي بيهي رهي ته، ”اهو پنجين جو نوٽ ڪونه ڪڻنديس، جو اهو پنجين جو نوٽ نهي ئي ان ٽوڙهه تي ٿو!“ پوءِ دوست منٿون ڪيس ته، ”مهرباني ڪري نوٽ کڻ ته ٻانهن سڌي ڪريان... ڪلاڪ کان گنجي تي نوٽ ائين رکيو بيٺو آهيان، جڻ قومي ڏينهن تي جهنڊو ٿو لڙڪايان!“ ڳائڻيءَ به ضد ڪري چيس ته، ”انهيءَ گنج تان آئون نوٽ کڻنديس ته سڄو هفتو مون کي ٻي ڪا محفل ئي ڪانه ملندي!“ دوست عرض ڪندي چيس ته، ”ٻيلي... هاڻي ته منهنجو هٿ ڳرو ٿي ويو آهي ۽ گنجي جي ٽوڙهه مٿان جهڙا شعلا پيا نڪرن... مون توبهه ڪئي، آئندا آئون ڪنهن گنجي تي گھور نه رکندس!“ تڏهن مس مس وڃي ڳائڻيءَ نوٽ کنيو ۽ مٿان پنجيتاليهه روپيا ٻيا به ورتائين، جهڙو دڪان تي خالي ڪرايائين!

هينئر اسان وٽ سنڌ ۾ ٽن قسمن جا ماڻهو گهور جي خلاف آهن. هڪڙا اهي جيڪي پاڻ گنجا آهن، ٻيا اهي جن جا مڙس گنجا آهن... ۽ ٽيان اهي جن جي پاڙي ۾ گنجا آهن... ٽي سگهي ٿو ڪجهه گنجا گهور جي جق ۾ هجن پر اهو فطرت جي خلاف آهي، چو ته ”گنجو“ ”گ گڏهه سان پڙهبو آهي ۽ ”گهور“ گهه گهوڙي سان.

گهور ڏيڻ سنو ڪم آهي. ان سان ماڻهن جي طبيعت جي به خبر پوي ٿي ته ڪير ڪيترو ڪنجوس آهي. گهور ڏيڻ واري ڪي ڏسي توهان ان جي مالي حالتن جو به اندازو لڳائي سگهو ٿا... چو ته اهو ماڻهو ٿي سگهي ٿو توهان کي اوڌر به نه ڏيندو هجي، پر ڳائڻين جي پنيان پنج پنج سئو جا نوٽ اڇين پيو اُڇليندو جو توهان يڪدم اندازو لڳائي ويندئو ته اهو پئسو ڪٿان جو آيل ٿو لڳي!

اسان ڪڏهن ڪنهن صحافيءَ کي گهور ڏيندي ناهي ڏٺو. جيڪڏهن ڪير چوي ٿو ته، ”آئون صحافي آهيان، آئون گهور به ڏيندو آهيان ته پوءِ پڪ سان ان وٽ ڪوڙو ڪارڊ هوندو!“ ماستر وري ڪنهن شاديءَ جي فنڪشن ۾ گهور ڏيندو ته ڪيسي مان پنج پنجين جا نوٽ ڪڍي، سڪڙو ڏيئي باقي چار وري ٻئي ڪيسي ۾ لڪائي ڇڏيندو. ڪلارڪ ماڻهو وري جتي گهور ڏني پئي ويندي، اتي ٻين ماڻهن جي پنيان اڇين پيو لڪندو جڻ ڪيس پوليس پئي ڳولي...!

پٽيوالو ته پاڻ ئي پيو سوچيندو ته، ”هتي گهور ڏيان ان کان سنو آهي ته ٽي ڪلو اٽي جا وٺي گهر وڃان!“ وڪيل وري گهور پنج رپيا ڏيندو ۽ ايستائين هٿ پري نه ڪندو جيستائين اهو ساڳيو ماڻهو به ڪيسيءَ مان ڪجهه ڪڍي سندس مٿي تي نه رکي...! گهور کي مٿي تي رکڻ ته اسان کي سمجهه ۾ اچي ٿو، چو ته سڀ چالاڪيون انسان جي مٿي ۾ هونديون آهن، ان ڪري مٿي تي گهور رکڻ دراصل مٿي کي ماٺ ڪرائڻ هوندو آهي. مٿا ڪيترن ئي قسمن جا هوندا آهن. اسان هتي گهٽن مٿن تي مٿا ماري نٽا

ڪري سگهون، باقي ڏاهي جي لٽ ڪي ٻه متا هوندا آهن. ان ڪري ماڻهو ڏاهن جي مٿن تي گهور رکڻ کان ڪيٻائيندا آهن. جو جيڪڏهن ڏاهن مٿان گهور رکٽي پئي ته پوءِ ٻنهي مٿن تي رکٽي پوندي. جيتوڻيڪ سنڌ ۾ هاڻي ڏاها نه بچيا آهن، جيڪڏهن آهن ته انهن وٽ لنيون ڪونه آهن... لنيون ته ڇا قابو ڪرڻ لاءِ نانڊڙي اڳٽ ڪاني به ڪانهي. جيڪڏهن اتفاق سان ڪنهن سنڌ جي ڏاهي وٽ لٽ تي به ويئي ته خبر پوندي ته هن ويچاري جي لٽ ڪي هڪڙو به متو ڪونهي...!

گهورَ نه هجي ته خبر ئي نه پوي ته ڪنهن وٽ ڪيترو پئسو آهي. اسان جي هڪ دوست ته پنهنجي شادي ڪارڊ ۾ اهو به لکايو ته گهٽي کان گهٽي گهور ڏيڻ واري کي انعام ڏنو ويندو. ڪنهن انسان جي پٽ کي پٽ چمندو ته ٽئين جنس وارا دهل ڪٽي گهور وٺڻ لاءِ پهچي ويندا ۽ ٻار جي پيءُ کي اهڙو ڦري ايندا جڻ ڪيس گاڏي غلط پارڪ ڪرڻ جي ڏوهه ۾ چالان ڪندا هجن. هڪڙي پيءُ ته هنن کي چئي ڏنو ته، ”ڇا، توهان پيدا ئي گهور وٺڻ لاءِ ٿيا آهيو؟“

گهور ڏيڻ بهادري آهي. ائين نه هجي ها ته هرڪو ماڻهو گهور ڏي ها. گهور ۾ ٻي ڪا به خوبي هجي نه هجي پر ڇا اهو گهٽ آهي ته ڪيڏو به وڏو ماڻهو هجي، جيڪڏهن گهور هن جي مٿي تي آهي ته اهو گهور جي هيٺان هوندو. اسين گهور جي تاريخ ڏسنداسين ته خبر پوندي ته اهي عادتون برصغير ۾ بادشاهن کان آيون، جيئن هڪڙي بادشاهه ناچڻيءَ جي ناچ کان متاثر ٿي ٻچيءَ مان موتين جو هار لاهي ان کي ائين ڏيئي ڇڏيو، جڻ هن جي پيءُ جي بادشاهي هجي... توهان کي گهور ڏيڻ جي خلاف ڪيترائي ماڻهو ملي ويندا پر گهور وٺڻ جي خلاف رڳو انهن ڪپڙن وارا ماڻهو هوندا، جن جي ڪپڙن ۾ ڪيسن واري جاءِ تي ڏسبو ته خبر پوندي ته اتي ڪنهن وقت ۾ ڪيسا هوندا هئا!

گهور کي انگريزيءَ ۾ رائلٽي چئبو آهي ۽ رائلٽيءَ کي وري سنڌيءَ ۾ گهور چيو ويندو آهي. هڪڙي وڏي شاهي ۽ قد آور دانشور کان کنڊ مٿي ڪري پڇيم ته، ”گهور ڏيڻ جي وصف ٻڌايو؟“ ته هن وڏي دانشور هڪ ننڍڙي وصف ٻڌائيندي چيو ته، ”پنهنجي ڪيسي مان پئسا ڪڍي ٻئي کي ڏيڻ واري اهڙي عمل کي گهور چئبو آهي، جنهن جي بدلي ۾ هو به توهان کي ڪجهه ڏيندو هجي!“ پر اسان جي خيال ۾ گهور جا ايترا ته قسم آهن جو جيڪڏهن اسين هتي اُهي بيان ڪرڻ شروع ڪريون ته سڄي گهور ختم ٿي ويندي پر قسم ختم نه ٿيندا... هتي اسان بغير تفصيل جي ٻن اهم ۽ سڄاڻ قسمن تي اجايو بحث ڪنداسين.

(1) سرڪاري گهور: هيءَ اها گهور آهي جيڪا سرڪاري ادارن طرفان فنڪارن کي سرڪاري طرح سان چيڪ جي صورت ۾ ملندي آهي. هيءَ اهو چيڪ هوندو آهي جيڪو ڪيش ٿيڻ تائين فنڪار مري ويندو آهي.

(2) غير سرڪاري گهور: هن گهور ۾ ماڻهو پنهنجن ڪيسن ۾ هٿ وجهي پنهنجي مرضيءَ سان ڏيندا آهن. شادين ۽ طهر جي رسمن تي ته هيءَ گهور سڪن جي صورت ۾ مڱڻهارن کي ايئن اڇلي ڏني ويندي آهي ته جيئن آئندا مڱڻهار اهو ڏنڊو ڇڏي وڃي چنگچيون هلائين. پر چوندا آهن ته، ”مڱڻهار مري وڃي پر دهل تان ڏونڪو هٿڻ نه ڇڏيندو!“ سنڌ ۾ سڪن اڇلڻ جو رواج ايترو آهي جو هڪڙي همراهه ٻُڪُ سڪن جو ڀري اڇلايو ته اهو سڌو ٻيئل هڪ همراهه جي ٻوٿ ۾ وڃي لڳو ۽ همراهه جو مٿو ڦاٽي پيو. هڪڙو سڪو ته وڃي هن جي ڪن ۾ ڦاٿو، جيڪو پوءِ ڊاڪٽرن کان به ڪونه نڪتو. نيٺ هڪڙي اين جي او جي ڊائريڪٽر کي چيائون ۽ ان وري سڪو ايترو جلد ڪڍي ڏيکاريو جڻ ڪنهن جي امداد مان پنهنجو حصو ڪيندو هجي!

اوٻاسي ڏيڻ

اوٻاسي ڏيڻ صحت جي نشاني آهي... ان لاءِ هڪ عدد وات جو هئڻ لازمي آهي. جيڪڏهن توهان وٽ پنهنجو وات ڪونهي تہ ڪنهن ڪان وات اڌارو وٺي بہ اوٻاسي ڏيو ۽ پوءِ ان کي وات واپس ڪري ڇڏيو. جيڪڏهن توهان وٽ وات آهي ۽ پوءِ بہ توهان اوٻاسي نٿا ڏيئي سگهو تہ يڪدم ڪنهن ويجهي ڊاڪٽر کي ڇڏي ڪنهن پري واري ڊاڪٽر کي وڃي ڏيکاريو. جيڪو توهان کي يقين سان اهو مشورو ڏيندو تہ، ”هاڻي مهرباني ڪري توهان شادي ڪري ڇڏيو!“ جو تہ تازو ٿائيم وارن بہ بغير ٿائيم وڃائڻ جي اها رپورٽ ڏني آهي تہ، ”دنيا ۾ گهٽي ڪان گهٽيون اوٻاسيون ڪنوارا ڏيندا آهن، جو تہ شادي شده ماڻهن وٽ اوٻاسي ڏيڻ جو بہ ٽائيم نہ هوندو آهي!“

اوٻاسي ڏيڻ لاءِ توهان کي وات سنڀالي کولڻ گهرجي. ائين نہ ٿئي جو ماڻهو سمجهن تہ توهان سرڪاري ملازم آهيو... يا توهان اهڙي نموني وات کوليو جو سامهون وارو ائين سمجهي تہ توهان هن جي خلاف وات کوليو آهي... هر ماڻهوءَ کي پنهنجي وات مطابق اوٻاسي ڏيڻ گهرجي. هڪڙا ماڻهو قد جا ننڍڙا هوندا پر اوٻاسيءَ لاءِ وات ايترو وڏو کوليندا ڄڻ ان ۾ اندر ٻارن کي ويهاري پان ٻيڙي وڪڻندا... هڪڙا ماڻهو قد جا ڊگها هوندا پر اوٻاسيءَ لاءِ وات ايترو ننڍڙو کوليندا جو اوٻاسي ٻاهر تہ نڪرندي پر جهڙو مُئل ٻار ڄائو!

مڇرن جي موسم ۾ اوٻاسيون بلڪل نہ ڏيڻ گهرجن يا وات تي ڄاري رکي پوءِ اوٻاسي ڏجي... هڪڙا ماڻهو اوٻاسيءَ مهل آواز اهڙو ڪيندا جو لڳندو تہ اوٻاسي...... ڊولبي اسٽيريو تي پئي

هلي..... جيئن اسان جو هڪ ڳرو ۽ ويڪرو دوست آهي. اهو اوٻاسي ڏيندو ته جهڙو اوٻاسيءَ کي سنگسار پيو ڪندو، جيئن ئي وات کوليندو ته ان سان گڏ آواز به اهڙو ڪڍندو ڄڻ اپاچي هيلي ڪاپٽر ڪابل جي جبلن ۾ ڦاسي پيو هجي...!

اوٻاسي سست قومن ۾ مقبول رائد هونديٰ آهي. بنگالي ته اوٻاسي ڏيڻ کان پهرئين اهو سوچيندو ته ان جي ڏيڻ سان ڪهڙو فائدو ملندو، پنجاڻ اوٻاسي ڏيندو ۽ وات بند ڪندو ۽ پوءِ به ڪونه سوچيندو ته، "خانه خراب..... هي اسان ڇا ڪيو؟" افغاني اوٻاسي ڏيندو ته پهرئين پستول لوڊ ڪندو پوءِ اوٻاسي ڏيندو، متان ڪو پيو افغاني ڪيس اوٻاسي ڏيندي ماري نه وجهي.... سنڌي اوٻاسي ڏيندو ته ان سان گڏ آواز به ڪڍندو ته جڻ ٻن ڄڻن نه ڏنو آهي ۽اهي به ڏسي وٺن....... ۽ اوٻاسي ڏيئي خوش ائين ٿيندو ڄڻ هن اوٻاسي نه ڏني هجي، پر ڪنهن آمر کي شڪست ڏني هجي!

اوٻاسي ڏيڻ هڪ ڪاريگري آهي، پر اوٻاسيءَ کي روڪڻ وري مها ڪاريگري آهي. جيڪڏهن توهان پنهنجي باس جي سامهون ميٽنگ ۾ ويٺا آهيو تو توهان کي هر ايندڙ اوٻاسيءَ کي ڇپن جي ڪنٽرول لائين وٽ روڪڻو پوندو. ان جي باري ۾ سسٽيءَ جي عالمي پڌرنامي ۾ فقري نمبر 24 جي شق نمبر نائين ٻي ۾ شڪ ظاهر ڪندي اهو بيان ڪيو ويو آهي ته، "جنهن وقت باس، زال يا ڪنهن اهڙي ٻئي قسم جي آمر سامهون، گفتگو هلندي يا گفتگو ٻوڙندي جيڪڏهن توهان کي اوٻاسي اچي ته يڪدم هٿ جي مُڪ ناهي وات تي هڻجي. اهڙي نموني جو آيل اوٻاسي واپس موٽي وڃي. ان ڪانپوءِ يڪدم هٿ پري نه ڪجي، پر انتظار ڪجي... ڇو ته ڪڏهن ڪڏهن ويندڙ اوٻاسي ٻيهر واپس اچڻ جي ڪوشش ڪندي آهي. اهڙي حالت ۾ جيڪڏهن ساڳي

اوﭘاسي ﭘيهر وات مَان نڪرڻ جي همت ڪري ته توهان ﺑﻪ همت ڪري هڪ ﭔي مُڪ وات تي وهائي ڪڍو... ائين جو اوﭘاسي ڪاڪڙي ڪان ﺑﻪ پار ٿي وڃي..... ان عمل دوران جيڪڏهن باس توهان کي غور سان ڏسڻ لڳي ته توهان يڪدم پنهنجو ڪنڌ "ها ......ها" ۾ لوڏيو....... اهو ڏسي باس ماٺ ٿي ويندو، ڇو ته دنيا جو هر باس ڪنڌ جي ان حالت کي ڏسڻ جو خواهشمند هوندو آهي!

اسين اوﭘاسين جي تاريخ ڏسنداسين ته گهٽي ڪان گهٽيون اوﭘاسيون آمريت جي دورن ۾ ايندﻳﻮن آهن... ڇو ته اتي سڀ ماڻهو "ها ۾ ها" ملائڻ وارا هوندا آهن. ان ڪري جڏهن آمر تقرير ڪندو آهي ته ٻڌڻ وارن مان ڪي اوﭘاسيون ڏيئي رهيا هوندا آهن، ڪن اوﭘاسيون ڏيئي اﺟﺎ هاڻي پنهنجو وات بند ڪيو هوندو آهي ۽ ڪي هڪڙيون اوﭘاسيون ڏيئي ﭔيون اوﭘاسيون ڏيڻ جي لاءِ وات کولڻ وارا هوندا آهن... آمر جڏهن تقرير ﭘيو ڪندو آهي ته اڳيئن لائينن ۾ ويٺل ماڻهو پنهنجين اوﭘاسين کي روڪيو وينا هوندا آهن!

اوﭘاسي اها نه هوندي آهي جيڪا جيڪڏهن محفل ۾ ڏجي ته سڀ ماڻهو ٻڌن.... پر شاندار اوﭘاسي اها هوندي آهي جنهن جو آواز ٻڌي مائرون ٻار لڪائي ڇڏين. انگريز بادشاهه "الفريڊ دي گريٽ" ته پنهنجي درٻار ۾ اوﭘاسين جا مقابلا ڪرائيندو هو، انڪري انگلينڊ ۾ هينئر ﺑﻪ جيڪو ماڻهو وڏي اوﭘاسي ڏيندو آهي ته ان کي "الفريڊ جي اوﭘاسي" چيو ويندو آهي. مشهور جاسوسي ناول نگار مائي "آگاٿا ڪرسٽي" جي بايوگرافي ۾ لکيل آهي ته سندس مڙس پروفيسر ميلوئن کان پڇيو ويو ته، "توهان اگاٿا سان شادي ڪيئن ڪئي؟" چيائين، "هڪڙي ڏينهن اگاٿا اوﭘاسي ڏيئي

رهي هئي تہ آئون هن تي عاشق ٿي پيس!“

برصغير ۾ وري سڀ کان گهٽيون اوباسيون انهن محفلن ۾ ڏنيون ويندبون هيون، جتي مشاعرا ٿيندا هئا. بهادر شاهہ ظفر واري مشاعري ۾ تہ سڀ کان سٺو شاعر ئي اهو قرار ڏنو ويندو هو. جنهن جي غزل تي گهٽ کان گهٽ اوباسيون ڏنيون ويون هجن. ان زماني ۾ شاعري ايتري هوندي هئي، جو خود هڪڙي ڏينهن بهادر شاهہ ظفر هڪ شاعر جو غزل ٻڌي ايڪيهہ اوباسيون ڏنيون ۽ ٻاويهين اوباسي ڏيڻ لاءِ جيئن ئي وات کوليو تہ اهو وات بند ڪرڻ کانِ بہ پهرئين انگريز کيس گرفتار ڪري چڪا هئا!

اوباسين جا بي شمار قسم آهن. جيئن فرينچ اوباسي اها آهي، جيڪا فرانس کان سواءِ هر ملڪ ۾ ڏني ويندي آهي. جرمن اوباسي اها آهي جنهن ۾ ماڻهو ايترو وات کوليندو جو اِهو سڄو ملڪ ڳڙڪايو بيٺو هوندو. هيءَ اوباسي رڳو مارشلائن ۾ نظر ايندي آهي. سنڌي اوباسي وري اها آهي، جنهن ۾ وات تہ ماڻهو پنهنجي مرضيءَ سان کوليندو پر بند ڪرائڻ لاءِ وڏو جرڳو ڪرائڻو پوندو آهي... جيئن اسان جو هڪ دوست اوباسي ڏيندو تہ جهڙو ڪنهن تي ٽورو ڪندو آهي. هڪڙي دفعي اوباسيءَ مهل ايترو تہ وات کوليائين جو پر ۾ وينل همراهہ چيس، ”ادا.... اهو وات اٿئي يا سنڌ جو صوبو... سڄو پڳو پيو آهي. زبان سڙيل ۽ سڀ ڏند ڏار ڏار لڳا پيا آهن.... ۽ ڏند قطار ۾ ائين پيا آهن جو ڪوبہ هڪڙو ڏند ڪنهن ٻئي ڏند سان متفق ڏسڻ ۾ نٿو اچي!“

هڪڙن ماڻهن جي اوباسي ڏيڻ تي جهڙي پي ايچ ڊي ڪيل هوندي آهي. پيو ڪجهہ نہ ڏيندا تہ اوباسي ڏيئي ڇڏيندا. ٿوري ٿوري ڳالهہ تي وات ائين کوليندا ڄڻ ڪنهن جو راز کولي رهيا هجن. هڪڙا ماڻهو تہ اوباسيءَ لاءِ وات کولي ويهي رهندا ۽ پوءِ

انهن کان پڇڻو پوندو آهي ته، ”سائين.... وات اوباسيءَ لاءِ کوليو اٿانوَ يا وات ۾ پئسا ګڏ ڪندئو؟“ ڪجهه ماڻهو اوباسين مٿان اوباسيون ڏيندا ويندا آهن جو انهن کي به منٿون ڪرڻيون پونديون آهن ته، ”سائين.... هاڻي توهان جو وارو پوروَ ٿيو... هاڻي اسان کي ٽائيم ڏيو ته ڪجهه اوباسيون اسين به ڏيئي وٺون!“ جيئن اسان جو هڪ ٽڪل دوست آهي اهو هر ڳالهه تي اوباسي ڏيندو آهي. ڪهڙو به سٺو لطيفوَ ٻڌائبس ته پهرئين اوباسي ڏيندو ۽ پوءِ ٽهڪ ڏيندو. هڪڙي ڏينهن پڇيومانس، ”تون سڀ کان وڌيڪ اوباسيون ڪڏهن ڏيندو آهين؟“ ته چيائين، ”جون جي مهيني ۾.... جڏهن ٽي ويءَ تي بجيٽ ٻڌائي ويندي آهي!“

ڪونگهرا هٽڻ

ڪونگهرا هٽڻ به هڪ ميوزڪ آهي. هيءُ اهو راڳ آهي جيڪو ٻڌائڻ وارو پاڻ ڪڏهن به ٻُڌي نه سگهندو آهي. هڪ اديب جي نظر ۾ ”ڪونگهرا هٽڻ نڪ جي شاعري آهي!“ هڪ فقير وري چوندو ته، ”ڪونگهرا هٽڻ غربت خلاف جنگ آهي!“ هڪ عاشق جي خيال ۾ جيڪڏهن ڪونگهرا محبوب پيو هٽي ته پوءِ اها چڻ ته ڪنهن ويراني ۾ بهار آهي... پر جيڪڏهن ڪونگهرا زال پئي هٽي ته ساڳيو عاشق چوندو ته اها رزق جي تنگي آهي...!

ماستر جا ڪونگهرا علم جي روشنيءَ سان منور هوندا آهن. پر گوسڙو ماستر جا ڪونگهرا وري تعليم دشمن پاليسين تي ٻڌل هوندا آهن... گوسڙو ماستر ڪونگهرا هٽندو ته جهڙو ٻنا ٻڌائڻ جي ٿن ڏينهن جي موڪل تي پيو وڃي... دنيا ۾ سڀ ماڻهو ڪونگهرا نه هٽندا آهن، چو ته جيڪڏهن سڀ ماڻهو ڪونگهرا هٽڻ لڳن ته پوءِ ڪونگهرا ٻڌندو ڪير...؟

ڪونگهرا هٽڻ سماجي پورهيو به آهي، جنهن جو ڪوبه اجورو نٿو ملي... ڪن ماڻهن کي ته پادر سونگهايو ويندو آهي ته متان گهٽيَ سماجي پورهئي ڪري ٻين گهري ننڊ ۾ پيل انسانن جو استحصال نه ٿئي... ڪن ماڻهن جو خيال آهي ته ڪونگهرا هٽڻ هڪ احتجاج آهي ته ”زمانو اسان کي سمهڻ نٿو ڏي ۽ اسين ٻين کي سمهڻ نه ڏينداسين!“

ڪونگهرا هٽڻ واري کي ڪونگهرائو چئبو آهي ۽ جيڪو ڪونگهرا ٻڌيَ ننڊ مان ڇرڪندو آهي. ان کي ڪونگهرائي چئبو آهي... ۽ جيڪو ڪونگهرا ٻڌي جاڳي ڪونگهرا هٽندڙ ۾ نهاري وري سمهي رهي ته ان کي ڪجهه به نه چيو ويندو آهي. چو ته جيڪو پاڻ

ڪونگهرا ٻڌي ڪنهن ڪي ڪجهه نٿو چوي ان ڪي اسين ڇا ٿا چئي سگهون. پر اهو شخص جيڪو ڪونگهرا ٻڌي جاڳي ڪونگهرا هڻندڙ ۾ نهاري، انهيءَ کي هڪڙو ڏک ڀُلاري وري گهٽ وڌ ڳالهائي پيهر سمهي رهي ته ان کي اسين گهٽو ڪجهه چئي سگهون ٿا.

ڪونگهرن جا ايترا ته قسم آهن، جو خود ڪونگهرا هڻڻ وارا پڇندا آهن ته اسين آخر ڪهڙي قسم جا ڪونگهرا ٿا هڻون... ايترا ته دنيا ۾ ماڻهو ڪونه هوندا جيترا ڪونگهرا آهن... جيئن اسان جو هڪڙو دوست ڪونگهرا هڻندو آهي، ڇڻ ننڊ ڪي لنيون هڻندو آهي... هڪ دفعي پڇيوسين "ادا.... ٿورو ڪونگهرن جو واليوم ته گهٽ ڪر!" چيائين، "سوري... هي اهو نڪ آهي، جنهن ۾ mute جو بٽڻ ئي لڳل ڪونهي!" وري هڪ ٻيو دوست آهي، اهو ته ڪونگهرا هڻڻ جي فيڪٽري آهي... ڪونگهرا پيو هڻندو جهڙو پڳهار وڏائڻ جو مطالبو پيو ڪندو... پڇيومانس، "توهان ڪونگهرن هڻڻ جي تربيت ڪٿان ورتي؟"... ته ڪاوڙجي پيو!

ڪونگهرا ٻڌڻ هڪ طريقهءِ علاج آهي، جيڪو شفا جا در کولي ٿو... ڪونگهرا ٻڌڻ سان ماڻهوءَ ۾ برداشت جي اسٽيمنا وڌي ٿي... يا اسٽيمنا جي برداشت وڌي ٿي... توهان پنهنجي روزمره جي زندگيءَ ۾ اهڙيون تقريرون ٻڌو ٿا، جيڪي توهان جي صحت لاءِ مضر آهن... "بيشڪ" اسين جنهن جمهوريت ۾ رهون ٿا، اتي هرڪو پنهنجي پنهنجي اسٽائيل جا ڪونگهرا هڻي رهيو آهي...!"

ڪونگهرا قديم زماني کان لڳي رهيا آهن... اڳي بادشاهه ڪونگهرا هڻڻ تي انعام اڪرام به ڏيندا هئا، جيتوڻيڪ اڄ تائين اهو راز هو ته تاريخ ۾ سڀ کان وڏا ڪونگهرا ڪنهن هنيا... بادشاهه اڪبر جي زماني ۾ به ڪونگهرن هڻڻ جا وڏا مقابلا ٿين ها، پر ان

کي ڪنهن وزير مشورو ئي ڪونہ ڏنو... ”جارج چوٿون“ ايترا وڏا ڪونگهرا هڻندو هو جو سمهندو ئي محل جي تهہ خاني ۾ هو تہ متان ايتري وڏي آواز جي ڪري عوام نہ جاڳي پوي... جارج پنجون بہ ڪونگهرن هڻڻ ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هو... رات جو ايترا ڪونگهرا هڻندو هو، جو چوڪيدارن کي مجبورن سڄي رات جاڳڻو پوندو هو... ان ڪري جارج ڇهون آيو تہ پهرئين ان جو نڪ حڪيمن کي ڏيکاريو ويو... جن وري ان جو علاج اهو ڪرايو تہ هاڻي جارج آٺون واري مشڪري بند ڪريو، نہ تہ ڪنهن ڪونگهري سان تي سگهي تو تہ هي پوري انگلينڊ ئي اُداسي وڃي...!

روس ۾ سڀ کان سنا ڪونگهرا شولوخوف هڻندو هو... بلڪ هن تي اهو نالو خوف پيو ئي ان ڪري جو هو ايڏا تہ خطرناڪ ڪونگهرا هڻندو هو، جو انهن کي ٻڌندي ئي ماڻهو خوف ۾ گهيرجي ويندا هئا... ايتري قدر جو ان ڪانپوءِ جيڪي ٻيا خوف آيا، جيئن چيخوف يا بلخوف... انهن کي بہ سندن دوست پنهجن گهرن ۾ سمهڻ ڪونہ ڏيندا هئا... جيتوڻيڪ اهي ويچارا ڪونگهرا تہ ڇا ڪا ننڍڙي ڦوڪ بہ ڪونہ هڻندا هئا...!

برصغير ۾ تہ ڪونگهرن تي جنگيون لڳيون... سڀ کان وڏي جنگ پلاسي جي ميدان جي ٻاهران وڙهي ويئي... ڇو تہ پلاسي ۾ اڳ ۾ ئي جنگ جاري هئي ۽ اتي جاءِ خالي ڪانہ هئي... پلاسي وارن چيو تہ جيڪڏهن توهان کي هتي جنگ وڙهڻي هئي تہ هفتو اڳ ٻڌايو ها...!

ڪونگهرن جي سڀ کان وڏي تاريخ ڪونگهرا نامہ جي جنهن صفحي ۾ ملي ٿي، اهو صفحو ڪتاب ۾ ئي ڪونهي... بلڪ اهو صفحو صفحهءِ هستيءَ تان ئي مٽائي ڇڏيو اٿن، ڇو تہ ان جي تاريخ ايڏي تہ وڏي هئي جو جنهن تاريخدان اها تاريخ لکي پئي، اهو

لکندي لکندي خود سمهي رهيو ۽ ڪونگهرا هڻڻ لڳو... صبح جو ان کان پڇيائون تہ انهن صاف انڪار ڪندي چيو تہ، آئون هاڻي تاريخ نہ، پر مهيني تي ڪم ڪندس...!

1977ع جي اونداهين دور ۾ مون هڪ ناول A great Khonghro in the mid night ڪي سيريس ڪري لکيو. جيڪو مزاحيہ تي ويو... جيڪو پوءِ نہ وڪامجڻ جي ڊپ کان ڇپجي ڪونہ سگهيو ۽ نہ ڇپجڻ جي ڊپ کان لکجي ڪونہ سگهيو، پوءِ مون اهو اڌورو ناول ڪراڙ ڍنڍ ۾ وجي اڇليو... چو تہ مون کي اها پڪ هئي تہ اها واحد جاءِ آهي. جتي اهو ناول محفوظ رهي سگهي ٿو... ڍنڍ ۾ اڇلڻ وقت مون کي خبر پئي تہ ... مار اتي تہ ڪو سئو جي لڳ ڀڳ پيا بہ ڪتاب پيا هئا ۽ هر ڪتاب مان ڪونگهرن جا آواز اچي رهيا هئا...!

ڪونگهرا هڻڻ ُهر انسان لاءِ لازم آهن. ان ڪري جيڪي ماڻهو ڪونگهرا نٿا هڻن، انهن کي يڪدم پنهنجي ميڊيڪل ٽيسٽ ڪرائڻ گهرجي... انهن کي گهرجي تہ اهو معلوم ُڪن تہ هو ڪونگهرن جي وئڪسين ڪٿان هٿائين...! ڪونگهرا انساني تمدن ۽ تهذيب جي بہ عڪاسي ڪن ٿا.... جيڪي ڪونگهرا مصر جي اهرامن ۾ مميون هڻنديون هيون، اهڙا ڪونگهرا جيڪڏهن اڄڪلهہ جون مَميون هڻن تہ ڪيترن ئي ڊيڊين جا ٻوٽ ڦري وڃن... ان ڪري بظاهر ڪونگهرن صرف پنهنجي شڪل تبديل ڪئي آهي... باقي ڪونگهرا اڄ بہ پنهنجي آمرانا سوچ سان گڏ موجود آهن...

هڪ پوڙهي چيو ، ”اڄڪلهہ ڪونگهرا هڻڻ ايترو تہ عام ٿي ويو آهي، جو بار بار بہ ڪونگهرا پيا هڻن، ڇا اسان جي زماني جا ڪونگهرا هوندا هئا... مون وارو ڏاڏو ڪونگهرا هڻندو هو تہ سڄي ڳوٺ وارا گڏ ٿي ويندا هئا، ڄڻ ڏڳي جي اضحي پئي ٿئي... ڇاڇي

ڪي تہ ڪونگھرا هٽڻ تي ايترو عبور حاصل هو، جو پري پري ڪان ماڻهو هن ڪان ڪونگھرا هٽڻ جو گر سکڻ ايندا هئا...!" چيائين "شاندار ڪونگھرو اهو جيڪو وڏي واڪ هٽجي... باقي ننڍيا ننڍيا ڪونگھرا تہ اڄڪلهہ هر ڪو پيو هٽي..."

ڪونگھرا ٽن قسمن جا ماڻهو هٽندا آهن. هڪڙا اهي جيڪي ڪونگھرا هٽي سگھن. ٻيا اهي جن کي ڪونگھرا هٽڻ ايندا هجن. ٽيان اهي جن کي ڪونگھرا هٽڻ کان ڪير بہ نہ روڪي سگھي... ڪونگھرا ڪيڏي مهل بہ هٽي سگھجن ٿا... سٺا ڪونگھرا ان مهل لڳندا آهن. جنهن مهل سڀ جاڳي رهيا هجن... پر هڪ اصلي ۽ تاريخي ڪونگھرو اهو جنهن سان ستل ٻار بہ جاڳي پوي ۽ اٿي پنهنجي ماءُ کان پڇي تہ، "امان... تو سڄي زندگي هن بابا سان ڪڏ ڪيئن گذاري آهي!؟"

ڇڪ ڏيڻ

ڇڪ هر ماڻهو ڏيندو آهي. پر ڇڪ ڏيڻ ڪان ڀوءِ هر ڪوئي ظاهر ائين ڪندو آهي جڻ هن ڇڪ ڏني ئي ڪانهي. ڇڪ ڏيڻ لاءِ وڏي همت کپي چو تہ توهان ڇڪ ڏينديو تہ تي سگهي ٿو تہ توهان جي ڀر ۾ ويٺل همراهہ ڏڪي وڃي... يا ائين بہ ٿي سُگهي ٿو تہ توهان ٻي ڇڪ نہ ڏيئي سگهو چو تہ ڀهرئين ئي ڇڪ تي توهان جي ڀر ۾ ويٺل همراهہ توهان کي چماٽ وهائي ڪڍيٰ تہ، ”هي ڇا ڪيئيۡ... منهنجي سڄي چانهہ هاري ڇڏيئيٰ!“

ڇڪ سڄي دنيا ۾ ڏني وڃي ٿي، ڇڪ ڏيڻ مهل هر ماڻهو ”آڇو“ چوندو آهي جيڪو سنڌي ٻوليءَ جو لفظ آهي انهيءَ مان خبر پوي ٿي تہ اسان جي سنڌي ٻولي ڪيتري وسيع آهي، جو دنيا جو هر ماڻهو سنڌي ٻولي ڳالهائي سگهي ٿو. ڇڪ جو آواز ان وقت ٻڌڻ ۾ ايندو آهي جنهن وقت ڪم لهي ڇڪو هوندو آهي. ماڻهو ڇڪون ڏيندا آهن ۽ خوب ڇڪون ڏيندا آهن ۽ اهو بہ ڪو نہ سوچيندا آهن تہ ڀر واري تي ڇا ڀيو گذري... ڪجهہ ماڻهو گفتگوءَ جي دوران ڇڪ ڏيندا آهن ۽ سامهون وارو ڀوءِ منهن اگهندو رهجي ويندو آهي. ڪجهہ ماڻهو ڇڪ ڏيئي گفتگو ائين جاري رکندا آهن، جڻ اها ڇڪ ڪنهن ٻئي جي هئي!

ڇڪ ڏيڻ جا ايترا تہ قسم آهن. جو توهان ڳڻيندئو تہ قسم ڪٽي ڀوندا ۽ ڇڪون ٻچي.ڀونديون. ڪجهہ ماڻهو ڇڪ ڏيندا تہ ڀهرئين هيڏانهن هوڏانهن ڏسندا تہ ڪير ڏسي تہ ڪونہ ڀيو ۽ ڀوءِ ڇڪ ڏيندا... ڪجهہ ماڻهو وري اهڙي بهادريءَ سان ڇڪ ڏيندا جڻ هنن هرڻ ماريو هجي... ڪجهہ ماڻهو ڇڪ ڏيندا تہ شڪل اهڙي ناهيندا جڻ هنن جي ڀير ۾ ڪنڊو لڳو هجي ۽ ڪجهہ ماڻهو وري اهڙي تہ اطمينان سان ڇڪ ڏيندا جڻ ڇڪ ڪونہ ڀيا ڏين پر ڪنهن

ٻار کي خرچي پيا ڏين... اسان جو هڪ دوست چڪ ڏيندو ته ڦرڙئين پٽ ۾ سامهون ڏسڻ لڳندو، اکيون وڏيون ڪري ڇڏيندو ڇڻ انعام تو نڪريس، وات چٻو ڪري ڇڏيندو ۽ پوءِ هڪدم نڪ کي موڙي اکيون بند ڪري اهڙو ٻوائتو آواز ڪڍندو جو پٽ تي لڳل فريم ڪري پوندو ۽ جيڪڏهن مٿ مٿان گلاس هوندو ته اهو اُڇلجي ويندو ۽ جيڪڏهن ڪو ٻار ستل هوندو ته اهو اُٿي ويهي رهندو. اسان هن کي چوندا آهيون ته، ”مهرباني ڪري چڪ کان اڳ ۾ نوٽيس ڏيندو ڪر!“ ۽ هي جواب ۾ چوندو، ”خوبصورت چڪ اها جنهن مان ماڻهن کي خبر پوي ته توهان جيئرا آهيو... بول ڪه لب آزاد هين تيري...“

هڪڙا ماڻهو چڪ ڏيندا ته شڪل وڏي ناهيندا پر چڪ ايتري ننڍڙي ڏيندا جو خود چڪ پئي شرمندي ٿيندي ته آئون نڪتيس ڇو... جيئن اسان جو هڪ پاڙيسري چڪ ڏيندو آهي ته وات ائين کوليندو ڄڻ وات مان ڪبوتر ٿو ڪڍي پر چڪ ايتري ننڍڙي ڏيندو جو اهڙيون ڇهه ننڍڙيون چڪون ملائجن تڏهن وڃي هڪ عام چڪ ٿئي!

هڪڙا ماڻهو چڪ ڏيندا ته ڦرڙئين گوڏن کي قابو ڪري پوءِ چڪ ڏيندا جهڙو ٻه ٽا ڦاڙين. هڪڙا ماڻهو چڪ ڏيندا ته سڄو پاڙو لوڏي ڇڏيندا ڄڻ ڪنگ ڪانگ جي زال کي ٻار پيو ڄمي... هڪڙا ماڻهو چڪ ڏيڻ مهل اکيون بند ڪري ڇڏيندا ڄڻ چڪ اکين گهري ويندي... چشمي وارا ته يڪدم ڦرڙئين چشمو قابو ڪندا ۽ پوءِ چڪ ڏيندا نه ته چشمو چڪ کان ٻه ڦرڙئين زمين تي وڃي پهچندو. ڪجهه ماڻهو چڪ مهل سڄو ڪنڌ لوڏيندا ڄڻ نڪاح ۾ ”ها“ پيا ڪن ۽ ڪجهه ماڻهو ته چڪ مهل جُرندا ٻه ڪونه... رڳو وات مان هڪ سُڏڪي جو آواز ڪڍندا ڄڻ ٻوريءَ ۾ ٻلي ڦاسي پئي هجي.

منهنجي ريسرچ مطابق چڪن جا چار سئو ٻاونجاهه قسم

آهن.... توهان کي يقين نه اچي ته پلي توهان پاڻ ريسرچ ڪري ڏسو... واپاري چوندو ته بهترين چڪ اها جيڪا گراهڪ ٻڌي ته پيهر ٻڌڻ جي تمنا ڪري... شادي شده مرد وري چوندو ته بهترين چڪ اها هوندي آهي جيڪا رات جو دير سان گهر موٽڻ مهل ڏجي ته به زال نه جاڳي.... شاگرد جيڪڏهن ڪلاس هلندي چڪ ڏيئي ته سڀ ان ۾ ائين ڏسندا ڄڻ هنن پاڻ ڪڏهن چڪ نه ڏني هجي... استاد پڙهائڻ مهل چڪ ڏي ته شاگرد ائين مسڪرائيندا ڄڻ ماستر پينسل ايجاد ڪئي هجي... منهنجو هڪ پاڙيسري نڪ کي ناس ڏيندو آهي ۽ چپٽي نڪ ۾ ائين وجهندو ڄڻ ڪنهن غريب کي زڪوات پيو ڏئي... ۽ پوءِ ايتريون چڪون ڏيندو جو هڪڙي ڏينهن پاڙي مان ٻار ڊوڙندو آيو ته، چاچا .... ڇا توهان جو ڳاڙهو موٽر خراب ٿي پيو آهي؟“

چڪ ڏيڻ جي تاريخ ۾ ايتري حيثيت آهي جو جهانگير جي دربار ۾ هڪ وزير چڪ ڏني ته بادشاهه ان کي گهر موڪلي ڇڏيو. اسان وٽ ته وزير بغير چڪ ڏيڻ جي به گهر اماڻيا ويندا آهن. هڪڙي پراڻي بيورو ڪريٽ ٻڌايو ته چڪون ايوب خان به ڏيندو هو. ۽ ايتريون زوردار ڏيندو هو جو هڪڙي ڏينهن اهڙي چڪ ڏنائين جو ون يونٽ لڳي ويو! ائين ئي هڪ مرحوم ڊڪٽيٽر نڪ جي چڪ کي به اقتدار جي چڪ ڪري سمجهندو هو. هيءُ ته گڏجاڻين ۾ به اهڙي چڪ ڏيندو هو ڄڻ آئين جا پنا ڇڪي رهيو هجي. هميشه ڪرسيءَ کي قابو ڪري پوءِ چڪ ڏنائين متان ڪرسيءَ تان نه ڪري پوي.

اسان جي خيال ۾ چڪ جو سدائين آڌر ڀاءُ ڪرڻ گهرجي چو ته، ”موت ۽ چڪ ڪنهن وقت به اچي سگهن ٿا. “ڪجهه ماڻهو چڪ ڏيندا ته لڳندو ڄڻ وات سان ڪجهه ڦاسائين ٿا. شريف ماڻهو ته چڪ لڪائي ڏيندو ڄڻ اڄ ڏي تو سياڻي واپس ونندو. جيڪڏهن توهان جي محبوبا چڪ ڏي ٿي ته ان ۾ نه نهاريو چو ته ٿي سگهي

ٿو پوءِ اها توهان جي محبوبا نہ رهي.

شاعرن جون محبوبائون تہ چڪ ڏيئي نڪ صافُ ڪنديون تہ بہ هو ان تي جيڪو غزل لکندا ان کي خوبصورت غزل چوندا. سياستدان وري اسيمبليءَ اندر چڪ ڏيڻ ڪان لهرائيندا آهن، چو تہ ائين ڪڏهن ڪڏهن اسيمبلي بہ ٽٽي پوندي آهي. صحافين جي چڪ هڪڙي نہ هوندي آهي.... صحافي هميشہ بہ ڪالمي چڪ ڏيندو. ڪجهہ صحافي تہ چڪ ڏيندا تہ لڳندو چڻ خبرون پيا ٻڌائين. منهنجو هڪڙو صحافي دوست آهي. ان جي تہ چڪ بہ هيڊ لائين ۾ هوندي آهي ۽ پاڻ چڪ ڏيئي پر واري کي چوندو "تو چڪ چو ڏني؟"

ٻي شادي ڪرڻ

پهرئين شادي ڪرڻ وارن ڪي دماغ نہ هوندو آهي. ٻي شادي ڪرڻ وارن کي ڪيسو نہ هوندو آهي ۽ ٽئين شادي ڪرڻ وارن کي ساهہ نہ هوندو آهي. مرد جڏهن پهرئين شادي ڪندو آهي تہ محبوبا ڳوليندو آهي، ٻي شادي ڪندو آهي تہ دوست ڳوليندو آهي ۽ جڏهن ٽئين شادي ڪندو آهي تہ ماءُ جي هنج ڳوليندو آهي...!

ٻن قسمن جا ماڻهو ٻي شادي نہ ڪري سگهندا آهن. هڪڙا اهي جن اڃا پهرئين بہ نہ ڪئي هجي، ٻيا اهي جن جي اڳ ۾ ئي ٻي شادي ٿيل هجي. جيئن اسان جي هڪ صحافي دوست ٻي شادي ڪئي تہ شادي هال ۾ مُنهن اهڙو ناهي وينو هو، ڄڻ هڏن واري وارڊ ۾ ڊاڪٽر کي ڊيڪارڻ آيو هجي... پيار جو پرڻو ڪرڻ وارا تہ هونءَ بہ جهڙو سائيڪل تي وينل ماڻهن سان پنڌ ريس ڪري رهيا هوندا آهن، سو انهن جي اڳيان وري ٻي شادي جو نالو وٺبو تہ اهڙو مُنهن ڪٽي ناهيندا جو اهڙي مُنهن تي هزار وارو نوٽ رکجي تہ بہ مڱڻهار نہ ڪٽي...!

ٻي شادي ڪرڻ وارن مرد حضرات کي باڪسنگ ۽ ريسلنگ اچڻ لازم آهي... چو تہ ٻن زالن وارن مردن جي گهرن ۾ اڪثر اهڙيون ٽورناميٽون لڳنديون رهنديون آهن.... جيئن ته ڏهن ٻئي زالون توهان سان گڏ هڪ ئي گهر ۾ رهن ٿيون تہ آفيس مان سڌو گهر اچڻ وقت جيڪو موٽر سائيڪل توهان ٻاهر بيهاري آيا آهيو، اِن جو هيلمٽ نہ لاهيو، پر هيلمٽ سوڌو گهر ۾ داخل ٿيو... چو تہ اهي بہ جهاز جيڪي ٿوهان گهر ۾ چڏي ويا هئا، اهي هاڻي توهان سان ڪنهن وقت بہ ٽڪرائجي توهان کي نائين اليون ۾ تبديل ڪري سگهن ٿا...!

ڪنهن چيو، ”مرد جا وار پلي اڇا تي وڃن پر ان جي متي

۾ رڳو عورتون پريل هونديون آهن.“ پڇيوسين ”پلا عورت جا وار اڇا ٿي وڃن تہ پوءِ ان جي مٿي ۾ ڇا هوندو آهي؟“ تہ جواب مليو، ”ان جي مٿي ۾ بہ رڳو عورتون پريل هونديون آهن، سَسُ... نٺان... ڏيرياڻي...ڀاڄائي يا ڀي نہ ملي تہ ڪا پاڙي واري....!“ جن مڙسن جون ٻئي زالون جيئريون هونديون آهن، اهي وري پاڻ جيئرا نہ لڳندا آهن. هڪڙي زال کي مُنهن ڏيئي، اڃا ٻي زال وٽ پهچندو ئي مس تہ سندس شڪل ڪجھہ اهڙي ٿي ويندي، ڄڻ هلندڙ ٽرين مان جَمپُ ڪائي ڳهر موٽيو هجي....!

اسان جي ملڪ ۾ حڪيم ان ڪري پيدا ٿيا آهن تہ جيئن جيڪي مرد عزت واري زندگي گذاري رهيا آهن، انهن کي خوامخواھ شادين تي راضي ڪري سگهن.... ۽ جيڪي مرد حڪيمن جي چوڻ تي شادي ڪندا آهن، انهن جي رفتار پوءِ اهڙي شروع ٿي ويندي آهي، جو زالون ائين پيا گڏ ڪندا جيئن ننڍڙا ٻار ريل گاڏي ناهڻ لاءِ ماچيس پيا گڏ ڪندا آهن.....!

هڪڙا ماڻهو ٻي شادي ڪري نہ سگهندا آهن ڄڻ هنن کي ڊپ هوندو آهي تہ ٻي شادي ڪئي سون تہ جهڙا پوليس مقابلي ۾ ماريا وياسين.... جيتوڻيڪ ٻي شادي ڪرڻ واري کي نشانِ جُرئت جهڙو ايوارڊ ملڻ گهرجي.... خود هڪ ئي ماڻهوءَ جا بہ نڪاح پڙهائڻ واري مولويءَ کي بہ نوٽن جا هار پاتا وڃن.... يا هڪڙا مولوي ئي اهڙا هجن جيڪي صرف ٻي شاديءَ جا نڪاح پڙهندا هجن.... جيئن ڊاڪٽرن ۾ اک جو اسپيشلسٽ ۽ دل جو اسپيشلسٽ هوندو آهي تيئن نڪاح پڙهڻ وارن وٽ بہ ٻي شاديءَ جو اسپيشلسٽ نڪاح خوان هجي.... پوءِ تہ نڪاح خوانن ۾ بہ مقابلو شروع ٿي ويندو.... ٿي سگهي ٿو ڪو چئي ڏي، ”مون کان بہ نڪاح پڙهايو.... ان جي مٿان هڪڙي طلاق فري....!“

ٻي شاديءَ وارو گهوٽ شادي هال ۾ بہ منهن اهڙو ڪري ويٺو هوندو جو سوچبو تہ جيڪڏهن زال جي اڳيان بہ اهڙو منهن

ڪٽي ويو تہ زال تي اُن جا هاجيڪار اثر پوندا.... ان ڪري ڪجهہ ماڻهو تہ ڊائريڪٽ ٻي شادي ڪندا آهن، ۽ بعد ۾ پهرئين جي باري ۾ سوچيندا آهن... ڪن ماڻهن ڪي وري اهو ڊپ هوندو آهي تہ جيڪڏهن ٻي شادي ڪئي سون تہ ان ڪان پوءِ ٽئين شادي بہ ڪرڻي پوندي... ۽ جيڪڏهن ٽئين بہ ڪري ورتي سون تہ پوءِ رَوزانو گهر ڪير ڪٽي پچائيندو....؟

شادين جو ماڻهن جي زندگين تي وڏو اثر ڏنو ويو آهي.... پهرئين شاديءَ واري جو حال ڪونہ هوندو، ٻي شاديءَ واري جو ماضي ڪونہ هوندو ۽ ٽئين شاديءَ واري جو مستقبل ڪونہ هوندو. جيئن هڪ همراهہ عورت جي نفسيات سمجهڻ جي لاءِ شادي ڪئي. وري پهرئين زال جي نفسيات سمجهڻ لاءِ ٻي شادي ڪيائين.... وري ٻنهي زالن جي نفسيات سمجهڻ لاءِ ٽئين شادي ڪيائين.... اڄڪلهہ هو نفسيات واري وارڊ ۾ داخل آهي....!

جيئن هڪڙي همراهہ لِڪ چُپ ۾ ٻي شادي ڪئي تہ نڪاح مهل بہ اهڙو منهن ڪريو ويٺو هو، جڻ ڪنهن ٻئي جي شاديءَ تي آيو هجي.... مولويءَ حق مهر جو پڇيس تہ ائين ڇرڪيو جڻ ڪوڙو ووٽ ڏيندي هن کي ڪنهن ڏسي ورتو هجي.... قد جو ننڍڙو، بدن جو تلهو، مُڇون ايتريون وڏيون جو مولويءَ جي پر ۾ ويٺو هو تہ مُڇ جي ڇهنب مولويءَ جي ڪن ۾ پئي لڳي..... ڪنهن چيو، ”هي تہ هن جي ٻي شادي آهي پر اها ڪير بيوقوف هئي جنهن هن سان پهرئين شادي ڪئي....؟“ دوستن سان وري ٻي شاديءَ جو ذڪر ائين مسڪرائي پئي ڪيائين جڻ پاڻ هيلي ڪاپٽر خريد ڪري آيو هجي. جيئن ڪنهن چيو، ”ٽئين شادي تہ ائين آهي جڻ ڪا بور فلم ٽي دفعا ڏسڻ.... بس رڳو نئين پرنٽ جي تلاش ۾ مرد ڪيڏيون بي وفايون تو ڪري....!

ٻي شادي لِڪ چُپ ۾ ان ڪري ڪئي ويندي آهي، ڇو تہ پهرئين شادي کلئي عام ڪئي ويندي آهي.... پهرئين شاديءَ ۾ تہ

باقاعدا ڪارڊ ورهائي ماڻهن کي اپيل ڪئي ويندي آهي ته اچو ۽ اچي مون کي صبر جي تلقين ڪريو.... جيئن اسان جي هڪ دوست پهرئين شادي ڪئي ته ڪارڊ ۾ مٿان لکايائين، ”همتِ مردان، مددِ خدا“.... وري ٻي شادي ڪيائين ته ڪارڊ مٿان لکيل هو، ”انسان غلطين جو گهر آهي!“ وري ٽئين شادي ڪيائين ته ڪارڊ ڪونه ورهايائين ۽ خرچ بچائي رڱو بازار ۾ هڪڙو پمفليٽ پٽ تي هٽائي ڇڏيائين، جنهن ۾ ٿلهن اکرن ۾ وچ تي لکيل هو، ”آخري شادي“.... ۽ هيٺان لکيل هو، ”شريڪ ٿي ثواب حاصل ڪندا....!“

اصل ۾ خود شادي ڪرڻ سولو ڪم آهي، بس ان لاءِ توهان جو ميچالو ڪنهن غريب جي پيٽ وانگر خالي هجي.... جيڪڏهن توهان پنهجي زندگيءَ ۾ ڪو به چڱو ڪم نه ڪيو آهي ته پوءِ چڻ فطرت توهان کان بدلو پئي وٺي.... مرد هڪڙي شادي ڪري سوچيندو آهي ته هاڻي آئون لائين تي اچي ويو آهيان ۽ ٻي شادي ڪري سوچيندو آهي ته لائين منهنجي هيٺان اچي ويئي آهي..... جيڪي مرد پهرئين شادي ڪري ٻي شاديءَ جو سوچيندا آهن، اهي وري ٻي ڪري ٽئين ڪرڻ ۾ ويرم ئي نه ڪندا آهن..... جيئن هڪ فرينچ چوٽي آهي ته، ”جنهن ڏينهن توهان سمجهو ته توهان جي دل مان هاڻي اها شاديءَ جي خواهش نڪري ويئي ته پوءِ سمجهو ته هاڻي توهان ذهين ٿي ويا آهيو....!

جيڪڏهن توهان کان پڇجي ته، ”دنيا ۾ سڀ کان پهرئين ٻي شادي ڪنهن ڪئي؟“ ته توهان چوندئو ته، ”اهو جنهن سڀ کان پهرئين، پهرئين زال ڇڏي!“ جيئن ڪنهن کان پڇبو ته، ”سڀ کان سنا ٻار ڪنهن جا؟ ته چوندو، ”منهنجا“ وري پڇبو ته، ”سڀ کان سٺي زال ڪنهن جي....؟“ ته چوندو، ”پاڙي واري جي....!“

وارَ نهرائڻ

وار نهرائڻ دراصل جوانيءَ کي مسواڙ تي جاءِ وٺي ڏيڻ آهي... بلڪل ائين ئي وارَن تي ڪيس ڪرائڻ وري پناڻ واري هوٽل ۾ ڪِرائي تي ڪٽ وٺڻ آهي. ماڻهو وارَ نهرائي جنهن مهل دڪان تان لهندو تہ بہ سئو دفعا آرسيءَ ۾ پيو ڏسندو تہ. ”وچ... ڪهڙو هئس ۽ ڪهڙو ٿي ويو آهيان....!“ جيئن هڪڙي همراهہ آرسي ڏسندي حجام کي چيو، ”چا هيءَ چيلي ڪٽ تون پنهنجي استاد کان سکيو آهين؟“ ائين ئي هڪ ٻئي همراهہ پنهنجو مٿو گنجو ڪرائڻ کان پوءِ جڏهن آرسيءَ ۾ ڏٺو تہ گنگنائيندي چيائين، ”تون چا هُئين.... چا مان، چا ٿي وئين...!“ حجام پڇيس: ”ڳايو چو پيا؟“ چيائين، ادا! پيو چا ڪريان.... هاڻي رڳو دعا ڪر تہ گهر زال سڃاڻي....!“ ان جي برعڪس اسان جو هڪ سنهڙو دوست وري جڏهن بہ وارَ نهرائي آرسيءَ ۾ ڏسندو آهي تہ چوندو، ”خدا جو شڪر آهي... هاڻي وڃي ڏسڻ جهڙو ٿيو آهيان...!“ ۽ حجام بہ چوندس، ”سائين وڏي ۾ وڏي ڳالهہ اها آهي تہ توهان هاڻي انسانن جي وچ ۾ بہ ويهي سگهو ٿا...!“

ڪجهہ سال اڳ لاهور ۾ اسان هڪ گنجي جي مٿان جيڪو حجام ڏٺو هو، اهو بہ گنجو هو.... اهو هڪ حيرت ۾ ٻڏل منظر هو ۽ ڪمزور دل وارا ماڻهو ان کي ڏسن ها تہ انهن جا وار بہ ڇڻڻ لڳن ها. ان ڏينهن کان پوءِ اهو محاورو بہ گردش رنگ و چمن ۾ وائرس تي ڦهلجڻ لڳو تہ، ”گنجو گنجي کي نہ سهي.“ انهيءَ محاوري اسلام آباد جي ايوانن ۾ جيڪي گنجا رهندا هئا. انهن جي گنج ۾ ڏار وجهي ڇڏيا...!

وار نهرائڻ هڪ امتحان آهي، جيڪو حجام کان وڌيڪ، وارَ نهرائڻ واري جو هوندو آهي، جيئن اسانجو هڪ ٻيو دوست وارَ نهرائي ايندو آهي تہ هفتو کن ماڻهو پيا پڇندا اٿس تہ، ”چا...

توهان پنهنجو اهو مٽو ڪنهن درزيءَ کي ڏيئي آيا هئائو...؟“ هن جو مٽو به ايڏو وڏو ۽ گول آهي، جو حجام هڪڙي ڪن مٿان وار ڪٽي جڏهن ٻئي ڪن وٽ پهچندو ته حجام کي رات ٿي ويندي. مٽو ايڏو وڏو، جو ٻئي ڪَن تائين پهچڻ لاءِ ڪڏهن ڪڏهن حجام کي رڪشا به ڪرائڻي پوندي آهي. ايڏو وڏو مٽو جو دڪان تي گهڻي رش هوندي ته حجام چوندس، ”سائين... اڌ مٽو اڄ نهرايو ۽ باقي اڌ مٽو سڀاڻي نهرائجو...!“ جيئن هڪڙي.تلهي همراهه جو مٽو پڪيڙ ۾ ايڏو آهي، جو ٽي حجام گڏجي هڪڙي مٽي تي لڳندا آهن، تڏهن وڃي ڪلاڪ ڪان پوءِ سهڪي واندا ٿيندا آهن، ائين جو هڪڙو حجام هڪڙي ڪن مٿان، ٻيو حجام ٻئي ڪن مٿان ۽ ٽيون حجام وچ ڪان... جهڙي گڙدي جي آپريشن پئي ٿئي...!

مرد دراصل پنهنجو پاڻ کي گنجو ان ڏينهن سمجهڻ شروع ڪندو آهي، جنهن ڏينهن حجام اُن کي چوندو آهي ته، ”سائين... توهان ڪلاڪ ڪان پوءِ اچجائو... ڇو ته توهان جا وارَ چونڊڻ ۾ به ڪلاڪ لڳندو...!“ سريلنڪا ۾ ته گنجو دڪان تي چڙهندو آهي ته حجام سمجهندو آهي ته هن تي ديوي مهربان ٿي آهي، پر اسان وٽ گنجو دڪان تي چڙهندو ته حجام وري دڪان تان لهي ويندو...! جيئن هڪڙي همراهه وارَ نهرائي جيئن ئي آرسيءَ ۾ ڏٺو ته حجام پئسا گهريس. همراهه به مُنهن تي هٿ ڦيريندي چيو، ”ڀائو! تو ڪهڙو تورو ڪيو آهي، اهڙو عجيب و غريب ته آئون پهرئين به هئس.... ڪو فرق ته ناهي پيو...!“ حجام به نهه پهه چيس، ”بَس سائين.... فرق رڳو اهو پيو آهي ته هاڻي توهان کي نظر ڪانه لڳندي....!“

هڪڙا ماڻهو وارَ نهرائڻ مهل حجام اڳيان ائين ڪنڌ جهڪائي ويهندا، ڄڻ ڪنهن جي اڳيان آخري دفعو ڪنڌ جهڪائي رهيا هجن. غريب ماڻهو وري چوندو ته، اسان ايترن ماڻهن جي اڳيان ڪنڌ جهڪايا آهن، جو هاڻي حجام جي اڳيان ٿا ڪنڌ جهڪايون ته حجام به سمجهندو آهي ته اسان هن دفعي به وارَ

نهرائي پئسا اوڌر تي ڪرائيندا آهن. جيئن قاسم آباد جي روڊ تي هلندڙ هڪڙي شخص چيو، "اسان ته جڏهن به ڪنڌ جهڪايو آهي ته اهو هيٺ ڏسڻ لاءِ، ته اگر ڪنڌ جهڪائي نه ڏٺوسين ته پوءِ ڪنهن گٽر ۾ ڪِريل هونداسين....!"

حجام اهو عجيب دڪاندار آهي، جيڪو گراهڪ کي ته ويهڻ لاءِ ڪرسي ڏيندو آهي پر پاڻ سدائين بيٺل رهندو. حجام جي ڪرسي ٻين ڪرسين وانگر نه هوندي آهي، جن تي ويهڻ کان پوءِ ماڻهو اٿڻ وساري ڇڏيندا آهن. هيءَ ڪرسي دنيا جي واحد ڪرسي آهي، جنهن تي ويهڻ کان پوءِ هر ڪو چاهيندو آهي ته جلد اٿي ڀڄان، ته جيئن جان ڇٽي. جيتوڻيڪ ڪرسيءَ تان اٿي خوشيءَ خوشيءَ گهر وڃڻ انسان جي فطرت ۾ شامل ناهي... ۽ هيءَ واحد ڪرسي آهي، جيڪا ڪلاڪن جا ڪلاڪ خالي پئي هوندي ته به هرويرو هن تي ڪير ويهڻ به پسند نه ڪندو...!

ڪجهه ماڻهو ايترا وڏا وار رکائيندا آهن، جو انهن جي دوستن کي نيٺ پڇڻو پوندو آهي ته "چا توهان وٽ سڀ اهي ئي وارَ آهن، يا ڪجهه گودامَ ۾ به رکيل آهن؟" جيئن اسان جي هڪ دوست جا وارَ ايترا وڏا آهن، جو گهر وارا به هن کي دوربيني رکي پوءِ ڏسندا آهن... پاڙيوارا ته هن کي وارَ نهرائڻ جا پئسا الڳ ڏيندا آهن ته، "مهرباني ڪري ڪنهن حجام وٽان ٿي اچو، ڇو ته صبح سوير تون آفيس لاءِ ٿو نڪرين ته پوءِ اسان جا ٻار وري اسڪول نٿا وڃن...!" هو سڄو سال وارن ۾ ايترو گهيريل هوندو آهي، جو حجام وٽ ويندو ته حجام به پڇندس ته، "سائين... ڇا توهان وارن کي بادامَ کارائيندا آهيو؟"

جيئن اسان وارو دوست گلوڪار مئٽرڪ فيل گنجراٽي حجامن سان نه نهندو آهي. هن جي مٿي جا وار ايترا ته ڏڱها آهن، جو هڪڙي ڀيرو ته ايترا وڏا وار ڏسي هن کان پڇيو ته، "چاچا.... ڇا، توهان اتي جهرڪين جا ٻچا پاليندا آهيو؟" پنيان وري ايتريون

جهالرون لڙڪيل اٿس، جڻ جُوئن لاءِ ڏاڪٽيون نهيون پيون هجن. هڪڙي دفعي ته شهر جا سيئي حجام منٺ ميڙ قافلو وٺي هن وٽ ويا ته اسان جي ڏنڌي تي لت نه هڻو ۽ رڳو هڪ ڪئنچي پنهنجي چوٽيءَ تي ڦيرائي افتتاح ڪريو... پر هن هڪڙي به حجام جي هڪڙي به نه ٻڌي. پوءِ وري ضلعي جي سيني حجامن پنهنجا متا ڪوڙي ۽ پاڪيون هٽن ۾ جهلي هن جو ڏگهن وارن وارو پتلو ساڙيو ۽ روڊ بلاڪ ڪري ڇڏيا، ته به هن پنهنجي مٿي جو وار به ڪون ه چنو. وري ڏسندي ڏسندي ڪجهه عورت تنظيمون به هنن حجامن جي جلوسن ۾ پنهنجا بينر کڻي آيون، جن تي لکيل هو، ”گنجراٽي اڳيان مرد ۽ پٺيان عورت ٿو ڏسڻ ۾ اچي.... اها عورتن ۽ حجامن جي توهين آهي...!“

حجام وٽ ڪي ماڻهو وارُ نهرائڻ مهل ائين سڌا تي ويهندا، جڻ موٽر سائيڪل تي ويٺا هجن. هڪڙا ماڻهو وري شيو مهل هر هر آرسيءَ ۾ ڏسي اها پڪ ڪندا ته اهو سامهون وارو ٻوٿ منهنجو آهي يا حجام ڪرائي تي ويهاريو آهي، جيئن اسانجو هڪ دوست آهي، اهو ته وارَ لهرائيندو ته شڪل اهڙي ناهي ويهندو، جڻ شناختي ڪارڊ لاءِ فوٽو پيو ڪيرائي. حجام ڪئنچي ڪڻندو ته اکيون ائين کڻي بند ڪندو، جيئن چيلو ڪاسائيءَ کي ڏسي ڪندو آهي. هڪڙا ماڻهو وري وار ائين پيا لهرائيندا، جڻ حجام تي ٿورو پيا ڪندا. وار نهرائي انکي چوندا، ”پائو... هي ڇا ڪري ڇڏيئي....هن ڪان ته سنو هو، آئون ٽوپي پائي هلان ها!“ جيئن هڪ صفا گنجو همراهه حجام وٽ ويو تہ حجام انڪار ڪندي چيس، ”سائين توهان کي حجام جي نه، پر موچيءَ جي ضرورت آهي...!“

راڳ ڳائڻ

راڳ ڳائڻ انهن ماڻهن لاءِ سنو آهي جيڪي پيو ڪجھ نتا ڳائي سگهن. جن کي زڪام گهڻو رهندو هجي ۽ دم جا مريض آهن تہ انهن لاءِ راڳ اڪسير جو ڪم ڏيئي ٿو چو تہ اگر دم جو مريض راڳ شروع ڪندو تہ اوستائين نہ ڇڏيندو جيستائين سندس دم نہ وڃي يا جيستائين ٻُڌندڙن جو دم نہ نڪري. اهي ڳائڻا جن جو راڳ ٻڌي ماڻهن جو ڪنڌ لڏندو هو اڄڪلھ انهن ڳائڻن جو خود ڪنڌ لڏندو آهي جنهن مهل هو ڳائڻ ويهندا آهن ۽ پوءِ انهن کي اٿارڻ لاءِ بہ پوليس جي مدد وٺڻي پوندي آهي.

اهو مڄجي ڪٿي تہ موسيقي صحت لاءِ ايترو ضروري آهي جو ڪنگھ هجي تہ بہ ڪنگھ بند ڪري پهرئين ٽيپ ٻڌجي، پر اها موسيقي صحت لاءِ هاڃيڪار هوندي آهي جنهن ۾ ٻڌڻ لاءِ بس اهو هوندو آهي تہ توهان سمجهندا آهيو تہ توهان مڙيئي ڪجھ ٻڌو پيا... ڇا پيا ٻڌو، اهو خود ٻڌائڻ وارو بہ ڪونہ ٻڌائي سگهندو آهي تہ هو ڇا پيو ٻڌائي... اها موسيقي جيڪا توهان کي سمجھ ۾ نہ اچي راڳ سڏائبي آهي. پڪو راڳ اهو هوندو آهي جنهن سان توهان متو هٽو تہ توهان جو متو ڪچو ڪري ڇڏي. اهو راڳ جيڪو توهان پنهنجي مرضيءَ سان نہ ٻڌو پر توهان کي ٻڌايو وڃي تہ اهو بہ پڪو راڳ هوندو آهي.

راڳ ڪن ماڻهن لاءِ روڳ ثابت ٿيندو آهي جو اهو ڪنهن ڪنهن مهل شروع فرمائش سان ٿيندو آهي ۽ ختم منٿن سان ٿيندو آهي. راڳ جي رفتار ايتري هوندي آهي جو بس هڪڙو راڳ شروع ٿيندو تيسين ماڻهو بازار مان گوشت ۽ مڇي وٺي ايندو. راڳيءَ جو پهريون اصول ئي اهو هوندو آهي تہ راڳ شروع ڪجي باقي بند ماڻهو پنهنجي مرضيءَ سان ڪرائيندا. راڳ جا ايترا قسم آهن جو

ايترا قسم راڳن جا نہ هئڻ گهرجن. جيڪڏهن توهان ڪنهن پارٽيءَ ۾ آهيو تہ پوءِ توهان کي هڪ عمدو راڳ ڳائڻ لاءِ پارٽيءَ جي صدر سان تعاون ڪرڻو پوندو جو، اهو راڳ جيڪو صدرن جي پسند وارو هوندو تہ پوءِ تي سگهي ٿو توهان پاڻ بہ جنرل سيڪريٽري ٿي وڃو. اسان جو هڪ دوست تہ سيڪريٽري جنرل ٿيڻ کان گهٻرائيندو آهي. پڇيوسين، "ڇو؟" تہ چيائين، "ان ۾ لفظ جنرل ٿو اچي!" پڇيوسين، "پوءِ توهان جنرل اليڪشن ۾ حصو ڪيئن وٺندا؟" تہ چيائين، "آئون حصو وٺندس ڪونہ ... رڳو پنهنجو حصو گهرندس!"

اسان جي محلي جو هڪ ڪائونسلر بہ راڳ جو هڪ وڏو ڄاڻو آهي. پاڻ راڳ ائين چوندو جڻ سڀ ڪجهہ ڇٽي رهيو هجي. چيائين، "آئون گهٽين ۾ صفائي ڏسڻ چاهيان ٿو..." اسين لنگهياسين تہ اسان کي چيائين، "ڏسو... منهنجا ٻئي هٿ صاف آهن!" هن کي صفائيءَ ۾ سڀ کان وڌيڪ هٿ جي صفائي وڻندي آهي. شهر ۾ گٽر بند هوندا آهن تہ سڀ کان پهرئين وات هيءُ کوليندو آهي، چيائين، "آئون ۽ غائب ناظم انقلاب آڻينداسين!" پڇيوسين، "غائب ناظم يا نائب ناظم؟" تہ چيائين، "غائب ناظم.... ڇو تہ اهو آفيس ۾ گهٽ ويهندو آهي!"

راڳ اسان جي سنڌي سوسائٽيءَ جي سڃاڻپ آهي. ايترو جو سڃاڻپ ڪارڊ ۾ بہ راڳ وارو خانو هئڻ گهرجي. جيئن ماستري راڳ، ڪلارڪي راڳ، وزارتي راڳ، آفيسري راڳ، پنهنجو راڳ، پرايو راڳ.... بنيادي طرح راڳ صرف ٻن قسمن جا ٿيندا آهن. هڪڙا اهي جيڪي اهو ٻڌندو جيڪو ڳائيندو ۽ ٻيا اهي جن کي جيڪو ڳائيندو اهو ئي ٻڌندو.... راڳ جي باري ۾ اسين بہ ايترو ئي ڄاڻندا آهيون جو وڌيڪ ڄاڻڻ صحت لاءِ صحيح ڪونهي. سڀ کان سٺو راڳ اهي زالون ڳائي سگهنديون آهن، جيڪي سمجهنديون آهن تہ مڙسن کي اهي راڳ سمجهہ ۾ اچي ويندا، جيتوڻيڪ مڙسن

جون بہ ڪيٽيگريون ٺينديون آهن. ڪجهہ مڙس راڳ صرف هڪڙي ڪن ڪان ٻڌندا ۽ ٻئي ڪن تائين پهچڻ ئي ڪونہ ڏيندا آهن. پيا مڙس ٻڌندا ئي ٻئي ڪن ڪان آهن ۽ پهرئين ڪن مان ڪڍي ڇڏيندا آهن. ٽيان مڙس راڳ ڇڙڻ ڪان اڳ ئي سمجهي ويندا تہ اڄهو ٿو راڳ وڃي تنهنڪري ڪو بهانو ڪري گهر مان پڇي ويندا. ڪجهہ مڙسن کي راڳ ٻڌڻ جو شوق هوندو آهي. انهن جي رڳو اها فرمائش هوندي آهي تہ روز ساڳيو راڳ نہ هجي. ڪجهہ مڙسن کي راڳ بلڪل ڪونہ وڻندا آهن. پر انهن کي ٻڌڻو پوندو آهي ڇو تہ هو سمجهندا آهن تہ، " جيڪي زال جو راڳ نہ ٻڌندا آهن اهي پوءِ زماني جو راڳ ٻڌندا آهن!" ڪي مڙس روز ساڳيو راڳ ٻڌندا آهن تہ بہ انهن کي ڪجهہ ڪونہ ٿيندو ۽ پيا مسڪرائيندا. توهان اگر انهن کي غور سان ڏسندا تہ انهن جي ڪنن ۾ ڪپهہ پيل هوندي آهي. ڪجهہ مڙس وري راڳ جي بدلي راڳ ٻڌائڻ جا عادي هوندا آهن... پر پوءِ اڳيان هلي اهي مڙس نہ رهندا آهن.... پاڙي وارا ٿي ويندا آهن!

سيني زالن کي راڳ ٻڌائڻ جو فن نہ ايندو آهي بلڪ ڪي تہ راڳ ۾ ايتريون پڙ هونديون آهن جو پاڙي وارين زالن کي بہ اهو هنر سيکارينديون آهن تہ، "ادي... پنهنجي مڙس کي قابو ۾ رک!" ڇڻ مڙس نہ پر "جن" هجي... "پنهنجي مڙس تي اک رک ڇو تہ اهو بين زالن تي اک رکيو بيٺو آهي!"

راڳ سکڻ جي عمر ڪانهي، بس توهان کي رڳو ڪنهن ڪانگ جي اوبر پيئڻي پوندي. ڪيترائي ڳائڻا راڳ شروع ڪرڻ کان اڳ ۾ پان ضرور کائيندا. پڇيوسين، "گهٽا پان ڇو ٿا کائو؟" چيائون، "گهٽا پان کائڻ سان آواز وڌندو!" جيتوڻيڪ اسان ڏٺو آهي تہ گهٽا پان کائڻ سان رڳو خرچ وڌندو آهي. جيئن هڪ گلوڪارا کي آئون سڃاڻان، اها راڳ شروع ڪندي جهڙو قصو شروع ڪندي. ڳائيندي وري ايترو آهستي جو طبلي نواز بہ

چوندس، ”مئڊم... منھنجو طبلو پوڙو آھي. تورو تيز ڳايو...!“ ڳائڻ جي ڏنِ وري اھڙي رکندي جنھن سان ٻارن کي سمھاربو آھيَ. ماڻھن کي ھن جو راڳ ٻڌڻ لاءِ وڏي محنت ڪرڻي پوندي آھي. ڪنھن چيو، ”ھن کي ٻڌڻ لاءِ ٻه لوڻ پاڻيءَ جا غرارا ڪري پوءِ ٻڌجي!“ ھڪڙي دفعي مون خود ھن جو راڳ ٻڌو ته ڪلاڪ ڪان پوءِ منھنجا ٽانسلز وڌي ويا. جيئن اُستاد موڳو خان آھي. راڳ ۾ ھو ضياءُ الحق جو شاگرد آھي. ڪنھن محفل ۾ ڳائيندو ته پائيندو پارنھن سال وينو ھجان... جيتوڻيڪ عمر جي ان حصي ۾ آھي جتي ماڻھوءَ جو ڪو به حصو صحيح ڪم نه ڪندو آھي. اسان کي ته سنا راڳ اھي وڻندا آھن جيڪي ٽي ويءَ تي خبرن ۾ ڏيکاريندا آھن. جيئن ھڪ دوست چيو، ”راڳ مون کي ايترو وڻندو آھي جو آئون ڪنن تي ھٿ رکي ٻڌندو آھيان!“

غالب کان پڇيائون، ”ڇا راڳ ٻڌندئو؟“ چيائين، ”اگر راڳ درباري آھي ته پوءِ اھو ٻڌڻ لاءِ عمر ٿيپي!“ مھدي حسن کان پڇيائون، ”ڇا راڳ توھان ٻُڌندا آھيو؟“ جواب ڏنائين، نه، راڳ مونکي ٻڌندو آھي!“ مون کان پڇيائون، ”توھان راڳ ٻڌندا آھيو؟“ چيم، ”ھا... پر ان وقت آئون ننڊ ۾ ھوندو آھيان!“

مُچون

کنهن چيو، "مُچون رکڻ به هڪ فن آهي!" منهنجي ته خيال ۾ مُچون ڏسڻ هڪ فن آهي. هڪڙن جون مُچون نه وڻنديون آهن ته به ڏسڻيون پونديون آهن. هڪڙن جا چهرا•سنا هوندا آهن. رڳو غلط مچن جي ڪري سڄي ڊزائين قتل هوندي اٿن. توهان تمام گهڻ شيدين کي تمام گهڻ مچون ڏٺيون هونديون. اهي اهڙي رسڪ ڪونه ڪٽندا آهن، جو ته شيديءَ کي پنهنجي مُڇ سڌي ڪرڻ ۾ ٿي سال لڳي ويندا آهن.

مُچن جو ڪو معاشي فائدو به ڪونهي، پوءِ به ڪجھ ماڻهو اهڙيون مچون رکندا آهن، جڻ انهن سان روزگار ملي ويندو. هڪڙي ماڻهوءَ جي مون مڇ ڏني جيڪا ايتري ته ننڍڙي هئي جو هڪ ٿي مُنهن تي اهڙيون ڇهه مچون رکي سگهيو ٿي. هڪڙي ٻئي ماڻهوءَ جي مُڇ ڏٺيسون، جنهن کي مڇ چوڻ مڇ جي توهين ٿيندي، جو ته اها مڇ جي نالي ۾ هڪ بلا هئي. اسان مُچن وارن جو هوڻ ئي احترام ڪندا آهيون، جو ته خود اسان کي به مچون آهن. جيڪي ننڍ پڻ ۾ ڪونه هيون.

اسين جڏهن پنهنجي سماج ۾ نظر ڦيرايون ته اسان کي ڪيتريون ئي مچون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون ۽ سوچيون ٿا ته مچن جي سماجي ترقيءَ لاءِ ڪجھ به ناهي ڪيو ويو. سائنسدانن جو چوڻ آهي ته "جيڪي ماڻهو مچون لهرائڻ ڇڏي ڏيندا آهن، ايتري قدر جو سندن وات به ڍڪجي ويندو آهي، اهڙا ماڻهو سخت دماغي دٻاءَ جو شڪار هوندا آهن!" اسان ته اهڙيون مچون صحافين جون ڏٺيون آهن، هڪڙي صحافيءَ کي آئون سڃاڻان. انهيءَ جون ته مچون اهڙيون آهن جڻ آپريشن ڪري لڳايون ويون هجن. مون کي اسلام آباد جي هڪ صحافيءَ جون مچون وڻنديون آهن. بس... نڪ جي

هيئان هڪ ليک آهي. جيڪا ائين پئي آهي جڻ وڻ جي ڇانو ۾ ڪا سهٽي شيدياڻي ستي پئي هجي. مڇ کهڙي به هجي پر سنڌي سماج ۾ ان کي ڪا ثقافتي حيثيت نه ملي سگهي آهي. ان جو سبب اهو آهي ته پاڪستان ٺهڻ کان وٺي اڄ تائين ثقافت کاتي ۾ جيڪي به بيورو ڪريٽ آيا سڀ بغير مڇن جي آيا، ان ڪري مڇن جي فروغ لاءِ ڪجهه به نه ٿي سگهيو.

مڇن جي پنهنجي هڪ تاريخ آهي، سر آئزڪ نيوٽن جون مڇون 'ته ايترپون ڊگهيون هيون جو شام جو هو انهن تي به به ڪبوتر ويهاري سير لاءِ نڪرندو هو. هڪ ڏينهن سوچيائين ته مڇون آخر هيٺ ڇو ٿيون لڙڪن. مٿي ڇو نٿيون وڃن. ائين هن ڪشش ثقل جو قانون ڳولي لڌو. ۽ انهيءَ کان پوءِ مڇون لهرائي ڇڏيائين ۽ سڄي زندگي ڪلين شيو رهيو. ايڊيسن به ڪلين شيوَ بعد ۾ ٿيو، ڇو ته هن کي جيڪي مڇون هيون. اهي ماڻهن کي ڏسڻ ۾ ڪونه ايندڙيون هيون. نيٺ هڪ ڏينهن بلب پئي ايجاد ڪيائين ته جوڙس ڇيس"اڄايو پيو مٿو هڻين... تون ته ڪلين شيو آهين!" ڪارل مارڪس جنهن دور ۾ پيدا ٿيو ان دور ۾ اڃا حجام پيدا ڪونه ٿيا هئا يا اگر پُل ۾ ڪنهن جي گهر ڪو حجام پيدا به ٿي ويو ته ان کي جيئري دفنائي ڇڏيندا هئا. ان ڪري جن ڪارل مارڪس کي ڏٺو آهي انهن کي خبر هوندي ته جيڪي مهمان هن سان ملڻ ايندا هئا. اُهي پهرئين هن جي مُنهن تان وار پري ڪندا هئا. تڏهن وڃي اندران مارڪس صاحب ملندو هو.لينن جون مڇون اسان کي ڪڏهن ڪونه وڻيون ڇو ته اهي جڏهن به ڏسبيون هيون، لڳندو هو جڻ ڇيونگم سان چنبڙايل هجن. ماڻهو سمجهندا آهن ته هٽلر پنهنجين جنگين جي ڪري مقبول ويو پر رڳو ٿورن کي خبر آهي ته هو مڇن جي ڪري مقبول ويو، ماڻهو اهو به سمجهندا آهن ته هن جون مڇون اصلي هيون، جيتوڻيڪ هن وٽ هڪ ٿي سائيز جون ڪيتريون ئي مڇون رکيل هيون جن کي هو روز

ڪيڙن سان گڏ بدلائيندو هو. اسان پنهنجي زندگيءَ ۾ ايوب خان جون مڇون به ڏٺيون. خود ان جا به ٻه حصا هئا. هڪڙيون مشرقي مڇون ۽ ٻيون مغربي مڇون. ضياءُ الحق جي مڇن کي ڪير ٿو وساري سگهي. ائين لڳندو هو ڄڻ نڪ جي هيٺان هن پوٽان جو نقشو چنبڙايو هجي. باقي ان جي مٿي جي وارن جي الڳ ڳالهه آهي. هو پنهنجي مٿي ۾ وچان سينڊ ڪڍي ايترو تيل وجهندو هو ته به تيل جا اگهه نه چڙهيا.

مڇون رکڻ ڪو سولو ڪم ڪونهي نه ته دنيا جي هر ماڻهوءَ کي هجن ها. مڇون رڳو اهي ماڻهو رکرائيندا آهن، جيڪي سمجهندا آهن ته اسان کي مڇون رکرائڻ گهرجن. ڪافي عورتن کي به مڇون ٿينديون آهن، جيڪڏهن بيوٽي پارلر نه هجن ها ته دنيا ۾ مڇن وارن ماڻهن جو تعداد ڪلين شيو وارن کان وڌيڪ هجي ها! جيئن هڪڙي ڪلين شيو، هڪ ڏکين مڇين واري کي چيو ته ”تو ايتريون مڇون ڪٽي رکايون آهن. انهن کي مقابلي ۾ لاهيندين' ڇا؟“ مڇن واري چيس ”ڇو... توکي ڪهڙو اعتراض آهي؟“ ڪلين شيو چيس ”آئون رڳو اهو سوچيان ٿو ته جنهن مهل تون پاڻيءَ جو گلاس پيئندو هوندين... ته اڌ گلاس ته اهي مڇون پيئنديون هونديون!“

مڇون رکرائڻ ڪا بهادري به ڪانهي، پوءِ به ڪجهه ماڻهو آهن، جيڪي مڇون رکائي لاهڻ وساري ڇڏيندا آهن. ايترو جو اهي وڏي وڻ تي ويندي آهن. اهڙي ئي هڪ همراهه کي پاڙي مان هڪ مائيءَ ماڻهو موڪليو ته ”مهرباني ڪري هاڻي پنهنجيون مڇون ننڍيون ڪريو، اسان جي ٻارن کي جُون اچي پيون آهن!“

سرڪاري آفيسرن جون ته مڇون به سرڪاري لڳنديون آهن. جيئن هڪ آفيسر حجام کي چيو ته ”سترهين گريڊ واري مڇ ناهجئين“ حجام ويچارو منجهي پيو ڇو ته خود هن جون مڇون به اهڙيون هيون. ڄڻ ڪيس سزا ۾ مليون هجن. مون حيدرآباد جي هڪ

پروفيسر جي مُڇ ڏني، جيڪا رڳوَ چپن جي مٿان هڪ سنهڙي ليڪ هئي... ۽ لڳو پئي جڻ مڇ ڪنهن زماني ۾ اتان گذري هئي. اها مڇ سيٽ ڪرڻ ۾ به حجام کي گهٽ ۾ گهٽ ڪلاڪ لڳو هوندو يا ته اهڙي ڏکي مڇ تي گهٽ ۾ گهٽ ٻن حجامن ڪم ڪيو هوندو.

اسان جي خيال ۾ مڇون رکرائڻ ۽ نئون بوٽ پائڻ جو اصل مزو تڏهن آهي جڏهن ٻيا انهن جي باري ۾ پڇن. جيئن اسان جو هڪ دوست سڄو ڏينهن مڇن ۾ هٿ وجهيو ويٺو هوندو آهي. هڪڙي ڏينهن نيٺ پڇيومانس "يلا ... سڀ اهي مڇون اتئي يا چار پنج ڪيسي ۾ به اتئي؟" شاعر ۽ شيو به الڳ شيون آهن. هڪڙي سنڌي شاعر مڇون رڳو ان ڪري لهرائي ڇڏيون جو بقول هن جي سندس مڇن ۾ وزن ڪونه هو. هڪڙي سنڌي دانشور جي مڇ هڪ انچ جي آهي. اَئون سمجهان ٿو ته هن وٽ اهڙيون اٺ نَو مڇون ٻيون به هونديون. جيڪي عيد عيد تي ڪڍندو هوندو. هڪڙي ٻئي ڪراچيءَ جي اديب جون مڇون ته اهڙيون آهن، جو اگر شڪارپور ۾ وڃي ته اتي هن جا فوٽا ڪڍي آچارَ جي برڻين تي هڻن. پڇيومانس "تنهنجون مڇون ايتريون گهاٽيون ۽ چمڪدار ڇو آهن؟" ته چيائين "آئون پنهنجين مڇن کي پستا، بادام کارائيندو آهيان"

ٽالسٽاءِ هڪڙي دفعي چيو هو ته "سني مڇ هڪڙي ئي لڳندي آهي ۽ اها خود پنهنجي هوندي آهي" جيئن اسان جو هڪ سياستدان.. هُو مڇ پيو ٺاهيندو ته به لڳندو جڻ اليڪشن ۾ بيهڻ لاءِ پنهنجو رستو پيو ٺاهي. هڪ سياستدان جون مڇون ڏسي مون کي حيراني ٿي ته مڇون ڪي اهڙيون به ٿينديون آهن، هن جون مڇون ايتريون ته ڇهنبدار هيون جو آئون سمجهان ٿو ته هو پاسي واري ڪيسي ۾ پلاس رکندو هوندو.

مڇ ماڻهوءَ جو اعمال نامو ته ڪونهي پر افعال نامو ضرور آهي. توهان ڪنهن جي به مڇ ڏسي گهٽ ۾ گهٽ به ڳالهيون ٻڌائي

سگهو ٿا. هڪ ته هن وٽ ٽائيم ڪيترو آهي ۽ ٻيو ته هو صفائيءَ کي ڪيترو پسند ڪري ٿو. منهنجي پسند جو هڪڙو سياستدان آهي، جنهن جون مڇون وري انهن مان آهن، جو هڪ مڇ ڏس ته سئو مڇون ڏسڻ ۾ اينديون. توهان هن سان هڪ ڀيرو ملندا ته هي صاف ڏسڻ ۾ نه ايندو، رڳو مڇون ڏسڻ ۾ اينديون. توهان کي لڳندو ڄڻ توهان مڇن کان انٽرويو ڪري رهيا آهيو... جيئن اگر توهان نوابزادي نصرالله سان گڏ فوٽو ڪڍائيندا ته لڳندو ڄڻ توهان ٻه حقو پيئندا آهيو. توهان جيڪڏهن هن جي تعريف ڪندئو ته هو خوشيءَ ۾ يڪدم مڇون وٽڻ لڳندو. ڄڻ توهان مڇن جي تعريف ڪئي هجي. هڪڙي لاهور جي سياستدان ته پنهنجين مڇن جي باري ۾ سڌو سنئون ٻڌايو ته ”هي اهو سوال آهي جنهن جو جواب عوام وٽ آهي“ هڪ صحافي پڇيس ته ”سياستدان ۽ مڇ ۾ ڪهڙو فرق آهي؟“ ته چيائين ”مڇ ۾ اها خرابي هوندي آهي ته هن ۾ صرف ٻه پاسا هوندا آهن، جڏهن ته سياستدان ۾ رڳو پاسا ئي پاسا هوندا آهن... ڪنهن مهل ڪنهن جو پاسو... ڪنهن مهل ڪنهن جو پاسو...“

ٻڪرُ ۽ مڙس

هڪ سهيليءَ کي ٻي شادي شده سهيليءَ مشورو ڏنو ته ”شادي... ڪڏهن به نه ڪجان!... ان کان سنو آهي ته هڪڙو ٻڪر ڏاري ڇڏ!... ٻڪرَ ”مڙسن“ کان بهتر آهن...“ ان جي دليل ۾ هن بي شمار ڳالهيون ڪيون، جيڪي هن طرح آهن:

- ٻڪر کي توهان رسيءَ سان ٻڌي سگهو ٿيون. اها سهولت توهان کي مڙسن وٽ نه ملندي!
- ٻڪر جي ڪل ڇٽندي ناهي... پر مڙس جلد گنجا ٿي ويندا آهن.
- ٻڪر جي ”اضحي“ جائز آهي، پر مڙس حرام آهن!
- ٻڪر ٻڪيو هوندو ته صرف ”ٻه ٻه“ ڪندو ۽ مڙس ٻڪيو هوندو ته پوءِ ان جي ٻولي ڪنهن کي به سمجهه ۾ نه ايندي.
- ٻڪر ”ٻه ٻه“ ڪندو ته توهان ان کي گاهُ ڏيئي ماٺ ڪرائي سگهو ٿا. مُڙس ”ٻه ٻه“ ڪندو ته ان لاءِ توهان کي ڊاڪٽر کي فون ڪرڻي پوندي!
- ٻڪر صرف ”ٻه ٻه“ چوندو پر مڙس ”چار چار“ ٻڌائيندو!
- ٻڪرن جي وڏي ۾ وڏي خوبي اها هوندي آهي ته انهن کي توهان جيڪو به ٻڌائينديون. ماٺ ڪري ٻڌندا.
- ٻڪر سگريٽ به نه پيئندا آهن!
- ٻڪرا ايترا غائب دماغ به نه هوندا آهن جو باٿ روم ۾ اندر وڃي پوءِ دانهون ڪن ته ”ٽوال ڏيو... ٽوال ڏيو!“
- ٻڪر جو پيٽ به ٻاهر نڪتل ڪونه هوندو آهي.
- ٻڪر توهان جي هٿن مان ٽي ويءَ جو رموٽ ڪنٽرول ڦري پنهنجي پسند جو چينل به نٿو ڏسي سگهي!

- ٻڪر ڪي توهان ”ٻڪر“ چئي سگهو ٿيون... مڙس ڪي توهان ”ٻڪر“ چئي ته ڏسو......!
- ٻڪر ڪڏهن به ڪڪڙن تي شرطون نه رکندا آهن.
- ٻڪر ڏڻ تي ويندو ته واپس موٽي ايندو.... ائين نه ته ٻَڪرُ ياڄي ونڃ ويندو ته ڪلاڪن جا ڪلاڪ گم!
- ڪجهه شيون ٻڪر بلڪل به استعمال نه ڪري سگهندا آهن.... ان ڪري توهان کي وسڪيءَ جي خالي بوتل ڪڏهن به الماڙيءَ جي پنيان لڪل نه ملندي!
- ٻڪر توهان وٽ هر وقت موجود رهندو.... ائين ناهي ته هو جيستائين آفيس ۾ هوندو ته توهان کي اهو ئي ڊپ ماريندو رهندو ته، ”خبر ناهي هو ڪهڙي عورت سان ڪلي ڪلي چانهه پي رهيو هوندو!“
- توهان ٻڪر کي گهر ۾ اڪيلو ڇڏي ڪيڏانهن به وڃي سگهو ٿيون. پر مڙس کي اڪيلو ڇڏينديون ته توهان جي دل يڪدل چوندي ته نوڪرياڻيءَ کي به پاڻ سان گڏ وٺي وڃون!
- ٻڪر توهان کي ڪڏهن به ”ٿلهي“ ٿيڻ جو مهڻو نه ڏيندو.
- ٻڪر جا دوست به نه ٿيندا آهن... ائين نه ٿيندو ته ٻڪر دوستن جو هڪڙو هجوم آڻي اوطاق تي ويهاري ۽ پوءِ آرڊر ڪري ته، ”جهوني...... ٻُڌ ته...... مهمان آيا آهن. چانهه ڪپي!“
- ٻڪر جي اها به خوبي آهي ته اگر توهان شاپنگ تي وينداً... ته اهو توهان کي منع نه ڪندو!
- ٻڪر توهان کي ڪڏهن به ٻڪريءَ جي ڏيءُ ڪري نه سڏيندو!
- ٻڪر توهان کي صبح جو سوير جاڳائيندو..... ائين نه ته صبح جو دير تائين پيو کونگهرا هڻندو!

- اگر توهان جي گهر ۾ چور آيو تہ ٻڪر ان کي ٽڪر هڻي سگهي ٿو ۽ توهان جو مڙس ٿي سگهي ٿو چور جو ٻڌي باٿ روم ۾ لڪي وڃي!
- ٻڪر کي توهان ڪنهن محفل ۾ ”او.... گنجا.....!“ ڪري پڪاريو..... تہ اهو بلڪل بہ ناراض ڪونہ ٿيندو.
- ٻڪر سان گڏ رڪشا ۾ چڙهنديوءَ تہ ٻڪرُ يڪدم چڙهي ويهي رهندو.... ائين ناهي تہ ٻڪر رڪشا واري سان خوامخواهہ ويهين ۽ پنجويهين رپئين تي اڌ ڪلاڪ بحث ڪندو رهي!
- چا... توهان اهو سوچي خوش نٿيون ٿيو تہ ٻڪر موبائل فون استعمال نہ ڪندو آهي..... جو هو سڄو ڏينهن ٻين کي رڱو مس ڪاليون ڏيندي گذاريو ڇڏي!
- ٻڪر ڪڏهن بہ گهر جا سامان نہ اُچليندو آهي ۽ نہ ئي زور سان دروازو بند ڪري هليو ويندو آهي.
- ٻڪر جي پنيان ڊوڙينديوءَ تہ وزن گهٽ ٿيندئي ۽ مڙس جي پنيان ڊوڙينديوءَ تہ اهو چوندئي ”موٽي ..... تيز ڊوڙ!“
- توهان ٻڪر کي سمنڊ تي وٺي وڃو اهو رڳو توهان جي پنيان هلندو ۽ مڙس کي وٺي وڃو.... اهو رڳو ٻين عورتن جي پنيان هلندو.
- ٻڪر کي زڪام ٿيندو تہ توهان کي خبر بہ نہ پوندي، ائين بلڪل بہ نہ ٿيندو تہ ٻڪر دانهون ڪري چوي، ”ٻارن کي ماٺ ڪرايو.... منهنجي مٿي ۾ سور آهي!“
- ٻڪر رڙندو تہ پاڙي وارا سمجهندا تہ توهان ٻڪرُ خريد ڪيو آهي...... ۽ مڙس رڙندو تہ پاڙي وارا سمجهندا تہ توهان بہ ٻڪر خريد ڪيا آهن!
- ٻڪر جي سونگهڻ جي حس تيز هوندي آهي... ائين بہ ناهي تہ مهيني کان ساڳيا جوراب پائي هلي ۽ ڪيس خبر

ئي نہ پوي.

- ٻڪر اخبار بہ نہ پڙهندا آهن... ائين نہ تہ ڪلاڪ ڪن اخبار پڙهن ۽ بہ ڪلاڪ ويهي ان تي بحث ڪن.
- ٻڪر رات جو آرام سان سمهي رهندو آهي.... ائين ناهي تہ ٻڪر سڄي رات دوستن سان تاش ڪن ۽ فلمون ڏسي وڏا وڏا ٿڪ ڏين!
- ۽ سڀ کان آخر ۾ اهو تہ توهان پنهنجي مڙس کي ناشتو نہ بہ ڏيئي ڏسو.... صبح جي ٽائيم تيّ بہ اهڙا برڙات ڪندو جو توهان کي ٻڪر ياد اچي ويندو.

شادين جو منسٽر

هن صِاحب پاڪستان نهڻ ڪان پهرئين شاديون ڪرڻ شروع ڪيون ۽ آخر تائين پاڪستان نهي ويو پر هن جو گهر نہ نهيو. اجا بہ شاديون ڪندو آهي جو شادين ڪي بهتر ڪرڻ لاءِ بہ هڪڙو ”ڪوچ“ رکيو اٿس. ان ڪري عورتن ۾ ايترو مقبول ڪونهي، جيترو عورتن جي ڪري مقبول آهي. هر چوٿين عورت ڪي شاديءَ جيَ آفر ائين ڪندو جڻ نوڪريءَ جو ”آفر ليٽر“ اشو ڪري رهيو آهي. عورتن جي معاملي ۾ ايترو تہ سنجيدا جو ”شادي“ ڪيَ بہ ”شازي“ چوندو. جيڪڏهن مرد سامهون هجي تہ ڳالهہ جو خلاصو بيان ڪندو ۽ عورت سامهون هجي تہ رڳو خلوص بيان ڪندو. عورتن ۾ وينو هوندو تہ عورتون پريشان هونديون ۽ مردن ۾ وينو هوندو تہ پاڻ پريشان هوندو. ڪنهن صحافيءَ پڇيس تہ، ”سائين.... توهان ايتريون شاديون چو تا ڪريو؟“ تہ چيائين، ”چو تہ عورتن لاءِ رشتن جو ڪوٺ آهي!“

شادين جي درست تعداد جي تہ هن ڪي بہ خبر ڪانهي جو نئين شادي ڪندو آهي تہ ٻي شاديءَ ڪي وساري ڇڏيندو آهي. جنهن نسل مان هي آهي ان جي ”افزائش نسل“ تي اجا پابندي ناهي ان ڪري عورتن ڪي ڏسندو تہ اهڙي شڪل ٺاهيندو جڻ انهيءَ شڪل ٺاهڻ تي مارڪون ملنديون.

روزانو شاديءَ لاءِ سوچيندو ۽ نيٺ هڪڙو ڏينهن اهڙو ايندو جو ماڻهو ڪيس چوندا ”آخري شادي مبارڪ هجئي“ ڊيڪوريشن وارن تہ هن جي شادي لاءِ نوان بورڊ ٺهرايا آهن. جيئن ”هيءَ شادي آخري شادي نہ سمجهندا....“ يا هڪ اهڙو ئي بورڊ ٻري رهيو هو تہ، ”نئين شادي مبارڪ“

تعليم تہ هن جي ايتري آهي جو بس تعليمدان ٻ ڳلڏان ۾ ڪو فرق محسوس نہ ٿيندو. تعليم هن جي جيتري بہ آهي انهن سيني ڪان وڌيڪ آهي، جن جي تعليم هن ڪان گهٽ آهي.ان ڪري هي وزير تعليم هو تہ پاڻ ڪي غريب تعليم سڏيندو رهيو. انهن سيني ماسترياڻين ڪي رعايتون ڏنائين جن جن هن ڪان رعايتون ورتيون.صحت جي وزارت ۾ ويو تہ ڊاڪٽرن تي. ايترا ڇاپا ڪونہ هنيائين جيترا نرسن تي هنيائين.نرسن هڙتال ڪئي تہ انهن ڪي اهي بہ سهولتون ڏنائين جيڪي هنن گهريون بہ ڪونہ هيون.ڪنهن پڇيس، ”نرسن جي ايتري مدد ڇو پيا ڪريو؟“ چيائين، ”هيءَ ئي تہ قوم آهي جيڪا مرڻ وارن ڏينهن ۾ اسان جون اکيون ٺٺيون ڪندي آهي!“

جيتريون زالون بدلايائين اوتريون پارٽيون بدلايائين. مسلم ليگ ۾ ان ڪري ويو جو هن ڪي ڪنهن آفر ڪئي هئي تہ ڪيس مسلم ليگ ليڊيز ونگ جو صدر بنايو ويندو. وري اها ڇڏي پي پي ۾ ويو تہ چيائين، ”ٽي دفعا پي پي پي ڇوڻ سان مون ڪي پنهنجا نڪاح ٽا ياد اچن.“ وري اها ڇڏي پي پي پي ۾ هليو ويو ٻ چيائين، ”چار دفعا پي پي پي پي ٿي ٿئي تہ منهنجي شرنائين جي سڪ ٿي لهي ٻ لڳي ٿو آئون گهوڙي تي چڙهيو وينو آهيان!“ ان ڪان پوءِ وري اوچتو ايم ايم اي ۾ هليو ويو ٻ ان جو دليل اهو ڏنائين تہ، ”قاضيءَ سان دوستيءَ جو اهو فائدو ٿيندو تہ نڪاح جا پئسا بچي پوندا!“

پهرئين شادي جنهن سان ڪيائين اها ڇوڪري هئي. ٻي شادي جنهن سان ڪيائين اها هڪ ڇوڪريءَ جي ماءُ هئي، ٽئين شادي جنهن سان ڪيائين ان ڪي بہ طلاقون پهرئين هيون. پنهنجي چوٿينءَ شاديءَ ۾ تہ پاڻ بہ ڪونہ هو جو ان ڏينهن اليڪشن مهم

تي هو. مولويءَ کي هميشه چوندو، ”نڪاح نامو جلد تيار ڪري ڏي جو جيڪڏهن سستي ڪندين ته ٻئي نڪاح نامي جو ٽائيم اچي پهچندو!“ پاڻ وٽ نڪاح نامن جو فائيل ناهي رکيو اٿس. ڪير ٻار اچي پڇندس ته، ”بابا... ڪاليج ۾ داخلا وٺڻي آهي!“ ته يڪدم فائل کولي ڇوڪري کان پڇندو، ”کهڙي نمبر زال جو کهڙو نمبر پٽ آهين؟“ هاڻي ته هن جي پٽن به پنهنجن حقن لاءِ تنظيم کولي ڇڏي آهي، جنهن جو نالو آهي ”آل سنڌ پُٽ ايسوسيئيشن“ هن جي خانداني قبرستان ۾ به گهٽي کان گهٽيون قبرون هن جي زالن جون آهن ... جن مٿان خاندان وارن نمبر لڳائي ڇڏيا آهن. هاڻي ته قبرون ايتريون آهن، جو هيءُ ويندو آهي ته هفتو اڳ گلن جو آرڊر ڏيندو آهي.

1988ع واري اليڪشن ۾ بينو ته تقرير ڪندي چيائين ته، ”آئون 88 شاديون ڪندس... وري ڄام خادم جي گورنمينٽ آئي ته ڄام صاحب هن کي گهٽين شادين جي ڏوهه ۾ اندر ڪري ڇڏيو. اندر ويو ته هڪ فيميل پوليس آفيسرياڻيءَ سان شادي ڪيائين. نيٺ ڄام هن کي ان شرط تي آزاد ڪيو ته هاڻي هو ڪنهن به زال کي آزاد نه ڪندو. ائين ڄام هن کي آزاد ڪري شادين جي منسٽريءَ ۾ قيد ڪري ڇڏيو. انَ کان اڳ پٽو جي دور ۾ ته زالون به ڪونه ڳڻيندو هو، ڇو ته ان دور ۾ رڳو نوٽ ڳڻيندو هو.

قومي اسيمبليءَ ۾ تقرير ڪندو ته چوندو، ”جناب اسپيڪر صاحب!“ ۽ نهاريندو عورتن جي سيٽن ڏانهن.... هڪڙي ڏينهن اٿي چيائين ته مون کي استحقاق جي تحريڪ پيش ڪرڻ ڏني وڃي، ته اسپيڪر چيس، ”توهان صرف طلاق جي تحريڪ پيش ڪريو!“ پارٽيءَ طرفان عورتن جي حق مهر جي باري ۾ ڳالهائڻ لاءِ اٿيو ته صرف عورتن جي حق تي ڳالهايائين ۽ مهر تي ڪونه

ڳالهايائين. ان لاءِ چيائين ته، ”ان سان منهنجا جناب مهر صاحب سان تعلقات خراب ٿيندا!“

شادين تي ”سنڌي گوليءَ جي بي اختيار اداري“ طرفان هڪ ڪتاب به ڇپائي رهيو آهي. ان ڪان سواءِ ”سنڌ نان ايجوڪيشن ٽرسٽ“ هن کي سال جو ”حيران ڪري ڇڏيندڙ مڙس“ قرار ڏنو آهي. پنهنجي شاديءَ واري ڪتاب ۾ هڪ جاءِ تي لکي ٿو ته، ”پهرئين مون هڪڙي شادي ڪئي. پوءِ ٻئين شادي ڪرڻ جو سوچيو ته ٽئين شاديءَ جو ڏينهن به اچي پهتو. چوٿين ۽ پنجين شادي مون گڏ ڪئي چو ته ٻئي جاڙيون ڀينرون هيون ۽ مون کي سمجهه ۾ نه پئي آيو ته ڪنهن سان پيار ٿو ڪريان!“

هن جي شادين ۾ ٻيا ماڻهو هجن نه هجن پر فوٽو گرافر تمام گهڻا هوندا آهن، جو هر زال سان فوٽو ايئن ڪيرائيندو آهي ڄڻ اها سندس آخري زال هجي. فوٽوءَ ۾ شڪل به اهڙي معصوم ناهيندو ڄڻ زال جي پير ۾ نه پر ماءُ جي هنج ۾ ويٺو هجي. قاضيءَ سان گڏ نڪتل فوٽن کي وري توهان ڏسندئو ته توهان کي لڳندو ڄڻ پاڻ قاضيءَ جو نڪاح پيو پڙهي!

سنڌي آهي پر سنڌي ٽوپي ڪونه پائيندو جو هن جي خيال ۾ ان سان ماڻهوءَ جو ڌيان ٽوپيءَ ڏانهن گهڻو ۽ دماغ ڏانهن گهٽ ٿو رهي. سدائين ٿري پيس پائيندو. هڪڙي دفعي ڪنهن عورت فائونڊيشن پاران ڪنهن عمارت جي فائونڊيشن جو پٿر پئي رکيائين ته اتي سٽڻ قميص پائي ويو هو. ڪنهن پڇيس. ”سائين.... اڄ ٿُو پيس ۾ آيا آهيو؟“ ته ان کي چيائين، ”ٿيون پيس وري هنن عورتن مان ڳولي وٺندس!“

جڏهن وزارت عظميٰ جو اميدوار هو ته انهن سيني عملدارن جون زالون هيسيل هونديون هيون، جن جن جو نالو

عظميٰ هو. پنهنجي برٿ ڊي پارٽيءَ تي بہ بينڊ باجي وارا گهرائيندو.... ڇا خبر ان ڏينهن ڪنهن شاديءَ جي سالگره هجي. جڏهن منسٽر هو تہ پنهنجي ”ٽر ٽر“ جي ڪري مشهور هو. ان ڪان پوءِ ڊاڪٽرن هن کي اسڪوٽر، ٽريڪٽر ۽ موٽر ۾ ويهڻ کان منع ڪري ڇڏيو جو انهن جي پنيان ”ٽر“ هو. مردن سان گڏ فوٽو ڪونہ ڪڍائي جو چوندو تہ اهڙي فوٽو ۾ مان ايندوئي ڪونہ آهيان، رڳو مرد ايندا آهن ۽ عورتن سان گڏ فوٽوءَ ڪڍائيندو تہ پوءِ عورتون ڪونہ ايندڻون آهن، رڳو پاڻ ايندو آهي. هڪ دفعي هن لاءِ هڪڙي بيوهہ جو رشتو آيو تہ انڪار ڪري ڇڏيائين. رشتو آڻيندڙ چيس، ”عورت تمام گهڻي محنتي آهي!“ تہ ان کي چيائين، ”ها، ايتري قدر جو بيواهہ بہ پنهنجي محنت سان ٿي آهي!“

وزيرِ ڏاڙيل

لاڙڪاڻو اهڙو ضلعو آهي. جتي هر اهو ڏوهہ ٿئي ٿو جو سوچيو ويندو آهي تہ اهو ڏوهہ بہ ٿيڻ گهرجي، جيڪو اڃا هتي نہ ٿيو آهي. شهر گهٽ ۽ ٻيلو وڏيڪ لڳندو آهي. ڪنهن وقت ۾ هتي ڏاڙيل ڪونہ هوندا هئا. ماڻهو هڪ ٻئي کان پڇندا هئا تہ، ”يار... ڪافي ڏينهن ٿيا آهن ڪو ڏاڙيل نہ ڏٺو اٿئون!“ ائين ئي اڄ کان ڪيترا سال اڳ لاڙڪاڻي ۾ هڪ ڏاڙيل گهمڻ آيو تہ ان تي رش ٿي ويئي.... ماڻهن ان سان گڏ فوٽا پئي ڪڍايا... ۽ ٻارن ڏاڙيل کي هٿ لائي خوشيءَ ۾ پنهنجين مائرن کي وڃي ٻڌايو تہ، ”امان ڏاڙيل کي هٿ لاهي آيا آهيون!“ ڪيترائي سال اڳ هڪ لاڙڪاڻي جي نواب پنهنجي دوست رقاصا کي چيو هو تہ، ”هيترا ڏينهن ٿيا آهن نظر نٿي اچين.... صفا ڏاڙيل ٿي ويئي آهين!“

هاڻي لاڙڪاڻو اهو علائقو آهي جيڪو ڪڏهن ٻيلي ۾ نہ ويو هجي يا ٻيلي وٽان ناهي لنگهيو اهو سمجهي تہ لاڙڪاڻي ۾ ويو ئي ڪونهي. هتي هر گهٽيءَ جا پنهنجا ڏاڙيل آهن ۽ هر ڏاڙيل جي پنهنجي گهٽي آهي. هاڻي ڏاڙيل ايترا آهن جو ماڻهو ڳولڻ ۾ هفتو لڳيو وڃي!

لاڙڪاڻي وارن جي نظر ۾ اهو ماڻهو، ماڻهو ئي ڪونهي جيڪو اغوا نہ ٿيو هجي... هتي اليڪشن ٿيندي آهي تہ هڪڙي سيٽ تي هڪ کان وڌيڪ اميدوار چونڊيا ويندا آهن. هتي هڪڙو ماستر رڳو هڪڙي دفعي ٻيلي ۾ هليو ويو، هاڻي تہ اهو چوي ٿو، ”آئون رهندس ئي ٻيلي ۾!“ ڏاڙيل ماستر کي واپس ڇڏيو وڃن پر ماستر وري ٻيلي ۾ پهچيو وڃي. پڇيائونس، ”آخر ڇو؟“ تہ چيائين، ”ٻيلي ۾ گهٽ ۾ پڙهائڻو تہ ڪونہ ٿو پوي!“ نيٺ ڏاڙيلن ماستر کي پُنگ ڏيئي ٻيلي مان ڪڍيو...!

هتي ڏاڙيل ايترا مشهور آهن جو ماڻهو فروٽ وٺندا آهن تہ بہ دڪاندار کي چوندا، ”انب ايترا مهانگا... اها انبن جي قيمت ٿو ٻڌائين يا پُنگ جا پئسا ٿو گهرين؟“ ڏاڙيلن کي سڌارڻ لاءِ ڏاڙيلن جو وزير دريافت ڪيو ويو. هن جي هيڊ آفيس بہ لاڙڪاڻي ۾ مقرر ٿي. هن صاحب جي تعليم ايتري آهي جو پاڻ پنهنجي ذات ۾ ڏاڙيل ٿو لڳي. هن جي مئٽرڪ جي رزلٽ روڪي ڇڏي هئائون ڇو تہ ان سان خود بورڊ وارن جي رزلٽ خراب پئي ٿي. نيٺ جڏهن مارڪون آيون تہ خبر پئي تہ لسٽ ۾ پهرئين پوزيشن هيس پر هيٺان کان!

ڪالا باغ ڊيم جو ايترو حامي جو سيني کي سبز باغ ڏيکاريندو آهي. جهنگلي جانورن جي وزارت ۾ بہ رهيو. ائين جو سياستدانن ۾ ويٺو هوندو هو تہ جانور لڳندو هو ۽ جانورن ۾ ويٺو هوندو هو تہ سياستدان لڳندو هو. نيٺ اها وزارت ڇڏي وزير ڏاڙيل ٿي ويو. پنهنجي نالي جي پنيان ”سنڌي“ لکندو آهي. پر بدن جو ايترو وڏو جو پورو سنڌ جو صوبو لڳندو آهي. مُڇن جي ڪٽ اهڙي جو جيڪڏهن ڪنهن کي مڇ جي ڇهنب لڳي وڃي تہ ان کي Cut ٿي پئي. مڇ تي ايتري محنت ڪندو جو ايتري محنت سي ايس ايس (CSS) تي ڪري ها تہ هينئر ڪسٽم ۾ ويٺو هجي ها.

ڏاڙيلن جي فلاح ۽ پنهنجي بهبود لاءِ تمام گهڻو ڪم ڪيو اٿس. تقرير جو ايترو شوقين جو ڪير هڪڙو سوال پڇندس، تہ ان کي ڇهہ جواب ٻڌائيندو. ڪٿي مهمانِ خصوصي هوندو تہ ايتري تقرر ڪندو جو ٻيا مهمان پڄي ويندا. موضوع سخن کان سواءِ هر موضوع تي ڳالهائيندو. گرلس ڪاليج ۾ افتتاح ڪيائين تہ رڳو بهبودِي آباديءَ تي ڳالهايائين. هڪڙي اسڪول ۾ صدارت ڪري رهيو هو تہ سڄي تقرير انگريزيءَ ۾ ڪيائين. نيٺ ماڻهن مان ڪنهن اٿي چيس، ”سائين.... هي انڌن ٻوڙن ۽ گونگن جو اسڪول آهي!“

اسيمبليءَ ۾ هوندو آهي تہ جانبداريءَ جو مظاهرو بہ وڏي غير جانبداري سان ڪندو آهي. ڏاڙيلن جي حقن لاءِ آواز اٿاريائين تہ سڀ ويهي رهيا. هر ڏاڙيل جي حقن لاءِ ڳالهائيندو چاهي اهو سرڪاري هجي... بهادر اهڙو جو پستول بہ ائين جهليندو ڄڻ بال پين جهلي اٿس. اڪيلو پوليس سان گڏ ٻيلي ۾ هليو ويندو ۽ لڳندو تہ هو ڏاڙيلن جي پنيان ڪونهي پر ڏاڙيل هن جي اڳيان آهن. جيئن ڏاڙيلن چٺي موڪلي تہ، ويهہ پٽڪا، ويهہ راڏو واچون، ويهہ بوسڪيءَ جا وڳا، ويهہ جتيون." تہ انهن کي وري هن چٺي ڏياري موڪلي تہ، "ايترا سامان... ڇا ٻيلي ۾ دڪان کوليندائو؟"

هيءُ عمر جي ان حصي ۾ آهي جتي ماڻهو چاهيندو آهي تہ ٻين جا حصا بہ هن جا حصا ٿي وڃن... جتي بہ ويهندو تقرير ڪرڻ لڳندو. گهر ۾ ماني گهرندو تہ جهڙو مائڪ جي اڳيان بيٺو هوندو. چوندو، "اڄ عوام پيٽ ڀرڻ جي پاڇي ڪائيندو!" جيڪي ڪم پاڻ ڪندو اهي عوام تي هٽندو. "اڄ عوام وهنجڻ ويندو!" ڪنهن صحافيءَ پڇيس تہ، "توهان پنهنجي پهرئين زال کي طلاق ڇو ڏني؟" تہ چيائين، "بس... اها عوام جي مرضي هئي!"

ڪچهريءَ جو ايترو شوق اٿس جو پائيندو تہ سڀ هن جي ٻڌن، ڪنهن جي هيءُ نہ ٻڌي. ڪنهن جنازي تي ويندو تہ اتي بہ تقرير ڪرڻ لڳندو. قبرستان تي وڃي ايترو ڳالهائيندو جو مڙدو خود ڪنڌ مٿي ڪري چوندو. "مئو آئون آهيان يا تون...؟"

وزارت ڪاميابيءَ جي ڪنجي آهي. اڄڪلهہ سرڪاري ڪم ايترا تہ ڏکيا ٿي پيا آهن جو رڳو فائيل منظور ڪرائڻ لاءِ بہ وزير هئڻ جو شرط لازمي آهي. هن کي ڏاڙيلن جي وزارت ملي تہ سيني ڏاڙيلن جا البم تيار ڪرايائين. هڪڙي جاءِ ٻچي پئي تہ اتي پنهنجي زال جو فوٽو هٽي ڇڏيائين. چيائين، تہ "سنڌ ۾ سڀ کان وڏيڪ ڏاڙا منهنجي ڪيسي تي لڳا آهن!"

ڏاڙيلن سان ايترو لڳاءُ جو جيڪڏهن پڇبس، "فلاڻو

مشهور ڏاڙيل تو ڏٺو؟“ تہ چوندو، ”ها.... اهو منهنجو ڪلاس فيلو هو!“ نندپڻ ۾ فلمون بہ رڳو ڏاڙيلن واريون ڏٺائين... ڊاڪو ڪي بيٽي، ڊاڪو ڪي بيوي، ڊاڪو اور ڊاڪٽر وغيره... هڪڙي جلسي ۾ چيائين، ”لاڙڪاڻو منهنجي اکيان نهيو آهي!“ تہ ڪنهن پنيان چيو، ”ها... لاڙڪاڻو توهان جي اکيان ڊهيو آهي!“ ائين هڪڙي پرائمري اسڪول ۾ صدارت ڪندي چيائين، ”آئون هتي اسڪول ۾ پهريون دفعو آيو آهيان!“ تہ هڪ ٻار ٻئي کي چيو، ”ڏس! هي ڪڏهن اسڪول ڪونہ ويو... تڏهن بہ وزير ٿي ويو!“

ڊاڪٽر ڇاپو خان

ڊاڪٽر ڇاپي خان کي سرڪاري اسپتال ۾ ايم ايس ڪري ان ڪري رکيو ويو تہ جيئن هو انهن تي بہ نظر رکي، جن جي نظر گهٽ آهي. هاڻي تہ هن جو نالو ٻڌي اسپتال جو عملو ايترو الرٽ ٿي ويو آهي جو رات جو چور ٿو اچي تہ ان کي بہ ڊاڪٽر ڇاپو خان سمجهي سلام ٺا ڪن. ڊاڪٽر ڇاپي خان جو اسٽائيل ئي پنهنجو آهي. نرسن کي چوندو تہ، ”ڊاڪٽر تي اک رکو!“ ۽ ڊاڪٽرن کي چوندو تہ، ”نرسن تي اک رکو!“ ۽ ڊاڪٽر وري چوندا تہ، ”سائين... نرسن تي تہ سڄي اسپتال جي اک آهي... ڪو نئون ڪم ٻڌايو!“

هي اسپتال جا روز چڪر لڳائيندو ۽ ايسٽائين نہ ويندو جيسٽائين ملازمن کي چڪر نہ اچڻ لڳن. ڪنهن پڇيس، ”توهان ايترا چڪر ڇو ٿا هڻو؟“ چيائين، ”رڳو اهو ڏسڻ لاءِ تہ اسپتال ۾ ڪهڙا ڪهڙا چڪر ٿا هلن... ۽ ڪهڙو ڊاڪٽر ڪهڙي ڊاڪٽرياڻيءَ سان چڪر پيو هلائي!“

هيءُ انهن بادشاهن کان متاثر آهي، جيڪي رات جو ڇمڙا پوش ڪري عوام جي خبر وٺڻ نڪرندا هئا. هيءُ وري مختلف ڊريسون پائي اسپتال تي ڇاپا هڻندو آهي. هڪڙي دفعي گائنيءَ جي وارڊ ۾ برقعو پائي وڃي نڪتو. ائين جو خود برقعي وارين ٻين مائين کي بہ خبر ڪانہ پئي. برقعو تہ اها جاءِ آهي جو جيڪڏهن ڪو مجرم اتي وڃي لڪي تہ پوليس کان بہ ٻاهر نہ نڪري... ۽ اسان جي خيال ۾ تہ برقعو ايجاد ئي ڪنهن چور ڪيو هوندو. اڳئين زماني ۾ اهي مڙس جيڪي ٻي شادي ڪندا هئا. پهرئين زال جي ڊپ کان ٻي زال کي مهينن جا مهينا برقعي ۾ رکندا هئا. ائين ڪافي زالون تہ برقعي جي اندر ئي مري ويون. ڊاڪٽر ڇاپي

خان جڏهن به زناني وارڊ تي ڇاپو هنيو، برقعا پائي ڇاپو هنيو. ڇاپي مهل اسپتال ۾ ايترو تيز هلندو جو لڳندو ڪٿي رت ڏيڻ پيو وڃي. هن لاءِ مشهور آهي ته رت، زڪوات ۽ اوڊر هيءُ ڪنهن کي به ڪونهِ ڏيندو آهي. جيئن ڪجهه ڊاڪٽرياڻين کي رت جي ضرورت پئي، هن کان پڇيائون، ”ڊاڪٽر... توهان جو گروپ ڪهڙو آهي؟“ ته يڪدم چيائين، ”جيڪو گروپ اقتدار ۾ هجي!“

هڪڙي دفعي مون انٽرويو ڪندي چيومانس، ”سنڌ ۾ ڪيترائي ايم ايس پنهنجن پاپن جي ڪري مشهور آهن، پر توهان ڇاپن جي ڪري مشهور آهيو؟“ چيائين، ”پاپن جي ڪري اهي مشهور آهن، جن ڪڏهن پاپا نه ڪاڏا هجن... ان ڪري اهي جڏهن به ايم ايس ٿيا، پاپن ڪاڻ جي چڪر ۾ لڳي ويا. مون کي ننڍپڻ کان ڇاپا وڻندا آهن. انهن ڇاپن جي ڪري ته مون بابي جا موچڙا به کاڌا هئا... پر امان خوش ٿيندي هئي. جيتوڻيڪ انهن ڇاپن جي ڪري امان اڪثر نوڪرياڻيون بدلائيندي رهندي هئي.“

هيءُ اسپتال ۾ دير سان پهچندو ته به سيني کي لڳندو ته سوير پهتو آهي. هڪڙي دفعي هڏن واري وارڊ ۾ پنهنجو پاڻ کي سڄو پٽين سان ويڙهي پهتو ۽ ڊاڪٽرن هن سان مريض سمجهي مريضن جهڙو ئي حشر ڪيو. آخر ۾ پوءِ ڊاڪٽرن کي پنهنجا هڏا ميڙڻا پئجي ويا.

اڪين وارا ڊاڪٽر هن کي ”جيمس بانڊ جو روح“ چوندا آهن، جو هيءُ اکين وارن ڊاڪٽرن جي اکين ۾ به سُرمون وجهي ڇڏيندو آهي. هڪڙي دفعي انڌو ٿي ڇاپو هنيائين. ڊاڪٽر به هن کي انڌو سمجهي ڊاڪٽرياڻين سان ڪچهري ڪندا رهيا، جيئن سڄو سال ڪندا آهن. آخر ۾ پوءِ انهن جي اهڙي شهر ۾ ٽرانسفر ٿي ويئي؛ جتي رڳو انڌا هئا. هاڻي توهان پاڻ سوچيو ته سنڌ جو اهو ڪهڙو

شهر آهي، جتي سڀ ڪان وڏيڪ انڌا آهن!

ذهني مريضن واري وارڊ ۾ تہ هيءُ وڃي ئي ڪونہ... جو ان لاءِ چوندو، ”اتي کهڙو ڇاپو هڻان، ڇريو آهيان ڇا؟“ هڪڙي ذهني مريض جي مائٽن شڪايت ڪئي تہ، ”سائين، هن وارڊ ۾ صفائي ڪانهي؟“ تہ يڪدم انهن کي چيائين، ”ڇرين کي صفائيءَ جي ڪهڙي ضرورت... توهان جو دماغ تہ صحيح آهي؟“

ڊاڪٽر ڇاپو خان انهيءَ عمر ۾ آهي، جتي ماڻهوءَ کي اهو ئي ڊپ هوندو آهي تہ هاڻي پنيان ڪا بہ عمر نہ بچي آهي. ان ڪري ڪاڻ تي ويهندو تہ ائين ويهندو ڄڻ آخري دفعو ويهي رهيو هجي. ڪاڻ ۾ وري ايترو پلو جو تمام گهڻو کائيندو تہ بہ لڳندو هيءُ ڪجهہ نٿو کائي. ڪنهن صحافيءَ پڇيس، ”سائين، اسان ٻڌو آهي، توهان فنڊ کائيندا آهيو؟“ هيڏانهن هوڏانهن نهاريندي چيائين، ”مون کي شگر آهي، ان ڪري، ڊاڪٽر مون کي منيون شيون کائڻ کان منع ڪئي آهي!“ پيٽ جو وري ايترو پرجوش جو آپريشن ڪرائي پنهنجي پيٽ جي پر ۾، ننڍڙو پيٽ اٽيچ ڪرايو اٿس، جيڪو سندس وڏي پيٽ جو اسسٽنٽ پيٽ لڳندو آهي. انهيءَ لاءِ چوندو، ”آفيسر کي هميشہ بہ يا ٻن کان وڌيڪ پيٽ هجن...!“ هڪڙي دفعي تہ گائنيءَ جي وارڊ جو افتتاح ڪندي چيائين، ”آفيسر کي پيٽ بہ ايترا هئڻ گهرجن، جيترا پٽ هجن...!“

ڊاڪٽر ڇاپي خان ايم ايس ٿيڻ کان پوءِ اهڙن اهڙن ڊاڪٽرن کي بہ سڏو ڪري ڇڏيو، جيڪي هڏن واري ڊاڪٽر کان بہ سڏا نہ ٿي سگهيا هئا. هڪ دفعي نڪ، ڪن ۽ گلي جي وارڊ ۾ هيلمٽ پائي وڃي داخل ٿيو. اتي جا ڊاڪٽر تہ هڪبئي جي گلي ۾ هٿ وجهيو بيٺا هئا. اڌ کان وڌيڪ ڊاڪٽرن کي تہ نڪ ئي ڪونہ هو. ڊاڪٽر پڇيس، ”توهان کي ڇا ٿيو آهي؟“ هيلمٽ جي اندران ئي

جواب ڏنائين، ”مون کي هيلمٽ ڦاسي پيو آهي...“ ڊاڪٽر چيس، ”توهان کي ڊاڪٽر جي نہ پر مڪينڪ جي ضرورت آهي...!“ ان کان پوءِ هن پنهنجو هيلمٽ لاهي، ڊاڪٽرن کي ٻہ لاهي ڇڏيو....!

هڪ دفعي تہ گائنيءَ جي وارڊ ۾ ڏهن مهينن جو پيٽ ٺاهي پهتو ۽ ڏهہ ڪلاڪ تي ويس، ڊاڪٽرياڻين هَن کي ڪنگهيو بہ ڪونہ... ان کان پوءِ اهي ڊاڪٽرياڻيون نوَ مهينا ڪنگهنديون رهيون. ڊاڪٽرن جو چوڻ آهي تہ هن کان اڳ وارو ايم ايس سٺو هو ... اهو وري ڊاڪٽرن کي چوندو هو تہ مريض گهٽي تعداد ۾ ماريو جو ان سان ملڪ مان آدمشماريءَ جو مسئلو حل ٿيندو...!

سڄي اسپتال ۾ واحد ڊاڪٽر آهي جنهن کي واحد زال آهي... نہ تہ هر ڊاڪٽر کي ٻہ ٻہ نرسون تہ آهن ئي آهن، جيئن ڪير پڇندس تہ، ”سائين... زال واحد آهي يا جمع؟“ تہ چوندو، ”واحد رڳو ان مهل هوندي آهي جنهن مهل ننڊ ۾ هوندي آهي، باقي سڄو ڏينهن جمع...!“ اسان پڇيس، ”ڊاڪٽر... چا، توهان ڪڏهن سياست ۾ حصو ورتو؟“ تہ مرڪندي چيائين، ”ٻيو توهان چا ٿا سمجهو تہ منهنجي ڪامياب شاديءَ جا راز ڪهڙا آهن؟“

ڊاڪٽر چاپو خان پاڻ کي اسپتال جو ملازم نہ پر اسپتال کي پنهنجو ملازم سمجهندو آهي. پلي منهن کي ٽن ٽن رومالن سان ڍڪي ڇڏي پر شڪل مان وري بہ مريض لڳندو آهي. شينهن واري بهادري، هرڻيءَ واري هلچل ڪان سواءِ هن ۾ ٻين انهن جانورن جون بہ خصوصيتون آهن، جن جا نالا اسان نٿا لکي سگهون. ايترو ايماندار جو جنهن ڏينهن چاپو نہ هٽي کيس ”چاپاڪو“ تي پوندو آهي... خود سرڪاري اسپتال ايتري وڏي آهي جو نئين ماڻهوءَ کي تہ صرف هڪڙو ڪمرو ڳولڻ ۾ ايترو

وقت لڳيو وجي جيترو ڪولمبس کي آمريڪا ڳولڻ ۾ لڳو هو. پر هيءُ هڪڙي وارڊ ڪان ٻئي وارڊ تائين ايترو ڦڙتائيءَ سان پهچي ويندو آهي، جو ڪئين هائوس جاب آفيسرن کي ته پنهنجا هائوس ئي وسري ويندا آهن. هونءَ به هائوس جاب ۾ به خصوصيتون آهن. هڪڙو ته هيءَ واحد جاب آهي، جنهن ۾ ڪجهه نه ڪرڻ ڪانپوءِ به هن کي ”جاب“ سڏيو ويندو آهي، ٻيو ته هن ۾ انهن ماڻهن کي به هائوس آفيسر چيو ويندو آهي، جن جو ڪو ”هائوس“ ئي نه هوندو آهي ۽ ڊاڪٽر چاپو خان وري ان لاءِ چوندو ته، ”آئون رڳو انهن هائوس آفيسرياڻين کي نظر ۾ رکندو آهيان جن تي اڳ ۾ ئي هائوس فل رهندو آهي...!“

مڪِين جو ڊاڪٽر

اڪين جي ڊاڪٽر ۽ مَڪِين جي ڊاڪٽر ۾ اهو فرق آهي ته اهو ڊاڪٽر جنهن وٽ ڪو به مريض نه اچي مکين جو ڊاڪٽر هوندو آهي. اڪيون ته هر ڊاڪٽر کي هونديون آهن، پر هڪڙن ڊاڪٽرن کي هروڀرو اکين وارو ڊاڪٽر ائين چيو ويندو آهي جڏهن ٻيا ڊاڪٽر ”بنا اکين وارا ڊاڪٽر“ هجن! آئون هڪڙي اکين جي ڊاڪٽر کي سڃاڻان، جيڪو شهر جي مشهور اکين جي ڊاڪٽرن مان آهي، اگر ڪنهن کي شڪ هجي ته اهو پلي شهر جي انڌن کان پڇي ڏسي. هيءُ جنهن به مريض کي ڏسندو هڪ نظر سان ڏسندو يعني ان نظر ۾ اهو ئي ڏسندو. ته سامهون واري جي نظر ڪيتري گهٽ آهي. گهر ۾ هوندو ته سدائين چشمو پائي ڏسندو. ڪنهن فنڪشن ۾ هوندو ته ٻين کي چشمو ڏيندو ته پائي هن کي ڏسن. ايم بي بي ايس واري دور ۾ به هن کي رڳو اکين جي ئي تلاش هوندي هئي، فرق رڳو اهو هو ته اهي اکيون شاگردياڻين جون هونديون هيون. ڪنهن پڇيس، ”آپريشن ڪندي توهان کي ڪنهن جون اکيون بهترين لڳنديون آهن... عورت جون يا مرد جون؟“ ته چيائين، ”نرسن جون...!“

ڪارو چشمو ٻن قسمن جا ماڻهو پائيندا آهن. هڪڙا اهي جن جون اکيون خراب هونديون آهن ۽ ٻيا اهي جن جون نيتون خراب هونديون آهن. اڇو چشمو ماڻهو نظر لاءِ پائيندا آهن ۽ ڪارو چشمو ته اها شيءِ آهي، جيڪو ڪنهن کي نظر ۾ رکڻ لاءِ پائبو آهي، ائين جو ڪنهن کي ڪارو چشمو پيو هوندو ته خبر ئي ڪانه پوندي ته اهو انڌو آهي يا ٻينَ کي انڌو پيو بنائي... اسپتال ۾ هوندي هيءُ ڪنهن ڊاڪٽرياڻيءَ کي ڏسندو ته احترام ۾ چشمو پائي پوءِ سلام ڪندو. هونءَ به سرڪاري اسپتال ۾ اگر ڊاڪٽر غير شادي شده هوندو ته ان کي هر عورت ڊاڪٽرياڻي پئي لڳندي ۽ شادي شده هوندو ته هر ڊاڪٽرياڻي

عورت پئي لڳندي. ان ڪري پاڻ ئي پيو چوندو تہ ”هڪڙي دفعي اسپتال ۾ هلندي ئي ڊاڪٽر پاڻ ۾ ٽڪرائجي پيا!“ پڇيوسين، ”ڇا ٽنهي جي نظر گهٽ هئي؟“ چيائين، ”نہ ..... ٽنهي جي نظر ساڳي نرس تي هئي!“

اڪين وارو ڊاڪٽر هر معاشري لاءِ ضروري آهي، نہ تہ انڌا اسان وٽ ايترا ئي ويا آهن، جو انڌو انڌي کان پيو پڇندو تہ، ”ڪر خبر چار... ٽائيم گهڻو ٿيو آهي؟“ ڊاڪٽر ۽ ڊاڪو وري بہ اهڙا لفظ آهن، جن جي شروعات ساڳين لفظن سان ٿئي ٿي. ٻنهي جو اگر شارٽ فارم ڪجي تہ ”Doc“ ٿيندو. ائين خبر ئي ڪانہ پوندي تہ ڊاڪٽر ڪهڙو ۽ ڊاڪو ڪهڙو آهي. ڊاڪٽر ۽ ڊاڪوءَ ۾ فرق بہ اهو آهي تہ ڊاڪو ڊاڪٽر نٿو ٿي سگهي، پر ڊاڪٽر ڊاڪو ٿي سگهي ٿو.

ڪامياب اکين جو ڊاڪٽر اهو آهي جيڪو پهرئين پنهنجي زال کي چشمو ڏي ۽ ڪامياب زال وري اها آهي جيڪا اهو چشمو نہ پائي. بقول هڪ مڙس جي ”زال کي چشمي جي ضرورت نہ هوندي آهي، ڇو تہ ان جي اکين ۾ تہ اڳ ۾ ئي ايڪسري لڳل هوندي آهي!“ چوندا آهن، ”اکيون ۽ ڪٽڪ خراب ٿيڻ ۾ ويرم ئي ڪانہ ٿي لڳي!“ ائين ئي هڪ غائب دماغ اکين جي ڊاڪٽر پنهنجي زال کي چيو تہ، ”ڪلاڪ ٿي ويو آهي... مون کي چشمو نٿو لڀي!“ زال چيس، ”چشمو تنهنجي هٿ ۾ آهي!“ تہ ڊاڪٽر پڇيو، ”ڪهڙو هٿ؟“

حيدرآباد جو هڪڙو اکين جو ڊاڪٽر سڄاڻان، ڏسڻ ۾ بزرگ آهي، ڳالهائڻ ۾ ڇوڪرو آهي ۽ طبيعت ۾ ٻار آهي. اکيون ڏسندو پر ان کان اڳ مريض جو کيسو ڏسندو. ڊاڪٽر اهڙو جو جيڪو هن سان اڃا ناهي مليو تہ معنيٰ ان جون اکيون اڃا خراب ناهن ٿيون. اکين تي ايتري مهارت جو اکين تي صرف ٽارچ هڻي ٻڌائيندو تہ رات توهان ڪهڙو خواب ڏٺو هو. اگر توهان هن وٽ ڪنهن ٻئي جي سفارش ڪٽي

ويندائو تہ هو توهان جون اکيوّن ائين ڏسندو جڻ ڪنهن ٻئي جون اکيون ڏسي رهيو هجي! هو پنهنجي پيشي سان ايترو تہ سچو آهي جو ماڻهن جون اکيون ڏسي ڏسي هن جي چهري تي بہ هڪ اهڙي انداڻ اچي ويئي آهي جو انڌو مريض سامهون هوندس تہ بہ ان کان پڇندو تہ ”تو کي ڇاٿيو آهي؟“ هن جي علاج جو طريقو اهڙو آهي، جو ڪنهن انڌي کي گوريون پيو ٻڌائيندو تہ بہ لڳندو جڻ انڌي کي پنڻ لاءِ پيو چوي... جيڪي انڌا هوندا آهن اهي تہ هن وٽ.وڃڻ کان پوءِ هونءَ ئي انڌا موٽندا آهن ۽ جيڪي انڌا نہ موٽندا آهن اهي هن جي فيءِ ٻڌي انڌا ٿي موٽندا آهن.

فيءِ وٺڻ جو ايترو ايماندار جو جيڪا هڪڙي اک جي فيءِ وٺندو، ٻي اک جي بہ ساڳئي ئي فيءِ وٺندو. ايترو جو انسان پوءِ دعائون پيو ڪندو تہ شڪر جو ٻن کان وڌيڪ اکيون ڪونہ آهن. هي چشما بہ پاڻ وڪڻندو آهي، ائين شهر جا اڌ ماڻهو چشمن وارا آهن ۽ باقي اڌ ماڻهو اهي آهن جيڪي اڃا هن وٽ نہ ويا آهن. پئسو گڏ ڪرڻ ۽ ان کي نہ خرچ ڪرڻ جو شوق اٿس. هڪڙي دفعي ڪنهن چور هن جي گهر ۾ ٽپو پاتو. سڄو گهر ڳوليائين تہ اتي رڳو چشما پيا هئا. چور بہ ڪاوڙ ۾ هڪڙو ڪارو چشمو پائي رات جي اونداهيءَ ۾ نڪري ويو پر هن پڪڙي ورتس. چور کي ٻيو ڪجهہ نہ ڪيائين رڳو سزا طور هڪڙو ڪارو چشمو ڏيندي چيائين، ”هن کي اڄو ڪري ڏيکار!“ چور سڄو ڏينهن چشمو ڏوئيندو رهيو ۽ پوءِ چوريءَ کان توبهہ ڪري ڇڏيائين. هن کي غريبن سان ايترو پيار جو پاڻ بہ سڄو ڏينهن غريبن واري شڪل ٺاهيو پيو هلندو. هڪڙي واپاريءَ کي چيائين، ”تنهنجي موتئي جي آپريشن ڪندس!“ ۽ ان کي اهڙي رازداريءَ سان چيائين جڻ چرس جي اڏي تي آپريشن ٿي ڪيائين!

مون کي تہ اکين جو مريض ٿيڻ ۾ بس اها ئي خامي ٿي نظر اچي تہ اگر ڊاڪٽر چوي تہ؛ ”اکيون ڏيکار“ تہ پاڻ کان وڏي کي

ٻہ اکيون ڏيڪارڻيون ٿيون پون.... باقي عينڪ مون کي ان ڪري وڻندي آهي ڇو تہ ان جي آخر ۾ ”نڪ“ آهي. اهو ئي سبب آهي جو عينڪ هميشہ نڪ مٿان ئي رکي ويندي آهي. جيتوڻيڪ اسان جي ملڪ ۾ ڪيترائي اهڙا ماڻهو آهن، جن کي نڪ ئي ڪونهي مگر پوءِ بہ اهي عينڪ استعمال ڪندا آهن.

اکين جي ڊاڪٽر جو ڪمرو بہ عجيب چارٽن ۽ غريب اکين وارن فوٽن سان ڀريل هوندو آهي. جيئن هڪڙو همراهہ پنهنجي ننڍڙي کي ڏيکارڻ ويو تہ ڪمري ۾ پهچي ٻار پيءُ کان پڇيو، ”بابا... ڇا هي ڊاڪٽر KG پڙهائيندو آهي؟“ پيءُ پڇيس، ”ڇو؟“ تہ پٽ چيو، ”سامهون ديوار تي ABC لکي پيئي آهي!“ ائين ئي منهنجو هڪ دوست اکين جي هڪ ڊاڪٽر کي ”اکڙين“ جو ڊاڪٽر چوندو آهي. پڇيومانس، ”ڇو؟“ تہ چيائين، ”منهنجي منگيندي پنهنجون اکيون هن کي ڏيکاريندي آهي!“

اسين هڪ ڀيو بہ اکين جو ڊاڪٽر سڄاڻون جيڪو وري ڳالهائيندو ئي اکين اکين ۾ آهي. هن وٽ مريضن جي رش ڪري ايترا تہ ڌڪا ايندا آهن، جو خود مريضن ئي ٻاهران لکي ڇڏيو آهي. ”انڌن جي اسپتال“ مريضن کي قطار ۾ ائين ويهاريندو جو لڳندو جيڪو گهڻو وقت قطار ۾ ويهندو ان جي حج جي ٽڪيٽ نڪرندي! مريض جون اکيون گهٽ ڏسندو ۽ مريض کي اکيون وڌيڪ ڏيکاريندو. سوال ايترا پڇندو جو ايترن سوالن پڌائڻ تي ڪميشن پاس ٿي وڃي... جيئن منهنجي هڪ دوست چيو، ”آئون اکيون ڏيکارڻ ويس تہ مون کي چيائين.... سامهون نهار... مون سامهون نهاريو تہ چيائين... هاڻي کاٻي نهار! کاٻي نهارم تہ چيائين، هاڻي ساڄي نهار... ساڄي ڏٺم تہ چيائين، هيڏانهن هوڏانهن ڇا پيو ڏسين... مون ۾ نهار!“

ٻَڪرن جا چَڪرَ

اڄڪلهه ٻڪر ايترا مهانگا ٿي ويا آهن جو جيڪڏهن ڪو ماڻهو ٻڪر خريد ڪرڻ ٿو وڃي ته واپسيءَ ۾ رڳو هڪ ٻڪري گهليندو ٿو اچي... ۽ مٿان وري خوش اهڙو پيو ٿيندو، ڄڻ گورنمينٽ کان پيٽرول جو اڳهه گهٽ ڪرايو پيو اچي. جيئن اسان جو هڪ دوست هر سال پوڙهيون ٻڪريون قربان ڪندو آهي، ٻڪريءَ کي زوريءَ ڪن کان ڇڪي ائين وٺي ايندو، ڄڻ ٻڪريءَ کان زوريءَ نڪاح نامي تي صحيح وٺڻي هجيس... پر هن دفعي ته پوڙهين ٻڪرين جا اگهه به اهڙا هئا، جو اسان ڏٺو ته هو خود به پوڙهو پوڙهو پئي لڳو. چيائين "هن دفعي اهڙا بهترين اگهه آهن... جو دل چوي ٿي آئون پاڻ ٻڪريءَ جي ڪل پائي وڃي پڙيءَ ۾ بيهان...!"

ٻڪرين جي نفسيات جي ماهرن جو چوڻ آهي ته ٻڪرا پڙيءَ ۾ پنهنجا اگهه ٻُڌي ٻڪريون پاڻ ۾ پيون ڪلنديون آهن، ته "ڪهڙو نه ڪنجوس جو پٽ آهي... نياڳو اسان جا ڏند ته ڪيئن پيو ڏِسي، ڄڻ مُئو ڏندن جو ڊاڪٽر هجي، ڄڻ ڏند رڏي ڪائيندو... ۽ هي پاسراٽين تي هٿ ڪيئن پيو ڦيرائي... مُئي کي ڪنهن نياڻي سياڻيءَ جو احترام ڪونهي... ۽ هي ڇا... منهنجا پير ايترا جانچي ڇو پيو ڏسي؟... مئو مونکي کهندو يا نچائيندو؟؟؟"

اسان جو هڪ دوست صبح جو ٻڪر خريد ڪرڻ نڪتو. سڄو ڏينهن ايترا مهانگا ٻڪر ڏنائين جو شام جو پاڻ "ٻه ٻه" ڪرڻ لڳو... هڪ ٻڪر جو اگهه ويهه هزار ٻڌائين ته يڪدم پنهنجو منهن ڪٽي گاهه ۾ وڌائين. همراهه کي چيائين "يار! ڪو سستو ٻَڪر ڏيکار... "ته همراهه چيس، "سائين... جيترا پئسا توهان کٽي آيا آهيو. انهن مان ته ٻڪر جو ڏند به ڪونه ملندو..." نيٺ هٽي هٽي هڪ

جَڏِي ڪنگھ جي مريض ۽ انڌِي ٻڪري ڳھلي جڏھن گھر پھتو، تہ سندس ٻارن خُوشيءَ ۾ وٺي اھڙو گوڙ مچايو جڻ پٽس ڏاڙيلن وٽان بنا يُنگ جي آزاد ٿي موٽيو ھجي!

ٻڪرن جا ڪيترا ئي قسم ھجن... پر اسان وٽ جيترا سرڪاري ٻڪرن جا قسم آھن. انھن کي ڏسي لڳي ٿو تہ سڀ قسم ھڪڙي ئي قسم جا آھن... يعني ھر قسم جو ساڳيو قسم آھي. ھڪڙي ڪاسائيءَ تہ ائين بہ چيو تہ، سرڪاري ۽ غير سرڪاري ٻڪر ۾ اھو فرق آھي تہ غير سرڪاري ٻڪر صرف "ٻہ ٻہ" ڪندو آھي. جڏھن تہ سرڪاري ٻڪر "ٻہ ٻہ" سان گڏ "چار چار" بہ ڪندو آھي بلڪ ٻن مان چار ڪري ڏيکاريندو آھي. نئين تحقيق مطابق ٻڪرن ۾ گاھہ جي ٽيڪنالاجي متعارف ڪرائڻ لاءِ ھڪ جديد طريقو رائج ڪيو پيو وڃي. جنھن موجب ٻڪرن کي گھر ويٺي گاھہ ملي ويندو ۽ ان جي بدلي ۾ ھي "ٻہ ٻہ، چار چار ۽ اٺ اٺ" جھڙا غيرمھذب گفتا پڻ پنھنجي زبان مان ڪڍي نہ سگھندا...!

ڪل لاھڻ سولو ڪم ناھي، پر ان جي باوجود بہ اسان وٽ ڪل لاھڻ جي باقاعدا ٽورنامينٽ ٿيندي آھي. ھر ڪاسائيءَ وٽ ڪل لاھڻ جا پنھنجا پنھنجا طريقا آھن. جيئن ھڪڙي ڪاسائيءَ پڇيو تہ، "سائين... توھان پنھنجي ٻڪر جي ڪل ڪھڙي اسٽائيل ۾ لھرائڻ پسند ڪندئو؟" چيوسين، "ادا توھان وٽ ڪھڙا ڪھڙا اسٽائيل آھن؟" جواب ڏنائين، "پوليس اسٽائيل... واپڊا اسٽائيل... ڊاڪٽر اسٽائيل... بيورو ڪريٽ اسٽائيل... منشيات فروش اسٽائيل..." ۽ ڪجھہ ٻيا 100 کن اسٽائيل ٻڌائي ويو. پڇيوسين: "يار ڪاسائي... اسٽائيل ڪھڙو بہ استعمال ڪرين... پر منھنجي ٻڪر جي ڪل ائين لاھجان، جو خود ٻڪر کي بہ خبر نہ پوي تہ ھن جي ڪل پٽي لھي. يعني اھڙو اسٽائيل جو سندس پر ۾ وينل ٻڪر کي بہ خبر نہ پوي، تہ منھنجي ٻڪر ڀاءُ جي ڪل ڪيڏي مھل لٿي!" اھو ٻڌي ڪاسائيءَ منھنجي ڪن جي ويجھو ايندي چيو، "سائين اھو تہ صرف ھڪڙو ئي اسٽائيل

آهي!“ پڇيم ”ڪهڙو“؟ ته چيائين ”سياسي اسٽائيل...!“

اڄوڪي عيد گوشت ڪائڻ جي عيد آهي، سو سڄو سال جيڪي ماڻهو انساني گوشت پٽيندا آهن، چڪيندا آهن ۽ وڍيندا آهن، اهي اڄوڪي ڏينهن تي موڪل ڪري پنهنجن پنهنجن ڳوٺن ڏانهن هليا ويندا آهن. سال ۾ صرف هيءُ هڪ ڏينهن هوندو آهي، جنهن ڏينهن هنن جون ڪاتيون پيتيءَ ۾ بند هونديون آهن!

اسان جي معاشري ۾ ڪاتيءَ جو ايترو ته استعمال آهي، جو هر ماڻهوءَ وٽ پنهنجي پنهنجي هڪ ننڍڙي ڪاتي آهي، جيڪا هُو... جتي به هن کي موقعو ملي ٿو، استعمال ڪري ٿو. سڄو سال ٻڪر ڪُسندا رهن ٿا، پر اڄوڪي ڏينهن جي افاديت ان ڪري به آهي جو اڄ اصلي ٻڪر ڪُسندا، ائين جو ٻڪر پيا ڪُسندا، ته ٻڪريون به انهن تي اعتراض نه ڪنديون... جيئن ڪجهه ڏينهن اڳ هڪ بيواهه ٻڪريءَ کي هڪ انڌي ڪاسائيءَ مُڏي ڪاتيءَ سان ڪُهي ڇڏيو ته بيشمار ٻڪريون ”ٻه ٻه“ ڪنديون روڊن تي نڪري آيون ۽ ٻڪرين جي حقن جي تحفظ لاءِ آواز اٿارينديون پريس ڪلب وڃي پهتيون، جتي وري ٻين شهرن کان ٻيون هزارين ٻڪريون اچي گڏ ٿيون هيون. هنن جي پٺين تي بينر لڳل هئا... جن تي لکيل هو ”ٻڪرين کي هيسائڻ بند ڪريو... جيڪو ڪاسائين جو يار آ، اهو غدار آ...!“ هڪ ٻڪريءَ ته باقاعدا تقرير ڪندي چيو ته ”اي منهنجي وطن جون غلام ٻڪريو! اسان جو گاهه بند ڪيو پيو وڃي... ۽ اهو هتي جي دلال ڪاسائين جي سامراجي سازش آهي. جيڪڏهن اسان جو گاهه روڪيو ويو ته ٻڌي ڇڏيو... اسين به سڄي معاشري کي سنڱن تي کڻي ڏينديونسين...!“

عيد جي ڏينهن ته باقاعدا گوشت ڪائڻ جو مقابلو ٿيندو آهي ۽ ڪيترائي ماڻهو ٻوٽين سان اهڙو حشر ڪندا آهن، جو ٻوٽيون ڪنهن کي پنهنجو منهن ڏيکارڻ جي به لائق نه رهنديون آهن. هڪ همراهه کي مون ڏٺو، ان ته ٻوٽي پنهنجي وات وٽ آڻي

اندر ائين تي اُچلي ڇڻ چندي جي پيتيءَ ۾ ڏهين جو نوٽ تي وڌائين. اسان جو هڪ دوست تہ رانن جو دشمن آهي. گوشت جي ران کي ائين چڪ هڻندو ڄڻ آدم خوريءَ جو ڪورس ٽيل هجيس. قربانيءَ جي هر عيد تي گوشت جون رانون فريزر ۾ لڪائي رکندو آهي. هڪ دوست پڇيس تہ ”ايتريون رانون ڇا ڪندين... ڇا گهر ۾ ڊريڪولا پاليو اٿئي؟“

گوشت ڪائڻ فن هجي نہ هجي، پر گوشت پنڻ اڄڪلهہ فن تي ويو آهي. چڱا ڀلا ماڻهو بہ شاپنگ بيگون کڻي ائين پيا گوشت گڏ ڪندا، ڄڻ ٻن ڏينهن کان پوءِ زلزلو اچڻ وارو هجي. هڪ همراهہ کي تہ مون عيد جي ڏينهن گوشت سان ڀريل ايتريون شاپنگ بيگون ڏنيون جو اهي ملائجن تہ هڪ عدد ٻڪر ٺهي پوي... جيئن اسان جو هڪ صحافي دوست آهي. ان کي خبر ناهي ڪنهن ٻڌايو هو تہ قربانيءَ جو گوشت يتيمن کي ملندو آهي. هاڻي جيڪا بہ عيد تي اچي تہ ان تي يتيمن واري شڪل ناهي پيو هلندو آهي... ۽ يتيمن واري بہ اهڙي شڪل ناهيندو، جو ڪير يتيم ڏسي تہ اهو بہ روئي ڏئي... هڪڙي عيد تي هڪ غريب پنهنجي مليل اوجهريءَ هن جي غربت ڀريل اداس شڪل ڏسي هن کي سڌ ڪري ڏني... ۽ هن بہ اوجهري وٺي ان کي خوشيءَ ۾ چميون ائين ڏنيون، ڄڻ آسڪر ايوارڊ مليو هجيس...!“

هن عيد تي سڀ کان وڌيڪ ڏکيو جانور جيڪو ڪاسائين کي لڳندو آهي، اهو آهي ”ڍڳو...“ ڍڳو وري اهو جانور آهي جو ان کي سندس زال بہ ”ڍڳو“ چوندي... جيئن هڪ ڍڳيءَ پنهنجي مڙس کي چيو هيڏو سارو ڍڳو ٿيو آهين... پر عقل ذري جو بہ ڪونہ اٿئي... توکي مون چيو تہ بازار مان گاهہ وٺي اچ... ۽ تون گيهہ وٺي آيو آهين...!“

مڇرن جا حملا

اسين جيترو مڇرن جي باري ۾ ڄاڻندا آهيون. مڇر وري ان کان وڌيڪ اسانجي باري ۾ ڄاڻندا آهن... مڇرن کي خبر هوندي آهي ته اهو پري جيڪو همراهه رلي مُنهن تي وجهيو ستو پيو آهي. ان کي ڪيترا به چڪ هڻبا، ننڊ مان ڪونه جاڳندو... يا هُو جيڪو پيو همراهه وڏا شاهي ڪونگهرا پيو هڻي، ان جي ويجهو ڪونه وڃبو... جو ان جا ڪونگهرا ئي اهڙا آهن، جو مڇرن جو به هانءُ ڦاڙيو ڇڏين.

اسان جي خيال ۾، مڇر نه هجن ها ته رَلي به ايجاد نه ٿئي ها. هڪ عام مڇر وري اها شئي آهي، جو هڪڙي ماڻهوءَ کي چڪ هڻندو ته سڄي پاڙي ۾ خوار ڪندو ۽ ڳولي ڳولي ٻين مڇرن کي ٻڌائيندو ته آئون فلاڻي کي چڪ هڻي آيو آهيان، توهان به هڻي اچو... اسان جي هڪ دوست ته پنهنجي گهر کيٰ ايتريون ڄاريون هڻايون آهن، جو هڪ مڇر ڪيس فون ڪري چيو ته ”توهان ڄارين تي ايترو خرچ نه ڪريو، ايترا پئسا اسان کي ڏيئي ڇڏيو... اسين ڪونه ايندا سين!“

ڏسڻ ۾ ايئن ٿو اچي ته ماڻهن هاڻي مڇرن کان ڊڄڻ ڇڏي ڏنو آهي، ڇو ته هنن جو واسطو مڇرن کان به خطرناڪ وائرس سان پئجي چڪو آهي، اسان پاڻ هڪ وائرس ڏٺو، جيڪو ڪجهه ڏينهن اڳ بيان ڏيئي رهيو هو ته ”ڊينگو وائرس جلد ختم ٿي ويندو... اسان جون مڇرن سان Back Door Diplomacy تحت ڳالهيون جاري آهن!“ مڇرن جو وري چوڻ آهي ته اسين اهڙا ڊيل نه ڪنداسين... جيستائين ملڪ ۾ جليبين (Mats) تي پابندي نه وڌي ويندي... ۽ اسان جا ماڻهو جيڪي هر مسئلو مُڪ مڪا سان حل ڪرڻ جا عادي آهن. انهن جو وري چوڻ آهي ته، ”مڇر نياڳا ايترا ته ايماندار آهن

جو چڪ نہ هڻڻ جا پئسا بہ ڪونہ ٿا وٺن...!“

انگ ۰اکر ٻڌائن ٿا تہ اسان وٽ سڀ کان گھڻا مڇر ميونسپل ڪاميٽين ۾ رهندا آهن. اسان هڪ اهڙي آفيسر کي سڃاڻون جنهن جي آفيس ۾ ماڻهن کان وڌيڪ مڇرن جا ڪم ٿيندا آهن... جيئن هڪ ناظر جي آفيس ۾ وياسين تہ اتي ڪائونسلر گھٽ ۽ مڇر گھڻا هئا. هڪڙي فيميل ڪائونسلر تہ اسان جي اڳيان ٻيٺي ٻيٺي ڍاڪو ڪن مڇرن کي اهڙا چنبا هنيا، جو اهي مڇر وري ڪڏهن هن جي لپ اسٽڪ وٽان بہ ڪونہ لنگھندا... هن کي مڇر ماريندو ڏسي، ناظر صاحب ائين خوش ٿيڻ لڳو ڄڻ مائيءَ آمريڪي هيلي ڪاپٽر ڪيرايا هجن.... ايترا گھڻا مڇر ڏسي اسان ناظر صاحب کان پڇيو تہ ”چا، هتي مليريا ڪانهي؟“ تہ يڪدم چيائين ”نہ ... هتي سڀ مسلم ليگ ۾ آهن!“

اڄڪلهہ مڇر ايترا چالاڪ ٿي ويا آهن جو خود ميڊيڪل اسٽور تان مليريا جون گوريون وٺيو، ڪايو پوءِ ٿا چڪ هڻن. ان ڪري رپئي بہ رپئي واري ٽڪليءَ تي مرڻ تہ ڇا، پر بيهوش بہ ڪونہ ٿا ٿين. مورڳو ڪنن وٽ اچي چرچا ٿا هڻن... تہ ڏاڍي ٿي، ڏاڍي ٿي... ڪنهن چيو، ”هڪڙو مڇر انسان کي هجڙو بنائي سگھي ٿو!“ ٻئي چيو، ”اهي فلمي ڳالهيون آهن... ٻيو تہ هاڻ ماڻهوءَ کي هجڙي بنجڻ لاءِ مڇرن جي ضرورت ئي نہ رهي آهي.“

مليريا مڇريءَ جي چڪ سان ڦهلبو آهي... انهيءَ ڊپ ۾ اسان جي ڪجهہ دوستن تہ اڃا شادي ڪانہ ڪئي آهي. جيئن هڪ شادي شده دوست چيو تہ ”مڇر مون کي ان ڪري ڪونہ وڻندا آهن جو اهو ڪن جي اڳيان اچي اهڙا آواز ڪڍندو آهي جنهن جهڙا آواز آئون گھر ۾ هوندءَ ئي ٻڌندو آهيان!“ هڪ ٻيو اسان جو دوست جنهن سڄي جواني لويريا کي منهن ڏنو ۽ شاديءَ کان پوءِ مليريا کي منهن ڏيئي رهيو آهي.تنهن جو چوڻ آهي تہ ”اگر توهان مڇر کي ماريو ۽ مڇر گوهي هٽي پڄي وڃي تہ پوءِ توهان زال کي تہ

چاڻ انهيءَ مڇر کي به منهن ڏيکارڻ جي لائق نه رهندئو..!“ جيئن مون پنهنجي هڪ دوست کي پهرئين دفعي ڊانس ڪندي ڏٺو، ته پڇيومانس ”چا توکي ڊانس به ايندي آهي؟“ جمپ هڻندي چيائين ”ڊانس کي هڻ گولي.... منهنجي ڪن ۾ مڇر هليو ويو آهي“

اسان جي صحت کاتي جي عملدارن مليريا جي ايتري ته خدمت ڪئي آهي، جو جتي پاڻ نه پهچي سگهندا آهن، اتي مڇرن کي موڪلي ڇڏيندا آهن.... منهنجو هڪ دوست چوندو آهي ”مڇر نعمت آهن...“ چو ته جي مڇر نه هجن ها ته پوءِ چڇيون ڪيڏانهن وڃن ها!“ هڪ چوڪيدار کي وري اسان چوندي ٻڌو ته ”مڇر نه هجن ها ته اسان کي ڪڏهن به خبر نه پوي ها ته اسان ۾ ڪو رت آهي به يا نه!“ هڪ اهڙي ئي مباحثي ۾ هڪ صحافيءَ جو وري خيال هو ته ”مڇر نه هجن ها ته اسان جون سياسي حالتون ڪجهه ٻئي قسم جون هجن ها!“ جيئن هڪڙو مڇر حيدرآباد جي صدر واري علائقي جي هڪ پرائيويٽ ڊاڪٽر جي ڪن تي وڃي وينو... ته ٻئي مڇر چيس ”متان.... ان جو رت پيتو اٿئي؟“ پڇيائين ”چو؟“ ته چيائين ”ڪو به فائدو ڪونهي... چو ته هي به اهو ئي ڪم ڪندو آهي، جيڪو پاڻ ڪندا آهيون...!“

سنڌ ۾ مڇر ايترا آهن، جو سنڌي اقليت ۾ تبديل ٿيندي محسوس ٿين ٿا.... اتر سنڌ ۾ ته مڇرن کي به ڪارو ڪاريءَ جو اهڙو ڊپ هوندو آهي، جو مڇرُ چڪ هڻندو ته رڳو مردن کي چڪ هڻندو.... جيئن هڪ همراهه پنهنجي پيٽ کي رڳو ان ڪري کهاڙي وهائي ڪڍي جو هڪ مڇر چوڪريءَ جي ڳل تي وڃي وينو هو...!

مڇر مارڻ هڪ فن آهي... هڪ حڪيم ته مڇر مارڻ جا ٻتيهه قسم ٻڌايا آهن، پنهنجي هڪ ڪتاب ۾ لکي ٿو ته ”جيڪڏهن مڇر ڪنهن پٽ تي وينو هجي ته اهڙي نموني ڏک هڻجي، جو چڇيون ڏسن ته اهي به تاڙيون وڃائڻ لڳن... جيڪڏهن مڇر ڪنهن ڳل تي وينو هجي ته پهرين اهو ڏسجي ته ڳل ڪنهن جو آهي، جيڪڏهن ڳل

توهان جي دشمن. جو آهي تہ پوءِ ائين ڏڪ هٽو جو توهان چمات بہ هٽي وڃو ۽ مچر بہ نہ مري، تہ جيئن پلي اهو پيهر اڏامي اچي ساڳئي ڳل تي ويهي... جيڪڏهن ڳل ڪنهن سياستدان جو آهي تہ بہ مچر کي چڏي ڏيو تہ جيئن سياستدان کي اها خبر پوي تہ رت پيئجڻ ڪان پوءِ ڇا محسوس ٿيندو آهي.... جيڪڏهن مچر خود توهان جي ڳل تي اچي وينو آهي تہ مچر کي زور سان اهڙو چنبو وهايو، جو مچر کي چٽيءَ جو ڪير ياد اچي وڃي.... پر جيڪڏهن ڳل توهان جي محبوبا جو آهي تہ پوءِ مچر کي چڏي ڏيو تہ پلي ڳل تي وينو هجي... چو تہ اهو ميڪ اپ جي ڏپ ۾ پاڻ ئي مري ويندو...!"

ويلنٽائن ڊي: عاشقن جو ڏينهن!

ويلنٽائين ڊي اهڙو ڏينهن آهي، جنهن ڏينهن اهي پراڻا عاشق به اتي سجاڳ ٿيندا آهن، جيڪي سڄو سال محبوب جي پيءُ جي ڊپ کان انڊر گرائونڊ هوندا آهن، اُن ڪري دنيا ۾ هر ويلنٽائن ڊي تي سڀ کان وڌيڪ تحفا وڪامبا آهن، جيئن هڪڙي عاشق چيو، ”جڏهن به اسان تي عشق جو بخار چڙهيو آهي، تڏهن اسان تي اوڌر چڙهي آهي!“ هڪ عام ڏينهن ۽ ويلنٽائن جي ڏينهن ۾ اهو فرق آهي ته ويلنٽائين جي ڏينهن تي گرلس ڪاليجن جي اڳيان عام ڏينهن کان وڌيڪ رش هوندي آهي!

ويلنٽائين ڊي ته ان عيد جي ڏينهن وانگر آهي، جنهن ڏينهن پٽ پيءُ کان ۽ پيءُ پٽ کان لڪي سگريٽ پيئندو آهي، جنهن ڏينهن توهان اهي به فلمون ڏسي سگهندا آهيو، جيڪي فلمون توهان جا مائٽ توهان کان لڪي ڏسندا آهن! ويلنٽائين ڏينهن تي زالون مڙسن جو چيو مڃينديون آهن، توهان پڇندائو ته اهو ڪيئن؟ ته اهو هيئن ته مڙس هن ڏينهن تي زالن کان پڇندا آهن، ته ”توهان لاءِ ڪهڙو تحفو آڻيان؟“ جيئن اسان جي هڪ دوست کي سندس زال چيو ته، ”مون کي ڪو زيور آڻي ڏي!“ ته منهنجي دوست بازار مان ”بهشتي زيور“ آڻي ڏنس، ائين ئي حيدرآباد جي منهنجي هڪ ٻئي دوست کي زال چيو ته، ”ويلنٽائن ڊي جي خوشيءَ ۾ مون کي سوناري جي دڪان تي وٺي هل!“ ۽ هُو به ان کي سوناري جي دڪان تي وٺي ويو پر انهن ڏينهن، جنهن ڏينهن جمع هو.

ويلنٽائن ڊي دراصل عاشقن جو ڏينهن آهي ۽ هيءُ ڏينهن ان ڪري به ملهايو ويندو آهي ته جيئن ماڻهو گهٽ ۾ گهٽ اهو چئي سگهي ته اسان ڪو ته ڪم ڍنگ وارو ڪيو. عاشق جا

آهي؟ ”اهو ماڻهو جيڪو اهي ڳالهيون چوي، جيڪي ڪڏهن به چوڻ نہ گهرجن ۽ اهي ڳالهيون بلڪل نہ چوي، جيڪي سدائين چوڻ گهرجن، تہ ان کي عاشق چئبو آهي يا.... ”اهو مرد جيڪو ان ڏينهن بہ شيوِ لاهي جنهن ڏينهن هن کي شيوِ نہ لاهڻي هجي ۽ ان ڏينهن بہ سوير اٿي ويهي رهي جنهن ڏينهن دير سان اٿبو آهي، تہ اهڙي انسان کي بہ عاشق چئبو آهي!“

سنڌي عاشق وري ٽن قسمن جا ٿيندا آهن، هڪڙا اهي جيڪي عشق پاڻ ڪن ۽ موچڙا ٻئي کي کارائين. ٻيا اهي جيڪي عشق بہ ڪونہ ڪن ۽ پوءِ بہ موچڙا کائين. ٽيان اهي جيڪي نڪو پاڻ عشق ڪن ۽ نڪو ٻين کي ڪرڻ ڏين! سنڌ تہ اهو علائقو آهي جتي پهرئين موچڙا کائبا آهن ۽ پوءِ عشق لاءِ سوچبو آهي، پوءِ بہ سنڌ ۾ عاشق ايترا آهن جو هر آفيس ۾ ڪم ڪندڙ پنجن ڄڻن مان ڇهہ عاشق نڪرندا.

اسين پنهنجي معاشري ۾ نظر وجهنداسين تہ اهو ماڻهو، جيڪو توهان جي پر ۾ وينو آهي، اهو عاشق هوندو ۽ جيڪو انهيءَ جي بہ پر ۾ وينو آهي اهو ڪنهن وقت ۾ عاشق رهي چڪو هوندو. عاشق ٿيڻ جي ڪا عمر بہ ڪانهي. ڪي تہ ڄمندا بغير عشق جي آهن پر مائٽ انهن جو نالو عاشق رکي ڇڏيندا آهن. عشق اهو ڪم آهي جو ماڻهو سڄي زندگي گهٽو ڪجهہ ڪندو مگر پوءِ بہ لڳندو ڄڻ ڪجهہ ڪونہ ڪيو اٿس. عشق ٻارن جي راند ڪانهي. ان ڪري اهي ماڻهو ڪندا آهن جن جو شناختي ڪارڊ ٺهيل هوندو آهي. عشق واقعي بہ ٻارن جي راند ڪانهي پر عشق ٻارن واري راند آهي، ڇو تہ اڪثر راند راند ۾ ٻار ٿي ويندا آهن. جيئن ڪنهن چيو، ”عشق ٻارن جي راند هجي ها تہ بهبودِ آبادي وارا اشتهارن تي ايترو خرچ نہ ڪن ها!“

دنيا ۾ جيترا بہ شوق آهن انهن ۾ عشق سيني کان مهانگو آهي، عظيم عشق تہ اهو آهي جيڪو اوڌر تي ٿئي ۽ پوءِ آخر ۾

محبوب جي شادي ٿي ويندي تہ عاشق ويچارو سڄي زندگي پيو قرض لاهيندو. عشق کي ڪيترائي ماڻهو برو سمجهندا آهن ۽ هي اهي ماڻهو هوندا آهن، جن جا عشق ۾ پادر ڪاڙل هوندا آهن. جيئن گراهم بيل ٽيلي فون رڳو ان ڪري ايجاد ڪئي تہ جيئن هو پنهنجي محبوبا سان سندس پيءُ کان لڪي ڪچهري ڪري ۽ سڀ ڪان وڏيڪ موچڙا بہ گراهم بيل ئي کاڌا. هن تي ”بيل“ نالو بہ ان ڪري پيو. اڄ بہ توهان ڏسندائو تہ اسڪولن ۾ ”بيل“ سيني کان وڏيڪ موچڙا کائيندو آهي ۽ اهي عاشق ئي آهن جن جي ڪري ٽيليفون ڊپارٽمينٽ هلي رهيو آهي.

ماڻهو عشق ان ڪري ڪندا آهن تہ جيئن عزت سان نہ رهي سگهن. عشق اهو عمل آهي، جنهن ۾ بہ ڄڻا گڏجي اها ڪوشش ڪندا آهن تہ هڪٻئي جو سڪون ڪيئن ڦٽائجي! جيئن هڪڙي عاشق چيو، ”آئون هر ويلنٽائين ڊي واري سڄي رات پنهنجي محبوبا جي ياد ۾ جاڳي گذاريندو آهيان ۽ پوءِ صبح جو وي سي آر بند ڪري سمهي رهندو آهيان!“ هڪڙي ٻئي عاشق چيو تہ ”آئون عشق خاطر پهاڙ تان بہ ٽپو ڏيئي سگهان ٿو پر شرط اهو تہ هيٺ درياءُ هجي...!“ هڪ ٽئين عاشق وري چيو تہ، ”آئون پنهنجي محبوبا لاءِ آسمان مان تارا بہ لاهي سگهان ٿو پر لاهيان ان ڪري ڪو نہ ٿو جو اهي رڪندس ڪٿي؟“

عاشق ختم ڪرڻ جو ڪو ڦوهارو بہ ڪونهي ڇو تہ عاشق عوام لاءِ نقصانڪار نہ هوندا آهن. اهي رڳو انهن کي نقصان پهچائيندا جن سان عشق ڪندا آهن. جنهن گهر ۾ عاشق هوندو اتي بچت بہ گهٽي ٿيندي، جو عاشق ماني گهٽ ۽ ڳٽيون وڌيڪ کائيندو آهي. دنيا ۾ ڪا بہ حڪومت عاشق ختم ڪرڻ لاءِ ڪجهہ نہ ڪندي آهي، ڇو تہ اهي عاشق ئي آهن جيڪي ڏڪار ۾ بہ ڪم ايندا آهن. اهڙي ئي هڪ عاشق کي اسين سڃاڻون، اهو ڏسڻ ۾ اهڙو ئي

لڳندو آهي جهڙو پيو ڪو ڪونہ لڳندو آهي. هي تہ اهو عاشق آهي جو هڪڙي ڏينهن ۾ جيترا عشق ڪندو انهن تي وري هڪ ننڍڙو بونس بہ گهرندو. ٿن مهينن کان وڏيڪ عشق ڪونہ هلائيندو چو تہ انهيءَ کان پوءِ هن جي اصليت ظاهر ٿي پوندي آهي. تحفا اهي ئي موڪليندو، جيڪي هن کي ٻين هنڌان مليا هوندا ۽ تحفا بہ انهن انهن وٽ موڪليندو، جن وٽ خود ٻين هنڌان ايترا تحفا پهتا هوندا، جو خبر ئي ڪانہ پوندي تہ هي تحفا وٽن پيا يا وڪڻن پيا. هن کي ڪير بہ ڏسي ٻڌائي ويندو تہ هي هڪ عاشق آهي. توهان پڇندائو تہ، "ڪيئن؟" تہ اهو هيئن تہ هنن جي چهري ۾ ڪئين هنڌن تي ڌڪن جا نشان هوندا آهن!

عشق ۾ ڪامياب ڪڏهن بہ ڪونہ ٿيئبو آهي. جنهن عشق کي توهان ڪامياب چئو ٿا دراصل ان جو نالو شادي آهي ۽ شادي ماڻهو تڏهن ڪندا آهن جڏهن سمجهندا آهن تہ هاڻي اسان کان وڌيڪ اهو عشق وارو ڏنڊو ڪونہ هلندو.

عاشقن جو تہ دماغ ئي پنهنجو هوندو آهي. محبوبا جي اکين ۾ ويهڻ چاهيندا، ڇڻ اکين ۾ صوفا سيٽ رکيل هجن، جيئن هڪ عاشق پنهنجي محبوبا کي چيو، "مون کي پنهنجي وارن ۾ لڪائي ڇڏ!" محبوبا چيس "ڀلي اچي لڪ، پر مون کي جوئون اٿئي، جيڪي اڌ مئو ڪري ڇڏينديئي."

اهڙي ئي هڪ ٻئي عاشق پنهنجي وهمي محبوبا کي چيو تہ، "تنهنجيون اکيون ڪيڏيون نہ وڏيون آهن!". تہ محبوبا ڪاوڙ ۾ چيس، "هڻ نظر تہ ٿيان انڌي!" جيئن هڪ بلڪل نهين عاشق پنهنجي محبوبا کي چيو، "تون هلين ٿي تہ توسان گڏ هوا ٿي هلي!" محبوبا بہ نهہ پهہ چيس، "آئون عورت آهيان، ڪا وهنجڻي ڪانہ آهيان!" اهڙي ئي هڪ پراڻي عاشق ٻڌايو تہ "عشق سان

ڪيترين ئي بيمارين پڄي وڃن ٿيون پر هڪڙي بيماري لڳيو وڃي ۽ پوءِ نيٺ ان بيماريءَ سان شادي ڪرڻي ٿي پوي!"

عشق ۾ ماڻهو روز وهنجندو آهي، ٻيو نه، ته به ڦٽي روز ڏيندو. ان ڪري گنجن لاءِ عشق حرام سمجهيو وڃي ٿو. ٽلهن ماڻهن تي ته عشق جائز ئي ڪونهي، ڇو ته هنن ڪي عشق ڪرڻ ۾ جيترو تائيم لڳندو، اوتري تائيم ۾ محبوبا خود ٽلهي ٿي ويندي. قد جا بندرا مرد ته عشق لاءِ سوچيندا به ڪونه آهن، جو هي جنهن سان به پيار جو اظهار ڪندا آهن، اهي هنن کي ٻار سمجهي معاف ڪري ڇڏينديون آهن.

فقيرن جي دنيا

پنڻ هر ڪنهن جي وس جي ڳالهه ڪانهي.... پنڻ ايترو سولو هجي ها تہ هر ڪنهن جي هٿن ۾ ڪشڪول هجن ها.... فقيرن جا بہ پنهنجا دماغ آهن. هڪڙي فقير کي چيوسين ”خيرات سپاٽي ونجانءِ....!“ تہ يڪدم چيائين، ”سپاٽي چا خيرات پوسٽ ذريعي موڪليندين!؟“ هڪڙي ٻئي فقير کان پڇيم، ”پنڻ ۾ توهان جو استاد ڪير آهي؟“ تہ وڏي فخر سان چيائين، ”منهنجو بابو، هڪڙي اين جي او ۾ امدادون پيو وٺندو هو.... پنڻ اسان بابا کان سکيو!“

دنيا ۾ فقير تيڻ ايترو ڏکيو ڪونهي جيترو فقير کان اهو چئي جان ڇڏائڻ تہ معاف ڪريو.... اڄڪلهہ فقير ائين چنبڙي پوندا آهن جو فقيرن کي بہ خبر هوندي آهي تہ ڪهڙي ماڻهوءَ کي ڪيئن سوگهو ڪجي... جيئن عورتن کي ڏسي فقير يڪدم چوندا آهن ”شال وڏي چمار ماڻيو...!“ فقير ائين چيو ناهي ۽ مائيءَ پرس مان نوٽ ڪڍيو ناهي.... مائي بہ چوندي ”هلو ڏهين رپين ۾ بہ ٽي سال عمر وڏي ويئي تہ باقي بہ ٽي سال وري ٻئي فقير کان وڏائي وٺنداسين!“

فقيرن جا بي شمار قسم آهن... ڳڻڻ ويهنداسين تہ پنائي ماريندا.... جيئن هڪڙو جهونو فقير رستي ۾ مليو. چيائين، ”اسان ملڪ مان بي روزگاري ختم ڪرڻ لاءِ پنڻ جو هڪ ڪوچنگ سينٽر کوليو آهي.... جتي اسان هر سال 200 کن ننڍڙيون فقيرياڻيون ۽ پتڪڙا فقير تيار ڪري مارڪيٽ ۾ سپلاءِ ڪندا آهيون.... اهي مختلف بس اسٽاپن تان بازارن ۽ اسپتالن ۾ ماڪوڙين وانگر ڦهلجي ويندا آهن ۽ پنهنجي روزگار پنهنجي محنت سان پاڻ

قاسائيندا آهن...!“ پڇيوسين ”انهن ٽريني فقيرن کي توهان ڇا ڇا سيکاريندا آهيو؟“ تہ چيائين، ”اهي ڇهہ ڇهہ ڪلاڪن پنڻ جو رياض ڪندا آهن... ۽ ماڻهوءَ جو ٻوٽ ٻن ميلن کان ڏسي ٻڌائي ويندا آهن تہ فلاڻي ماڻهوءَ جي کيسي ۾ جيڪي پئسا آهن، اهي هو سمجهو تہ ڪونئر سان چنبڙائي پوءِ ڙان نڪتو آهي يا فلاڻو ماڻهو کيسي ۾ بلڪل بہ هٿ ڪونہ وجهندو. ڇو تہ اهو گهران کيسي ۾ هڪ ٻَلا وجهي پوءِ نڪتو آهي.... هنن ننڍڙن ٽريني فقيرن جو نعرو آهي، تہ ”جيڪڏهن وڏو ٿي بي روزگار ئي ٿيڻو آهي تہ پوءِ هينئر کان ئي پنڻ ڇو نہ سکجي....!“

تاريخ ۾ اها خبر اجا نٿي پوي تہ سڀ کان پهرئين ڪنهن پنيو هو؟.... يا سڀ کان پهرئين، ڪنهن ڪنهن کي پنايو هو؟... پر پنڻ تاريخ جو سڀ کان قديم پيشو رهيو آهي ۽ اڄ جا جيڪي فقير آهن، سي انهيءَ قديم تهذيبي پيشي جو پرم اجا رکندا اچن.... هڪ اهڙي ئي فقير کان پڇيوسين تہ ”تون آخر فقير ڪيئن ٿئين؟“ تہ چيائين ”دراصل آئون بلدياتي اليڪشن ۾ ڪائونسلريءَ لاءِ بيٺو هوس.... پوءِ مان ووٽ وٺڻ لاءِ در در تي ويس.... اليڪشن ۾ تہ هارائي ويس، پر ماڻهن کان ووٽ ايترا پنياسين جو مون کي پنڻ سان محبت ٿي ويئي ۽ پوءِ مون پاڻ بہ پنڻ شروع ڪيو تہ پنهنجي دوستن يارن کي بہ پنڻ جو دَرس ڏنو... ائين اسان فقيرن واري پيشي ۾ آياسين تہ خبر پئي تہ مار.... ماڻهو خوامخواهہ بي روزگاريءَ جي ڪري پيا خودڪشيون ڪن.... هتي تہ بيروزگارن جا مزا آهن!“

فقير دنيا جي هر ملڪ ۾ هوندا آهن.... رڳو اسان وارا فقير پنندا آهن ڇڻ ملاڪڙو ڪندا آهن. جيئن هڪڙي همراهہ سان هڪ فقير ٽڪرائجي ويو تہ همراهہ ڪاوڙ ۾ چيس ”اڙي.... هي

رستي جي وچ تي ويهي ڇو پيو پنين؟“ تہ فقير چيس ”پيو پنڻ لاءِ ڪئبن ڪوليان ڇا؟“ همراهہ بہ ڪاوڙ ۾ چيس ”نہ.... پر پنڻ جو هيءُ ڪهڙو طريقو آهي؟“ فقير چيس، ”پيو سائين ڇا خيرات لاءِ توهان کي ايپليڪيشن ڏيان...!؟“

ماستر ڪنهن فقير کي خيرات ڏيندو تہ شڪل اهڙي ٺاهيندو، جوَ پري کان ڏسبو تہ خبر ئي ڪانہ پوندي تہ ماستر خيرات ڏئي پيو يا خيرات وٺي پيو... صحافي وري فقير ۾ نهاريندو ئي ائين جو فقير جو اڌ ساهہ تہ اتي اڏامي ويندو... هڪ اهڙي ئي فقير کي هڪ صحافيءَ خيرات ڏيڻ لاءِ جيئن ئي کيسي ۾ هٿ وڌو تہ فقير نچڻ لڳو... صحافيءَ پڇيس ”ڇو نچين پيو؟“ تہ فقير چيو ”منهنجي ڏاڏي چوندي هئي تہ جنهن فقير ڪنهن صحافيءَ مان خيرات ڪڍي، انهيءَ سمجهہ تہ ست مينهون هڪڙي ئي وقت ڏُڏيون...!“ صحافيءَ کيسي مان هڪ رپيو ڪڍي فقير جي ترِيءَ تي رکيو ۽ چيو ”مون عا ڪٿي هئي تہ پگهار وڌندو تہ خيرات ڪندس!“ فقير چيو ”سائين پوءِ... هي ڪيتري خيرات پيا ڏيو... صرف رپيو....!“ صحافي چيس ”ياءُ . . . پگهار بہ تہ ايترو وڌيو آهي!“

دنيا ۾ سڀ کان وڌيڪ اظهار جي آزادي بہ فقيرن کي هوندي آهي... جو هو رستي تان هلندي ڪنهن نوجوان ڇوڪريءَ جي اڳيان بيهي رهندا تہ بہ هنن کي ڪير غلط نہ سمجهندو.... جيئن هڪ عورت کي ڪنهن فقير چيو ”توکي ڏاڏو خوبصورت مڙس ملندو!“ تہ عورت يڪدم چيو ”اڇا پوءِ جيڪو گنجو منهنجي گهر ۾ رهندو آهي.... اهو ڪيڏانهن ويندو؟“

ائين ئي هڪ مرد فقير کان پڇيو ”ٻڌاءِ تہ... منهنجي شادي ڪڏهن ٿيندي؟“ فقير چيس ”جلد ئي!“ همراهہ چيو ”فقير تو اڳئين

پيري مون کي چيو هو تہ شادي ٿيندي، پر مورڳو منهنجو تہ مڱڻو ئي ٽُٽي ويو...!“ فقير چيس ”هڪ نہ هڪ ڏينهن توکي چنڊ جهڙي ڪنوار ضرور ملندي...!“ همراهہ چيس ”تو منهنجي ڀاءُ کي بہ چيو هو تہ توکي چنڊ جهڙي ڪنوار ملندي.... پوءِ هن کي چنڊ جهڙي ڪنوار تہ ملي پر.... پهرئين تاريخ وارو چنڊ.... تو منهنجي هڪ ٻئي دوست کي بہ چيو هو تہ توکي زال ملندي.... پر هن کي زال ٻدران هڪڙو ٻال مليو آهي...!“ فقير بہ ڪاوڙ ۾ چيس ”ڀائو... آئون پاڻ فقير آهيان... ڪو ڪنواريون ٺاهيان ڪونہ پيو...!“

پنڻ بہ حق حلال آهي، جيڪڏهن سچي دل سان پنجي.... .توهان هڪڙو دڪان کوليو ۽ ٻاهران بورڊ هٽائي ڇڏيو تہ ”غريب بچايو نيشنل پروگرامز“ ان جي چيف ايگزيڪيوٽو کان پڇيوسين تہ ”توهان هيستائين ڪيترا غريب بچايا آهن؟“ تہ يڪدم چيائين ”في الحال تہ اسان جي اسٽاف ۾ رڳو اسين غريب آهيون...!“ جيئن سنڌ ۾ ٿر جي سرزمين انڪري جوڙي ويئي آهي تہ جيئن ان جو نالو وٺي ٻيا ماڻهو روزگار ڪمائي سگهن... ٿر جي نالي ۾ پنڻ ۽ ڏٺيءَ جي نالي پنڻ ۾ اهو فرق آهي تہ ٿر جي نالي ۾ پنڻ لاءِ توهان کي باقائدا هڪ آفيس جي ضرورت پوي ٿي... ٿر نہ هجي ها تہ بيشمار ماڻهو بي روزگار مري وڃن ها... ائين ئي ڪنهن فقير کي ڪنهن چيو ”توهان مزدوري ڇو نٿا ڪريو؟“ تہ چيائين ”پنڻ بہ هڪ مزدوري آهي... هڪڙا پنج روپيا تہ ڏجان...!“

شڪر جو اسان وٽ پنڻ جي وڏي سهولت آهي... پنڻ نہ هجي ها تہ بي روزگاريءَ جي شرح ۾ اجا بہ اضافو هجي ها... فقير چون ٿا تہ هر بجيٽ ۾ سيني لاءِ آهي، پر اسان لاءِ ڪجهہ بہ ڪونهي. گهٽ ۾ گهٽ حڪومت اسان کي ڪشڪول مفت فراهم ڪري.... جيئن هڪڙي مصنوعي انڌي فقير کي هڪ همراهہ پڪڙي

وڏو. همراهہ پڇيس ”اڙي.... ڪوڙ جو انڌو ڇو ٿيو آهين؟“ تہ فقير دليل ڏيندي چيو ”سائين ڏسو، اڄڪلهہ روزگار لاءِ هر ڪو انڌو آهي.... اسان ٿياسين تہ ڪهڙو ڏوهہ ڪيوسين...؟ توهان ڪنهن بہ اداري ۾ وڃو، توهان کي پنجن مان ٽي انڌا ملندا.... همراهہ پڇيو ۽ باقي بہ...“ تہ فقير چيو ”اهي ان ڏينهن موڪل تي هوندا....!“

اسان جي هڪ دوست ڪنهن فقير جي شڪايت ڪندي ٻڌايو تہ ”هن منهنجي قميص ڦاڙي ڇڏي.... ائين تہ قميص کان مون کي زال بہ ڪانہ ڇڪيندي آهي، جيئن هي خيرات تو گهري!“ فقير کان پڇيوسين ”ڇو؟“ تہ فقير چيو ”سائين هي اهڙو تہ ڪنجوس آهي جو مون هن کان خيرات گهريو تہ پنهنجي کيسي مان پنج رپيا ڪڍي مون کي ڏيکاري وري پنهنجي ٻئي کيسي ۾ وجهي ڇڏيائين!“

جهاز ۽ ايئرهوسٽس

صرف هڪڙي شئي آهي، جنهن مان توهان کي پڪ ٿيندي ته توهان جهاز ۾ آهيو.... ۽ اها آهي ايئر هوسٽس... جهازن وارا به هوشيار آهن، ايئر هوسٽس رکندا ئي ان ڪري آهن ته جيئن شادي شده مڙسن کي زالون ياد نه اچن... جيڪڏهن توهان ڪنهن جهاز ۾ آهيو ۽ ايئر هوسٽس توهان کي دڙڪا ڏي ته پوءِ سمجهو ته توهان ڪنهن پنهنجي ملڪ جي جهاز ۾ آهيو... جيڪڏهن توهان اڻ ڪان پاڻيءَ جو گلاس گهرو ۽ هوءَ توهان کي جڳ آڻي ڏي. اخبار گهرو ته مئگزين آڻي ڏي، بيضو گهرو ته مرغي آڻي ڏي ۽ مرغي گهرو ته پاڻ اچي ويهي رهي ته پوءِ پڪ سمجهو ته توهان ڪنهن به جهاز ۾ نه آهيو، پر توهان ڪو بَڪواس قسم جو خواب پيا ڏسو... ۽ ماٺ ڪري سمهي رهو...!

آئون هڪڙي جهاز ۾ هوس، ڪافي وقت کان سامهون واري ٽي وي بند هئي... پر واري کان پڇيم "هيءَ ڪيڏي مهل هلندي؟" چيائين، "جنهن مهل جهاز بيهندو، ٽي وي هلندي... هڪڙي ٽائيم تي صرف هڪڙي شيءِ هلائيندا آهن...!" پوءِ اچا مس مس ٽي وي هلي ته اسان جي هڪ دوست اوچتو رڙ ڪئي، "مهرباني ڪري... ٽي ويءَ جو آواز گهٽ ڪريو... هي جهاز آهي يا منهنجو گهر آهي!"

جهاز هلندي هڪڙي مسافر پنهنجو قصو ٻڌائيندي چيو، "اسان جا جهاز ننڍڙا ۽ ايئرهوسٽون وڏيون آهن... فلاڻي ملڪ جي جهاز جو وزن اسان جي هڪ ايئر هوسٽس جي وزن برابر آهي... جهڙو جهاز اندر جهاز!" وري چيائين، "اسان واريون ايئر هوسٽسون جيترو ميڪپ ٿيون ڪن، ان کان ٻيڻ تي غصو ٿيون ڪن... هڪ ايئر هوسٽس کان مون ٻه دفعا پاڻي گهريو ته ڪان پوءِ جڏهن ٽيون دفعو پاڻي

گهريو ته هن اهڙي ڪاوڙ ۾ ڏنو، جو خود منهنجي اکين ۾ پاڻي اچي ويو... هڪ ٻي ايئر هوسٽس کان مون رڳو مئگزين گهريو ته هن اکيون ائين ٻاهر ڪييون جو مون سمجهيو ته اجهو تي مون کي به ٻاهر ڪڍي... وري هڪ ٽئين ايئر هوسٽس کي مون چيو... مون کي ٽوال آڻي ڏي... ته اهڙي ڪاوڙ ۾ ڏنائين جڻ مون ٽوال نه پر رشتو گهريو هجي...!"

اسان جا ماڻهو به بادشاهه آهن.. جيئن جهاز هلندي اعلان ٿيو ته، سيٽ بيلٽ ٻڌي ڇڏيو... ته اسان وارو چاچو ڊول وري اڳٽ ٻڌڻ لڳو... جهاز ۾ ڏاڍي آمونءَ جو ڏوهٽو روئڻ لڳو ته ڏاڏيءَ يڪدم ايئر هوسٽس کي سڏ ڪري چيو، "ائي امان... هي ٽورو جهاز بيهار ته ننڍڙو ڪڪر کي هٿ لائي ڏسي...!" "ماما گلڻ جهاز ۾ ايئر هوسٽس کي سڏائي ايترا ته پاڻيءَ جا گلاس پيتا جو نيٺ ايئر هوسٽس واٽر ڪولر اڳيان آڻي رکيس... ماسي ڪتلَ جي ٻارن جهازَ جي دريءَ تي منهن رکي ٻاهر ڏسڻ شروع ڪيو ته ماسيءَ يڪدم ايئر هوسٽس کي سڏي چيو، "ائي ڀيڻ... ٻاهر جهاز جو جيڪو پنکو پيو هلي... اهو بيهار ته ٻارَ ان جا پَرَ ڳڻين...!"

هوائي جهاز اسان وٽ غريب ماڻهن لاءِ ناهي... جو ته جهاز جي ٽڪيٽ ئي ايتري هوندي آهي جو ايترن پئسن ۾ ته غريب ماڻهو پنهنجي ڌيءَ پرڻائي ڇڏي... ۽ ملڪ ۾ پڳل ريل گاڏيون به اجا ان ڪري پيون هلن ته جيئن غريب ماڻهن کي هڪ شهر کان ٻئي شهر تائين پهچڻ لاءِ پنڌ نه ڪرڻو پوي... هڪڙي ايئر هوسٽس ٻڌايو ته، "جهاز ۾ پوڙهن ماڻهن کي به چڙهڻ نه گهرجي!" پڇيوسين، "ڇو؟" ته چيائين، "هڪڙو پوڙهو چڙهيو... اهڙي کنگهه هُئس جو کنگهندو هو ته سڄو جهاز لڏڻ لڳندو هو... آئون ويجهو وڃانس ته ماٺ ٿيو وڃي، آئون واپس وڃان ته وري کنگهڻ لڳي... چيائين، منهنجي اڳيان ويٺي هج!... ۽ هي وٽ ونجٽي مون کي هوا هڻ.... چيومانس، ڏاڏا... توهان کي هوا جي نه پر دوا جي ضرورت آهي... چيائين، مون پنهنجي جوانيءَ ۾

ڪنهن کي ڪنگهيو بہ ڪونہ... ان ڪري هاڻي پيري شايد مون کي ڪنگهائي ڪنگهائي ماريندي... هڪڙي ٻئي پوڙهي وري سڏ ڪري چيو، تنهنجي شڪل پريتي زنتا سان ٿي ملي... تنهنجو هڪڙو فوٽو ڪيندس... ۽ پوءِ فوٽو ڪيبائين تہ جهڙو ساهہ ٿي ڪيبائين...!“

دنيا ۾ جيڪي بہ لائينون آهن، انهن مان ايئر لائين منهنجي پسند جي لائين آهي، جيتوڻيڪ اسين پنهنجي زندگيءَ ۾ سئنيما جي لائين ۾ بہ بيٺاسين، ريلوي لائين تي بہ بيٺاسين، گئس ۽ بجليءَ جو بل ڀيارڻ لاءِ بہ لائين ۾ بيهڻو پيو... ۽ سڀ کان خراب لائين ريٽائر ملازمن جي اها لائين، جيڪا پينشن وٺڻ لاءِ بئنڪ جي ٻاهران اُسَ ۾ پئي سڙندي آهي... اها بہ ڏٺي سون، پر پوءِ بہ اسان جي خيال ۾ مسافر جي پنهنجي لائين ڪهڙي بہ هجي، ايئر لائين سدائين سٺي ڳوليندو... جيئن هڪ پائليٽ کان پڇيوسين تہ، ”جيڪڏهن توهان ايئر لائين ۾ نہ هجو ها تہ ڪٿي هجو ها؟“ چيائين ”فلم لائين ۾...!“

اسان جي ملڪ ۾ جهاز گهٽ انڪري آهن، ڇو تہ جهاز گهڻا هوندا تہ انهن کي بہ اليڪشن ڊيوٽين ۾ ڦاسايو ويندو... جيئن هڪ مسافر شڪايت ڪندي چيو تہ، ”منهنجو مامون جيل مان آزاد ٿي هنن جي جهاز ۾ پئي آيو تہ جهاز ئي گم ٿي ويو... ان کان پوءِ جهاز تہ لڀجي ويو، پر مامون اجا تائين ڪونہ لڌو آهي!“ ائين ئي هڪڙي پائليٽ کان پڇيوسين تہ، ”جهاز ۾ پيلا سيٽ بيلٽ ڇو هوندا آهن...؟“ تہ چيائين، ”ان ڪري جو هڪ دفعي هڪ مواليءَ اٿي اچي پائليٽ کي چيو هو تہ، ”اٿ... تہ آئون ٿو جهاز هلايان...!“

پائليٽ جي زندگي بہ عجيب هوائن ۾ قاتل هوندي آهي... ڪنهن کي خاموش ويٺل ڏسندو تہ ان کي بہ چوندو، ”ڪهڙا ڪند جا جهاز اڏامي ويا اٿئي...؟“ سچو وقت هوا ۾ رهڻ کان پوءِ بہ رڳو هوائي قلعا پيو ناهيندو... زال بہ چوندس، ”اها هوا دماغ مان ڪيڍي ڇڏجانءِ تہ ڪو مون کي ڪنهن بہ ايئر هوسٽس جي باري ۾ ڄاڻ

ڪانهي!“ اهڙي ئي هڪ يتيم پائليٽ کان پڇيم ته، ”تو يلا جهاز اڏائڻ ڪي ڇو پسند ڪيو؟“ ته چيائين، ”ننڍي هوندي مکيون اڏائيندو هوس... پوءِ منهنجي ناني، جيڪا پاڻ به ڪنهن پراڻي جهاز وانگر هئي ۽ رڳو پاڙي ۾ افواهه اڏائيندي هئي، ان جا لِڪايل پئسا آئون لِڪائي ويندو هوس... هڪ ڏينهن نانيءَ مونکي پاراتو ڏنو ته، منهنجا پئسا اڏايو وڃين... خدا توکي اڏائيندو... سو آئون پائليٽ ٿي ويس ۽ هاڻي چوويهن ڪلاڪن مان ٻارنهن ڪلاڪ هوا ۾ هوندو آهيان...!“

هڪڙي ٻئي پائليٽ کان پڇيم ته، ”اندرون سنڌ ۾ جهازن جي سهولت ڇو ڪانهي؟“ ته چيائين، ”هڪڙي دفعي ڳوٺ مُٺل خان جيئري جي رَن وي تي جهاز پئي هلايم ته جهاز جو ڦيٿو هڪ سِر جي اڏڙ ۾ ڦاسي پيو... مون سمجهيو انجڻ خراب آهي، پر پوءِ خبر پئي ته آفيسرن جي نيت خراب هُئي... سو سنڌ اندر ايستائين ايئر پورٽ نه ٺهندا، جيستائين نيتون نه ٺهنديون...!“ پڇيومانس، ”يلا توهان ائير هوسٽسون ڪيتري عمر جون رکندا آهيو؟“ ته چيائين، ”عمر جي ڪيتري به هجي، پر سورنهن سالن جي ڏسڻ ۾ اچڻ گهرجي...!“

جهازن ۾ جيڪڏهن ايئر هوسٽسون نه هجن ته ڪجهه سياستدان ته چڙهن ئي ريل گاڏين ۾.... ڇو ته ريل گاڏيءَ جو وڏي ۾ وڏو فائدو اهو آهي ته توهان زنجير ڇڪي ريل مان ڪٽي به لهي سگهو ٿا، پر جهاز جو مسئلو اهو آهي ته زنجير ته توهان ڇڪي ويندئو. پر لهندئو ڪٿي...؟ جيئن هڪ هائجيڪر بال پين سان جهاز اغوا ڪيو. مطالبي ۾ چيائين ته، ”ايندڙ هفتي منهنجي شادي ٿيڻ واري آهي... مون کان ساهرن سامان ۽ حق مهر ايترو گهريو آهي، جو مجبورن مون کي جهاز اغوا ڪرڻو پيو!“ چيائين، ”منهنجي بابي به پنهنجي زندگيءَ ۾ هڪڙو جهاز اغوا ڪيو هو...“ پڇيائونس، ”ڪيئن؟“ ته چيائين، ”پاڻيءَ وارو

پستول پائلٽ کي ڏيکاريائين ته اهو پاٽي پاٽي ٿي ويو. بابي ايئرهوسٽس جي مٿي تي پستول رکيو ته ان جي مٿي مان جوئون ٻاهر نڪري ڀڄڻ لڳيون... ايئر هوسٽس ڪا ٻوڙي هئي... بابي چيس، هٽ مٿي ڪر... ته هن جهاز جي دري مٿي ڪري ڇڏي... ۽ سڄي هوا اندر... بابا اڏامي وڃي بليڪ باڪس ۾ لڳو... جنهن ڪري بابا جو منهن به بليڪ ٿي ويو... هيترو ننڍڙو رڪشا جيترو جهاز اغوا ڪيائين ۽ ريل گاڏيءَ جيتري سزا مليس...!“

جيئن اسان جي هڪ شادي شده دوست هڪ ايئر هوسٽس سان ڪا شرارت ڪئي ته ايئر هوسٽس يڪدم چيو، ”هتان چنبو هٽندي سانءَ ته دريءَ مان هيٺ وجي ڪرندين!“ اسان پڇيس ته، ”ايئر هوسٽس تو کي ڇا پئي چيو؟“ ته ڪَلها مٿي ڪندي چيائين، ”بس... يار... هتي به گهر وارو ماحول آهي...!“

ايوارڊ تقريب

ٽيليويزن تي هڪ ايوارڊ فنڪشن هلي رهيو هو... ڇوڪري ڇوي ٿي، ”هيءَ ڪيٽيگري آهي... بيسٽ ڪوڙ ڳالهائڻ واري جي...!“ لفافو کوليندي ڇوي ٿي، ”هن جي لاءِ اسان وٽ نامزدگيون آهن... هڪ وڪيل، هڪ سياستدان ۽ هڪ صحافي... اچو ته ڏسون ڪير ايوارڊ ٿو کٽي...!“ ائين چئي لفافو کولي ٿي... ته اندران هڪ ٻيو لفافو نڪري ٿو... اهو کولي ٿي ته اندر وري ٻه ٻيا لفافا پيل آهن... سهڪندي ڇوي ٿي، ”اسان مان اهو لفافو ڪلچر آخر ڪڏهن ختم ٿيندو... جيستائين ڪلچر ختم ٿئي تيستائين وٺون ٿا هڪ بريڪ...!“ سو ايوارڊن ۾ پاڻ کي ته سيني کان وڌيڪ وڻندو آهي مالياتي ايوارڊ.... جيتوڻيڪ اڄڪلهه هر ڪنهن جي ماليات خاليات لڳي پئي آهي... جيئن هڪ کي ٽي اين جي هيرو کان پڇيم، ”تون ڇا ٿو سمجهين ته هيل ڪهڙي هيروئين کي ايوارڊ ملندو؟“ ته چيائين، .هن دفعي ته هيروئن بدران آفيم کي ايوارڊ ملڻ گهرجي...!“

ڊرامي واري ڪيٽيگري تي وڏو مقابلو هو، ڇو ته هن ۾ وڏا وڏا ڊرامي باز لٽل هئا... هن لاءِ ڪمپيئر چيو ته، ”هيءُ واحد ايوارڊ آهي، جنهن جي ججن لاءِ اسان ڪورٽ جي ججن سان ڳالهايو آهي...!“ ايوارڊ ڏيڻ لاءِ جنهن کي گهرايو ويو. اهو خود به هڪڙي ڊرامي جي نتيجي ۾ ايڏو وڏو آفيسر ٿيو هو... ايوارڊ ڏيڻ لاءِ هن جڏهن لفافو کوليو ته اندر ڪجهه به ڪونه هو... لفافو ڇنڊيندي چيائين، ”هي ڇا آهي... هيءُ لفافو به منهنجي کيسي وانگر خالي آهي...!“ يڪدم هڪ ڇوڪريءَ ٻيو لفافو آڻي ڏنس... ته هن لفافو کوليندي چيو... ”ڏسون ته ٿو ٽن ڄڻن مان ڪير ٿو ايوارڊ کٽي...“ لفافي مان ڪاغذ ڪڍي پڙهڻ لڳو... ته ”ايوارڊ جنهن ڪنيو آهي... اهو هنن ٽنهي مان ڪونهي... پر نالو جنهن جو لکيل آهي ان

تہ ڪڏهن ڊرامو بہ نہ لکيو آهي... ”ائين چئي چوٽين کي ايوارڊ لاءِ سڏ ڪيائين... بهترين لانگ پلي جي ايوارڊ ۾ صرف هڪڙي نامزدگي هئي. جنهن لاءِ چيائون تہ انهيءَ پلي ۾ هڪڙو ئي ماڻهو هوندو آهي، جيڪو يارنهن يارنهن سالن تائين خوبصورت اداڪاري ڪريو وجي...!

اُن ڪان پوءِ نئين ڪيٽيگري هئي چمچا گيريءَ جي... ان ۾ بہ مقابلو سخت هو. بلڪ ڪانٽي جو مقابلو هو... ۽ ائين ٿي لڳو تہ جيڪڏهن ٿنهي مان ڪنهن کي بہ نہ مليو تہ هڪٻئي کي ڪانٽا هٽي ماريندا... يا جيڪو کٽيندو، ان کي باقي بہ ڇٽا ڪانٽا هٽي اڏ مئو ڪندا... ڪمپيئر چيو، ”اچو تہ ڏسون تہ هن سال جو بهترين چمچو ڪير آهي... لفافو نہ پيو کلي...لڳي ٿو ايلفيءَ سان بند ڪيو ويو آهي... يا بند دل سان بند ڪيو ويو آهي... جيڪي لفافا ڪليل دل سان بند ڪيا ويندا آهن اهي لفافا بہ پوءِ ڪليل ملندا آهن...!“

بيسٽ ٽاڪ شو جو ايوارڊ پروگرام ”چانهہ جي ٿرماس تي“ کي ڏنو ويو... ڇو تہ هيءُ واحد پروگرام هو، جنهن ۾ مهمانن کي اصلي چانهہ پياري ويندي هئي... پر انهن کان ايترو ڳالهرايو ويندو هو، جو چانهہ جي قيمت نڪري ايندي هئي... بس پروگرام جي خامي رڳو اها هئي تہ جيڪا چانهہ مهمانن کي ڏني ويندي هئي... انهن ويچارن کي اهو بہ نہ ٻڌايو ويندو هو.تہ اها چانهہ ڪهڙي ڪمپنيءَ جي آهي...!

بيسٽ ايڊيٽنگ Edi-tongve جي لاءِ انهن مسڪينن کي بہ نامزد ڪيو ويو، جن کي وچ ۾ ٽنگ اڙائڻ جي عادت ڪانہ هئي... انهيءَ لاءِ انهن سيني جا نالا ڪنيا ويا، جن جي خود پنهنجي مدر ٽنگ بہ صحيح ڪانہ هئي... هن ڪيٽيگريءَ ۾ وري جن جن جا نالا ڪنيا ويا هئا. اهي ائين پئي ڏکيا، ڄڻ سندن نالا بم ڌماڪا ڪرائڻ وارن جي لسٽ ۾ آيا هجن. سو ايوارڊن جون تقريبون اڄڪلهہ ايتريون ٿي ويون آهن، جو هڪ فنڪشن ۾ هڪ هيروئن ايوارڊ شرمائي ائين پئي ورتو، ڄڻ مڱڻيءَ جي منڊي پئي پاتائين...

هيروئين کان شرمائڻ جوْ سبب پڇيوسين ته ٺڪاوڙ ۾ چيائين، ”اهڙين مگٽيءَ جي مُنڍين کي آئون پڇان به ڪونه... اهڙيون ته مون وٽ ويهه پيون آهن!“

بيسٽ نيوز ڪاسٽر جي لاءِ پهرئين فيصلو اهو ڪيو ويو ته ان جونالو ”بيسٽ نيوز فائيٽر“ هئڻ گهرجي... پر پوءِ وري اهو فيصلو ڪيو ويو ته ايوارڊ صرف ڏسندڙن کي ڏيڻ گهرجي... ان ڪري ان جو نالو بدلائي لکيو ويو، ”بيسٽ صابرين ايوارڊ“... ان ڪري هن دفعي هيءُ ايوارڊ ڪنيو آهي.... اسان وري دوست گلو ڪاسائيءَ... جنهن خبرون پڙهڻ واري مائيءَ جي باري ۾ حساب ڪري ٻڌايو ته هن سڄي سال ۾ هڪ سئو ايڪيهه ڪوٽ بدلايا... ۽ پوءِ ايوارڊ وٺڻ مهل ڪمپيئر هن جي ڪن ۾ چيو ته، ”چا توهان جي نيوز آفيس لنڍا بازار جي پر ۾ آهي!؟“

هاڻي اچون ٿا ميوزڪ تي... جنهن ۾ سڀ کان پهرئين بيڪ گرائونڊ ميوزڪ... هن ڪيٽيگريءَ ۾ بي شمار نالا آهن... جيڪي ماڻهو بيڪ ۾ هوندا آهن ۽ اڳيان ٻين کي ڪري ڇڏيندا آهن... اهي سمجهندا آهن ته اسان دنيا کي نچايون پيا... جيتوڻيڪ دنيا هڪ جاءِ تي بيٺل هوندي آهي.... ۽ هو پاڻ ڪنهن ٻئي جي بيڪ گرائونڊ ميوزڪ تي پيا نچندا آهن... انعام هڪڙو آهي ۽ خدشا تمام گهڻا.... چو ته انهيءَ ڪيٽيگريءَ ۾ جن به ڪم ڪيو آهي... خوب ڪيو آهي... يعني شاعري هڪڙي ۽ وڊيو ٻيو...!“

ڪيٽيگري هئي بيسٽ رائيٽر ايوارڊ جي... جنهن ۾ نامزدگيون ايتريون هيون، جو اڌ هال ۾ ته نامزدگين وارا ويٺا هئا... ان ڪري انهيءَ ايوارڊ لاءِ ڪُٺا به نه وڌا ويا ۽ اعلان ڪيو ويو ته انهن سڀني کي ايوارڊ پوسٽ ذريعي موڪليو ويندو... منهنجي خيال ۾ ته بيسٽ رائيٽر لاءِ هر سال صرف ”سي ڊي رائيٽر“ کي ئي ايوارڊ ملڻ گهرجي.

نئين ڪيٽيگري هئي سڀ کان غير مقبول پروگرام جي،

جنهن جو ايوارڊ مليو، ”واشنگٽن کان وري بہ واپس واشنگٽن تائين...“هن پروگرام کي ايوارڊ رڳو ان ڳالهہ تي ڏنو ويو تہ تقريباً هڪ سئو پروگرام هئڻ جي باوجود ماڻهن کي هن پروگرام جي اجا تائين خبر ئي ڪانهي تہ اهو هلي بہ پيو يا بند ٿي ويو... بهترين نيوز رپورٽ ۾ پروگرام ”بهترين نيوز ۽ ميزبان فيوز“ سيني کان وڌيڪ ڇهہ ايوارڊ ٻهاري ويو... هڪڙو سندس ۽ باقي پنج ٽرافيون هن ٻين ڪيٽيگرين ۾ انعام وٺي گهر موٽندڙن کان رستي ۾ ڦري حاصل ڪيون...پروگرام ”جُوراسڪ پارڪ“ هن دفعي بہ ايوارڊ نہ ڪٽي سگهيو، ڇو تہ هن دفعي ڊائريڪٽر صاحب پارڪ جي نالي ۾ رڳو گهٽيون، گٽر ۽ پڳل قبرستان ڏيکاريا ۽ پارڪ جو نالو پري پري تائين بہ نہ هو... پارڪ تہ ڇا... هڪڙو مالهي بہ ڪونہ ڏيکاريو ويو...!

اسان جي پسند جي پروگرام ”لوڊشيڊنگ“ کي ڪو بہ ايوارڊ نہ مليو... ان جي بدلي ۾ ٻن بلبن کي ايوارڊ ڏئي خوش ڪيو ويو... انهن مان هڪڙو فيوز ٿيل بلب هو... پروگرام جي اها خوبي آهي تہ هن ۾ انهن مَعذور سياستدانن جا انٽرويو ڏيکاريا ويندا آهن... جن جون ٽنگون ٻانهون ۽ زبان تہ سلامت هونديون آهي، پر ان جي باوجود بہ ويچارا معذور لڳندا هئا... اسٽيج تي پروگرام جي جهلڪي ڏيکاري وڃي ٿي... ان ۾ ميزبان لڙڪ ڳاڙي رهي آهي، ۽ هڪ معذور سياستدان ان کي پرچائي رهيو آهي. تہ، ”امان ... نہ روءُ... سوسائٽيءَ جي ايٽري پيينگ تي آهي...ڏس، ڇا اسين روئون ٿا!؟“

بيسٽ ”اٽيڙهيل ڊائريڪٽر“ جو ايوارڊ لاڙڪاڻي جي هڪ موچيءَ کي ڏنو ويو... تاڙين جي گونج ۾ هن هڪ ٽنگ ۽ ڪاٺي اک واري مائيءَ جي مونو گرام وارو ايوارڊ مٿي ڪندي چيو، ”آئون شڪريو بجا آڻيندس پنهنجي پيءُ جو جيڪو مونکي ننڍپڻ کان پٽون ۽ ياراتا ڏيندي چوندو هو تہ، تون ڪڏهن بہ ڪونہ سُڌرندين... ۽ نتيجي ۾ آئون ڊائريڪٽر ٿي ويس...!“

سنڌي ادب ۾ اديبائڻ جي کوٽ

جيئن مون تازو هڪڙي سنڌي شاعر جو ڪتاب ڏٺو، اڌ ڪان به مٿي ڪتاب ۾ مهاڳ هو، پوءِ خبر پئي ته اهو مهاڳ هن جي زال لکيو آهي. جيڪڏهن زال ڪان ئي لکرائڻو هو ته پوءِ ڪتاب جو نالو به هجي ها، ”مڙس لاءِ لکيل هڪ اداس مهاڳ“ ۽ هيٺ پاسي ڪان لکيل هجي ها. ”آخر ۾ ٿورڙي شاعري به پڙهي ڇڏيندا!“ اسان ڪنهن مڙس هٿان زال ڪان مهاڳ لکرائڻ واري اهڙي رجحان جي آجيان ٿا ڪريون، ان مان ٻين اديب مڙسن کي به سبق حاصل ڪرڻ گهرجي. سنڌي ادب ۾ زالن ڪان پنهنجي ڪتاب جو مهاڳ لکرائڻ سان اهو ٿيو آهي ته هاڻي سنڌي ادب ۾ عورت ليکڪائن جي واپسيءَ جا امڪان پيدا ٿيا آهن، نه ته هينئر سنڌي ادب ۾ عورت اديبائون ايتريون آهن جڻ ڪڪڪ جي پوريءَ ۾ ڪجهه داڻا چانورن جا پيا هجن. سنڌي اديبائن جي نه هئڻ سان سنڌي اديبن جي شاعريءَ تي به خراب اثر پيو آهي ۽ وڏا وڏا شاعر، اديب اهڙي وقلجندڙ شاعري پيا ڪن جو هڪڙي پڙهندڙ ته پنهنجي پير ۾ پيل لٺ ڪڍي پنهنجي دوست شاعر کي ڏيندي چيو، ”يا ته ماٺ ڪر يا هيءَ ڪٺي منهنجي مٿي تي هڻ!“

اسان وٽ جيترا سنڌي اديبائن جا قسم آهن. انهن کي ڏسي لڳي ٿو ته هاڻي رڳو قسم ئي وڃي بچيا آهن. هڪڙي اديبا ته ائين به چيو ته، ”اديبائون ايتريون ڪونه آهن جيترا قسم آهن.“ سوال اهو آهي ته ڇا اديبائن ۾ ڪا بي ادبي آهي... يا اديبائن ۾ جاڳرتا پيدا ڪرڻ لاءِ ڪنهن ائٽمي ٽيڪنالاجيءَ جي ضرورت پوي ٿي. جيئن اڄڪلهه سنڌي اديبن جو تعداد ايترو آهي جو انهن جي مٿان ڪو اسپري ڪرايو وڃي ته به ڇهه ست اديب بچي ويندا.

هڪڙي همراهه کي ڪنهن چيو، ”ڇا يلا، تنهنجو منهن

ڏوتل ڪونهي يا توهان نندي هوندي کان اهڙا آهيو؟" همراهه چيو، "نه ادا.... آئون شاعر آهيان!" سنڌي ادب ۾ مون کي وڙي ٻن قسمن جون اديبائون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. هڪڙيون اهي جيڪي پاڻ کي نوجوان سڏائين ٿيون ۽ ٻيون اهي جيڪي اجا پوڙهيون نه ٿيون آهن. اسان ڪيترائي اديب پڙهيا آهن ۽ ان جي باوجود به اهي نتا وڻن ۽ ڪجهه اديبائون اسان پڙهيون به ڪونه آهن پر تنهن هوندي به اهي وڻنديون آهن. اهو آهي اديب ۽ اديبا ۾ فرق....!

سنڌي ادب ۾ اديبائن جي کوٽ هئڻ ڪري هاڻي ڪجهه سنڌي شاعر اهڙيون ڳالهيون ڪرڻ لڳا آهن جو ڊاڪٽر به چون ٿا ته هنن کي باقاعدا علاج لاءِ سنڌي ادبي سنگت جي گڏجاڻين ۾ شريڪ ٿيڻ گهرجي. هڪ گڏجاڻي صبح، هڪ منجهند ۽ هڪ شام، جيئن تازو هڪ سنڌي شاعر چيو ته، "خليفي گل محمد جي شاعريءَ ۾ "Windows xp" جي پيشنگوئي ٿيل آهي." يا هڪڙي اخبار ۾ اها ڳالهه ڦهڪو ڪيائين ته، "مير عبدالحسين سانگيءَ جي شاعريءَ ۾ اها پيشنگوئي ٿيل آهي ته "يارهين سيپٽمبر وارو واقعو پيش ايندو!"

ڪنهن زماني ۾ اديب سامراج خلاف ڳالهائيندا هئا، اڄڪلهه هڪ ٻئي جي خلاف ڳالهائيندا آهن. ڪجهه ماڻهو اديبن کي چريو سمجهندا آهن ان جي باوجود اديب ٻڌجڻ بند نتا ٿين. هاڻي ته ادبي سنگتن ۾ اديب ٻڌي جي حساب سان پيدا پيا ٿين. ڏهن اديبن تي هڪڙو اديب فريءَ ۾ تو ملي. پر ان جو ڪو به فائدو ڪونهي، ڇو ته سنگت جي جنهن شاخ ۾ ڪا اديبا ڪانهي. ان شاخ جو سمجهو ته پاڻي سڪي ويندو. جيئن هڪڙي چرئي کان ڪنهن پڇيو، "توکي ادب ۾ ڇا وڻندو آهي؟" ته چيائين، "اديبائون" پڇيائونس، "پر تون ته چريو آهين؟" ته چيائين، "چريو آهيان پر انڌو ڪونه آهيان!"

سنڌي اديبائن جا ايترا ڪتاب پڙهيا نتا وڃن، جيترا

وڪامجن ٿا. هڪڙي ڊاڪٽر اديبا ته پنهنجي مريض کي اهو چيو ته، ”توهان منهنجو ڪتاب پڙهي ڇڏيو، توهان کي مليريا نه ٿيندي!“ هونءَ به جنهن سنڌي ماڻهوءَ کي ڪتاب خريد ڪرڻو هوندو ته خريد ڪندو، اسين ته دوڪان تان ڪتاب ڪڻي قيمت ڏسي واپس رکي ڇڏيندا آهيون. ڪنهن اديبا جو ڪتاب هوندو ته رڳو فوٽو ڏسي پوءِ رکي ڇڏيندا آهيون. جيتوڻيڪ اڄڪلهه هر ڪتاب ۾ ساڳيا مهاڳ، ساڳين شڪلين وارا ماڻهو هول سيل تي لکي رهيا آهن!

سنڌي ڪتاب نه وڪجڻ جو هڪڙو سبب اهي مزاحيه مهاڳ به آهن، جن کي پڙهڻ کان پوءِ اوچنگارون نڪري وينديون آهن ته ”مار... هيءُ عظيم شاعر يا شاعرا جيڪڏهن سنڌ ۾ پيدا نه ٿئي ها ته سنڌي ادب تباهه ٿي وڃي ها!“ اسان جي هڪڙي دوست ته پنهنجي شعري مجموعي جو نالو ئي رکيو، ”بنا مهاڳ جي لکيل هڪ ڪتاب“ ائين اسين پنهنجي هڪ دوست کي ”مهاڳ جو اديب“ ڪري سڏيندا آهيون. سنڌيءَ ۾ سئو ڪتاب ڪڍيا ته چورانوي ڪتابن ۾ هن جا مهاڳ هوندا. خود هن جي شاديءَ جو ڪارڊ جڏهن ڇپيو هو ته انهيءَ سان به ٻن صفحن جو مهاڳ هو.

اهي اديبائون جن جون ڪهاڻيون شاديءَ کان اڳ گهٽيون مشهور هيون بلڪ ڪهاڻيون ٻڌبيون هيون، اهي شاديءَ کان پوءِ غائب آهن. ڪن اديبائن وري شاديءَ کان پوءِ افسانا ناهيا. جيتوڻيڪ افسانا سنا رڳو شادي کان اڳ لڳندا آهن. هڪڙي محقق لکيو ته، ”شاعري ڪرڻ جا به دور هوندا آهن هڪڙو شادي کان پهرئين ۽ ٻيو شادي کان پوءِ. محقق صاحب دور به ائين ٻڌايا آهن جڻ ڪئپسول ٻڌايا اٿس. اهو ڪونه ٻڌايو اٿس ته ٻئين شادي کان پوءِ جيڪا شادي ٿيندي آهي. اها ڪهڙي دور ۾ هوندي آهي؟ محقق کان پڇيم ته چيائين، ”ٻي شاديءَ کان پوءِ دور نه، پر دورا پوندا آهن!“

جيئن عورتن لاءِ ڏار بئنڪ آهي ته جيئن زالون مڙسن کان

لڪائي اتي پئسا گڏ ڪن. تيئن سنڌي ادبي سنگت وانگر وري سنڌي اديبا سنگت بہ هجي، جتي اديبائن جي گلائون ڪرڻ واري ونگ وري اجا ڏار هجي. جيئن ڪراچيءَ جي سابق سيڪريٽري جان خاصخيليءَ کان پڇيم تہ، ”توهان عورتن جي ونگ ڇو نٿا کوليو؟“ تہ چيائين، ”ائين مردن جي ونگ بند ٿي ويندي!“

هڪ شاعر وٽ شاعري ڪرڻ جا بہ وقت هوندا آهن. پهريون تہ هُو جاڳيل هجي ۽ بيو اهو تہ ننڊ ۾ نہ هجي... جيڪڏهن شاعر جاڳيل هجي تہ ان جي پر مان بہ سنپالي لنگهجي. اهو قانون شاعرائن تي لاڳو نٿو ٿئي. 1994ع ۾ شيخ اياز کان هڪ انٽرويو وٺڻ جي سلسلي ۾ جڏهن آئون ۽ منوج ڪمار ڪراچيءَ ۾ هن سان مليا هئاسين تہ، مون اتي پوڄن پوڄن ۾ اياز کان پڇيو هو تہ، ”سنڌي شاعريءَ ۾ وڏيون شاعرائون ڇو ڪونہ آهن؟“ تہ، هن مسڪرائيندي چيو هو، ”جيڪي وڏيون شاعرائون هيون انهن جون شاديون ٿي ويون!“

غزل جي معنيٰ آهي، ”عورتن سان ڳالهيون ڪرڻ“ اها ڳالهہ سوچي ئي اڪثر ڪنوارا اديب رڳو غزل لکندا آهن ۽ اديبائون وري غزل گهٽ ان ڪري لکنديون ڇو تہ غزل ماٺ ڪري لکڻو پوندو آهي. هڪ اديبا الزام هنيو تہ شاعريءَ تي اڄ جو مرد اديب قابض آهي، جيتوڻيڪ اسان ڪڏهن بہ ڪنهن اديب کي قبض جي شڪايت ڪندي نہ ٻڌو آهي... اها بہ ڳالهہ آهي تہ سنڌ ۾ ايترا شاعر آهن، جو هڪ جيب ڪتري اهو چئي پنهنجو ڌنڌو بند ڪري ڇڏيو تہ، ”ڏهن سنڌين جا کيسا ٿا ڪٽيون تہ نون جي کيسن مان غزل ٿا نڪرن!“

اسان وٽ بهترين اديب پيدا ڪرڻ جو واحد طريقو اهو آهي. تہ اسان وٽ ڪير بہ نہ لکي. غزل جي مقابلي ۾ وري اديبائن جا جيترا افسانا مشهور آهن، اوترا اديبن جا نہ آهن. ڪجهہ اديبائون تہ افسانو شروع پنهنجي مرضيءَ سان ڪنديون آهن ۽ ختم وري ٻئي

جي مرضيءَ سان ڪنديون آهن. ڪن اديبائن جو تہ وري ادب پڙهڻ لاءِ نہ، رڳو تعريف ڪرڻ لاءِ هوندو آهي. جيئن ادبي مشاعرن ۾ ڪجهہ شاعرائون اهڙي بهتر نموني ۾ پڙهنديون آهن، جو انهن جو شعر ايترو ڀڏو ناهي ويندو، جيترو ڏنو ويندو آهي. جيئن هڪ اديبا مون کان پڇيو تہ توهان جي پسند جي شاعرا ڪير آهي؟"چيومانس، "نسيم ڪرل" چيائين، "غلط... اها تہ ڪهاڻيون لکندي آهي!"

اڄڪلهہ شاعرائون پنهنجي شاعريءَ مان گهٽ ۽ ميڪ اپ مان وڌيڪ سجاتيون وڃن ٿيون. البت شاعرِ کي اهڙي قسم جي ڪا بہ محنت نتي ڪرڻي پوي. انهيءَ جي تہ منهن مان ئي پيو لڳندو تہ اهو شاعر آهي، جيئن خود مون کي ڪجهہ شاعر ان ڪري وڻندا آهن، جو تہ اهي شڪلين مان سائنسدان لڳندا آهن. هڪڙي شاعرا جي ڪتاب جي مهورت تي ڳالهائيندي اسان جي هڪ دوست اسٽيج تي ويهي چيو تہ، "هڪ عظيم شاعرا ٿيڻ لاءِ هن وٽ وڏيون اکيون آهن، ڊگها وار آهن ۽ يقين سان هوءَ لپ اسٽڪ بہ پنهنجي نظمن وانگر بهترين ٿي هڻي.... باقي بچي شاعري، اها جيڪڏهن هوءَ ڪڏهن لکائي تي وٺي تہ اهو هن جو جمالياتي پهلو آهي!" اسٽيج تان هيٺ لٿو تہ، شاعرا ڪاوڙجي پئي. دوست چيس، "مون تہ توهان کي ڀرئين ئي چيو هو تہ مون کي مٿي نہ موڪليو، جو تہ هڪڙي سني مڇي سڄي تالاب کي خراب ڪري ڇڏيندي آهي!" اسين بہ اهو تا سمجهون تہ شاعرن جي ايتري فوج ۾ شاعرائن جو اپرڻ مشڪل ٿو لڳي. ان ڪري شاعر ختم ڪرڻ جو واحد طريقو اهو وڃي بچيو آهي تہ شاعرن کان هڪ هڪ شعر تي ٽيڪس ورتو وڃي. جو تہ اهو صحيح ڪونهي تہ هو ايتري شاعري بہ ڀڏائي وڃن ۽ انهن کي ڪجهہ بہ نہ چيو وڃي!

”ڏ“ سان ڏاڙيل

چوندا آهن تہ هر ڏاڙيل جي اندر ۾ هڪ عدد انسان هوندو آهي. جيڪو هُن کي ڀُنگ وٺڻ تي مجبور ڪندو آهي. جنهن ڏاڙيل جي اندر ۾ انسان نہ هوندو آهي، اهو بنا پئسن جي بہ مغوي آزاد ڪري ڇڏيندو آهي. اسان تہ ڏاڙيل جي وصف بہ رکو ان ڪري ڪونہ ٿا ٻڌائي سگهون جو خود ڏاڙيل جون وصفون ٻڌائڻ شروع ڪيوسين تہ اسان جا ڪيترائي سرڪاري ملازم ڪاوڙجي پوندا. ڏاڙيل جيترو پڙهيل ڪڙهيل هوندو، اوترو خطرناڪ هوندو. تحقيق مطابق پنج درجا پاس اُهو ڏاڙيل جيڪو ڪنهن سرڪاري اداري ۾ هوندو، اهو ايم اي پاس ڪنهن بيروزگار ڏاڙيل کان وڌيڪ خطرناڪ آهي!

اسين مڃون ٿا تہ آمريڪا اسان کان اڳتي ان ڪري آهي چو تہ اسين پنتي آهيون، پر سنڌ تہ ڏاڙيلن جي نيوڪليئر ۽ صفا ڪليئر فيڪٽري آهي ۽ اها ٽيڪنالاجي اسان آمريڪا کي منتقل نہ ڪنداسين. جيئن هڪڙي آفيسر کان ڪنهن صحافيءَ پڇيو تہ ”توهان ڏاڙيلن کي ختم ڪرڻ لاءِ ڇا ڪيو؟“ تہ چيائين ”اسان ڏاڙيلن کي ختم ڪرن لاءِ گهٽيءَ گهٽيءَ ۾ پمفليٽ ورهائيندا آهيون تہ پنهنجن مردن کي ڏاڙيلن کان بچاءَ جا ٽُڪا لڳايو!“

هڪ سروي مطابق پوليس وارن وٽ هٿيار انهيءَ زماني جا آهن، جڏهن خود اڃا پوليس بہ ايجاد نہ ٿي هئي. پوليس واري چيو تہ ”پندرهن سؤ پگهار ۾ پندرهن لک وارو ڏاڙيل ڪيئن پڪڙبو... اسان وٽ بندوقون اهڙيون آهن جو ان جي نڪاءَ تي ڪتو بہ ڪونہ ٿو جاڳي. چيائين، ”هڪڙي دفعي آئون ٻيلي ۾ ڏاڙيل مارڻ ويس تہ مڇر ايترا هئا جو هڪڙو هڪڙو مڇر ڏيڏر جيترو هو، رستو

منجهي پيس... وٺن تي پولڙا پئي ڊوڙيا... آئون پولڙن کي ڏسي پيو ڊڄان ۽ پولڙا مون کي ڏسي پيا ڊڄن. نيٺ هڪڙي پولڙي کي منٿ ڪيم ته اهو ويچارو مون کي ڪلهي تي ويهاري ٽاٽيءَ تي واپس ڇڏي ويو.

اسان سنڌ جي هڪ اهڙي ماڻهوءَ سان ملياسين جنهن کي ڌاڙيلن سترهن دفعا اغوا ڪيو آهي. اسان هن کان پڇيو ته روئندي چيائين ”آئون جڏهن ٻئي دفعي اغوا ٿيس ته مون ڌاڙيلن کي چيو ته ”ادا آئون پهرئين ئي اغوا ٿيل آهيان، ان ڪري مون کي وري اغوا نه ڪريو.“ ته چيائون ”پهرين سرٽيفڪيٽ ڏيکار ته اغوا ٿيل آهين يا نه...؟“ اهو ٻه ٽيهارايم هڪڙي ڌاڙيل لکي ڏنو ته This is to certify that this man has already been kidnapped, so please "free him freely with free of cost" ان جي هيٺان ڌاڙيل جي سردار کان صحيح ڪرايم ۽ ٻن پوليس وارن کان اٽيسٽيڊ ڪرائي ٺپو هڻائي اهو سرٽيفڪيٽ ڳچيءَ ۾ وجهي ڇڏيم ۽ جڏهن ٽئين دفعي ڌاڙيلن اغوا ڪيو ته انهن کي سرٽيفڪيٽ ڏيکاريم ته انهن مرڪي چيو ”سرٽيفڪيٽ ايڪسپائر ٿي ويو آهي، اهو ڇهن مهينن لاءِ هو، هاڻي وري نئون ٺهرائجان...“ ائين چئي مون کان بئنڪ جا پئسا وٺي ويا... شڪر جو آئون خزاني آفيس ۾ ڪلارڪ آهيان، نه ته پنان ها!“ وري ٿورو ساهه پٽيندي چيائين ”جڏهن يارهون دفعو اغوا ٿيس ته حڪومت مون کي ايترا دفعا اغوا ٿيڻ تي سونو بلو ڏنو ۽ جڏهن ٻارهون دفعو اغوا ٿيس ته اهو سونو بلو ڌاڙيلن کي ڏئي جان ڇڏايم، حڪومت کي چيم ته مون کي وري بيو سونو بلو ڏيو ته انهن مون کي ٻلي جو هڪ ننڍڙو پونگڙو ڏيئي ڇڏيو، جيڪو ٻئي ڏينهن ”مياءُن، مياءُن ڪري ڀڄي ويو... ۽ جڏهن سترهون دفعو مون کي ڌاڙيلن اغوا ڪيو ته هڪڙي اين جي او طرفان مون کي ”محمود غزنوي ثاني“ جو لقب ڏنو ويو، فرق رڳو اهو هو ته محمود غزنويءَ سترهان حملا ڪيا هئا ۽ مون تي سترهان حملا ٿيا هئا، جنهن جي ڪارڪردگيءَ جي بنياد تي مون کي سومنات

مندر اسپيشل ايوارڊ پڻ ڏنو ويو.“

ڪجهہ ڏينهن اڳ اسان هڪ ڏاڙيل کان انٽرويو بہ ورتو هو. اهو انٽرويو اسين هتي پيش ڪري رهيا آهيون.

اسان: پهرين ٻڌايو تہ توهان ڏاڙيل ڪيئن ٿيائو؟

ڏاڙيل: آئون ننڍو هوس تہ مون هڪ فلم ڏٺي هئي ”بغداد جو چور“... پوءِ مون سوچيو تہ جيڪڏهن بغداد ۾ چور ٿي سگهن ٿا تہ سنڌ ۾ بہ ٿيڻ گهرجن.

اسان: معنيٰ ان زماني ۾ سنڌ ۾ چور نہ هئا؟

ڏاڙيل: نہ... ان زمانيٰ ۾ هتي رڳو پوليس وارا هئا ۽ چور اسان کي بغداد مان گهرائڻا پوندا هئا...!

اسان: ڪير گهرائيندو هو بغداد مان .....؟

ڏاڙيل: اسان جي ٽر جو وڏيرو مرحوم ”بهشت خان دوزخي“ ڪتا ۽ چور امپورٽيڊ پسند ڪندو هو.

اسان: توهان پاڻ ڏاڙيل ڪيئن ٿيائو؟

ڏاڙيل: آئون ڏاڙيل پوليس کي ڏسي ٿيس، جو تہ فلمن ۾ ڏيکاريندا هئا تہ هي ويچارا سدائين ڏاڙيل پٺيان پيا ڊوڙندا ۽ سهڪندا، پر ڏاڙيل هنن کان بہ وڌيڪ تيز هوندو هو. مون محسوس ڪيو تہ آئون بہ ڊوڙ ۾ تيز آهيان ۽ ڏاڙيل پوليس کان هونءَ ئي ڪونہ ٿا ڦاسن... ان ڪري آئون ڏاڙيل ٿيس.

اسان: توهان جي خيال ۾ ڏاڙيل جي وصف ڇا آهي؟

ڏاڙيل: خبر ناهي.... آئون تہ اسڪول ۾ بہ وصفون ٻڌائڻ ۾ ايترو ڪچو هوندو هوس، جو ماستر پڇندو ”مادي جي وصف ٻڌاءِ تہ آئون ”معدي“ جي وصف ٻڌائڻ لڳندو هوس... صرف زمان مستقبل جي وصف نہ ٻڌائڻ جي ڪري خود منهنجو مستقبل خطري ۾ پئجي ويو هو!

اسان: اسان ٻڌو آهي تہ توهان نوڪريءَ جي لاءِ بہ ڪوشش ڪئي؟

ڏاڙيل: ها! پر هڪ چنيءَ واري کي نوڪري ملي ويئي... بدلي ۾ هاڻي آئون ماڻهن کي چنيون موڪليندو آهيان، اها چنيءَ لکڻ جي عادت موں ۾ آفيسرن وٺان پئي، آئون تہ نوڪريءَ جي ٽيسٽ لاءِ بہ اهو سوال ياد ڪري ويو هوس تہ ”سنڌ جو پهريون ڏاڙيل ڪير هو؟“ پر اهو سوال ئي نہ آيو... سوال وري اهڙن ڏاڙيلن جي باري ۾ آيا، جن جو نالو لکندي خود اسان کي شرم پئي آيو.

اسان: ڪهڙا سوال آيا؟

ڏاڙيل: جيئن علم ڏاڙيليات جي پيپر ۾ پهريون سوال هو تہ توهان پرُو ڏاڙيل جي باري ۾ ڇا ٿا ڄاڻو؟... هاڻي پڇو، آئون انهيءَ جي باري ۾ ٻڌائيندس تہ پوليس مون تي شڪ نہ ڪندي... وري لکيل هو تہ سدوري ڏاڙيل جو فئملي بيڪ گرائونڊ ڇا هو؟... ۽ مون وري لکي ڇڏيو تہ ”سدوري ڏاڙيل جيٰ صرف بيڪ گرائونڊ ميوزڪ هئي!“

اسان: توهان ڏاڙيلن جي نجي زندگيءَ تي ڪجهہ ٻڌايو؟

ڏاڙيل: اسان رڳو نجي جيل ٻڌو آهي، اها نجي زندگي ڇا آهي...؟

اسان: ڀلا... توهان سڀ کان وڏو ڏاڙو ڪهڙو هنيو؟

ڏاڙيل: سڀ کان وڏو ڏاڙو مون اڃا نہ هنيو آهي. منهنجو مطلب آهي مون اڃا شادي نہ ڪئي آهي.

اسان: ڀلا ننڍي ۾ ننڍو ڏاڙو؟

ڏاڙيل: ها... اسان هڪڙي بس تي حملو ڪيو، پر ڏاڍي تي... سڄي بس ماسترن سان ڀريل هئي. ماستر خود پگهار وڌائڻ لاءِ پريس ڪلب ڏانهن پئي ويا.

اسان: فلمن ۾ اسان سدائين ڏاڙيلن کي گهوڙي تي ويٺل ڏٺو آهي؟

ڏاڙيل: نہ... اڄڪلهہ سنڌ ۾ گهوڙا تمام مهانگا آهن. ان ڪري هتي هارس ٽريڊنگ رڳو مٿين ليول تي ٿئي ٿي. اسان

غريب غريب ڏاڙيلن جي جاءِ ناهي. اسين ان ڪري پيرين پنڌ ڏاڙا هڻندا آهيون. جيتوڻيڪ هتي گڏهه گهڻا آهن. پر گڏهه تي ويهي ڏاڙو ٿو هڻجي ته ماڻهن کي خبر ئي ڪانه ٿي پوي ته ڏاڙيل ڪهڙو آهي!

اسان: چاءِ اهو صحيح آهي ته ڏاڙيل، شادي ڪندو ته ڏاڙا هڻڻ ڇڏي ڏيندو آهي؟

ڏاڙيل: ها! اها ڪوشش مون به ڪئي... مون پنهنجي پاڙي جي هڪ ڏاڙيل جي ڌيءُ لاءِ رشتو موڪليو. ڏاڙيل پڇيو "مهيني ۾ گهڻا ماڻهو اغوا ڪندو آهين؟" چيومانس "ڇهه ماڻهو ڪڻندو آهيان ته انهن مان پنج بيروزگار نڪرندا آهن ۽ ڇهون اهڙو هوندو آهي جيڪو خود ڇوندو آهي ته مون کي به ڏاڙا هڻڻ سيکاريو". وري پڇيائين "هيستائين گهٽيون بسيون ڦريون اٿئي؟" چيومانس "بس ته نه.... باقي هڪ چنگچي اغوا ڪئي هئم..." يڪدم ڪاوڙجي پيو ۽ چيائين ته "تون منهنجي ڌيءُ کي ڪهڙو خوش رکندين...!"

اسان: ڇون ٿا ته توهان جو وڏو نيٽ ورڪ هوندو آهي؟

ڏاڙيل: ظاهر آهي.... نه ته اسان ڇريا ڪونه آهيون جو ٻيلن ۾ ڏڪا ڪائون، اسين ماڻهو اغوا ڪري وري ٻين ڏاڙيلن کي وڪڻي ڇڏيندا آهيون. اهي وري اجا ٻين ڏاڙيلن کي وڪڻي ڏيندا آهن. اهو اسين ان ڪري ڪندا آهيون ته جيئن اغوا ٿيڻ وارو بور نه ٿئي. آئون ته چوان ٿو ته هاڻي سنڌي ٻاراڻي ڪتاب مان "ڏ" سان ڏوٻي ڪڍي "ڏ" سان ڏاڙيل پڙهائڻ گهرجي، ڇو ته سنڌ ۾ هاڻي اها حالت ٿي وئي آهي جو ڪتابن ۾ اهو به سبق هئڻ گهرجي ته "اڄ جو ٻار، سڀاڻي جو ڏاڙيل آهي."

اسان: توهان ائين ماڻهن کي وڪڻندا ڇو آهيو؟

ڏاڙيل: اهو اسانجو اصول آهي... اسان جو هميشه اهو نظريو رهيو آهي ته "اغوا ۽ اليڪشن" ۾ سڀ جائز هوندو آهي!

سگريٽ نوشي

سگريٽ جي خوبي ئي اها آهي ته سوا پن انچن جي شيءِ جنهن جي سامهون ڇهن فوٽن جو همراهه بي وس هوندو آهي. ماڻهو سگريٽ پيئندا آهن ۽ ٻين ماڻهن کي ڏيکاري پيئندا آهن ۽ اهو محسوس ڪرائيندا آهن ته هو به اهو ڪم ڪري سگهن ٿا.

دونهون اڏائڻ دنيا جي قديم ترين راند آهي جنهن جي شوق ۾ ماڻهو پاڻ به دونهون ٿي ويندو آهي. رڳو ان ڪري ته هيءُ دونهون اڏائي اهو سمجهندو آهي ته هو خود به اڏامي رهيو آهي. اسان جو هڪ دوست ته دونهون ڪيندو آهي ته هر ڪش کان پوءِ مڇن ۾ هٿ وجهي انهن کي سڌو ڪندو، متان دونهون مُڇن ۾ نه ڦاسي پوي... ۽ ڪنهن ڪنهن مهل ته دونهون ڪيڻ کان اڳ ڀهرئين مُڇ جي نوڪ سڌي ڪندو جڻ مُڇ هيٺان سگريٽ جو ٻيڻ لڳل هجي!

دنيا ۾ ٻن قسمن جا ماڻهو آهن. هڪڙا اهي جيڪي سگريٽ پيئندا آهن ۽ ٻيا اهي جن جي مُنهن ۾ سگريٽ جو دونهون لڳندو آهي. سگريٽ ڪيترائي ماڻهو پيئندا آهن، پر ڪن جي چپن ۾ پهچي سگريٽ به دانهو ڪرڻ لڳندو آهي ته هي ڪتي ڦاٿو آهيان. ڪجهه ماڻهو سگريٽ کي ڏندن ۾ ائين قابو ڪندا متان سگريٽ فرار نه ٿي وڃي. هڪڙي همراهه کي مون ڏٺو ان سگريٽ ڏندن ۾ ائين قابو ڪيو هو جڻ ڏندن مان سگريٽ پڪيو هو.... وري سگريٽ ڪڍي ڏاڻن کي ائين ٿي هنيائين جڻ وات جو دروازو ٿي کڙڪايائين..... پوءِ وري يڪدم چپن ۾ آڻي ٻيهر ڏندن ۾ قابو ڪري چڏيائين جڻ ننڍڙي ٻار کي راند پئي ڪرايائين!

ڪجهه ماڻهو سگريٽ پيئندا ته اهو به ڪونه سوچيندا ته ٻيو واري جو مُنهن دونهين سان ٻرجي ويو آهي. ڦوڪ ايتري ڪونه

هٽندا جيترو دونهون ڇڏيندا. اسان جو هڪ دوست ايترا ته سگريٽ پيئندو آهي جو ننڊ ۾ ستو پيو هوندو ته به جهڙو وات مان دونهون پيو نڪرندس. ڪجهه ماڻهو سگريٽ پيئندا ته خود به دونهين سان ايترو پرچي ويندا جو جيڪڏهن توهان انهن سان ڳالهائيندا ته توهان کي لڳندو ڄڻ توهان بورچيخاني ۾ ويٺا آهيو. پوڙها ماڻهو سگريٽ پيئندا ته اڌ ڪلاڪ کنگهندا تيسين سگريٽ وسامي ويندو. هڪڙي همراهه کي آئون سڃاڻان اهو سگريٽ جي هر ڦوڪ تي ڏهه منٽ کنگهندو. هن جي هٿ ۾ جهليل سگريٽ کي ڏسبو ته سگريٽ جو منهن به يتيمن جهڙو ٿيو پيو هوندو. هونءَ به کنگهه واري همراهه وٽ سگريٽ ويو، جهڙو دهشتگرديءَ جي ڏوهه ۾ ڦاٿو!

سگريٽ پيئڻ ۽ سگريٽ ڇڪڻ ۾ وڏو فرق آهي. نئون ماڻهو جڏهن آگرين ۾ سگريٽ ڪٽندو آهي ته اهو سگريٽ ڇڪيندو آهي. ۽ پوءِ جڏهن عادي ٿي ويندو آهي ته سگريٽ پيئڻ لڳندو آهي، ايسٽائين جو هڪڙي ڏينهن ڊاڪٽر هن کان پڇندو آهي ته، "معاف ڪجو!.... سگريٽ توهان کي ڪيترن سالن کان پي رهيو آهي؟"

اسان جو هڪ سگريٽائي دوست چوندو آهي ته، "اهو سگريٽ جيڪو پنهنجن پئسن سان وٺي پيئجي ته اهو پيئبو آهي ۽ جيڪو دوستن جي پاڪيٽ مان ڪڍجي، اهو ڇڪبو آهي!" اسان جي معاشري ۾ ڏوهه ۽ سگريٽ ايتره ته خاوي ٿي ويو آهي جو ڏوهاري ايترا سگريٽ ڪونه ٿو پيئي جيترا سگريٽ پيئندڙ ڏوهه ٿو ڪري. سگريٽ ڇڏڻ جا ڪيترائي طريقا آهن. سڀ کان آسان طريقو اهو آهي ته توهان سگريٽ ئي نه پيئو. اسان جو هڪ دوست سگريٽ ڇڏڻ جو طريقو اهو ٻڌائيندو آهي ته، "توهان سگريٽ خريد ئي نه ڪريو!" هڪڙي اين جي او مون کي چيو ته، "اسان کي سگريٽ جي خلاف ڪجهه نعرا لکي ڏي!" مون هنن کي چيو ته، "توهان ٻه بينر نهرايو، هڪڙي تي لکو، "سگريٽ نه پيئو.... جيستائين توهان وڏا نه ٿي وڃو!" ۽ ٻئي تي لکو، "سگريٽ نه

پيئو ... ڪمري مان ٻار وجن، پوءِ پلي پيئو!"

سگريٽ کي ڪِنگ سائيز خبر ناهي ڇو چوندا آهن جيتوڻيڪ اسان نہ سگريٽ ۾ ڪِنگ واريون خوبيون ڏٺيون ۽ نہ وري ڪِنگ ۾ سگريٽ واريون خاميون ڏٺيون. جنهن زماني ۾ ڪِنگ هوندا هئا ان زماني ۾ سُلفين جو رواج هو. اڄڪلهہ باقي جيڪي ڪِنگ بچيا آهن، اهي ڪِنگ وارو ڪم گهٽ ۽ ڪانگن وارو ڪم وڌيڪ ڪندا آهن، ان ڪري منهنجي پسند جو ڪنگ هميشہ ڪِنگ ڪانگ رهيو آهي. هونءَ بہ جيڪي ماڻهو ڪِنگ سائيز سگريٽ پيئندا آهن، انهن جي پوءِ پنهنجي سائيز خطري ۾ هوندي آهي.

سگريٽ انڌو هوندو آهي، سگريٽ کي اکيون هجن تہ گهٽِن گهٽِن جي ٻوٽ اڳيان وڃڻ پسند ئي نہ ڪري. ڪڙن ماڻهن جا ٻوٽ ڏسبا تہ لڳندو اهي نهيا ئي سگريٽ پيئڻ لاءِ آهن. جيئن آئون هڪڙي همراهہ کي سڃاڻان ان سان ملبو تہ لڳندو توهان صرف ڦڦڙن سان ملي رهيا آهيو. ننڍپڻ ۾ هيءُ ماڻهن کان لڪي سگريٽ پيئندو هو. هاڻي هيءُ پوليس وارن کان لڪي سگريٽ پيئندو آهي. هڪڙو سگريٽ آگرين ۾ ۽ ٻيو ڪن تي رکندو، جيڪو پنهنجي واري جو انتظار پيو ڪندو.... هميشہ مهانگي برانڊ واري پاڪيٽ ۾ سستا سگريٽ رکندو. سگريٽ جي پهرئين ڦوڪ کان کنگهڻ شروع ڪندو ۽ جنهن مهل سگريٽ جي ٽوٽي تائين پهچندو تہ ايترو کنگهي چڪو هوندو جو ان کان پوءِ پاسي ۾ ويٺل ماڻهن کي کنگهہ شروع ٿي ويندي. سگريٽ جي ڦوڪ پري وري سگريٽ جي منهن ۾ ڏسندو تہ سگريٽ جا تاثرات کهڙا آهن.......هن جا موالي دوست جنهن مهل اچي چرس جا سگريٽ پيئندا تہ خوش ائين ٿيندو ڄڻ سگريٽ ايجاد ئي هنن گڏجي ڪيو هجي، ڊاڪٽر چيس، "جيڪڏهن توهان سموڪنگ ختم نہ ڪئي تہ سموڪنگ توهان کي ختم ڪري ڇڏيندي...." تہ يڪدم ڊاڪٽر کي

چيائين، ”سگريٽ نہ ڇڏيم، جيتوڻيڪ زال ڇڏي ڏنم!“ ڊاڪٽر پڇيس، ”ڇو ڇڏي؟“ چيائين، ”جنهن مهل آئون سگريٽ پيئندو هوس تہ هوءَ ماسڪ پائي هلندي هئي.....!“

سگريٽ جيڪي ماڻهو پيئندا آهن اهي سمجهندا آهن تہ سگريٽ اسان جي هٿ ۾ آهي، جيتوڻيڪ سگريٽ وري اهو سوچيندو آهي تہ، ”همراهہ منهنجي هٿ ۾ آهي!“ سگريٽ سيني کي پيئڻ گهرجي ڇو تہ جن کي اسين جهليندا آهيون، اهي کهڙو اسان جي ٻڌندا.... مون کي تہ سگريٽ جي پيڪيٽ تي لکيل اهو لطيفو وڻندو آهي تہ، ”خبردار.... سگريٽ نوشي رڳو صحت لاءِ مضر آهي.... صحت صحيح هجي تہ پلي پيئو.... پر ٻارن کان پري رکو جيسين وڏا ٿين!“

زلزلا

زلزلن جا ڪيترائي قسم آهن، جيڪو زلزلو سمنڊ جي اندر اچي ان کي سامونڊي زلزلو چئبو، جيڪو پنجن سالن ۾ ٻه دفعا اچي ان کي اليڪشن چئبو آهي، ۽ جيڪو زلزلو زندگيءَ ۾ هڪ دفعو اچي ان کي شادي چئبو آهي. خراب ۾ خراب زلزلو اهو هوندو آهي جنهن ۾ .زمين هڪ جاءِ تي بيٺي هجي، رڳو ماڻهو لڏندا رهن. سنڌ ۾ ته ماڻهو پهرئين لڏندا آهن ۽ زمين پوءِ لڏندي آهي، جن ماڻهن جي پيرن هيٺان زمين ڪانهي.... اهي ته لُڏڻ کان ٻه پهرين اتي جي رئيس کان پڇندا ته، ”سائين زلزلو پيو اچي... هاڻي ٻڌايو ته لڏون يا نه لڏون؟“

هڪ شريف ۽ شادي شده ماڻهوءَ جي زندگيءَ ۾ زلزلو رڳو هڪ دفعو ايندو آهي، جيڪي ماڻهو زُلزلن ۾ اعتبار نٿا ڪن، اهي ٻه شاديون ڪندا آهن ۽ جيڪي پنهنجو پاڻ ۾ اعتبار نٿا ڪن اهي وري ٽي شاديون ڪندا آهن.

اسان وٽ ماڻهو زلزلن کان ايترو ڪونه ڊڄندا آهن، جو ته اسان جي سڄي تاريخ زلزلا ئي آهي، جيئن اسان جو هڪ دوست آهي، ڪٿي بلب ٽٽندو آهي ته سمجهندو اسيمبلي ٽٽي آهي. خود سندس ڪمري ۾ غلام اسحاق جي تصوير لڳل آهي. پڇيوسين، ”چا، هي توهان جو فيورٽ آهي؟“ چيائين ”ها، هن جي دور ۾ منهنجي ٽنگ ۽ اسيمبلي ٻه دفعا ٽُٽي هئي!“

جڏهن 2001ع ۾ سنڌ ۾ زلزلو آيو هو ته ماڻهن خوشيءَ ۾ مٺايون ورهايون هيون، ان ڪري نه، ته ماڻهو بچي ويا هئا، پر ان ڪري ته مس مس ڪو اصلي زلزلو آيو هو. هن دفعي واري

سونامي زلزلي وري سوچيو تہ، آئون سنڌ ۾ نہ بہ وڃان تہ بہ اتي جهڙو پهتل لڳندس، جيئن منهنجو هڪ دوست چوندو آهي تہ، ”آئون جيڪڏهن شادي نہ بہ ڪريان ها تہ بہ شادي شده لڳان ها، ان ڪري شادي ڪري ڇڏيم!“

سنڌي زلزلي جا وري ٻہ قسم آهن ۽ هر قسم جا وري چار قسم آهن، جنهن مان هر قسم جا ڏار ڏار ڇهہ قسم آهن ۽ ان مان وري هر قسم جا جدا جدا پنج پنج قسم آهن. ٻڌايو تہ ڪُل ڳهڻا قسم ٿيا؟ ائين سنڌ جي ماڻهن کي قِسم ڳڻائي ڳڻائي اهڙو ٿڪائي ڇڏيندا آهن، جو هڪ پاسي اهي قِسم پيا ڳڻيندا ۽ ٻئي پاسو زلزلو اچي ويندو آهي!

اسان وٽ سڀ کان ٿاپ جو زلزلو جون جي مهيني ۾ ايندو آهي، جڏهن بجيٽ جا جهٽڪا محسوس ڪيا ويندا آهن. زلزلو ۽ بجيٽ هڪڙي مائيءَ جا ٻہ مڙس آهن. ڇو تہ زلزلي ۾ بہ اهو ئي ڪجهہ ٿئي ٿو، جيڪو بجيٽ ۾ ٿيندو آهي. هڪ خراب زلزلي ڪان پوءِ ماڻهو زمين ۾ هليا ويندا آهن ۽ هڪ خراب بجيٽ ڪان پوءِ زمين ماڻهن هيٺان هلي ويندي آهي.... بس ايترو فرق آهي تہ زلزلي ڪان پوءِ عمارتون بچائڻ جي ڪوشش ٿيندي آهي ۽ بجيٽ ڪان پوءِ وزارتون بچائڻ جي ڪوشش ٿيندي آهي. زلزلي ۾ ڪجهہ سيڪنڊ زمين لڏندي اهي ۽ بجيٽ ۾ وري سڄو سال پئي زمين لڏندي آهي.

زلزلي ڪان بچڻ لاءِ هڪڙي ماهر اهو رايو ڏنو آهي تہ جيئن ئي زلزلي جا جهٽڪا اچن تہ پلنگ هيٺان هليا وڃو، پلنگ نہ هجي تہ کٽ هيٺان هليا وڃو، کٽ نہ هجي تہ ميز هيٺان هليا وڃو ۽ ميز بہ نہ هجي تہ پوءِ ڪنهن جي بہ هيٺان هليا وڃو.... جيڪڏهن کٽن ۽ پلنگن هيٺان لڪڻ سان جان بچي سگهي ٿي تہ پوءِ سڀ کان

وڏو فائدو شادي شده مردن کي پهچندو، جو ته اهو ڪم انهن کان وڌيڪ سنو ٻيو ڪير به نٿو ڪري سگهي!

سونامي جي زلزلي جو سبب انساني عمل ٻڌايا پيا وڃن. هڪڙي ايڪانامڪس جي ايڪانامي ڪلاس جي پروفيسر ڏکو هٽندي چيو ته، ”ايشيا ۾ پيٽرول نه چڙهي ها ته سمنڊ به نه چڙهي ها“ وري هڪڙي جيالاجيءَ جي پروفيسر ڄامشوري جو هڪڙو پٿر پنهنجي مٺي ۾ هٽندي چيو ته، ”ڏسو ... هي اهو پٿر آهي جيڪو ڄامشوري جي هڪ پروفيسر جي دل مان نڪتو آهي، جيڪو مارڪون ڏيڻ ۾ ڪنجوسي ڪندو هو. هيءُ پٿر ۽ پروفيسر ٻئي پنج هزار سال پراڻا آهن. هيءُ پٿر 1971ع واري زلزلي کان پوءِ هن پروفيسر جي وات ۾ هليو ويو هو، جيڪو هاڻي نڪتو آهي!“ مٺيءَ جي هڪڙي ڊاڪٽر مٺي سوپاري ڪائيندي ٻڌايو ته، ”جيڪڏهن اسان جي شهر ۾ زلزلو اچي ها ته سرڪاري اسپتال ۾ ايترا ايمرجنسي بسترا ئي ڪونه آهن، جيڪڏهن مريضن کي بسترا ڏنا به وڃن ته پوءِ نرسون ڪٿي سمهنديون؟“

ايشيا جي هن خطرناڪ زلزلي کان پوءِ پاڪستان ۾ جيڪي پراڻيون عمارتون آهن، انهن کي ڍهرائڻ جي باري ۾ سوچيو پيو وڃي. انهيءَ ڊپ ۾ نجم ڪاوش ۽ ممتاز ڪنول ته گهران ئي ڪونه ٿيون نڪرن. مسرت شاهين ته انڊر گرائونڊ هلي ويئي آهي، جتي انڊر وارن هن کي چيو ته، ”تون هتي ڇو آئي آهين؟ هتي هاڻي تنهنجو ڪو به گرائونڊ ڪونهي!“ انهيءَ ڏينهن ريما ته تڪڙو تڪڙو ميڪپ روم ۾ وڃي چيو هو ته، منهنجو جلد ميڪپ ڪريو، ڇو ته اڳئين سال به زلزلي جي جهٽڪي ۾ منهنجو ميڪپ لهي ويو هو ۽ مونکي ڏسي ٻن ڪئميرامينن جا هانءَ ڦاٽي پيا هئا! پراڻين عمارتن کي ڍهرائڻ واري اعلان کان پوءِ اسان جا ڪجهه جهونا سياستدان به

ٽينشن ۾ آهن ۽ هاڻي هو دڪانن تان رڳو وار- ڪارا ڪرڻ وارا ٽيوب پيا گهُرن...!

جنهن حيدرآبادي پراڻي فليٽ ۾ آئون رهان ٿو، ان جون پتيون بہ اهڙيون آهن، جو ڪير جيڪڏهن اتي بيهي رڙ ڪري تہ، ”زلزلو پيو اچي....“ تہ پتيون ڏڪڻ لڳنديون. ان ڏينهن ٿي ويءِ تي زلزلي جي رڳو خبر ئي مس آئي تہ دپ ۾ ڪمري جي دري بند ٿي ويئي. جيئن اسان جي هڪڙي رشتيدار قاسم آباد ۾ فليٽ ورتو. پڇيوسين، ”ڪيئن آهي؟“ چيائين ”سنو فليٽ آهي، رڳو ڪنگهندو آئون آهيان تہ دروازو باٿ روم جو کلي ويندو آهي... بس، ٻيو واري فليٽ وارا جيڪڏهن فرج وڪڻي ڇڏين تہ پوءِ فليٽ بهترين ٿي ويندو!“ پڇيومانس، ”اهو وري ڪيئن؟“ تہ چيائين، ”ادا.... هُو فرج جو دروازو اهڙو تہ زور سان ٿا بند ڪن جو هر دفعي منهنجو بيڊ لُڏڻ لڳندو آهي!“

راني مڪرجيءَ تہ انڊيا جي متاثرين لاءِ چيڪ بہ من موهن سنگهہ کي ڏنو آهي ۽ من موهن سنگهہ ويچاري راني مڪرجيءَ کان چيڪ ائين مسڪرائي پئي ورتو، ڄڻ نڪاح جا ڪاغذ پئي ورتائين. اسان واري ريما بہ چيو آهي تہ آئون انڊونيشيا جو دورو ڪنديس، اهو دورو جيڪڏهن زلزلي کان اڳ ڪري ها تہ فائدو ٿئي ها، ڇو تہ زلزلن کي رڳو زلزلا ئي روڪي سگهن ٿا. جيئن هڪڙي صحافيءَ چيو تہ، ”ڪراچيءَ ۾ زلزلو رڳو انڪري ڪونہ آيو جو ان ڏينهن اتي ايم ايم اي وارن جو جلسو هو.....!“

زلزلن کان سڀ ماڻهو ڊڄندا آهن، جيڪي نہ ڊڄندا آهن اهي غير شادي شدهہ هوندا آهن، جيئن اتر سنڌ جا ماڻهو زلزلن کان وڌيڪ ڌاڙيلن کان ڊڄندا آهن، هڪڙي ڌاڙيل ڪافي عمر گذارڻ کان پوءِ شادي ڪئي، پڇيائونس، ”توهان هينئر شادي ڇو ڪئي

آهي؟“ چيائين، ”توهان جي خوشيءَ لاءِ....“ پڇيائونس، ”اسان جي خوشيءَ جو توهان جي شاديءَ سان ڪهڙو تعلق آهي؟“ چيائين، ”توهان ڪي خوش ٿيڻ گهرجي ته هاڻي آئون به ڪنهن ڪان ڏچندس!“

سريلنڪا جي ڪرڪيٽر اريندوا ڊيسلوا ته اداڪارا پونم ڪي چيو آهي، ته ”منهنجو مُنهن ڏسي ته ڪير اوڊر به ڪونه ٿو ڏي.... سو مهرباني ڪري تون امداد گڏ ڪرڻ ۾ منهنجي مدد ڪر....“ اسان وارن ڪرڪيٽر سان وري آسٽريليا اهڙي حالت ڪئي آهي، جو هاڻي هو جهاز مان لهندا ته جهڙا زلزلي جا ستايل هوندا..... نه هنن کي داد ملندو ۽ نه امداد ملندي.... انڊيا ۾ تازو زلزلي واري ڏينهن هڪ پار ڇائو ۽ مائٽن ان جو نالو ”زلزلو“ رکيو آهي، هاڻي اهو پار جڏهن وڏو ٿي شادي ڪندو ته نڪاح پڙهائيندڙ انهيءَ جي زال کان پڇندو ته، ”ڇا توکي زلزلو قبول آهي؟“

فروٽ بازار

اهو ڏسڻ لاءِ ته ٽماٽو فروٽ آهي يا ڀاڄي... ڪنهن چيو، ”توهان ڪنهن جي مُنهن ۾ اڇلي هڻو ته فروٽ آهي ۽ توهان جي مُنهن ۾ ڪير اڇلي هڻي ته ڀاڄي آهي!“ فروٽ ڇا آهي... جيئن اٺ نوَ پارٽيوُن ملي هڪڙو اتحاد ٺاهي ڇڏينديون آهن، ائين ئي توهان جيڪڏهن ڪيلا، انگور، زيتون ۽ صوف هڪڙي پليٽ ۾ رکو ته اهڙي پريل پليٽ کي ڏسي هرڪو چوندو ته، ”اهي سڀ هڪڙي ئي پليٽ فارم تي گڏ ٿيل آهن!“

هڪڙو دڪاندار مون ڏٺو، اهو ته فروٽ وڪڻندو آهي ڇڻ ماڻهن تي ٺورو ڪندو آهي، پڇبو، ”انگور گهٽي پاءُ؟“ ته ائين نهاريندو ڇڻ اسان انگورن جّو رشتو گهريو هجي... هوڪو ڏيڻ مهل ايتري رڙ ڪندو جو بازار ۾ هلندڙ ماڻهن کي ڪنن تي هٿ رکي لنگهڻو پوندو آهي. وڏي شاهي آواز ۾ چوندو، ”گدرو“ ته اڌ ڪان وڏيڪ ماڻهو ٻيهي رهندا ته شايد اسان کي پيو سڏي.... هڪڙي دفعي ته گدري کي وات جي اڳيان آڻي اهڙي رڙ ڪيائين جو گدري مان ٻج نڪري آيو.... چاهين يا هنداڻو وڪڻندو ته ماڻهو هن ڪان فرمائش ڪندا آهن ته، ”ادا.... ٿوري رڙ ڪريو ته چاهين ٻه اڌ تي وڃي!“ ماهر ايترو جو گدري تي آڱر سان ٺڪ ٺڪ ڪري ٻڌائيندو ته اندران مٺو آهي يا نه.... چانهينءَ کي ٻه ٺوڪي ان کي ڪن تي رکي ڇڏيندو ڇڻ چانهينءَ مان ٻي ٻي سي پيو ٻڌي..... هڪڙي دفعي هڪ چانهيءَ تي ٺڪ ٺڪ ڪيائين ته اندران هڪ ڪارڊ نڪتو، ته، ”ايترا ڏک نه هڻ... آئون مني آهيان!“

ڪيلن وڪڻڻ وارن جو وري پنهنجو طريقو

آهي. ”ڪيلو“ ايتري جوش سان چوندا جو ماڻهو پنهنجو پاڻ ڪي ”اڪيلو“ سمجهڻ لڳندو.... چوندو، ”ڪائو ڪيلا..... نہ تہ ڪائيندئو ٿيلا“ جيئن اسان جي هڪ دوست دڪاندار کان پڇيو، ”ڪيلا مٺا آهن؟“ تہ دڪاندار چيس، ”نہ وڻن تہ ڪل ڪائي ڪيلو واپس ڪري وڃجو!“ ٻئي هڪڙي دڪاندار چيو، ”ڪيلو نہ وڻي تہ... ڪيلو اڇلي ڇڏجو!“ پڇوسين، ”پوءِ پئسا واپس ڪيئن ڪندين؟“ تہ چيائين، ”جيڪو ڪيلو اڇليو.... ان جي ڪل ڏيکاري، پئسا وٺي وڃجو!“

ڪيلو هونءَ بہ پولڙن جو پسنديدا ميوو آهي. جيئن هڪ دوست چيو، ”ڪيلو ڪائيندو آهيان تہ دل چوندي آهي. تہ پنڪي ۾ الٽو لٽڪي پوان... ۽ ٻارن کي قاسائي قاسائي جُوئون ڪڍان....!“ ماڻهن ۾ سڀ کان وڌيڪ ڪيلا هڏن جا ڊاڪٽر ڪائيندا آهن چو تہ هي واحد فروٽ آهي، جنهن جي کل تان ترڪي ماڻهو سڌو هڏن واري ڊاڪٽر وٽ پهچندا آهن... ان ڪري ڪيلن جي فلاح ۽ بهبود لاءِ هڏن وارا ڊاڪٽر هميشہ اڳيان هوندا آهن.... خود پاڻ هڏن وارا ڊاڪٽر بہ ڪيلو ڪائي ان جي کل سدائين رستي تي ڇڏيندا.... هڪ هڏن واري ڊاڪٽر تہ ان ڪم لاءِ هڪڙو ملازم رکيو آهي جيڪو ڪيلن جون کلون ګڏ ڪري شهر جي مختلف روڊن ۽ رستن تي اڇليندو ويندو آهي ۽ اڇليندو بہ اهڙن هنڌن تي جتان رڳو پوڙها پوڙها لنگهندا آهن!

انسان ۽ جانور ۾ بہ اهو ئي فرق آهي تہ انسان فروٽ پنهنجي پئسن سان خريد ڪندو آهي. ڪجهہ ماڻهو فروٽ وٺڻ ويندا تہ هڪ هڪ ميوي جو اگهہ پڇندا.... ۽ آخر ۾ پٽاٽا وٺي واپس گهر موٽي ايندا.... فروٽ جو اگهہ بلڊ پريشر وڌائي ٿو ان ڪري غريب ماڻهو تہ صوفن کي ڏسندا، ان کان پوءِ آسمان کي ڏسندا ۽ ان کان

پوءِ گهر هليا ويندا....!

اسان جو هڪ دوست تہ انب وٺڻ ويندو تہ پهرئين پنج منٽ انبن کي غور سان ڏسندو ڇڻ انبن جو انٽرويو وٺڻ آيو هجي! ان کان پوءِ هڪڙو هڪڙو انب هٿ ۾ کڻي جانچيندو ڇڻ انهن کان پڇندو هجي تہ، ”توهان مون سان گڏ هلڻ پسند ڪندئو؟“ ائين ئي اسان جو هڪ ٻيو دوست تہ انبن کي ايتري پيار سان کڻندو جو ايترو تہ پنهنجن ٻارن کي بہ ڪونہ کڻندو آهي. اڌ ڪلو انبن تي اڌ ڪلاڪ وڄائيندو.... هڪڙي ڏينهن تہ دڪاندار بہ چئي ڏنس تہ، ”سائين.... توهان انب کائيندئو يا نپائيندئو؟ پپيتي کي ڏسندو تہ يڪدم نوڙهہ کنهڻ لڳندو ڇڻ پپيتو خريد ڪرڻ لاءِ نوڙهہ کان اجازت وٺي رهيو هجي.... نارنگيءَ کي هٿ ۾ کڻي ائين ڏسندو جيئن ٻار گهنٽيءَ جو بلب پچڻ لاءِ پٽر هٿ ۾ کڻندا آهن.... ڇَڪُن جو تہ اگهہ پڇي کيسي ۾ هٿ وجهندو تہ هٿ ٻاهر ئي ڪونہ ڪڍندو. هڪڙي دڪاندار تہ سندس هٿ کيسي ۾ ڏسندي چيو، ”سائين.... توهان جيسين سوچيندئو، تيسين ڇَڪُن جي موسم هلي ويندي!“ هڪڙي ڏينهن دڪاندار کي چيائين، ”هيءُ صوف اڌ سڙيو پيو آهي!“ تہ دڪاندار چيس، ”سائين.... اهو بہ ڏسو... تہ باقي اڌ صحيح آهي!“

ڇانهين يا هنداڻو مون کي ميوو گهٽ ۽ جانور وڌيڪ لڳندو آهي..... جو جيڪڏهن ٻن کان وڌيڪ وٺڻا پيا تہ انهن کي گهر کڻي وڃڻ لاءِ بہ هڪ مزدور ڪرائڻو پوندو.... ڇانهين تہ اهو ميوو آهي جيڪو ڪائي بہ سگهجي ٿو تہ ان سان ڪنهن کي ڊيڄاري بہ سگهجي ٿو.... توهان ڪڏهن بہ ڪنهن پيٽ نڪتل ٿلهي جي هٿ ۾ ڇانهين تمام گهٽ ڏٺي هوندي.... رڳو انهيءَ ڊپ کان تہ ماڻهن کي ائين محسوس نہ ٿئي تہ هڪڙي ڇانهين شاپنگ بيگ ۾ ۽ هڪڙي

چانهين قميص ۾ لڪائي اٿس.

گدرو تہ وري اهو فروٽ آهي جو هڪڙي هٿ ۾ جيڪڏهن ٻہ گدرا ڪٽنداڻو تہ ماڻهو بار بار اهو پڇندا تہ، ”چا.... توهان سرڪس ۾ ڪم ڪندا آهيو؟“ اسان جي هڪ دوست کي اسان ڏنو تہ ان جي هڪڙي هٿ ۾ ڇهہ گدرا هئا.... پر ڇهہ ئي گدرا شاپنگ بيگ ۾ پيل هئا...

ائين ئي مون هڪڙي صوفن جي دڪان تي اهو لکيل ڏٺو تہ، ”روزانو هڪڙو صوف توهان کي ڊاڪٽر کان پري رکي ٿو.... پر جيڪڏهن توهان وٽ هڪ ڪان وڏيڪ صوف آهن تہ اهي ڊاڪٽر کان بہ پري رکو!“ جيئن مون پنهنجي ننڍڙي کان پڇيو تہ، ”A فار ڇا ٿيندو آهي؟“ تہ چيائين ”پائين ايپل“ وري هڪڙو حساب پڇيومانس تہ، ”تو وٽ 15 گدرا هجن، 20 صوف هجن، 30 چڪُون هجن ۽ 25 نارنگيون هجن تہ ڪُل ڇا ٿيندو؟“ تہ چيائين ”فروٽ جو گاڏو!“ اهو ٻڌي مون ٿهڪ ڏنو تہ يڪدم پڇيائين، ”بابا.... انب جي وڻ ۾ ڪهڙو ميوو ٿيندو آهي؟“

پپيتو اڪثر عورتن کي ڪونہ وڻندو آهي، جن عورتن جا مڙس نوڙها آهن، انهن کي پپيتو ڪائڻ گهرجي، ائين هنن کي ٻيڻو ثواب ملندو. پپيتو بدهضميءَ کي ختم ڪري ٿو ۽ هاضمو خراب سدائين مردن جو هوندو آهي، عورتن جو هاضمو تہ هتي هُتي جون ڳالهيون ڪرڻ سان ٺي ويندو آهي. انڪري عورتون پپيتن جي ويجهو نہ ويندیون آهن.... پپيتن جهڙا مڙس هنن جي مٿي ۾ اچي لڳندا آهن.

هڪ شاعر پنهنجي دوست کي نظم ٻڌايو تہ، هن جون اکيون انگور آهن، هن جا ڳل صوف جهڙا، هن جي چمڙيءَ ۾ زيتون جو عڪس ۽ هن جي چپن ۾ چڻ انار لڪل آهن....“ تہ

دوست چيس، ”اهو تو نثري نظر لکيو آهي يا فروٽ چاٽ ٺاهيو آهي؟“

سنو فروٽ تہ اهو هوندو آهي، جيڪو ڪنهن ِدعوت ۾ کائبو آهي ۽ مهانگو فروٽ اهو هوندو آهي، جيڪو مهمانن کي کارائبو آهي. اسان هڪ فروٽ واري کي سجاڻون، اهو گراهڪ کي فروٽ ائين ڏيندو آهي، ڄڻ ايوارڊ ڏيئي رهيو هجي. ”هي وٺو هڪ ڪلو صوف..... تاڙيون!“ ڳالهائڻ جو ايترو هوشيار جو ڪير هن وٽ نارنگيون وٺڻ ويندو تہ نارنگين جون بہ ايتريون خصوصيتون ٻڌائيندو جو دل چوندي تہ نارنگيءَ سان شادي ڪري ڇڏجي.... هڪ دفعي چيومانس، ”هي ڪيلو تہ سُڪو پيو آهي! چيائين، .سائين... هن ڪيلي جي ڪل توهان رستي تي اڇليو، هن تان ڪير بہ ڪونہ ترڪندو... گارنٽي!“ وري هڪ دفعي چيومانس ”اڄ ڪهڙا صوف تو ڏين؟“ تہ چيائين، ”سائين.... هي صوف ڪٽي وجو.... هي ان صوف جي نسل مان آهن جيڪو صوف نيوٽن جي مٿي تي ڪريو هو!“

هڪ شاعر جو پروفائيل

سنڌ ڌرتيءَ جتي انيڪ گند شاعرن جو پيدا ڪيو آهي انهن منحوس ٻوٽن مان هڪڙو نه وٽندڙ ٻوٽ "ڍڄٹو هالائي" به آهي. فجر جو ڪڪڙ جي ٻانگ کان پهرئين پيدا ٿيو ۽ ائين پيدا ٿيو جو مهيني ٽائين تہ سڄي پاڙي کي بہ اعتبار نہ آيو. بسين ۾ لکيل نصيحتون پڙهي پڙهي، جهڙوڪ: "صفائيءَ جو خيال رکو"، مسافر پنهنجي سامان جو خود ذميوار آهي" جهڙا تاريخي جملا پڙهي پڙهي هن شاعريءَ جي ڍڪيل ميدان ۾ پنهنجو اُگهاڙو پير رکيو. شهر جي ديوارن تي سياسي نعرن کي شاعريءَ جو رنگ بہ هن ڏنو بلڪ هي پاڻ زنگ جو دبو ڪٽي پتين تي پنهنجا نہ ڊهي سگهندڙ نثري نظم لکي ڇڏيندو هو، جيئن، "نہ کپي، نہ کپي... ڪجهہ بہ نہ کپي!" ۽ "هلو هلو.... ماٺ ڪري گهر هلو!" جهڙا آفاقي نثري نظم تخليق ڪري ذري گهٽ هر آفاق جي پاڙي ۾ ترٿلو مچائي ڇڏيائين.

هِن پنهنجي شاعريءَ جو آغاز جيل کان ڪيو... جڏهن هن چرس پيئڻ جي مقابلي ۾ حصو ورتو هو... پڇيائونس، "جناب... توهان جهڙي شاعر چرس کي هٿ ڇو لاتو؟" تہ چيائين "نہ... چرس مون ۾ هٿ وڌا...!" سيني کي ٻڌائيندو، "جيڪا سني شاعري جيل ۾ ٿئي ٿي... اها ٻئي هنڌ ڪٿي نٿي ٿئي!" پڇيائونس، "ڇو؟" تہ چيائين، "ڇو تہ جيل ۾ زالون گڏ نہ هونديون آهن!" تنهنڪري هو هر آچر تي جيل ويندو آهي ۽ پوليس وارن کي منٿون ڪندو آهي تہ بہ ٽي ڪلاڪ لاڪپ ۾ بند ڪريو تہ غزل ٺاهي وٺان... هڪڙي دفعي تہ هڪ صوبيدار کان روزانو ڪلاڪ جي حساب سان جيل نيڪي ۾ ورتائين. اتي وري پوليس وارن کي سڏ ڪري غزل ٻڌائيندو. انهن کي چوندو، "يا مون کي گهر ڇڏي اچو يا منهنجو

غزل ٻڌو!“ ۽ پوليس وارا گهر ڇڏي ايندا هئس.

پاڻ ڪئسيٽي شاعر آهي. ان ڪري سندس شاعريءَ جا ٻه رخ آهن، هڪڙو ”A“ side ۽ ٻيو ”B“ side. اڃا تائين پاڻ کي نوجوان شاعر سڏائيندو آهي ان ڪري پنهنجن پُٽن جي پر ۾ ويهندو ته ٻه لڳندو ڇڻ سيئي ياٿر وينا آهن. مڇن تي ڪارو ڪيس ڪري آرسيءَ ۾ ائين ڏسندو ڄڻ ڪارو ڪاريءَ جو ڪيس ڪيو اٿس. مڇون وري ايتريون سنهيون جو ڪينچي ڪٽي. پاڻ ٿي بيهي رهندو ڄڻ نڪ جي هيٺان ڪالا باغ ڊيم جي تعمير پيو ڪري... ڏکيا غزل ڪونه چوندو. غزل بس ايترا چوندو جو اڃا ماڻهو ٻڌڻ جي لاءِ ڏيان ئي مَسَ ڏيندو تيسين غزل پورو ٿي چڪو هوندو. ٽيڙوُ ايترا فاسٽ چوندو جو پڇيس ته، ”سائين... ٽيڙو شروع ڪريو!“ ته چوندو، ”اڃا.... هاڻي ته ٻڌائي پورو ڪيم!“ ننڍپڻ ۾ جيستائين پنڌ نه ڪيائين تيسين اسڪول نه ويو ۽ جيسين اسڪول وڃڻ شروع ڪيائين تيسين هڪڙو شعر به نه لکيائين. ماستر چوندس، ”هوم ورڪ ڇو نه ڪيو اٿئي؟“ ته چوندو، ”سائين... آئون هوم ۾ نه... اوطاق ۾ سمهندو آهيان!“

جيڪو ماڻهو ڪجهه به نه ڄاڻندي اها دعوا ڪري ته هو سڀ ڪجهه ڄاڻي ٿو، ان کي سنڌي دانشور چئبو آهي ۽ جيڪو ماڻهو ڪجهه نه ڄاڻندي اها دعوا ڪري ته منهنجي سامهون وارو همراهه ڪجهه نٿو ڄاڻي ته ان کي وري سنڌي شاعر چئبو آهي. ٻڄٽي هالائيءَ کان پڇيوسين، ”توهان جو اصل نالو ڇا آهي؟“ ته چيائين، ”اصل رکو گيهه ٿيندو آهي... نالو صرف نالوَ ٿيندو آهي!“

جتي به نئين ٿهيءَ جي فضول شاعريءَ جو برو ذڪر ٿيندو اتي ٻڄٽو هالائي سيني ڪان نڪو اڳيان هوندو، نڪو پنيان هوندو... وچ ۾ هوندو. پهرئين هن پنهنجو تخلص ”درد“ رکيو پر ڪنهن نجوميءَ هن کي ٻڌايو ته، ”جيڪڏهن تو پنهنجو تخلص ”درد لکيو ته پيراسيٽامول گورين جو قحط اچي ويندو!“ پوءِ

وري "زخمي" سڏائڻ لڳو... پر ان ئي ڏينهن هڪ گڏهه گاڏيءَ جي ٽڪر سان زخمي ٿي پيو. ان کان پوءِ وري "اجنبي" سڏائڻ لڳو.. ته ان ئي رات جو جڏهن گهر موٽيو ته زالِ سجاڻڻ کان انڪار ڪري ڇڏيس. دروازي تي گهنٽي هڻي چيائين، "اجنبي آهيان! ته اندران ئي زال رڙ ڪندي چيو، "اسين اجنبين کي گهر ۾ داخل ٿيڻ نه ڏيندا آهيون!"

هن جي شاعريءَ ۾ سنڌ جو ايترو درد آهي جو شاعري پڙهندي سَنڌن جو درد ٿيو پوي. هڪڙي دفعي ٿي ويءَ ۾ اشتهار ٻڌائين ته، "سُنڌي ڪريو تباهه..." هن سمجهيو چون ٿا، "سنڌي ڪريو تباهه..." ايترو ڪاوڙيو جو سڄي رات پنجاهه ٽيڙو ۽ پاويهه ڪن غزل لکندو رهيو... ۽ سندس ٻار ورِي هن کي مسلسل لکندو ڏسي ماءُ کان پڇندا رهيا ته، "امان... ڇا بابو وصيعت پيو لکي؟" ماءُ به هنن کي چيو ته، "ٻارو... ڪڏهن ڪڏهن توهان جي پيءُ ۾ هڪ اهڙو پوت اچي پوندو آهي جو انهيءَ پوت ۾ به هڪ ننڍڙو پوت پيل هوندو آهي!"

ٻچڻو هالائي سرڪاري ملازم هو پر سڄي زندگي نوڪري ائين ڪيائين ڄڻ سرڪار هن جي ملازم هجي...

نوي واري سال ۾ هن صرف نوي غزل لکيا. 2000ع ۾ چيائين ته، "آئون به هزار غزل لکندس!" پر انهن ڏينهن ۾ هن کي سائيڪل تي سفر دوران ڏاڙيل ڪٽي ويا ۽ جيڪي پوءِ صرف ڏهن ڪلاڪن کان پوءِ ڪيس واپس اچلي ويا. صحافين هن کان پڇيو ته، "ڏاڙيلن وٽ توهان ڇا ڪيو؟" ته چيائين، "انهن کي مون ايترا ته آزاد نظم ٻڌايا جو نيٺ مون کي آزاد ڪري ڇڏيائون!"

عورتن جي حقن لاءِ ايترو ڳالهائيندو جو چوندو، "خانداني منصوبابندي" جي وزارت ختم ٿيڻ گهرجي... آمريڪا جي ايترو خلاف جو وڏي واقع چوندو، "جن گهرن ۾ آمريڪن ڪچن آهن، انهن کي جلايو وڃي!" ياداشت ايتري جو جيڪو غزل هن نه

ٺاهيو هوندو اهو به پنهنجو ڪري ٻڌائيندو.... ۽ تجربو ايترو جو هڪ ڏينهن ۾ ڏهن ڏهن صفحن تي مشتمل ڏهه غزل ائين ٺاهي ڏيڪاريندو جيئن بيڙين جي ڪارخاني تي ڪاريگر بيڙيون ٺاهيندا آهن. پڇيائونس، ”چا... توهان ڪڏهن افيئر ڪيو؟“ ته، چيائين، ”ها... مون فارين افيئرس ۾ به سال نوڪري ڪئي آهي!“ پڇڻ واري به زور ڏيئي پڇيس ته، ”سائين... فارين افيئر چا ٿيندو آهي؟“ ته چيائين، ”اهو افيئر جيڪو فارين ۾ وڃي هلائجي!“.

نوجوان شاعرن ۾ نوجوان شاعرائون پسند ڪندو. هوٽل تي به ويندو ته بيري کي چوندو، ڪڙهائي آٽي ڏي... پر مرغو نه مرغيءَ جي هجي!“ ٽِڪو گهرائيندو ته چوندو، ”سيني وارو هجي!“ هونءَ به مرغيءَ ۽ شاعر ۾ اها ڳالهه ساڳي آهي ته ٻنهي جو تعداد ملڪ ۾ تمام گهڻو آهي. پنهنجا غزل سدائين مشهور ڳلوڪار ”مئترڪ فيل گنجراٽي“ کي ڳائڻ لاءِ ڏيندو. ان جي باري ۾ چوندو ته، ”مئترڪ فيل اڪيلو ڳائيندو آهي ته به لڳندو ڏهه پندرهن ماڻهو ڳائي رهيا آهن. جنهنڪري ٻين ڳلوڪارن جو خرچ بچيو پوي...!“

سندس شاعريءَ ۾ عشق جو گهٽ ۽ عشق ۾ ڪاڏل موچڙن جو پرجوش انداز ۾ ذڪر آهي. مشاعرن ۾ جڏهن به ويو، گهر جو فروٽ ۽ ڀاڃيون ساڻ ڪٽي موٽندو هو. هن جا چئوسٽا سڄي سنڌ ۾ ”چور سٽا“ ڪري پڙهيا ويندا آهن جو اردوءَ جي وڏن وڏن شاعرن جون محنتون ان ۾ شامل آهن. هن ڪاپيءَ ۾ وڏو نالو ڪمايو بلڪ نالو ڪمائڻ لاءِ ذري گهٽ دڪان تي کوليائين. روزانا ”ٻتاڪُون“ اخبار ته بند ئي هن جي ”چوسٽن“ ڪري ٿي. ان کان پوءِ روزانو ”سمهو“ اخبار لاءِ ”اَٺ سٽا“ لکندو هو جنهن کي اخبار وارا ”اَٺ سٽا“ ڪري ڇاپيندا هئا. ان کان پوءِ هن شاعريءَ ۾ ايتري ترقي ڪئي جو هن هڪ ”سئو سٽو“ ناهي هڪ مشاعري ۾ پڙهيو. هن کي سنڌي شاعريءَ ۾ ”سئو سٽو“ ناهڻ جو موجد به چيو

ويندو آهي ۽ هيءُ پنهنجي ان اعزاز تي خوش ائين ٿيندو آهي ڄڻ هن موهن جو دڙو ڳوليو هجي!

پاڻ شاعريءَ ۾ ٻولي ايتري سادي استعمال ڪندو جو زال به سادي ڳوليائين... ايترو جو اِها صرف ٻُڌي سگهي... شهر جي هڪ سئو گونگين کان انٽرويو ڪري هڪڙي جيڪا سيني کان وڏيڪ گونگِي هئي، ان سان نڪاح ڪيائين... ۽ ان تي هڪ نظم به لکيائين، ”نيٺ گونگيءَ ڳالهايو!“ اهو ئي سندس عظيم ڪارنامو هو جنهن لاءِ نشانِ شجاعت وٺڻ لاءِ چوڌري شجاعت سان رابطو ڪيائين، جنهن وري هن سان رابطو ئي نه ڪيو... گونگي زال جي باري ۾ هڪ انٽرويو ۾ چيائين ته، ”عظيم“ شاعر ٿيڻ جي لاءِ يا ته توهان جي زال شاعرا هجي يا اها گونگي هجي!“

هيءُ فقيرن ۾ ڏاڍو مقبول رهيو. پنڻ جي باري ۾ ايترا غزل لکيا اٿس جو بس استاپن جا فقير ته هن کان آرڊر تي شعر ٺهرائيندا هئا. سندس مشهور نثري نظم ”ذهن جي بورچيخاني ۾ سوچ جو پلو“ ۽ ”بدهضميءَ جي ڏينهنِ ۾ عشق“ کي ”سنڌي ڳوليءَ جي بي اختيار اداري“ طرفان انعام ۾ پستول به ڏنو ويو جيڪو هن کان هڪڙي ڏينهن ٽيڙو لکندي هلي ويو... پر هيءُ بچي ويو ڇو ته پستول خالي هو. ڪنهن چيو، ”هيءُ ٺهڪ ورهائيندڙ شاعر آهي.“ ته پئي چيس، ”چا، ٺهڪ ديڳ ۾ رڌي ورهائيندو آهي؟“ هيءُ ته اهڙو حسابي آهي جو ٺهڪ ورهائي به چوندو، ”هاڻي... بلُ هيترو ٿيو!“

ڊڇڻو هالائي صاحب اسان جي مسڪين ادب جو نارٿ اسٽار آهي. ڪيس ادب پنيان اُس ۾ رلڻ ڪري ”اوسو“ ٿي پيو ۽ ان ۾ ئي وفات ڪيائين. ڪيس سنڌالاجي جي هڪ وڻ جي هيٺان دفنايو ويو.

غريب ماڻهوءَ جي چٽني

ميزبان: ناظرين... پروگرام ”هٿ اسان جا، ڳچي توهان جي“ سان گڏ آئون آهيان توهان جي نون ڪپڙن ۾ پراڻي ميزبان ”هيسيل ويڳاٽي“ اڄئين پروگرام ۾ اسان توهان کي اليڪشن ۾ ڏانڌليءَ جا بدترين طريقا ٻڌايا هئا. جن مان ڪيترين ئي پينرن اليڪشن ۾ پنهنجن پائرن کي هارائي مڙسن کي کٽايو. اڄوڪي پروگرام ۾ اسين توهان کي ٻڌائيندا سين ته، ”غريب ماڻهوءَ جي چٽني ناهڻ تمام آسان آهي.... ان ڪري ڪو به شهر جو ڳوناٺو يا ڳوٺ جو، شهري بنا ڪنهن سفارش جي هيءَ ”غريب ماڻهوءَ جي چٽني“ ڪٽي به ويهي ناهي سگهي ٿو... يا ڪٽي به بيهي ناهي سگهي ٿو.

ناظرين.... سنڌ جا هزارين پٽر دل هيءَ چٽني استعمال ڪري رهيا آهن... يا استعمال ڪرڻ جي باري ۾ سوچي رهيا آهن. جيڪڏهن توهان به ”غريب ماڻهوءَ جي چٽني“ دٻيءَ ۾ پيڪ اسان جي ڪمپنيءَ کان ونڻ چاهيو ٿا ته اسان جي ويب سائيٽ تي وڃڻ کان پوءِ به توهان کي ڪا نه ملندي، ڇو ته اسان اڃا پنهنجي ويب سائيٽ نه ٺهرائي آهي.... ان تي خرچ تمام گهڻو ٿو ٿئي ۽ اسان جي ڪمپني پاڻ قرض ۾ چٽني تي پئي آهي... جيڪڏهن توهان کي ”غريب ماڻهوءَ جي چٽني“ گهرائڻي آهي ته صرف هڪ هزار رپيا وي پي ڪري وي پي سنگهه واري ايڊريس تي موڪلي ڇڏيو ۽ لفافي تي لکي ڇڏيو ته، ”ڦري ملي اسان کي!“.... اسان جي پراڊڪٽ جيئن ئي ايڪسپائر ٿيڻ تي پهچندي، ٽپالي اها برڻي توهان کي مٿي ۾ هڻي ويندو.... جي ها.... اسان جي پراڊڪٽ توهان جي پاڙي ۾ عزت کي به وڌائي ٿي.... ياد رهي ته ”غريب ماڻهوءَ جي چٽني.“ کائڻ جا 232 قومي 413 صوبائي ۽ 15 اقليتي فائدا آهن.

ناظرين.... اسان وٽ لائينِ تي آهي. شهر ”منڊي ڪاٽي“ جو وڏي ۾ وڏو ناظم جيڪو غريب ماڻهوءَ جي چٽني نہ صرف استعمال ڪندو آهي، پر پاڻ پنهنجي حلقي کي بہ چٽني ڪري ڇڏيو اٿس.

ميزبان: (مخاطب ٿيندي) جي... ناظم صاحب..... توهان غريب ماڻهوءَ جي چٽني کي ڪيئن ٿا محسوس ڪريو؟

ناظم: جي ها.... آئون محسوس ٿو ڪريان تہ منهنجن محسوس ڪرڻ وارن حواسن ۾ هاڻي ڪو بہ احساس رهيو ناهي. هيءَ چٽني واقعي لاجواب آهي. بلڪ لاجلاب آهي.... جيئن تہ منهنجي حلقي جا ماڻهو صفا هلڪا آهن. ان ڪري چٽني کائڻ کان پوءِ غريبن کان منهنجي نفرت ۾ خوبصورت اضافو آيو آهي.

ميزبان: ناظرين..... غريب ماڻهوءَ جي چٽني نوڪر شاهيءَ ۾ مقبوليت حاصل ڪري رهي آهي. اسان وٽ هتي لائين تي آهي. بلڪ لائين تان لٽل هو ۽ هاڻي اسان هن کي لائين تي آندو آهي.... جي ها..... توهان سڃاڻي ورتو..... هڪ اهڙوئي نوڪر جيڪو هاڻي شاهي تي چڪو آهي..... ايترو وڏو شاهي جو شاهي بازار مان لنگهندو آهي تہ وزن ماپڻ وارا همراهہ پنهنجيون مشينون لڪائي ڇڏيندا آهن..... (مخاطب ٿي) جي سائين.... توهان غريب ماڻهوءَ جي چٽني استعمال ڪرڻ کان پوءِ ڇا فرق محسوس ڪيو آهي؟

شاهي نوڪر: جي...... اسان فنڊ کائي کائي پنهنجو وزن ايترو تہ ڪري ڇڏيو جو شاعرن کان وزن درست ڪرايوسين، پر ڪو فائدو نہ ٿيو.... نيٺ هڪ رشوت خور ”غريب ماڻهوءَ جي چٽني“ کائڻ جو مشورو ڏنو..... پهرين آئون پنهنجو وزن ڪمپيوٽر ڪانٽي تي ڪنهن ٽرڪ ۾ ويهي ڪرائيندو هوس.... پر ٿينڪ يو..... غريب ماڻهوءَ جي چٽني..... جڏهن کان مون هيءَ چٽني کائڻ شروع ڪئي آهي. هاڻي ٽرڪ کان گهٽ تي. چنگ چيءَ ۾ ويهي وزن ڪرائيندو آهيان....!

ميزبان: ناظرين..... اسان جي پراڊڪٽ بازار ۾ دستياب ناهي. اها اسان وٽ به دستياب ناهي..... بلڪ اها ڪٽي به دستياب ناهي.... هي ماڻهو پاڻ پنهنجن هٿن سان "غريب ماڻهوءَ جي چٽني" ٺاهيندا آهن.... توهان به پنهنجي هٿن سان يا ڪنهن ٻئي جي هٿن سان يا مرڳو ڪن ڳجهن هٿن ڪان، نهرائي ڪائي سگهو ٿا. اسين توهان کي پنهنجن مدهوشن ۽ بدحواسن سان هيءَ چٽني ٺاهڻ سيکاريون ٿا.... ته اچو ته شروع ڪريون.... سڀ ڪان پهرين توهان بورچيخاني ۾ وڃو.... ياد رهي ته اڄ ڪلهه ٽانڊن جو رواج ڪونهي.... ان ڪري توهان بورچيخاني ۾ وڃڻ ڪان نه ڊڄو.... توهان کي ڪير به بورچياڻي نه چوندو.... هونءَ به اڄ ڪلهه بورچيخانن جي سروي ڪندئو ته توهان کي ڏهن مان اٺن بورچيخانن ۾ شادي شده مرد ملندا.... ته ناظرين.... اچو ته غريب ماڻهوءَ جي چٽني ٺاهڻ سکون.... سڀ ڪان پهرين هڪ غريب ماڻهو ڪٽو (هڪ پٽاٽو ڪٽي ٽي ۽ ڪئميرا کي ڏيکاري ٿي).... هي هڪ غريب ماڻهو آهي. پهرئين اچو ته هن جي کل لاهيون، ان ڄي لاءِ اسان کي هڪ وڏيري جي ضرورت پوندي.... (ڇري ڪٽي ٿي ۽ ڪئميرا کي ڏيکاري) ناظرين... هي هڪ ظالم تيز وڏيرو آهي. توهان هن جي مدد سان کل اهڙي نموني ۾ لاهيو جو غريب ماڻهو صاف ڇلجي وڃي. هاڻي وڏيرو واپس پليٽ ۾ رکو ۽ هن کي (بليندر ڪٽي) پوليس جي حوالي ڪريو. (پٽاٽي کي بليندر ۾ وجهي ٿي).... ناظرين..... غريب ماڻهوءَ جو صفا قيمو ڪرڻو آهي..... ان ڪري پوليس (بليندر) مان واپس پليٽ ۾ اڇليو..... هاڻي توهان سوچيندا ته "نيٽ ڇا ڪجي؟" جي ها.... هاڻي توهان هيڏانهن هوڏانهن نهاريندئو ته توهان جي اک سڌي ديڳڙي (مهانگائيءَ) تي پوندي. "ديڳڙو دم تي.... سڄو شهر ٻَر تي..... "ناظرين جيستائين باهه ٻري تيستائين ٿورو بريڪ ٽا ونون.... ياد رهي ته هن بريڪ کي بريڪ ٽڙو نه سمجهيو وڃي!

ميزبان: (بريڪ کان پوءِ) توهان پڇنديئو ته بريڪ ۾ اسان ڇا ڪيو... جي ها ناظرين.... دراصل ڪنهن جي خلاف باهه ٻارڻ سولي ڪانهي.... دنيا ۾ اڪثر هنڌن تي باهه ٻري پئي آهي ۽ ديڳڙا چڙهيا پيا آهن.... ته هن بريڪ ۾ اسان ٿوري ”بريڪ فاسٽ“ به ڪري ورتي، ڇو ته آئون صبح گهران فاسٽ آئي هيس ۽ سو به بغير بريڪ جي.... ته ناظرين .... باهه ٻري ويئي، هاڻي ان جي مٿان ديڳڙو رکو. ان ۾ غريب ماڻهوءَ کي وجهو.... توهان سوچيندا ته هاڻي ڇا ڪجي.... جي ها.... هاڻي توهان هڪ وڏو چمچو کڻو.... چمچي جي سائيز جي وضاحت ڪرڻ ضروري ناهي ڇو ته سنڌ اسان جو پيارو صوبو آهي ۽ هتي هر سائيز جا چمچا دستياب آهن، رڳو اها حالت نوٽ ڪندا ته چمچو جيڪڏهن سرڪاري هوندو ته غريب ماڻهوءَ جي چٽني مزيدار ٿهندي.... ته ناظرين..... چمچو هٿ ۾ کڻي ديڳڙيءَ ۾ تمام ٿورو پاڻي وجهو، ڇو ته غريب ماڻهوءَ سان گڏ پاڻيءَ جي کوٽ ضروري آهي.... ديڳڙيءَ ۾ پيل غريب ماڻهوءَ کي پاڻيءَ جا صرف ٻه ٽي ڦڙا ڏيو ته جيئن چٽني ذائقيدار ٿي سگهي.... ان کان پوءِ مٿان چمچو هلايو ۽ ايستائين هلائيندا رهو، جيستائين گورنمينٽ تبديل ٿي وڃي.... معاف ڪجو.... منهنجو مطلب آهي، جيستائين رنگ تبديل ٿي وڃي. هاڻي ڪجهه مصالحا داخل ڪريو.... هڪ عدد بجليءَ جو بل کڻي ديڳڙيءَ ۾ وجهو .... ان جو اڳهه داخل ڪريو، دوائن جو بل وجهو، مٿان خوشبوءِ لاءِ ٻه ٽي ڊاڙيل وجهي ڇڏيو ۽ آخر ۾ پنهنجن جو لوڻ ٻُرڪيو ۽ چڱيءَ طرح چمچي جو استعمال ڪريو.... ناظرين غريب ماڻهوءَ جي چٽني تيار ٿي چڪي آهي.... هن کي ڪنهن برنيءَ ۾ وجهي رکو ۽ روزانو رشوت کائڻ کان پوءِ ٻه چمچا چٽنيءَ جا کائو.... توهان جو کيسو گرم ۽ ضمير ٿڌو ٿي ويندو.... اينڊڙ پروگرام جو انتظار نه ڪندا.... سورس ۽ سفارش لڳائڻ لاءِ اسان جو فون نمبر آهي 000000، ته اجازت ڏيندا.... خدا ٿي توهان جي حفاظت ڪندو!

هڪ اداڪارا جو پروفائيل

جنهن گهراڻي سان هن جو تعلق آهي اتي ڪجهه به ڇڏڪ نه ڪيو ويندو آهي. اتي رڳو ڇڏڪ ڏنو ويندو آهي ۽ ڇڏڪ ورتو ويندو آهي.... فلم انڊسٽريءَ ۾ ويئي ته فلم کي گهٽ ۽ انڊسٽريءَ کي وڌيڪ ترجيح ڏنائين. هيءَ ننڍپڻ کان ئي ننڍي آهي. عمر جي باري ۾ ايتري پُراعتماد جو سال پڇبس ته تاريخ ٻڌائيندي ۽ تاريخ پڇبس ته چوندي، ”امان کان ننڍي آهيان!“ فلم ۾ ڪم ڪندي ته پهرئين ان جو پلاٽ ڏسندي، ڪنهن سان دوستي ڪندي ته به پهرئين ان جا پلاٽ ڏسندي، جن کان ادائون سکيائين انهن کي ”ادا“ ڪري پڪاريندي هئي جيڪي پوءِ سڄي زندگي شڪايتون ڪندا رهيا ته، ”هم جو باريڪ بانهون مين ماري گئي!“

جنهن سان به ڳالهائيندي ميڪپ کان سواءِ ڪانه ڳالهائيندي. لاهور ۾ وڏي ٿي ننڍي ٿي آهي. فلمون انگريزي وڏنديون اٿس. پنجابي سني ڳالهائيندي آهي. اردو به پنجابيءَ ۾ ڳالهائيندي آهي. طبلي تي اهڙو رقص ڪندي جو لڳندو ڇڻ طبلو خود پيو رقص ڪري.... هاڻي ته وزن ايترو ٿي ويو آهيس جو هوميوپيٿڪ جا ڦڪي ٽي وزن گهٽائيندي آهي ته به وزن نٿو گهٽ ٿئيس. ليما گهٽا کائيندي آهي..... ان ڪري نالو ”ليما“ پيس..... ڪنهن پڇيس، ”ڇا دوائن سان وزن گهٽ ٿيو؟“ ته چيائين، ”نه.... دوائن سان منهنجو ته نه.... باقي کيسي جو وزن گهٽ ٿي ويو!“

لباس اهڙو پائيندي جو لڳندو هيءَ لباس جي اجا به ٻاهران آهي. سندس هر وڳو جتان شروع ٿيندو اتي ختم ڪونه ٿيندو ۽ جتي ختم ٿيندو اتي لڳندو ته شڪر جو ڪجهه حصو رهجي ويو. ايترا سوڙها ڪپڙا پائيندي جو جيڪو هن کي ڏسندو ان جو رستو

سوڙهو ٿي ويندو. ميڪپ ڪندي تہ لڳندو ميڪپ هن کي ڏکيو آهي يا هن ميڪپ کان پاڻ ڏکرايو آهي. لپ اسٽڪ هٽندي تہ چپن کان ٻاهر نڪتل هوندس ۽ ماڻهو پيو سوچيندو تہ هن لپ اسٽڪ لڳائي آهي يا هيءَ لپ اسٽڪ سان لڳي آهي!

هن جا ڪيترائي پرستار آهن. اسان جو دوست سَتار بہ هن جو پرستار آهي. ٽي ويءَ تي بہ ڪم ڪندي آهي پر لڳندو تہ ٽي وي هن وٽ ڪم ڪندي آهي. جنهن بہ فلم ۾ هيروئن هوندي هيرو هميشہ نڪ جو پسند ڪندي.... اسان جا ڪجھہ دوست تہ هن کي ”هيروئن شيما“ چوندا آهن. هيروشيما تي تہ ائٽم بم ڪريو هو پر هيءَ هيروئن شيما اهڙي آهي جو ٻين تي ائٽم بم ڪيرائيندي آهي.

مڙس آڳرين تي ڳڻڻ کان وڌيڪ ڪري چڪي آهي. شايد اهو ئي سبب آهي جو مردن کي آڱرين تي نچائڻ هن کي خوب اچي ٿو. هر مڙس لاءِ ”سابق مڙس“ ائين چوندي جڻ ”سابق وزير“ چوندي هجي. شادي جنهن سان بہ ڪندي ان کي پهرئين ٻڌائيندي تہ، ”مون کي ٽي پُٽ آهن. پهريون تڏهن ڄائو جڏهن اجا ٻيو ڪونہ ڄائو هو ۽ ٻيون تڏهن ڄائو جڏهن ٻيون ڄمي چڪو هو!“ هن جا پٽ. وري ايترا جوان جو هن سان ملندا تہ ڄڻ پيڻ سان ملي رهيا آهن. هڪ ڏينهن تہ هڪ پوڙهيءَ چيس ”ڏيءَ..... هاڻي ڪٽي اليڪشن ۾ بيهہ... جو تہ رڳو تنهنجا مڙس توکي ووٽ ڏين تہ بہ ڪٽي ويندينءَ!“

شادي هميشہ شادي شدهہ سان ڪندي.... يا ايترن ٻارن واري سان ڪندي جيڪو پوءِ ٻارن جي وڌيڪ سڌ نہ ڪري سگهي..... شادي جڏهن بہ ڪندي لڪي ڪندي ۽ ماڻهن کي تڏهن خبر پوندي جڏهن طلاق ٿيندي. طلاقون ايتريون ورتائين جو انهن جو بہ فائيل ٺاهي رکيو اٿس. چيائين ”منهنجو پهريون مڙس ايترو تہ شڪي هو

جو جيڪڏهن آئون لڙڪ وهائيندي هئس تہ لڙڪن لاءِ بہ چوندو، ”جلد اگهي ڇڏ. اهي تنهنجي ڳلن تي گهڻو وقت ڇا پيا ڪن؟“ پنهنجي ٻئي مڙس ڪي سُستيءَ جي ڪري ڇڏيم، ”اهو ايترو تہ سُست هو جو سمهندو هو تہ هر صبح جو اها دعا ڪبي هئي تہ ڪو زلزلو اچي تہ هيءُ جاڳي!“ چيائين، ”منهنجي ٽئين شادي ٽي منٽ بہ ڪانہ هلي؛ جو مڙس مون کي بنا ميڪپ جي ڏسي ورتو هو.... ۽ پوءِ منهنجا سڀ ميڪپ ۾ نڪتل فوٽو ڦاڙي هليو ويو!“

هيءَ فلمن ۾ آئي تہ ڪيترن ئي اداڪارائن کي وڃڻو پيو. پهرئين فلم رليز ٿي تہ سنسر وارن ايتري سنسر ڪئي جو باقي ٽائيٽل اکر وڃي بچيا. ٻي فلم آئي تہ جيڪي سنا ٽڪرا هئا اهي سنسر وارن پاڻ تہ ڏٺا پر ماڻهن لاءِ رڳو اهي ٽڪرا ڇڏيائون جن کي ماڻهو اڌ ۾ ڇڏي هليا ويا. ٽئين فلم ۾ هدايتڪار فلم کان وڌيڪ سنسر وارن تي خرچ ڪيو. نتيجي ۾ هيءَ پردي تي هلندڙ بغير پردي واري فلم ثابت ٿي. ان کان پوءِ ليما تي اها پابندي لڳي تہ هيءَ جيڪا بہ فلم ڪندي برقعو پائي ڪندي. هن جي ماءُ چوندي هئي. ”ننڍپڻ ۾ جيڪو ڪير پيتائين.... سدائين ڏٻن وارو پيتائين. ان ڪري هِن جو دماغ بہ ڏٻو آهي!“ هڪڙو دفعو ٻڌندي تہ ٻہ دفعا پڇندي. فلم ۾ هڪڙي هيري چيس، ”آئون توکان سواءِ مري ويندس!“ تہ ان کي چيائين، ”هل ڪوڙا.... اهو تہ تو اڳئين فلم ۾ بہ چيو هو!“

راندين ۾ ٽيبل ٽينس وڻندي اٿس جو ان لاءِ چوندي ”واحد ٽيبل آهي، جنهن اڳيان ڪرسي ڪانهي!“ ڪاڏي ۾ دوست پسند ڪندي آهي ۽ ڊنر رڳو ان دوست سان ڪندي، جنهن ۾ هڪڙي ڊنر ڪرائڻ کان پوءِ ٻي ڊنر ڪرائڻ جي قوت هجي. پڇيائونس، ”ڇا زندگيءَ ۾ توهان محبت ڪئي؟“ چيائين ”ها.... پر ڪڏهن

ڪڍهن...!“

پهرئين هن جي ڳچي اهڙي هوندي هئي جو پاڻي پيئندي هئي ته اهو نظر ايندو هو. هاڻي پاڻي پيئندي آهي ته ايڪسري ڪان پوءِ به پاڻي ڏسڻ ۾ ڪونه ٿو اچي. بيني هوندي هئي ته مجسمو لڳندي هئي، هاڻي رقص ڪندي آهي ته ڏسندڙن کي مجسمو ڪري ڇڏيندي آهي. اڳي اکيون وڏيون هونديون هئس جو ڪيترائي هيرا انهن ۾ ٻڏي ويندا هئا. هاڻي ته ڪجل لڳائيندي آهي ته اهو به ٻاهر نڪريو اچي. پنجاب جي هڪ شاعر ”ابجد اسلام ابجد“ هن جي خوبصورتيءَ تي هڪ غزل لکيو هو، اڄڪلهه ابجد چوي ٿو ته، ”هاڻي آئون هن تي غزل لکندو آهيان ته اهو به لطيفو ٿي ويندو آهي!“

سائين ٽوپي

هن ڪي شهر جا سيئي ماڻهو ”سائين ٽوپي“ چوندا آهن. هن جي اصل نالي جي ته اها حالت هئي جو جڏهن سندس شناختي ڪارڊ ڏنو ويو ته ان ۾ به سندس اصل نالو لکيل نه هو. هڪ ڏينهن کنهن چيس، ”توهان جي مٿي تي اسان سدائين ٽوپي ڏٺي آهي؟“ ته چيائين، ”مون به پنهنجي مٿي تي سدائين ٽوپي ڏٺي آهي!“ اسان ته هميشه اهو ئي سوچيندا هئاسين ته ٽوپي سائينءَ ڪانه پاتي آهي، پر ٽوپيءَ سائينءَ کي پاتو آهي.

سائينءَ کي غصو ايندو هو ته يڪدم سندس ٽوپي ڳاڙهي ٿي ويندي هئي. ان مان اسان اهو اندازو لڳائيندا هئاسين ته سائينءَ جو دماغ ٽوپيءَ هيٺان آهي. کنهن تنقيد ڪيس ته يڪدم پنهنجي ٽوپيءَ ۾ هٿ وجهندو ۽ جيڪڏهن ان بيهر تنقيد ڪيس ته ان ماڻهوءَ جي ٽوپيءَ ۾ هٿ وجهندو.

سنڌي ٽوپيءَ ۾ ته هونءَ به اها خوبي آهي ته اها ايجاد گنجن لاءِ ڪئي ويئي، استعمال ان کي گهوٽن ڪيو... ۽ پهريو وري ان کي سڀ ڪان گهڻو ماسترن.... ان ڪري سنڌي ٽوپي گنجن لاءِ اطمينان، گهوٽن لاءِ يلاري ۽ ماسترن لاءِ مونوگرام آهي.... پر اسان سڄي زندگي اهو ئي سمجهندا رهياسين ته ”سائين ٽوپي ”جيڪا ٽوپي پائي ٿو، ان جي هيٺان يقين سان ڪا هڪ عدد نه ڏيکارڻ جهڙي گنج هوندي.... ڪير اڏاري ٽوپي گهرندس ته ان ۾ ائين ڏسندو چڻ انهيءَ گڙدو گهريو هجيس. سخت گرميءَ ۾ به ٽوپي ڪونه لاهيندو، بس ٿورو پنکو تيز ڪري ڇڏيندو ۽ جيڪڏهن پنکو اڳ ۾ ئي تيز هوندو ته پوءِ مُنهن مٿي ڇت ڏي ڪري ڇڏيندو. هڪڙي دفعي رسيس ۾ ڪجهه ٻارن جي ڊوڙڻ ڪري سندس اڌ ٽوپي لهي ويئي ۽ پوءِ انهن ٻارن کي اهڙا موچڙا ڏنائين جو ٻارن

جي مٿن تي ننڍڙيون ننڍڙيون ٽوپيون نڪري آيون!

پنهنجي نوڪريءَ لاءِ ٻڌائيندو ته، ”ماستري ايوب جي دور ۾ ملي، جڏهن بابو اتي جي وزير تعليم کي اخبار پڙهي ٻڌائيندو هو، وزير خوش ٿي بابي کي ٽي ماستريون گفٽ ڪيون...!“ وري چوندو، ”بس سائين.... ان وقت ۾ ته اسان جو تعليم کاتو گفٽ سينٽر لڳو پيو هو. ان ڪري اڄ تائين اڄ جي تعليم به اهو ”گفٽ پيڪ تي پيئي آهي، جنهن کي جيڪو ٿو کولي.... ان کي اندر لڪيل هڪ پرچي تي ملي ته، ”ڏاڍي ٿي...“

سائين ٽوپي اسڪول سان سچو آهي. هو ته آچر جي ڏينهن به صبح جو ائين اٿندو جيئن ٻار اسڪول لاءِ اٿندا آهن. ڪنهن پڇيس، ”آچر جي ڏينهن سوير ڇو ٿا اٿو؟“ چيائين ”اها خاطري ڪرڻ ته واقعي اڄ آچر آهي!“ هڪ دوست کي چيائين، ”مون بابي کي چيو هو ته آئون پوليس ۾ وڃڻ چاهيان ٿو ته بابي مون کي چيو، تنهنجو پوليس ۾ ڇا.... تون پوليس ۾ ويندين ته چور کلندا.... تنهن ڪري هن مون کي چيو ته تون ماستر ٿيءُ ڇو ته ماستري اهڙي نوڪري آهي، جو ماٺهو نوڪريءَ سان لڳل هوندو ته به لڳندو ڄڻ ڪنهن سان به لڳل ڪونهي. دوست پڇيس، توهان کان انٽرويو ۾ ڇا پڇيائون؟“ ته چيائين، ”مون کان پڇيائون ته.... ڇا، توکي ڪجهه به ڪونه ٿو اچي....؟ ۽ مون چيو....نه....ته يڪدم چيائون..... ٺيڪ آهي، تون ماستريءَ جي لائق آهين!“

هن ڪُل ٽي شاديون ڪيون. ان معاملي ۾ هوشيار آهي. شادي ٿي اهڙي عورت سان ڪندو، جنهن کي آرام سان ڇڏي سگهجي. پنهنجا ڪپڙا صاف رکندو پر اهي پهريندو ڪونه، پهريندو سدائين ميرا ڪپڙا. هڪڙو وڳو به مهينا هلائيندو ۽ سندس ڪا زال جڏهن هن جو وڳو ڌوئيندي ته ماسڪ پائي پوءِ ڌوئيندي.... هڪڙي دفعي ته ڪپڙن ڌوئڻ مهل پاڙي مان ٻار آيو ته، ”ماسي... ڇا، توهان جي گهر ۾ ڪو جانور مئو آهي؟“

اسان ۽ وٽ ٻن قسمن جا ماستر آهن. هڪڙا اهي جيڪي ٻارن کي نہ پڙهائيندا آهن ۽ ٻيا اهي جن وٽ ٻار نہ پڙهندا آهن ائين ئي اسان جي تعليم کي ٽن قسمن جي ماڻهن نقصان رسايو آهي. هڪڙا اهي جيڪي ماسترن کي سٺو نٿا سمجهن. ٻيا اهي جن کي ماستر سٺو نٿا سمجهن ۽ ٽيان اهي جيڪي ڪنهن کي بہ سٺو نٿا سمجهن. پر سائين ٽوپيءَ جي خيال ۾ بهترين تعليم اها آهي جيڪا حاصل نہ ڪجي تہ بہ نوڪري ملي وڃي.

هڪڙي ڏينهن چيائين، هاڻي مون کي ريٽائر ٿيڻ گهرجي ڇو تہ مون جن ٻارن کي وڏو ماڻهو بنائڻ چاهيو ٿي اهي وڏا تہ ٿي ويا، پر ماڻهو ٿيڻ کان رهجي ويا. هڪ تعليمي سيمينار ۾ سائين ٽوپيءَ تقرير ڪندي چيو، "انسان ۽ جانور ۾ وڏو فرق آهي.... "تہ هيئنان ماڻهن مان ڪنهن چيو، "ها...جانورن کي سهولتون ڪيڏيون آهن، ڪتو ڪنهن کي چڪ هڻندو تہ ان کي پوليس ڪانہ ٻڌندي!" هڪ ٻئي همراهہ اٿي ٻيهي چيو، "ماسترياڻيون ماسترن کان وڌيڪ ڏيان سان پڙهائين ٿيون!". تہ چيائين، "انهن کي سهولتون بہ تہ اهڙيون آهن. شادي شدهہ هجي تہ سال ۾ نو مهينا موڪل وٺي سگهي ٿي!"

هيءَ سگريٽ جي خلاف آهي پر هيءَ سگريٽ پيئندو ان ڪري آهي تہ جيئڻ ڇڏي سگهجي. سائين ٽوپي پاڻ شگر جو مريض آهي، ان ڪري هن جي ڳالهہ هن کي ڊاڪٽر سان ملڻ کان منع ڪيو آهي. ڪجهہ وقت اڳ هڪڙي دوست سان ملي وڊيو سينٽر کوليائين. ايتري جدوجهد ڪيائين جو هڪڙي بہ وڊيو ڪئيسٽ نہ رهي.... باقي رڳو سينٽر وڃي بچيو. پبلڪ رليشن ايتري اتس جو حجام جي دڪان وٽان رڳو لنگهندو تہ حجام منٿون ڪندس تہ، "سائين هاڻي ڪٽي وار لهرائڻ اچو تہ ڏسون ٽوپيءَ هيئنان ڇا آهي!"

هيءَ طبيعت ۾ نازڪ مزاج آهي. هڪڙي دفعي ڊاڪٽر کي

چيائين ”سُئي اهڙي نموني ۾ هٽجئين جو مون کي بہ خبر نہ پوي!“ ڊاڪٽر منجهي پيو ۽ هن جي زال کي سڏ ڪري چيائين، ”هيءَ انجيڪشن ماستر صاحب کي رات جو کير ۾ ملائي ڏجئين!“

گرميءَ جي موڪلن جي خلاف آهي. چوندو، ”گرميءَ جون موڪلون وڏيڪ گرم ٿيون ڪن... گهر ۾ ٿا ويهون تہ اسان جون زالون. مرڳو اسان تي گرم ٿيون ٿين!“ ڪنهن پڇيس، ”توهان موڪلن ۾ ڇا ڪندا آهيو؟“ تہ چيائين، ”صبح جو اٿندو آهيان پوءِ اتي سوچيندو آهيان تہ آئون ڇو اٿيو آهيان، جتي سڀ ستا پيا آهن اتي آئون ڇو اٿيو آهيان. اهڙي اٿڻ مان ڪهڙو فائدو.... اتي صبح جو پهرئين مُنهن ڌوئيندو آهيان.... پر منهن ڌوئڻ کان پوءِ بہ ساڳيو هوندو آهيان. ان ڪري هاڻي آئون منهن ڌوئان ئي ڪونہ.... هونءَ بہ اهڙو منهن ڌوئڻ مان ڪهڙو فائدو جيڪو ڌوپڻ کان پوءِ بہ ساڳيو رهي!“

نصاب ۽ نصيب

نصاب جي وصف ئي اها آهي ته اها شيءِ جيڪا پنهنجي مرضيءَ سان نهرائي وڃي ۽ جيڪا ڪنهن کي به سمجهه ۾ نه اچي ته ان کي نصاب چئبو آهي. جيتوڻيڪ نصاب ۽ نصيب پنهي جي وصف ساڳي آهي جو ته ٻئي سمجهه ۾ نه ايندا آهن.

والٽيئر چيو هو، ”انسان پنهنجو نصيب پاڻ ناهيندو آهي؟“ اسان جي خيال ۾ انسان پنهنجو نصيب پاڻ ڦٽائيندو آهي. جيڪڏهن آئون اردو لکندڙ هجان ها ته لکان ها. ”همارا نصاب اور همارا قصاب ايک جيسا هي.“ نصاب کي انگريزيءَ ۾ ڪورس چئبو آهي. انگريزن کي پنهنجي ڪورس سان ايتري محبت هوندي آهي جو هر ڳالهه ۾ چوندا، ”Oh.... Of Course“ اسان جي ماڻهن کي به پنهنجي ڪورس سان محبت آهي. ان ڪري مٽترڪ جو سڄو ڪورس گائيڊن ۾ ملي ويندو.

اُجڪلهه سڄي پنجاب ۾ اهو بحث آهي ته اسان جو نُصاب تبديل ڪيو پيو وڃي. ان ڪري اسان جو نصيب خطري ۾ آهي. پنجاب ٽيڪسٽ بورڊ وارن ڪتابن جي ٻاهران ليڊرن جا فوٽا هٽڻ شروع ڪيا آهن.... جيڪا هڪ سني روايت آهي. ان سان ٻار ٻيو نه، ته به ليڊرن کي سڃاڻي سگهندا. سنڌ جي ڪتابن ۾ وزيرن جون تصويرون هجن ته جيڪو ٻار پڙهي نٿو... اهو ڏسي سگهي. ٻائلاجيءَ جي پهرئين صفحي تي زبيدا جلال جو ڪو جلال وارو فوٽو هنيو وڃي ته جيئن ماستر ان کي ڏسي پڙهائڻ لڳن. ائين اهي ٻار جن کي ٻيو ڪجهه نٿو اچي.... گهٽ ۾ گهٽ وندريا پيا هوندا. حسابن واري ڪتاب جي ڪور تي خزاني واري وزير جو فوٽو هجي ۽ اندر وري جوڙ ڪٽ جي باب ۾ مٿان ٻين وزيرن جا فوٽو

هجن ته جيئن ٻارن کي خبر پوي ته اصل حساب ڪتاب ڪٿان ٿئي ٿو ۽ اسان وٽ جوڙ ڪٽ جو ڪيئن آغاز ٿيو.

نصاب نه هجي ها ته ڪيترائي سياستدان ايم اي پاس هجن ها، جيتوڻيڪ نصاب آهي ته به ڪيترائي سياستدان ايم اي پاس آهن. آمليٽ ناهڻ ۽ نصاب ناهڻ کي جيڪي ماڻهو هڪجهڙو سمجهن ٿا، اهي پوءِ نئون نسل نه ناهي سگهندا آهن.... پوءِ رڳو بنگلا ٺهندا آهن، انهن جا جيڪي نصاب ناهيندا آهن. هڪڙي همراهه اعتراض ڪيو ته هڪڙي صفحي تي غلام مصطفيٰ کر جو فوٽو آهي ۽ ٻئي صفحي تي مسرت شاهين جو فوٽو آهي ته پوءِ اهڙي ڪتاب کي ڪليل ئي رکڻ گهرجي، بند نه ڪجي! هڪ سياستدان ان ڳالهه تي سخت اعتراض ڪيو ته لفظ ”فِزِ — ڪِس“ نصاب مان ختم ڪيو وڃي ڇو ته فزڪس ڇوڻ مهل ”ڪِسِ“ به ڇوٽو ٿو پوي.

هڪڙي سنڌيءَ وري چيو ته، ”جيڪڏهن ٺ سان ثواب آهي ته پوءِ گ سان گناهه هٽڻ گهرجي.... پر هرويرو ٻارن کي گ سان گڏهه ڇورايو وڃي ٿو.“ اسان ان کي ٻڌايو ته، ”تي سگهي ٿو ان ۾ گڏهن جي خود رضا خوشي شامل هجي.... يا ٿي سگهي ٿو اهو نصاب جنهن ناهيو آهي ان کي گڏهه وڻندا هجن.... يا ائين به ٿي سگهي ٿو ته هُو ڪنهن تاريخي گڏهه جي فرمان جا پابند هجن!“ وري چيائين، ”ف فانوس جو هينئر زمانو ڪونهي.... پر ڪورس ۾ اهي اڃا تائين فانوس ٻاريو بيٺا آهن!“ جيئن اسڪول ۾ ماستر ٺ ثواب پڙهايو ته هڪ ٻار پڇيو، ”سائين.... ٺ ثواب ڏيکاريو.... ڪهڙو ٿيندو آهي؟“ ماستر چيس، ”پٽ .... مون کي پاڻ سال ٿي ويا آهن ثواب ڪمائيندي.“

هڪڙي همراهه چيو ته، ”نصاب ۾ شهيد به شامل ڪيا

وجن.“ ائين تہ اسان وٽ هالا ۾ بہ هڪ شاعر حميد ”شهيد“ آهي. ان کي بہ ڪورس ۾ شامل ڪيو وجي. جيتوڻيڪ هن جي خبر نتي پوي تہ هيءُ ڪنهن جي خلاف وڙهندي شهيد ٿيو. هيءُ واحد شهيد آهي، جيڪو بازار مان سيڌو ونڻ ويندو تہ دڪاندار اوڌر واري ڪتاب ۾ لکندو ”شهيد صاحب.... 20 رپيا.“

نصاب جا بہ قسم آهن. هڪڙو اهو جيڪو سرڪاري آهي ۽ ٻيو اهو جيڪو غير سرڪاري ڪونهي. جيئن ڪير کي خراب ٿيڻ کان بچائڻ جو واحد طريقو اهو آهي تہ توهان ڪير خريد ئي نہ ڪريو. تيئن نصاب کي عمدو ڪرڻ جو واحد طريقو اهو آهي تہ توهان ان کي خراب چئو. ڪنهن ٻار کان پڇيوسين، ”زمين ۽ چنڊ ۾ ڪهڙو فرق آهي؟“ چيائين، ”زمين بہ چنڊ وانگر آهي بس زمين رڳو چٽ تان ڏسڻ ۾ ڪانہ ٿي اچي!“ ائين ئي نصاب بہ اسان لاءِ اهو ئي بهترين آهي، جيڪو ڪتابن ۾ نہ هجي!

اسان وٽ تعليم سان واسطو انهن جو آهي، جن سان وري تعليم جو بلڪل بہ واسطو ڪونهي. هڪڙي مئٽرڪ جي شاگرد کان پڇيوسين، ”فزڪس ۾ گهٽا باب آهن؟“ چيائين، ”ايترا باب آهن جو هر باب کي سمجهڻ لاءِ هڪڙو بابو کپي!“ ائين ئي هڪڙو شاگرد هاسٽل ۾ رهندو هو، هن کي جڏهن بہ ننڊ نہ ايندي هئي تہ فزڪس يا ڪئمسٽريءَ جو ڪتاب کولي ڏسندو هو تہ سمهي رهندو هو. هڪڙي ڏينهن هو ڪاليج نہ پهچي سگهيو ۽ ٻنپهرن تائين ستو پيو هو. ان رات هو، ”سنڌي نصاب“ پڙهي ستو هو.

جنهن مهل اسان وٽ سنڌي گرامر نهي رهيو هو، ان وقت ضمير بہ دريافت ڪيو ويو هو. هاڻي ضمير جو استعمال رڳو اليڪشن ۾ ٿيندو آهي جنهن ۾ ماڻهن کي ياد ڏياريو ويندو آهي تہ انهن کي ضمير آهي ۽ هُو ضمير جو آواز ٻُڌن، جيئن هڪ ٻوڙي

ڪان پڇيائون، ”تون ووٽ ڇو نہ ڏيڻ آئين؟“ ٻوڙي چيو، ”مون ضمير جو آواز ئي ڪونہ ٻڌو!“

هڪ دوست چيو، ”نصاب ۾ هاڻي ضمير اجايو آهي، ڇو تہ اڄڪلهہ ضمير استعمال ئي ڪونہ پيو ٿئي!“ جيئن هڪ انڌي کي چيائون، ”پنهنجو ووٽ ضمير مطابق ڏجائين!“ انڌو ووٽ ڏيڻ آيو تہ اميدوار پڇيس، ”ڪنهن تي نپو هڻئي..... هاٿيءَ تي يا گڏهہ تي يا موٽر تي....؟“ انڌي چيو، ”پٽ تي!“ اميدوار چيس، ”پر پٽ جو نشان تہ بيلٽ پيپر ۾ ڪونہ هو!“ انڌي چيس، ”مون انهيءَ پٽ تي نپو هنيو، جيڪا اندر ڪوٺيءَ ۾ هئي!“ اميدوار چيس ”پٽ تي ڀلا نپو ڇو هنئي؟“ انڌي چيو، ”توهان تي نپو هڻان ها.... تہ بہ چوندجڻ ڪان پوءِ توهان اسان لاءِ هونءَ ئي پٽيون ٿي وڃو ها... ان ڪري مون نپو ئي اصل پٽ تي هنيو آهي!“

ڪتاب: منهنجو دوست

چارلس ڊارون هڪڙي ڏينهن پنهنجي گرل فرينڊ کي چيو ته، ”ڪتاب ئي منهنجو حقيقي دوست آهي!“. ٻئي ڏينهن انهيءَ تحفي ۾ ڏنل هار واپس ڏياري موڪليس ته، ”هاڻي هيءُ هار ڪنهن ڪتاب جي ڳچيءَ ۾ وجهي ڇڏجئين!“ ڪتاب اسان جو به دوست آهي پر رڳو اهو ڪتاب جيڪو ڪنهن دوست جو هجي! سنڌي ڪتاب ته اسان ڪونه خريد ڪريون جو اهي ايترا مهانگا آهن، جو هڪڙي ڪتاب بدران ٻه شاهين ميزائيل اچي سگهن ٿا. سنڌي ڪتاب ايترا مهانگا ڇو آهن؟ اگر ايترا مهانگا رهيا ته پوءِ هڪڙو ڏينهن اهڙو ايندو جو هڪڙي سنڌي ڪتاب تي هڪڙي فرج فريءَ ۾ ملندي!

اسان وٽ اڄڪلهه ٽن قسمن جا ڪتاب ڇپجن ٿا. هڪڙا اهي ڪتاب جن کي ڪير دڪان تان چوري ڪرڻ کان پوءِ به ڪونه پڙهندو آهي. ٻيو اهي ڪتاب جن کي جيڪو چوري ڪندو آهي ان وٽان وري ڪو ٻيو چوري ڪري ويندو آهي.... ۽ ٽيان اهي ڪتاب جن کي دڪاندار ڄاڻي ٻجهي انهن شو ڪيسن ۾ رکي ڇڏيندو آهي ته جيئن اتان پلي چوري ٿي وڃن. سڀ سنڌي ڪتاب هر وقت مهانگا ڪونه هوندا آهن. خود اسان کي ته ڪنهن ڪنهن مهل ڪتاب سئو سيڪڙو رعايت تي به ملي ويندا آهن. بس ان لاءِ رڳو اهو انتظار ڪرڻو پوندو آهي ته دڪان تي رش ٿئي ۽ دڪان جي مالڪ جو ڌيان ٻين گراهڪن ڏانهن وڃي!

سنڌي ۾ سنا ڪتاب اهي هوندا آهن، جيڪي اڌ پڙهبا آهن ۽ باقي اڌ وري ٻارن لاءِ ڇڏي ڏبا آهن ته اهي وڏا ٿي پڙهندا. جيئن ”آگ ڪا دريا“ اهو ڪتاب آهي جو جيڪي هن ڪتاب کي پڙهڻ شروع ڪندا آهن اهي وري ڪو ٻيو ڪتاب شروع ڪري نه

جيڪي اسان کي وڻنا نه هوندا آهن.... پر پوءِ به دڪاندار چوندا "اڇو سائين ڇا توهان کي جوتا کپن!" ايتري پيار سان کنهن کي جوتا ڏيڻ جي آفر اسان پهريون دفعو ٻڌي... اسان ته سال ۾ هڪڙو جوتو هلائيندا آهيون يا شايد جوتو اسان کي سڄو سال هلائيندو آهي...

منهنجي هڪڙي دوست ته نندپڻ ۾ هڪڙو بوٽ ورتو هو، جيڪو اڄا تائين پائيندو آهي... ڇيومانس "تنهنجو اهو تاريخي بوٽ ڇو نٿو ڦاٽي.... ڇا تون موچين جي پاڙي ۾ رهندو آهين؟" هاڻي ته اهو بوٽ ايترو پراڻو ٿي ويو آهي جو حڪومت کي ڏيکاري ڪلچرل اسڪالرشپ وٺي سگهي ٿو...

هڪ ٻئي دوست ٻڌايو ته اڄڪلهه بازار ۾ بوٽن جي قيمت ايتري آهي جو بوٽ وٺڻ لاءِ هڪڙي مينهن وڪڻڻي پوندي!" چيائين "مون ته هڪڙو بوٽ قسطن تي ورتو هو... بوٽ ڦاٽي پيو پر قسطون پوءِ به هلنديون رهيون... ان ڪانپوءِ مون بازار ئي وڃڻ ڇڏي ڏنو." پڇيومانس "پر هي تنهنجي پيرن ۾ نئون بوٽ....؟" چيائين "ادا.... ان ڪان پوءِ مون مسجد وڃڻ شروع ڪيو!" سچ ته جوتن جون قيمتون ايتريون ته ڳريون هونديون آهن جو خود دڪاندار کي به ٻڌائيندي پيو شرم ايندو... انڪري توهان هميشه جوتن جي قيمت جوتن جي مٿان لڳل ڏٺي هوندي... ته جيئن ماڻهو آرام سان قيمت ڏسي جوتو واپس رکي هليا وڃن... پاڻ ته جڏهن به جوتو خريد ڪندا آهيون ته پهرئين قيمت ڏسندا آهيون پوءِ جوتو ڏسندا آهيون ۽ پوءِ راهه ڏسندا آهيون....!

تاريخدان پريشان آهن ته تاريخ جي ڪهڙي دور ۾ سڀ کان وڌيڪ جوتا استعمال ٿيا ۽ ڪنهن تي...؟ جوتو ڪنهن ايجاد ڪيو....؟ ڇا جنهن جوتو ايجاد ڪيو اهو شادي شده هو يا ڇڙوڇانڊ

هو ۽ وتندو هو پراين گلن جي خوشبوءِ سونگهيندو.... جوتي جو سياست ۾ ڪهڙو ڪردار آهي؟ تاريخدان اجا تائين هڪبئي سان وڙهي رهيا آهن تہ اهو جوتن جو رواج سڀ کان پهرئين ڪهڙي دور ۾ پيو... ۽ جوتي جي زور تي حڪومت جو تصوز ڪنهن پيش ڪيو ۽ جنهن بہ پيش ڪيو ان کي اسين ”باباءِ جوتا“ چئون... يا مرڳو ”ڏاڏاءِ جوتا“ چئون... تاريخ پڙهبي تہ خبر پوندي تہ بي شمار حڪمرانن جوتي جي زور تي حڪومت ڪئي.... ان ڪري تاريخ نہ پڙهڻ گهرجي جو ان مان توهان کي لڳندو ڇڻ توهان ڪنهن موچيءَ جي آٽو بايوگرافي پڙهي رهيا آهيو...!

جوتو ڪائڻ ايترو آسان ڪونهي جيترو جوتو ڏيڪارڻ آهي... جوتو همراهہ پير مان لاٿو ناهي تہ ڇڳا خاصا مڙس بہ ڀہ ٿي فوت پري ٿي ويندا... ڪي ماڻهو پنهنجي پير مان پنهنجو جوتو لاهي پنهنجي ئي متي تي هڻندا آهن...! ڪنهن وقت ۾ هوائي چمپل هوندا هئا... هاڻي تہ اها هوا ئي ناهي تہ چمپل ڪٿان رهندا... شابس تہ آهي هوائي جهازن کي جيڪي اسان جي آسمانن تي بغير هوا جي بہ اڏامن پيا.... ڪنهن پڇيو ”جوتي ۽ چمپل ۾ ڪهڙو فرق آهي؟“ جواب مليو ”جيڪو متي تي سڌو لڳي اهو جوتو ۽ جيڪو گسي وڃي اهو چمپل...!“

شادين ۾ ساليون گهوٽ جو بُوٽ رڳو ان مقصد لاءِ چورائينديون آهن تہ جيئن گهوٽ کي اهو اشارو ڏيئي سگهن تہ شاديءَ کان پوءِ اهڙي ئي قسم جون چوريون ٿينديون، ان ڪري هوشيار رهجان.... ساليون بوٽ لڪائي اهو بہ پيغام ڏيڻ چاهينديون آهن تہ اهو عظيم بوٽ هوڻ ئي اڳيان هلي سندن پيڻ کي ئي ڪم اچڻو آهي... جيئن هڪڙي همراهہ جون ساليون جوتو ڪٽي ويون تہ هن بہ ڪلندي چيو ”پلي ڪٽي وڃو.... منهنجو بہ اهو لنڊا بازار مان

ورتل آهي...!"

بوٽ ۽ جوراب جنم جنم جا ساٿي آهن... جوراب نہ هجن ها تہ بوٽ پائڻ وارا وري جورابن جهڙي ڪا ٻي شيءِ ايجاد ڪري وٺن ها.... پوءِ انهن جو نالو بہ ساڳيو جوراب ئي رکن ها.... جورابن جي بغير بوٽ ائين آهي جيئن بوٽ جي بغير جوراب هوندا آهن.... جوراب نہ هجن ها تہ بوٽ پائڻ واري کي بغير جورابن جي بہ بوٽ پائڻو پوي ها ۽ جيڪڏهن بوٽ بہ نہ هجي ها تہ ماڻهو رڳو ٺلها جوراب پائي پيا هلن ها...!

جهيڙو انسان جي جبلت ۾ ايترو رهيو آهي جو اسان تہ هر ماڻهوءَ کي پاڻ سان گڏ هڪ هڪ جوتو ضرور ڏنو آهي... سنڌي ماڻهو تہ ايترا ذهين آهن جو جوتي مان ڪيترائي فائدا وٺندا آهن.... جوتي سان پکي اڏائيندا، جوتي سان ڪاڪروچ ماريندا... جوتي سان پتين ۾ ڪوڪا ڪوڙيندا.... جوتو لاهي ڪتي تي ألاريندا.... جوتو سونگهائي بيمارن جو علاج ڪندا... جُوتو ڪٽي ٻارن کي ڪُٽيندا....!

سُٺو جوتو پائڻ بہ اجڪلهہ اسٽيٽس ۾ شمار ٿيندو آهي.... ماڻهو نئون جوتو وٺندو آهي تہ پهريان ڪلاڪ تہ هر هر پيو ان کي ڏسندو تہ ڪيئن پيو لڳي... دوستن کي پيو ڏيکاريندو تہ "اسان کان پڇو تہ اهو اسان گهٽي ورتو آهي...!" هڪڙو ڪامريڊ دڪان تي چڙهيو چيائين "ڪو سامراجي جوتو ڏي!" پڇيائون "ڇو؟" تہ چيائين "پلي پيرن ۾ پيو هجي...!" هڪڙي اديبا دڪاندار کي چيو "هوءَ شوڪيس مان ڳاڙهي جُتي تہ ڪيجان.... جيڪا صفا مظلوم پئي لڳي....!" وري هڪڙي پوڙهي شاعر دڪاندار کي ويهہ کن جوتا ڏسڻ کان پوءِ ايڪيهين جوتي ۾ هٿ وجهندي چيو "هي جوتو مڙيئي سٺو پيو لڳي... رڳو هن جو وزن صحيح ڪونهي!"

عورتون تہ جوتن جي دڪان تي چڙهنديون تہ پوءِ انهن کي لاهڻ لاءِ خدا جا واسطا ڏيڻا پوندا آهن. اڪثر بازارن ۾ اهڙا مرد بہ ڏسڻ ۾ ايندا جيڪي ٻارن کي قابو ڪيو بيٺا هوندا ۽ سندن مائي پيئي جتيون پسند ڪندي... جيئن هڪ مائيءَ دڪاندار کي چيو، "هُو.. دڪان جي ٻاهران جيڪو گنجو بہ ٻار قابو ڪريو بيٺو آهي اهو منهنجو گهر وارو آهي... مهرباني ڪري ٻڌايو تہ انهيءَ تي ڪهڙو نمبر بيهندو؟" دڪاندار پڇيو "ڪهڙو گنجو.... جيڪو گوڏ سان بيٺو آهي؟" مائيءَ چيو "نہ اهو تہ ڳنڍيرين وارو آهي.... او.... هُو.... پري ڪان اچي وڳي وارو.... جنهن جي ٽوڙهہ اُس ۾ چمڪي رهي آهي!" دڪاندار چيو "ٺيڪ آهي توهان هي ڊگهي کُڙيءَ وارو سينڊل ڪٽي وجو. هن کي زور سان اُڇلي مٿي ۾ هڻو... پوءِ اڪڙوٺ پڄڻ جو آواز نہ اچي تہ پئسا واپس!" ائين ئي هڪ ٻي عورت دڪاندار کي چيو "پليز.... اهڙو ڪو جوتو ڏيکاريو جيڪو آهستي اڇلي هڻجي تہ بہ مٿو ڦاڙي ڇڏي!" دڪاندار چيو "مئڊم... اهو توهان جوتو پائڻ لاءِ پيا وٺو يا جوتي سان چور پڇائيندائو....؟"

بجيٽ جي تقرير

محبت ۽ وزارت ۾ سڀ ڪجهه جائز هوندو آهي، چو ته پئي ڪم ڪرڻ سان ماڻهو پاڻ سوچي نه سوچي.... ڏسڻ وارا ماڻهو سوچيندا آهن، ته همراهه خبر ناهي ڇا پيو ڪري! وزارت ۾ اهي ڪم نه ڪرڻا پوندا آهن، جن جي باري ۾ پهرين سوچبو آهي ۽ محبت ۾ وري اهي ئي ڪم ڪرڻا پوندا آهن، جن جي باري ۾ پهرين نه سوچبو آهي. خزاني وارو وزير ٿيڻ ۾ اهو فائدو آهي ته پوءِ توهان کي رياضيءَ جي ضرورت نٿي پوي. رڳو رياض جي ضرورت پوي ٿي... جيترو توهان رياض ڪندائو اوترو توهان جي وزارت گهٽو وقت هلندي!

ڏڪئي ۾ ڏڪيو ڪم بجيٽ جي تقرير پڙهڻ ۽ ٻڌڻ ۾ سٺو ڪم خزاني جو وزير ٿيڻ آهي، جيڪڏهن خزاني جو وزير آهي ته پوءِ نلهه ۽ پينگ جو وزير به هئڻ گهرجي. خزاني جو وزير ته انهن مٿان هوندو آهي جن وٽ خزانو آهي.... پر جن وٽ صفا غربت آهي. ايتري جو انهن وٽ غريب ٿيڻ جيترا پئسا به نه هوندا آهن، انهن جي مٿان به هڪڙو "صفا ٻُڪ جو وزير" هئڻ گهرجي ۽ اهو به پنهنجي ڊار بجيٽ پيش ڪري ته "هن سال اسان اڻ ڳڻپ جيترن غريبن مان ڪجهه بيا اڻ ڳڻپ جيترا غريب ماريا... جيڪي اڳئين سال جي پيٽ ۾ وڌيڪ آهن. هتي GDP بدران GGP يعني "غريب جو پئسو" استعمال ٿئي ۽ ٻڌايو وڃي ته هنن سال اسان 80 سيڪڙو GGP کاڌو.... ڪٽڪ کي اسان بيهڻ ڪونه ڏنو. ان ڪري ڪٽڪ جي چرپر سنڌ کان افغانستان ايتري رهي جو هر سئو ڪٽڪ جي ٻورين تي اسان ڏهه پنڻ ڪمايا. هونءَ به اسان جي درآمدي ڊيوٽي ايتري آهي، جو خود اسان کي پنهنجي ڊيوٽيءَ تان موڪل وٺڻي پوي ٿي. تقرير ۾ پينگ جو وزير اهو به ٻڌائي ته "پيارا غريبو!....

هن سال اسان ازبڪستان ۽ تاجڪستان مان اهڙيون نيون نيون ڪنواريون درآمد ڪيون، جن تي ڊيوٽي معاف هئي.... بس انهن کي رڳو ٿوري آفيسَرن جي ڊيوٽي ڏيڻي پئي!“

وزيرن ۾ مون کي خزاني وارو وزير وڻندو آهي، ڇو ته ان جو نالو شروع ئي خزاني کان ٿو ٿئي.... پلي سرتاج عزيز وينو هجي، ته به ان جي گنج کي ڏسي ائين پيو لڳندو ته حڪومت وٽ گنج آهن. بجيٽ رڳو انهن کي سمجهه ۾ ايندي آهي، جن جو پنهنجو حساب ڪتاب صحيح نه هوندو آهي. ڪتاب پڙهڻ لاءِ توهان جي دماغ جو صحيح هئڻ ضروري ناهي. پر حساب پڙهڻ مهل دماغ صحيح هجي نه ته ماڻهو چوندا ته هن کي حساب آهي... اسين ته بجيٽ کي صرف ان مهل سمجهي سگهندا آهيون، جنهن مهل بجيٽ جي تقرير ختم ٿيندي آهي!

ننڍڙا هوندا هئاسين ته بجيٽ جي تقرير ٻڌڻ مهل سڀ پوڙها پڪا ٽي ويءَ تي ائين وڃي ويهندا هئا، جيئن خيرات جي ديڳ اڳيان فقير ويهي رهندا آهن. اسان جو هڪڙو چاچو ته بجيٽ جي تقرير ائين ماٺ ڪري ٻڌندو هو ڄڻ واعظ پيو ٻڌي..... ۽ وري طرفداري ان جي ائين ڪندو ڄڻ ايندڙ سال اهڙي تقرير ڪيس ٻڌائڻي هجي. اسان ننڍپڻ ۾ ائين سمجهندا هئاسين ته اهو سامهون ٽي ويءَ ۾ گنجو همراهه اکين تي چشمو لڳائي ڪا مزيدار ڪهاڻي ٻڌائي رهيو آهي ۽ پوءِ اسين به ٻڌندا هئاسين. پر سمجهندا ڪونه هئاسين... جيتوڻيڪ هاڻي وڏا ٿي ويا آهيون، اڄ به ٻڌندا آهيون ۽ اڄ به ڪونه سمجهندا آهيون... اسان جو هڪڙو دوست به بجيٽ جي تقرير ٻڌڻ مهل اهڙي سيريس شڪل ناهيندو آهي، ڄڻ غور سان تقرير ٻڌڻ واري کي سائيڪل انعام ۾ ملندي.

خزاني جا وزير ٻن قسمن جا هوندا آهن، هڪڙا اهي جيڪي توهان کي سٺا نه لڳن ۽ ٻيا اهي جن کي توهان ڏسڻ پسند نه ڪريو. سٺو خزاني جو وزير اهو آهي جنهن کي ڪجهه خرچ نه

ڪرڻو هجي ته به پنج دفعا سوچي.... سرتاج عزيز کي ته ڏسي ڪيترن ماڻهن کي هن جي وزير هئڻ جو شڪ ٿيندو هو. هن کي مرد سرتاج چوندا هئا ۽ عورتون عزيز چونديون هيون... هن جو سچو نالو ونڻ سان گهٽن جي گهرن ۾ جهيڙو ٿيو. جن ماڻهن کي پيپيتو وٽندو آهي انهن کي سرتاج عزيز جو مٿو ان ڪري به متاثر ڪندو آهي جو هن جي مٿي ۾ لک ڪوشش جي باوجود به ڪا جوڻ داخل ٿي نه سگهندي هئي. چو ته هن جو مٿو خزاني وانگر ايترو ته لسو هو جو رڳو وڄڻ جو رستو هو ۽ اچڻ جو رستو نه هو. مون کي ته سرتاج عزيز وڏو ذهين لڳندو هو، چو ته هن جو مٿو ايترو ته شفاف هو جو هو جيڪي سوچيندو هو اهو صاف ڏسڻ ۾ ايندو هو!

خزاني جو وزير ٿيڻ ڏکيو ڪم آهي، چو ته جيڪڏهن ماڻهو پڇندا ته خزانو ڪٿي آهي ته توهان ڇا جواب ڏيندائو.... جيئن هڪ بار پنهنجي پيءُ کان پڇيو ته "بابا..... صرف هيءُ خزاني جو وزير ڇو آهي؟ ڇا، ٻين وزيرن وٽ خزانو ناهي؟ هونئن به خزانو اهڙي شيءِ آهي، جو انهيءَ جو هڪ وزير ڪونه ٿو ٿئي. انهيءَ جا گهٽ ۾ گهٽ ڇهه وزير هجن. هيءُ واحد منسٽري آهي، جيڪا عوام لاءِ مسٽري هوندي آهي." "The only ministry which belongs to mystery" جڏهن اسيمبليءَ ۾ خزاني جو وزير بجيٽ پيش ڪندو آهي ته گوڙ ايڏو ٿيندو آهي، جڻ ويٺل تقرير پيا ٻڌائين ۽ جيڪو بيٺو آهي اهو ٻڌي پيو. جيئن اسان جي هڪ دوست چيو ته "تعليم جو وزير نه هئڻ گهرجي!" پڇيوسين "ڇو؟" ته چيائين "علم هڪ دولت آهي. ۽ دولت معنيٰ خزانو.... ان ڪري تعليم به خزاني واري وزارت ۾ هئڻ گهرجي!"

بجيٽ جي تقرير ٻڌڻ به هڪ فن آهي.... ايترو جو جيڪڏهن ڪنهن مڪمل تقرير ٻڌي ۽ اونهارو آهي ته يڪدم ان کي ٿڌو پاڻي پيئارجي.... جيئن هڪڙي همراهه چيو "بجيٽ جي تقرير ٻڌڻ لاءِ

همت ڪپي!“ تہ ٻئي چيو ”نہ.... بجيٽ جي تقرير ٻڌڻ لاءِ ٿي وي ڪپي!“ ائين ئي هڪ شادي شده ڪان ڪنهن پڇيو ”چا.... تو رات بجيٽ جي تقرير ٻڌي؟“ تہ ان چيو ”ها.... تقرير تہ مون ٻڌي.... پر منهنجي زال جو نالو بجيٽ ڪونهي!“

اسان جي خيال ۾ تہ خزاني واري وزارت شادي شده عورت کان وڌيڪ بهتر ڀيو ڪير بہ نٿو هلائي سگهي... جو ان کي ئي خبر هوندي آهي تہ ڪيسي ۾ ڪاغذن جي وچ مان پئسا ڪيئن ڪيجن.... يا وهاڻي هينان رکيل ٻٽونءَ کي ڪيئن پاسو ڏجي..... عورت مرد کان وڌيڪ ذهين هوندي آهي، ايتري جو-مرد جي پيٽ مان نڪرڻ بدران پاسرانيءَ مان نڪتي.... اسان تہ تاريخ ۽ تاريخ جي ڳائيڊن ۾ عورت جي پنيان سلطنتون ڍهندي ڏٺيون آهن. اسان تہ ان ڳالهہ جا قائل آهيون تہ اسيمبليءَ ۾ عورتن ۽ مردن جون سيٽون ففٽي ففٽي هجن.... ان سان ڀيو ڪجهہ ٿئي نہ ٿئي اسان جا مرد ميمبر ڳڏجاڻيءَ ۾ روز ايندا... سڀ چئنل پاڻ ۾ مليل هوندا، تہ ترقي ٿيندي، جيئن هڪڙو همراهہ بجيٽ جي تقرير ٽي ويءَ تي ٻڌي رهيو هو ۽ بار بار ريموٽ ڪنٽرول سان چئنل ڦيرائي رهيو هو تہ ٻئي هنڌ چا ڀيو هلي؟ اوچتو بجيٽ جي تقرير کان چئنل ملائڻ شروع ڪيائين تہ سڀ چئنل ڪجهہ هن طرح ملي ويا: ”اسان ڪٽڪ جو اڱهہ.... ڪائي چڙيو.... ۽ مٽان گلوڪوز پيئو.... ڏاڍي ٽي!“

بيروزگاري هڪ نعمت

بيروزگاريءَ تي ايترن ماڻهن لکيو آهي جو هاڻي باقي آئون وڃي بچيو آهيان.... ۽ منهنجي خيال ۾ بيروزگاري هڪ نعمت آهي.... توهان ڏسو.... هي روزگار ۾ ڦاٿل ماڻهو ويچارا صبح جو آفيس وڃي رات جو ٿڪل ٽٽل گهر اِئين پيا موٽندا آهن جو خود کين بہ خبر نہ هوندي آهي تہ اسين ڇو پيا موٽون.... آفيس ويندا تہ صاحب جو مُنهن ڏسيو پيا جَلندا ۽ گهر ايندا تہ زال هنن جو مُنهن ڏسي پئي جلندي.... ان جي مقابلي ۾ بيروزگار بادشاهہ هوندا آهن... رات جو ايترو دير سان سمهندا جو صبح ٽيڻ تي هوندو ۽ صبح جو ان مهل اٿندا، جنهن مهل رات ٽيڻ واري هوندي....!

اڪثر بيروزگارن جي تہ مائٽ شادي بہ ڪونہ ڪرائيندا آهن، جنهن ڪري زال جي چند ڏينهن جي چاندوڪيءَ ڪانپوءِ ايندڙ باقيٰ قيامت جي سيني راتين کان بچيل رهندا آهن.... بي روزگار جي پنيان رشتيدارن جي گُڙ گُڙ بہ نہ هوندي آهي تہ پيچڻ بہ ڪونہ آيو... يا پيِر ڏيڻ بہ ڪونہ پهتو.... جنهن ڪري ميارن جي مچ مان بہ بچيل هوندو... نقصان رڳو اهو آهي تہ.... وقت آهستي تو هلي ۽ پئسو تيزيءَ سان.... جتي عشق ڪبو اتان رڳو جوتا ملندا... ۽ ايترا جوتا ملندا جو نيٺ بيروزگار کي جوتن جو پنهنجو دڪان کولڻو پوندو... ائين روزگار سان لڳي ويندو....!

اسان جي خيال ۾ نوڪري اها سٺي جنهن ۾ ڪم نہ ڪرڻو پوي.... جيئن هڪ ڇوڪريءَ هڪ بيروزگار سان شادي ڪئي، ڪجهہ مهينن ڪانپوءِ سهيلين پڇيس تہ، "تنهنجو گهر وارو ڇا ڪندو آهي؟ فخر سان چيائين، "جيسين هن کي سروس ملي تيسين هي منهنجي سروس ڪندو آهي....!" سهيلين

پڇيو، ”ڪهڙي سروس؟“ تہ چيائين، ”اسان باورچيءَ کي بہ جواب ڏيئي ڇڏيو آهي، ڇو تہ منهنجو مڙس مرغي اهڙي سٺي ناهيندو آهي، جڻ سڄي زندگي مرغين جي پنيان هليو هجي.... ۽ برياني تہ اهڙي انداز ۾ ناهيندو آهي جيئن آئون هن کي بيوقوف ناهيندي آهيان... اسان جي واشينگ مشين تہ هاڻي سوال ئي پيدا نٿو ٿئي تہ خراب ٿئي ڇو تہ اها اسين استعمال ئي ڪونہ ڪريون.... هاڻي توهان پڇنديون تہ ڪپڙا ڪير ڌوئيندو آهي .تہ اهو ڪم بہ منهنجو بي روزگار مڙس ئي سرانجام ڏيندو آهي.... منهنجو مڙس واشنگ مشين کان بہ تيز آهي، واشنگ مشين بجليءَ جي زور تي ڪپڙا ڌوئيندي ۽ منهنجو مڙس هٿن جي زور تي ڌوئيندو آهي... ائين اسان جي بجليءَ جو بل بہ گهٽ ٿو اچي....! سهيلين پڇيس، ”چا.... تون صفائي ڪانہ ڪرين؟“ چيائين، ”آئون رڳو پنهنجي مڙس جي کيسي جي صفائي ڪندي آهيان.... جنهن جو کيسو بہ سدائين سندس دماغ وانگر خالي هوندو آهي....!“

اسان جي ماڻهن کي پيٽ ان ڪري مليو آهي تہ جيڪڏهن پَريل هجي تہ بہ ڪائي سگهجي... انڪري هر ماڻهو سرڪاري نوڪريءَ کي پسند ڪندو آهي.... ڇو تہ ان ۾ نوڪريءَ جي آرڊر سان گڏ هڪ پيٽ بہ فريءَ ۾ ملندو آهي، جيڪو جيترو بہ پربو آهي، اوترو خالي رهندو آهي... جيئن هڪ نوڪري ڏيارڻ واري بروڪر کان پڇيوسين، ”توهان پهرئين ڇا ڪندا هئا؟“ چيائين، ”آئون پهرئين بيروزگار هوس.... پوءِ ماڻهن کي بئنڪ ۾ نوڪريون وٺي ڏيڻ جا آسرا ڏيئي پنهنجو بئنڪ بيلنس ناهي ويس!“ پڇيوسين، ”ڪهڙيون نوڪريون وٺي ڏيندو آهين؟“ چيائين، ”ماستري ڪپي تہ ايترا نوٽ ڏيو، جيڪي اسان ڳڻيون تہ ڳڻيندي ائين منجهي پئون جيئن نندپڻ ۾ ماستر اڳيان حسابن ۾ مُنجهي پوندا هئاسين.... ڊاڪٽري ڪپي تہ ايترا نوٽ ڏيو جو اسين ڳڻي ڳڻي بيهوش ٿي وڃون ۽ پوءِ جڏهن

اسپتال پهچون تہ اتي ڊيوٽيءَ تي هڪڙو بہ ڊاڪٽر نہ هجي.... انجنيئري ڪپي تہ هڪڙا تہ اسان کي نوٽ ڏيو ۽ بيو وري انهن جيترا بيا بہ ڏيو جيڪي اسين ڪميشن ۾ ڏيئي سگهون!“ پڇيوسين، ”ڪميشن مان توهان جي ڇا مراد آهي؟“ چيائين، ”ڪميشن مان مراد آهي، ڪميشن ڏيئي ڪميشن پاس ڪرڻ...!

ڪجهہ ڏينهن اڳ آئون هڪ اهڙي شخصيت سان مليس، جنهن زندگيءَ ۾ ايترا تہ انٽرويو ڏنا آهن جو ماڻهن هن جو نالو ئي رکيو آهي ”انٽرويو بابا“. نوجوان تہ هاڻي هن کان فالون ڪيائڻ لاءِ ايندا آهن.... ”انٽرويو بابا... ڇا اسان کي نوڪري ملندي؟“ انٽرويو ڏيئي ڏيئي هن جا وارَ اڇا، ڏند پيلا ۽ ايمان ڪارو ٿي ويو اٿس. هاڻي تہ رستن تي ماڻهن کي بيهاري بيهاري پڇندو آهي تہ، ”دنيا جو سڀ کان پهريون انٽرويو ڪنهن ڏنو.... پهريون بيروزگار ڪير هو؟.... پهرئين ڪرپشن ڪنهن ڪئي؟.... ۽ پهرئين سفارش تي نوڪري ڪهڙي شخص کي ملي...؟

بيروزگاريءَ ۾ هن کي ايترو تجربو ٿي ويو آهي جو ننڊ ۾ سُتل ماڻهوءَ جو بوٽ بہ ڏسي ٻڌائي ويندو تہ اهو ڪيترن سالن کان ڌڪا پيو کائي... بازار مان فروٽ وٺندو تہ دوڪاندار کان بہ پڇندو، ”ڪيلو ڪنهن دريافت ڪيو؟“ هڪڙي ٻئي فروٽ واري کان پڇيائين، ”دنيا ۾ ڪيلي جي کل تان سڀ کان پهرئين ڪير ڪريو هو؟“ هڪ دفعي درزيءَ کان ڪپڙا سبايائين تہ ان کان بہ پڇيائين، ”قميص سڀ کان پهرئين ڪنهن پاتي؟“ ۽ درزيءَ بہ يڪدم چيس، ”پائڻ جي تہ خبر ناهي.... پر قميص سڀ کان پهرئين مون لاتي... ڇو تہ گرمي ايتري هئي جو قميص نہ لاهيان ها تہ منهنجي پگهر جي ڪري بيا بيهوش ٿي وڃن ها....!“

انٽرويو بابا کان پڇيم، ”ڇا پڙهيل آهين؟“ تہ چيائين، ”ايترو پڙهيو اٿم جو هاڻي تہ ياد بہ ڪونهي تہ ڇا پڙهيو

اٿم... هاٺي رڳو ماٺهن تي پڙهي ڦوڪيندو آهيان!“ چيائين، ”آئون جنهن مهل ڄمي رهيو هوس ان ڏينهن خود منهنجي بابي جي به واءِ واءِ هئي.... ان ڪان پوءِ ته جنهن به منهنجو مُنهن تي ڏٺو، انهيءَ جي وات مان Why why تي نڪتو... ڪجهه ماڻهن ته منهنجي منهن تي هٿ ڦيري اهو به چيو هو ته who is who...! ڇڻ آئون انسان جو ٻچو نه پر ڪتاب جو ايڊيشن هجان...! پڇيوسين، ”توهان ڪيترا انٽرويو ڏنا آهن؟“ چيائين، ”انٽرويو ايترا ڏنا اٿم جو ايترا ته ملڪ ۾ ڊپارٽمينٽ به ڪونه هوندا.... آخر ۾ اسيمبليءَ جي زناني سيٽن تي به فارم ڀريم.... پر مون کي جن ٽڪيٽ ڏني... اها ٽڪيٽ جڏهن مون گهر اچي ڏني ته اها سئنيما جي ٽڪيٽ هئي!“

انٽرويو بابا جڏهن اچا بيروزگاريءَ جي دنيا ۾ نئون هو ۽ جتي ڀهرئين دفعي اپلاءِ ڪيائين انهن چيس، ”لکت ۾ ٽيسٽ ٿيندي....“ هن سوچيو ته.... اها ٽيسٽ خبر ناهي ڪهڙي لئباريٽريءَ مان ٿيندي... ۽ رَت ڪيندا ۽ الائي ڇا ڪندا.... سو انهيءَ ٽيسٽ تي ويو ئي ڪونه... ان ڪان پوءِ ٻيون نمبر ٽيسٽ تي ويو ته اها اَڌ ۾ ڇڏي ڀڄي آيو... جنهن لاءِ چيائين، ته ”ٽيسٽ ايتري وڏي هئي جهڙي ٽيسٽ مئچ پئي هلي!“ ڪير جيڪڏهن پڇندس ته، ”توهان کي آخر نوڪري ڇو ڪانه ٿي ملي؟“ ته مٺو ڳنهي چوندو ”آئون... ڇا آهي ته سمهندو گهڻو آهيان... انڪري اڪثر مون کان انٽرويو مِس ٿي ويندا آهن ۽ نوڪريون مِسز ٿي وينديون آهن...!“

انٽرويو بابا فوٽو اسٽيٽ جي دنيا ۾ هڪ ريڪارڊ ناهيو... هن نوڪرين لاءِ پنهنجا سرٽيفڪيٽ ايترا ته فوٽو اسٽيٽ ڪرايا جو جنهن جو فوٽو اسٽيٽ جو دڪان هو انهيءَ جو جهڙو روزگار کُلي ويو.... ۽ هي وري به بيروزگار ئي رهيو. پڇيوسين، ”توهان ۾ اهليت ڪهڙي آهي؟“ ته چيائين، ”مون مئٽرڪ ڪئي ته ڪاپي آئون پاڻ ڪندو هوس... انٽر ڪيم ته ڪاپي مون کي ڪرائي ويئي... بي اي ۾ صبح جو گائيڊون وٺي پوءِ پيپر ڪندا هئاسين... ايم اي ۾ اسان پيپر واري

ڏينهن دڪاندار کان پڇندا هئاسين ته اڄ ڪهڙو پيپر آهي... ۽ جيڪو پيپر آهي ان جي گائيڊ ڏي... اها اهليت ناهي ته ٻيو ڇا آهي!“

انٽرويو بابا ٻڌايو ته، ”مون پنهنجي زندگيءَ ۾ ايترا ته انٽرويو ڏنا آهن جو سوچيم ته انهن انٽرويوز جو ڪتاب ڇپرايان.... متان ائين روزگار سان لڳي وڃان.... پر ڪجهه ڪونه ٿيو.... پوءِ مون سوچيو ته سنڌين وٽ سائنسدان بلڪل ڪونه آهن... انڪري مون ماچيس جي تيلين مان ائٽم بم ٺاهيو، پر اهو به ڪنهن ڪونه خريد ڪيو.... چيائون، ”اسان رڳو ڳالهين جا ائٽم بم پسند ڪندا آهيون!“ پوءِ وري مون ڪوئيلن جي ٻوريءَ مان ريل گاڏي ٺاهڻ جي ڪوشش ڪئي... پر ريل جا پٽا پاڻ وٽ هاڻي ايترا پراڻا ٿي ويا آهن جو انهن جي متان ريل هڪ دفعو هلي وڃي ته پوءِ ريل بيهارڻ لاءِ وري خدا کي سَتائڻو پوندو آهي... انڪري آئون سائنسدان به نه ٿي سگهيس!“

چيائين، ”مون ايترا انٽرويو ڏنا آهن جو ڪتان رشتو گهرڻ ويندو آهيان ته به ڏکيا ڏکيا سوال ياد ڪري ويندو آهيان.... جيئن منهنجي ٿيندڙ سهري مون کان پڇيو، ”رشوت جا گهڻا قسم آهن؟“ ته آئون نه ٻڌائي سگهيس، ڇو ته مون ڪڏهن سرڪاري نوڪري ڪئي هجي ته ٻڌايان.... نتيجي ۾ هنن اهو چئي رشتي ڏيڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو ته.... جنهن ماڻهوءَ کي رشوت جي خبر ناهي... اهو اسان جي ڌيءَ کي ڪيئن خوش رکندو... انهيءَ نوڪريءَ جي آسري ۾ مُونا ڇڏي ويئي، مِينا ڇڏي ويئي ۽ مُني ڇڏي ويئي.... هاڻي ته آئون ڪتان رشتو گهرڻ ٿو وڃان ته ڪا ٻيوا هه به نٿي ملي...!

پاپ ميوزڪ

هڪڙي اجا نہ ڇپيل ڊڪشنريءَ ۾ لکيل آهي تہ پاپ ميوزڪ ان ميوزڪ جو نالو آهي، جنهن ۾ توهان ڏسو تہ توهان جي سامهون ڪو پاپ ٿي رهيو آهي ۽ توهان پوءِ بہ ڪجھ نہ پيا ڪري سگهو... تہ اهڙي ميوزڪ کي پاپ ميوزڪ چئبو آهي.... جيئن جمهوريت ۾ هر ماڻهوءَ کي ڪنهن جو بہ پٽڪو لاهڻ جو حق حاصل هوندو آهي. ائين ئي هن ميوزڪ ۾ بہ گلوڪار اسٽيج تي اهڙيون اهڙيون حرڪتون ڪندي ڏسڻ ۾ ايندو، جو توهان سوچيندئو تہ "ياڻو شايد ڪنهن تندور مان تازو نڪتو آهي!" جيئن هڪڙي گلوڪار کي چيم تہ، "تو هينئر گاني ۾ جَمپ ڏاڍا سٺا پئي پاتا؟" تہ چيائين "جَمپن کي هڻ گولي، پهرئين مون کي اهو ٻڌايو تہ منهنجي قميص اندر ڇڇي ڪنهن اڇلي هئي....؟"

پاپ ميوزڪ اسان وٽ ايتري مقبول آهي، جو جن ڪڏهن پاپ نہ ڪيو آهي، انهن کي بہ وڻندي آهي... ان ڪيفيت ۾ همراهہ حرڪتون اهڙيون پيو ڪندو، جو خود ڪيس بہ خبر نہ پئي پوندي تہ اهي عادتون هن ۾ ڪٿان آيون آهن... هڪ گلوڪار کان پڇيوسين، "پاپ ميوزڪ ڪٿان آئي؟" چيائين "اسان جي گروءَ کي ڏاڙهن ۾ ڪِيڙو لڳل هو... هڪ دفعي ڳائيندي هن جي ڏاڙهي ۾ اچي سورَ پيو... پوءِ هو ايڏو تہ اڇليو ۽ ٽِڪيو جو مُريدن ان انداز کي پاپ ميوزڪ جو نالو ڏنو... ڪجھ ٻين تاريخي ماهرن جو اهو چوڻ آهي تہ پاپ ميوزڪ سرڪاري اسپتالن جي دريافت آهي... جتي سڀ کان وڏيڪ پاپ ٿين ٿا... جيئن هڪ ڊاڪٽر مريض جي ساڄي اک جي آپريشن ڪرڻ بدران کاٻي اک جي آپريشن ڪري ويو! مريض چيس، "سائين... هي ڇا ڪيوَ؟" تہ ڊاڪٽر يڪدم پنهنجو پاڻ بچائيندي چيو، "ها... اها اک ٺيڪ ڪرڻ بہ ضروري هئي، ڇو تہ ان

سان وڙي تون عورتن تي ميري اک رکندو هئين...!“

مڇرن جي موسم پاپ گلوڪارن جي پسند جي موسم هوندي آهي... ڇو ته ڳائڻ مهل هي ٻڌندڙن کان ايتريون ته تاڙيون وڄرائيندا آهن، جو سڄي هال جا مڇر مري ويندا آهن.... جيڪي چالاڪ مڇر تاڙين جي وچ ۾ اچڻ کان پوءِ به بچي ويندا آهن... ايتريون تاڙيون ٻڌي انهن جي ڪنن ۾ به تاڙيون پئجي وينديون آهن... هونئن مڇر مارائڻ جو اهو طريقو صحيح ڪونهي، ڇو ته پاپ گلوڪار جا به تي گانا ٻڌڻ کان پوءِ مڇر هونئن ئي ڦٿڪڻ لڳندا آهن...!

حقيقت ۾ دنيا ۾ ساز ايترا آهن، جو ايترا آواز ڪونه آهن. جيترا ساز آهن... آواز ته رڳو ٻن قسمن جا هوندا آهن.... هڪڙو مرد جو، ۽ ٻيو عورت جو... پر سازن کي اسين انڪري بيان نٿا ڪري سگهون، ڇو ته رڳو هڪ شادي شده گهر مان ئي توهان کي ايترن سازن جي ميوزڪ ٻڌڻ ۾ ايندي، جو توهان سوچيندئو ته اندر ڪو ميوزڪ ڪانسرٽ پيو ٿئي.... جيئن ديڳڙن، ٿانون ۽ چمچن اڇلڻ جا ساز ته جنهن گهر مان ٻڌڻ ۾ نه اچن ته سمجهو اتي سڀ ڪنوارا رهندا آهن... يا ته اهو توهان تي فرض آهي ته توهان اهڙي دروازي تي گهنٽي وڄائي وڃي پڇو ته، ”ڀائو خير ته آهي ڪافي ڏينهن ٿيا آهن وڙهيا ڪونه آهيو...؟“

جيئن هڪ پاپ گلوڪارا کان پڇيو ويو ته، ”توهان کي ڪهڙي عمر ۾ خبر پئي ته توهان جو آواز هاڻي ڳائڻ جهڙو آهي؟“ ته چيائين، ”14 سالن جي ٿيس ته مون کي خبر پئي ته گهنٽيءَ مان لنگهندي جيڪي آواز ٿين ٿا.... اهي دراصل منهنجي پنيان آهن.... هڪڙي دفعي پنيان آواز ٿيو ته مون ڪنڌ ورائي ڇيو لعنت هجئي مئا... اڄ هيڏانهن ته خبر وٺانءِ...! ان ڏينهن کانپوءِ منهنجي آواز ۾ اهڙو ترنم اچي ويو جو آئون لنگهندي هئس ته سڄي گهٽي خالي هوندي هئي...!“

اسان جي خيال ۾ ڪامياب پاپ ميوزڪ اها آهي، جنهن کي ٻڌڻ سان ئي ائين لڳي ڄڻ پنج ڇٽا ملي ڪنهن ڪمزور کي ماري رهيا هجن... جيئن هڪ پاپ گلوڪارا آهي، ان جا گانا ٻڌڻ ڪانپوءِ توهان جي دل به چوندي ته اڄ کو پاپ ضرور ڪجي... هيءَ جيڪا شاعري ڳائيندي آهي، اها توهان نه ٻڌو ته به توهان جو ڪنڌ پيو جهومندو ۽ گانو پورو ڪري ويندي هلي ته به توهان جو ڪنڌ هيڏانهن هوڏانهن ائين پيو لڏندو، ڄڻ توهان اوڏر وني واپس ڪرڻ کان انڪار ڪري رهيا هجو....

ايتري ته پلي گلوڪارا آهي، جو هن کي توهان بنا ٻڌڻ جي به ڪلاڪن جا ڪلاڪ ويهي ڏسي سگهو ٿا.... خود هن جي ناني به راڳ جي م ' جي به ماءُ هئي... هوءَ راڳ چيڙيندي هئي ته جهڙو سڄي شهر کي چيڙيندي هئي... بلڪل راڳ جي راڻي هئي... رڳو اک کان ڪاڻي هئي ۽ ڪلام ڳائي بس ڪندي هئي ته به ماڻهو وينا هوندا هئا.... پوءِ جڏهن انهن ماڻهن کي ٻڌايو ويندو هو ته هن اها اک توهان کي نه پڳي آهي، پر اها ته هن جي ڄائي ڄم کان پڳل آهي... ته گهڻن مرڳو اهو چيو ته "اها ڳالهه اسان کي پهرئين ڇو نه ٻڌائي ويئي... خبر ناهي انهيءَ ڪاڻي اک جي آسري ۾ اسان ڪيترا سال انڌا ٻڌيل رهياسين...!"

هڪ ٻئي مشهور پاپ سنگر کان پڇيوسين ته، "توهان ميوزڪ طرف ڪيئن آيا؟" ته چيائين، "مون کي ڇهه ننڍڙا ٻار آهن، اهي آئون جڏهن سنڀاريندو هوس ته انهن ٻارن کي لوليون ڏيئي ڏيئي آئون خود سمهي رهندو هوس، پر ٻار پيا جاڳندا هئا.... ائين ٻارن کي لوليون ڏيئي ڏيئي آئون موسيقيءَ جون ٻوليون سمجهي ويس...!" وري چيائين "مون ڳائڻ شروع ڪيو ته گهر وارا اهڙا خوش ٿيا، ڄڻ اهي روزگار سان لڳي ويا هجن....!"

اسان هڪ نوجوان گلوڪارا کان پڇيو ته، "توهان کي ڳائيندي گهڻا سال ٿيا آهن؟" ته چيائين، "آئون تڏهن کان پئي ڳايان

جيڪي اسان کي وڻندا نه هوندا آهن....، پر پوءِ به دڪاندار چوندا "اڇو سائين ڇا توهان کي جوتا کپن!" ايتري پيار سان کنهن کي جوتا ڏيڻ جي آفر اسان پهريون دفعو ٻڌي... اسان ته سال ۾ هڪڙو جوتو هلائيندا آهيون يا شايد جوتو اسان کي سڄو سال هلائيندو آهي...

منهنجي هڪڙي دوست ته نندپڻ ۾ هڪڙو بوٽ ورتو هو، جيڪو اڄا تائين پائيندو آهي... چيومانس "تنهنجو اهو تاريخي بوٽ چو نٿو ڦاٽي.... ڇا تون موچين جي پاڙي ۾ رهندو آهين؟" هاڻي ته اهو بوٽ ايترو پراڻو ٿي ويو آهي جو حڪومت کي ڏيکاري ڪلچرل اسڪالرشپ وٺي سگهي ٿو...

هڪ ٻئي دوست ٻڌايو ته اڄڪلهه بازار ۾ بوٽن جي قيمت ايتري آهي جو بوٽ وٺڻ لاءِ هڪڙي مينهن وڪڻي پوندي!" چيائين "مون ته هڪڙو بوٽ قسطن تي ورتو هو... بوٽ ڦاٽي پيو پر قسطون پوءِ به هلنديون رهيون... ان کانپوءِ مون بازار ئي وڃڻ ڇڏي ڏنو." پڇيومانس "پر هي تنهنجي پيرن ۾ نئون بوٽ....؟" چيائين "ادا.... ان کان پوءِ مون مسجد وڃڻ شروع ڪيو!" سچ ته جوتن جون قيمتون ايتريون ته ڳريون هونديون آهن جو خود دڪاندار کي به ٻڌائيندي پيو شرم ايندو... انڪري توهان هميشه جوتن جي قيمت جوتن جي مٿان لڳل ڏٺي هوندي... ته جيئن ماڻهو آرام سان قيمت ڏسي جوتو واپس رکي هليا وڃن... پاڻ ته جڏهن به جوتو خريد ڪندا آهيون ته پهرئين قيمت ڏسندا آهيون پوءِ جوتو ڏسندا آهيون ۽ پوءِ راهه ڏسندا آهيون....!

تاريخدان پريشان آهن ته تاريخ جي ڪهڙي دور ۾ سڀ کان وڌيڪ جوتا استعمال ٿيا ۽ ڪنهن تي...؟ جوتو ڪنهن ايجاد ڪيو....؟ ڇا جنهن جوتو ايجاد ڪيو اهو شادي شده هو يا ڇڙوڇانڊ

هو ۽ وتندو هو. پراين گلن جي خوشبوءِ سونگهيندو.... جوتي جو سياست ۾ ڪهڙو ڪردار آهي؟ تاريخدان اجا ٻڌائين هڪٻئي سان وڙهي رهيا آهن ته اهو جوتن جو رواج سڀ کان پهرئين ڪهڙي دور ۾ پيو.... ۽ جوتي جي زور تي حڪومت جو تصور ڪنهن پيش ڪيو ۽ جنهن به پيش ڪيو ان کي اسين "باباءِ جوتا" چئون... يا مرڳو "ڏاڏاءِ جوتا" چئون... تاريخ پڙهبي ته خبر پوندي ته بي شمار حڪمرانن جوتي جي زور تي حڪومت ڪئي.... ان ڪري تاريخ نه پڙهڻ گهرجي جو ان مان توهان کي لڳندو ڇڻ توهان ڪنهن موچيءَ جي آٽو بايوگرافي پڙهي رهيا آهيو...!

جوتو ڪاٽڻ ايترو آسان ڪونهي جيترو جوتو ڏيڪارڻ آهي... جوتو همراهه پير مان لاٿو ناهي ته چڱا خاصا مڙس به پٽ تي فوت پڙي تي ويندا... ڪي ماڻهو پنهنجي پير مان پنهنجو جوتو لاهي پنهنجي ئي مٿي تي هڻندا آهن...! ڪنهن وقت ۾ هوائي چمپل هوندا هئا... هاڻي ته اها هوا ئي ناهي ته چمپل ڪٿان رهندا... شابس ته آهي هوائي جهازن کي جيڪي اسان جي آسمانن تي بغير هوا جي به اڏامن پيا.... ڪنهن پڇيو "جوتي ۽ چمپل ۾ ڪهڙو فرق آهي؟" جواب مليو "جيڪو مٿي تي سڌو لڳي اهو جوتو ۽ جيڪو گسي وڃي اهو چمپل...!"

شادين ۾ ساليون گهوٽ جو بُوٽ رڳو ان مقصد لاءِ چورائينديون آهن ته جيئن گهوٽ کي اهو اشارو ڏيئي سگهن ته شاديءَ کان پوءِ اهڙي ئي قسم جون چوريون ٿينديون، ان ڪري هوشيار رهجان.... ساليون بوٽ لڪائي اهو به پيغام ڏيڻ چاهينديون آهن ته اهو عظيم بوٽ هوڻ ئي اڳيان هلي سندن پيٽ کي ئي ڪم اچڻو آهي... جيئن هڪڙي همراهه جون ساليون جوتو ڪٽي ويون ته هن به ڪلندي چيو "پلي ڪٽي وڃو.... منهنجو به اهو لنڊا بازار مان

ورتل آهي...!"

بوٽ ۽ جوراب جنم جنم جا ساٿي آهن... جوراب نہ هجن ها تہ بوٽ پائڻ وارا وري جورابن جهڙي ڪا ٻي شيءِ ايجاد ڪري وٺن ها.... پوءِ انهن جو نالو بہ ساڳيو جوراب ئي رکن ها.... جورابن جي بغير بوٽ ائين آهي جيئن بوٽ جي بغير جوراب هوندا آهن.... جوراب نہ هجن ها تہ بوٽ پائڻ واري کي بغير جورابن جي بہ بوٽ پائڻو پوي ها ۽ جيڪڏهن بوٽ بہ نہ هجي ها تہ ماڻهو رڳو ننها جوراب پائي پيا هلن ها...!

جهيڙو انسان جي جبلت ۾ ايترو رهيو آهي جو اسان تہ هر ماڻهوءَ کي پاڻ سان گڏ هڪ هڪ جوتو ضرور ڏنو آهي... سنڌي ماڻهو تہ ايترا ذهين آهن جو جوتي مان ڪيترائي فائدا وٺندا آهن.... جوتي سان پکي اڏائيندا، جوتي سان ڪاڪروچ ماريندا.... جوتي سان پٽين ۾ ڪوڪا ڪوڙيندا.... جوتو لاهي ڪتي تي ألاريندا.... جوتو سونگهائي بيمارن جو علاج ڪندا... جُوتو ڪٽي ٻارن کي ڪُٽيندا....!

سُنو جوتو پائڻ بہ اڄڪلهہ اسٽيٽس ۾ شمار ٿيندو آهي.... ماڻهو نئون جوتو وٺندو آهي تہ ڦيريان ڪلاڪ تہ هر هر پيو ان کي ڏسندو تہ ڪيئن پيو لڳي... دوستن کي پيو ڏيکاريندو تہ "اسان کان پڇو تہ اهو اسان گهٽي ورتو آهي...!" هڪڙو ڪامريڊ دڪان تي چڙهيو چيائين "ڪو سامراجي جوتو ڏي!" پڇيائون "ڇو؟" تہ چيائين "پلي پيرن ۾ پيو هجي...!" هڪڙي اديبا دڪاندار کي چيو "هوءَ شوڪيس مان ڳاڙهي جُتي تہ ڪيجان.... جيڪا صفا مظلوم پئي لڳي....!" وري هڪڙي پوڙهي شاعر دڪاندار کي ويهہ کن جوتا ڏسڻ کان پوءِ ايڪيهين جوتي ۾ هٿ وجهندي چيو "هي جوتو مڙيئي سنو پيو لڳي... رڳو هن جو وزن صحيح ڪونهي!"

عورتون تہ جوتن جي دڪان تي چڙھنديون تہ پوءِ انھن کي لاھڻ لاءِ خدا جا واسطا ڏيڻا پوندا آھن. اڪثر بازارن ۾ اھڙا مرد بہ ڏسڻ ۾ ايندا جيڪي پارن کي قابو ڪيو بيٺا ھوندا ۽ سندن مائي پيئي جتيون پسند ڪندي... جيئن ھڪ مائيءَ دڪاندار کي چيو، ”ھُو.. دڪان جي ٻاھران جيڪو گنجو بہ ٻار قابو ڪريو بيٺو آھي اھو منھنجو گھر وارو آھي... مھرباني ڪري ٻڌايو تہ انھيءَ تي کھڙو نمبر بيھندو؟“ دڪاندار پڇيو ”کھڙو گنجو.... جيڪو گوڏ سان بيٺو آھي؟“ مائيءَ چيو ”نہ اھو تہ ڳنڍيرين وارو آھي.... او.... ھُو.... پري کان اچي وڳي وارو.... جنھن جي نوڙھہ اُس ۾ چمڪي رھي آھي!“ دڪاندار چيو ”ٺيڪ آھي توھان ھي ڊگھي کُڙيءَ وارو سينڊل ڪٽي وڃو. ھن کي زور سان اُچلي مٿيَ ۾ ھڻو... پوءِ اڪڙوٽ پيچڻ جو آواز نہ اچي تہ پئسا واپس!“ ائين ئي ھڪ ٻي عورت دڪاندار کي چيو ”پليز.... اھڙو ڪو جوتو ڏيکاريو جيڪو آھستي اچلي ھڻجي تہ بہ مٿو ڦاڙي ڇڏي!“ دڪاندار چيو ”مئڊم... اھو توھان جوتو پائڻ لاءِ پيا وٺو يا جوتيَ سان چور پڇائيندائو....؟“

بجيٽ جي تقرير

محبت ۽ وزارت ۾ سڀ ڪجهه جائز هوندو آهي، ڇو ته ٻئي ڪمَ ڪرڻ سان ماڻهو پاڻ سوچي نه سوچي.... ڏسڻ وارا ماڻهو سوچيندا آهن، ته همراهه خبر ناهي ڇا پيو ڪري! وزارت ۾ اهي ڪم نه ڪرڻا پوندا آهن، جن جي باري ۾ پهرين سوچبو آهي ۽ محبت ۾ وري اهي ئي ڪم ڪرڻا پوندا آهن، جن جي باري ۾ پهرين نه سوچبو آهي. خزاني وارو وزير ٿيڻ ۾ اهو فائدو آهي ته پوءِ توهان کي رياضيءَ جي ضرورت نٿي پوي. رڳو رياض جي ضرورت پوي ٿي... جيترو توهان رياض ڪندائو اوترو توهان جي وزارت گهٽو وقت هلندي!

ڏڪئي ۾ ڏکيو ڪم بجيٽ جي تقرير پڙهڻ ۽ سني ۾ سنو ڪم خزاني جو وزير ٿيڻ آهي، جيڪڏهن خزاني جو وزير آهي ته پوءِ ٺلهه ۽ پينگ جو وزير به هئڻ گهرجي. خزاني جو وزير ته انهن مٿان هوندو آهي جن وٽ خزانو آهي.... پر جن وٽ صفا غربت آهي. ايتري جو انهن وٽ غريب ٿيڻ جيترا پئسا به نه هوندا آهن، انهن جي مٿان به هڪڙو ”صفا ٻُڪ جو وزيرَ“ هئڻ گهرجي ۽ اهو به پنهنجي ڌار بجيٽ پيش ڪري ته ”هن سال اسان اڻ ڳڻپ جيترن غريبن مان ڪجهه ٻيا اڻ ڳڻپ جيترا غريب ماريا... جيڪي اڳئين سال جي پيٽ ۾ وڌيڪ آهن. هتي GDP بدران GGP يعني ”غريب جو پئسو“ استعمال ٿئي ۽ ٻڌايو وڃي ته هن سال اسان 80 سيڪڙو GGP ڪاڏو.... ڪٽڪ کي اسان ٻيهڻ ڪونه ڏنو. ان ڪري ڪٽڪ جي چرپرَ سنڌ کان افغانستان ايتري رهي جو هر سئو ڪٽڪ جي ٻورين تي اسان ڏهه پناڻ ڪمايا. هونءَ به اسان جي درآمدي ڊيوٽي ايتري آهي، جو خود اسان کي پنهنجي ڊيوٽيءَ تان موڪل وٺڻي پوي ٿي. تقرير ۾ پينگ جو وزير اهو به ٻڌائي ته ”پيارا غريبو!....

هن سال اسان ازبڪستان ۽ تاجڪستان مان اهڙيون نيون نيون ڪنواريون درآمد ڪيون، جن تي ديوٽي معاف هئي.... بس انهن کي رڳو ٿوري آفيسرن جي ديوٽي ڏيڻي پئي!“

وزيرن ۾ مون کي خزاني وارو وزير وڻندو آهي، جو ته ان جو نالو شروع ئي خزاني کان ٿو ٿئي.... پلي سرتاج عزيز وينو هجي، ته به ان جي گنج کي ڏسي ائين پيو لڳندو ته حڪومت وٽ گنج آهن. بجيٽ رڳو انهن کي سمجهه ۾ ايندي آهي، جن جو پنهنجو حساب ڪتاب صحيح نه هوندو آهي. ڪتاب پڙهڻ لاءِ توهان جي دماغ جو صحيح هئڻ ضروري ناهي. پر حساب پڙهڻ مهل دماغ صحيح هجي نه ته ماڻهو چوندا ته هن کي حساب آهي... اسين ته بجيٽ کي صرف ان مهل سمجهي سگهندا آهيون، جنهن مهل بجيٽ جي تقرير ختم ٿيندي آهي!

ننڍڙا هوندا هئاسين ته بجيٽ جي تقرير ٻڌڻ مهل سڀ پوڙها پڪا ٽي ويءَ تي ائين وڃي ويهندا هئا، جيئن خيرات جي ديڳ اڳيان فقير ويهي رهندا آهن. اسان جو هڪڙو چاچو، ته بجيٽ جي تقرير ائين ماٺ ڪري ٻڌندو هو ڄڻ واعظ پيو ٻڌي..... ۽ وري طرفداري ان جي ائين ڪندو ڄڻ ايندڙ سال اهڙي تقرير ڪيس ٻڌائڻي هجي. اسان ننڍپڻ ۾ ائين سمجهندا هئاسين ته اهو سامهون ٽي ويءَ ۾ گنجو همراهه اکين تي چشمو لڳائي ڪا مزيدار ڪهاڻي ٻڌائي رهيو آهي ۽ پوءِ اسين به ٻڌندا هئاسين. پر سمجهندا ڪونه هئاسين... جيتوڻيڪ هاڻي وڏا ٿي ويا آهيون، اڄ به ٻڌندا آهيون ۽ اڄ به ڪونه سمجهندا آهيون... اسان جو هڪڙو دوست به بجيٽ جي تقرير ٻڌڻ مهل اهڙي سيريس شڪل ناهيندو آهي، ڄڻ غور سان تقرير ٻڌڻ واري کي سائيڪل انعام ۾ ملندي.

خزاني جا وزير ٻن قسمن جا هوندا آهن، هڪڙا اهي جيڪي توهان کي سنا نه لڳن ۽ ٻيا اهي جن کي توهان ڏسڻ پسند نه ڪريو. سنو خزاني جو وزير اهو آهي جنهن کي ڪجهه خرچ نه

ڪرڻو هجي ته به .پنج دفعا سوچي.... سرتاج عزيز ڪي ته ڏسي ڪيترن ماڻهن کي هن جي وزير هئڻ جو شڪ ٿيندو هو. هن کي مرد سرتاج چوندا هئا ۽ عورتون عزيز چوَندِيون هيون... هن جو سچو نالو وڻڻ سان گهٽِن جي گهرن ۾ جهيڙو ٿيو. جن ماڻهن کي پيپتو وٽندو آهي انهن کي سرتاج عزيز جو مٿو ان ڪري به متاثر ڪندو آهي جو هن جي مٿي ۾ لک ڪوششن جي باوجود به ڪا جوءِ داخل ٿي نه سگهندي هئي. چو ته هن جو مٿو خزاني وانگر ايترو ته لسو هو جو رڳو وڃڻ جو رستو هو ۽ اچڻ جو رستو نه هو. مون کي ته سرتاج عزيز وڏو ذهين لڳندو هو، چو ته هن جو مٿو ايترو ته شفاف هو جو هو جيڪي سوچيندو هو اهو صاف ڏسڻ ۾ ايندو هو!

خزاني جو وزير ٿيڻ ڏکيو ڪم آهي، چو ته جيڪڏهن ماڻهو پڇندا ته خزانو ڪٿي آهي ته توهان ڇا جواب ڏيندائو.... جيئن هڪ ڀار پنهنجي پيءُ کان پڇيو ته "بابا..... صرف هيءُ خزاني جو وزير ڇو آهي؟ ڇا، ٻين وزيرن وٽ خزانو ناهي؟ هونئن به خزانو اهڙي شيءِ آهي، جو انهيءَ جو هڪ وزير ڪونه ٿو نهي. انهيءَ جا گهٽ ۾ گهٽ ڇهه وزير هجن. هيءَ واحد منسٽري آهي، جيڪا عوام لاءِ مسٽري هوندي آهي." "The only ministry which belongs to mystery" جڏهن اسيمبليءَ ۾ خزاني جو وزير بجيٽ پيش ڪندو آهي ته گوڙ ايڏو ٿيندو آهي، جڻ وينل تقرير پيا ٻڌائين ۽ جيڪو بينو آهي اهو ٻڌي پيو. جيئن اسان جي هڪ دوست چيو ته "تعليم جو وزير نه هئڻ گهرجي!" پڇيوسين "ڇو؟" ته چيائين "علم هڪ دولت آهي. ۽ دولت معنيٰ خزانو.... ان ڪري تعليم به خزاني واري وزارت ۾ هئڻ گهرجي!"

بجيٽ جي تقرير ٻڌڻ به هڪ فن آهي.... ايترو جو جيڪڏهن ڪنهن مڪمل تقرير ٻڌي ۽ اونهارو آهي ته يڪدم ان کي ٿڌو پاڻي پيئارجي.... جيئن هڪڙي همراهه چيو "بجيٽ جي تقرير ٻڌڻ لاءِ

همت ڪپي!“ ته ٻئي چيو ”نه.... بجيٽ جي تقرير ٻڌڻ لاءِ ٽي وي ڪپي!“ ائين ئي هڪ شادي شده کان ڪنهن پڇيو ”چا.... تو رات بجيٽ جي تقرير ٻڌي؟“ ته ان چيو ”ها.... تقرير ته مون ٻڌي.... پر منهنجي زال جو نالو بجيٽ ڪونهي!“

اسان جي خيال ۾ ته خزاني واري وزارت شادي شده عورت کان وڌيڪ بهتر ٻيو ڪير به نٿو هلائي سگهي.... جو ان کي ئي خبر هوندي آهي ته ڪيسي ۾ ڪاغذن جي وچ مان پئسا ڪيئن ڪڍجن.... يا وهاڻي هيٺان رکيل ٻٽونءَ کي ڪيئن پاسو ڏجي..... عورت مرد کان وڌيڪ ذهين هوندي آهي، ايتري جو مرد جي پيٽ مان نڪرڻ بدران پاسراٽيءَ مان نڪتي.... اسان ته تاريخ ۾ تاريخ جي گائيڊن ۾ عورت جي پنيان سلطنتون ڊهندي ڏٺيون آهن. اسان ته ان ڳالهه جا قائل آهيون ته اسيمبليءَ ۾ عورتن ۽ مردن جون سيٽون ففٽي ففٽي هجن.... ان سان ٻيو ڪجهه ٿئي نه ٿئي اسان جا مرد ميمبر گڏجاڻيءَ ۾ روز ايندا... سڀ چئنل پاڻ ۾ مليل هوندا، ته ترقي ٿيندي، جيئن هڪڙو همراهه بجيٽ جي تقرير ٽي ويءَ تي ٻڌي رهيو هو ۽ بار بار ريموٽ ڪنٽرول سان چئنل ڦيرائي رهيو هو ته ٻئي هنڌ چا پيو هلي؟ اوچتو بجيٽ جي تقرير کان چئنل ملائڻ شروع ڪيائين ته سڀ چئنل ڪجهه هن طرح ملي ويا: ”اسان ڪٽڪ جو اگهه.... ڪائي چڙيو.... ۽ مٿان گلوڪوز پيئو.... ڏاڍي ٿي!“

بيروزگاري هڪ نعمت

بيروزگاريءَ تي ايترن ماڻهن لکيو آهي جو هاڻي باقي آئون وجي بچيو آهيان.... ۽ منهنجي خيال ۾ بيروزگاري هڪ نعمت آهي.... توهان ڏسو.... هي روزگار ۾ قاتل ماڻهو ويچارا صبح جو آفيس وڃي رات جو ٿڪل ٽٽل گهر ائين پيا موٽندا آهن جو خود کين به خبر نه هوندي آهي ته اسين ڇو پيا موٽون.... آفيس ويندا ته صاحب جو مُنهن ڏسيو پيا جَلندا ۽ گهَر ايندا ته زال هنن جو مُنهن ڏسي پئي جلندي.... ان جي مقابلي ۾ بيروزگار بادشاهه هوندا آهن... رات جو ايترو دير سان سمهندا جو صبح ٿيڻ تي هوندو ۽ صبح جو ان مهل اٿندا، جنهن مهل رات ٿيڻ واري هوندي....!

اڪثر بيروزگارن جي ته مائٽ شادي به ڪو نه ڪرائيندا آهن، جنهن ڪري زال جي چند ڏينهن جي چانڊوڪيءَ ڪانپوءِ ايندڙ باقي قيامت جي سيني راتين کان بچيل رهندا آهن.... بي روزگار جي پنيان رشتيدارن جي گُڙ گُڙ به نه هوندي آهي ته پڇڻ به ڪو نه آيو... يا پير ڏيڻ به ڪو نه پهتو.... جنهن ڪري ميارن جي مچ مان به بچيل هوندو... نقصان رڳو اهو آهي ته.... وقت آهستي ٿو هلي ۽ پئسو تيزيءَ سان.... جتي عشق ڪبو اتان رڳو جوتا ملندا... ۽ ايترا جوتا ملندا جو نيٺ بيروزگار کي جوتن جو پنهنجو دڪان کولڻو پوندو... ائين روزگار سان لڳي ويندو....!

اسان جي خيال ۾ نوڪري اها سٺي جنهن ۾ ڪم نه ڪرڻو پوي.... جيئن هڪ ڇوڪريءَ هڪ بيروزگار سان شادي ڪئي، ڪجهه مهينن ڪانپوءِ سهيلين پڇيس ته، ”تنهنجو گهر وارو ڇا ڪندو آهي؟ فخر سان چيائين، ”جيسين هن کي سروس ملي تيسين هي منهنجي سروس ڪندو آهي....!“ سهيلين

پڇيو، ”ڪهڙي سروس؟“ تہ چيائين، ”اسان باورچيءَ کي بہ جواب ڏيئي ڇڏيو آهي، ڇو تہ منهنجو مڙس مرغي اهڙي سٺي ٺاهيندو آهي، ڄڻ سڄي زندگي مرغين جي پنيان هليو هجي.... ۽ برياني تہ اهڙي انداز ۾ ٺاهيندو آهي جيئن آئون هن کي بيوقوف ٺاهيندي آهيان... اسان جي واشينگ مشين تہ هاڻي سوال ئي پيدا نٿو ٿئي تہ خراب ٿئي ڇو تہ اها اسين استعمال ئي ڪونہ ڪريون.... هاڻي توهان پڇنديون تہ ڪپڙا ڪير ڌوئيندو آهي تہ اهو ڪم بہ منهنجو بي روزگار مڙس ئي سرانجام ڏيندو آهي.... منهنجو مڙس واشنگ مشين کان بہ تيز آهي، واشنگ مشين بجليءَ جي زور تي ڪپڙا ڌوئيندي ۽ منهنجو مڙس هٿن جي زور تي ڌوئيندو آهي... ائين اسان جي بجليءَ جو بل بہ گهٽ ٿو اچي....! سهيلين پڇيس، ”چا.... تون صفائي ڪانہ ڪرين؟“ چيائين، ”آئون رڳو پنهنجي مڙس جي کيسي جي صفائي ڪندي آهيان.... جنهن جو کيسو بہ سدائين سندس دماغ وانگر خالي هوندو آهي...!“

اسان جي ماڻهن کي پيٽ ان ڪري مليو آهي تہ جيڪڏهن پَريل هجي تہ بہ ڪائي سڄهجي... انڪري هر ماڻهو سرڪاري نوڪريءَ کي پسند ڪندو آهي.... ڇو تہ ان ۾ نوڪريءَ جي آرڊر سان گڏ هڪ پيٽ بہ فريءَ ۾ ملندو آهي، جيڪو جيترو بہ پربو آهي، اوترو خالي رهندو آهي... جيئن هڪ نوڪري ڏيارڻ واري بروڪر کان پڇيوسين، ”توهان پهرئين ڇا ڪندا هئا؟“ چيائين، ”آئون پهرئين بيروزگار هوس.... پوءِ ماڻهن کي بئنڪ ۾ نوڪريون وٺي ڏيڻ جا آسرا ڏيئي پنهنجو بئنڪ بيلنس ٺاهي ويس!“ پڇيوسين، ”ڪهڙيون نوڪريون وٺي ڏيندو آهين؟“ چيائين، ”ماستري ڪپي تہ ايترا نوٽ ڏيو، جيڪي اسان ڳڻيون تہ ڳڻيندي ائين منجهي پئون جيئن ننڍپڻ ۾ ماستر اڳيان حسابن ۾ مُنجهي پوندا هئاسين.... ڊاڪٽري ڪپي تہ ايترا نوٽ ڏيو جو اسين ڳڻي ڳڻي بيهوش ٿي وڃون ۽ پوءِ جڏهن

اسپتال پهچون ته اتي ڊيوٽيءَ تي هڪڙو به ڊاڪٽر نه هجي.... انجنيئري ڪپي ته هڪڙا ته اسان کي نوٽ ڏيو ۽ پيو وري انهن جيترا پيا به ڏيو جيڪي اسين ڪميشن ۾ ڏيئي سگهون!“ پڇيوسين، ”ڪميشن مان توهان جي ڇا مراد آهي؟“ چيائين، ”ڪميشن مان مراد آهي، ڪميشن ڏيئي ڪميشن پاس ڪرڻ...!

ڪجهه ڏينهن اڳ آئون هڪ اهڙي شخصيت سان مليس، جنهن زندگيءَ ۾ ايترا ته انٽرويو ڏنا آهن جو ماڻهن هن جو نالو ئي رکيو آهي ”انٽرويو بابا“. نوجوان ته هاڻي هن کان فالون ڪڍائڻ لاءِ ايندا آهن.... ”انٽرويو بابا.... ڇا اسان کي نوڪري ملندي؟“ انٽرويو ڏيئي ڏيئي هن جا وارَ اڇا، ڏند پيلا ۽ ايمان ڪارو ٿي ويو اٿس. هاڻي ته رستن تي ماڻهن کي بيهاري بيهاري پڇندو آهي ته، ”دنيا جو سڀ کان پهريون انٽرويو ڪنهن ڏنو.... پهريون بيروزگار ڪير هو؟.... پهرئين ڪرپشن ڪنهن ڪئي؟.... ۽ پهرئين سفارش تي نوڪري ڪهڙي شخص کي ملي...؟

بيروزگاريءَ ۾ هن کي ايترو تجربو ٿي ويو آهي جو ننڊ ۾ سُتل ماڻهوءَ جو بوٽ به ڏسي ٻڌائي ويندو ته اهو ڪيترن سالن کان ڌڪا پيو کائي... بازار مان فروٽ وٺندو ته دوڪاندار کان به پڇندو، ”ڪيلو ڪنهن دريافت ڪيو؟“ هڪڙي ڀئي فروٽ واري کان پڇيائين، ”دنيا ۾ ڪيلي جي کل تان سڀ کان پهرئين ڪير ڪريو هو؟“ هڪ دفعي درزيءَ کان ڪپڙا سبايائين ته ان کان به پڇيائين، ”قميص سڀ کان پهرئين ڪنهن پاتي؟“ ۽ درزيءَ به يڪدم چيس، ”پائڻ جي ته خبر ناهي.... پر قميص سڀ کان پهرئين مون لاتي... ڇو ته گرمي ايتري هئي جو قميص نه لاهيان ها ته منهنجي پگهر جي ڪري پيا بيهوش ٿي وڃن ها....!“

انٽرويو بابا کان پڇيم، ”ڇا پڙهيل آهين؟“ ته چيائين، ”ايترو پڙهيو اٿم جو هاڻي ته ياد به ڪونهي ته ڇا پڙهيو

اٿم... هاٿي رڳو ماڻهن تي پڙهي ڦوڪيندو آهيان!“ چيائين، ”آئون جنهن محل ڄمي رهيو هوس ان ڏينهن خود منهنجي بابي جي به واهِ واهِ هئي.... ان کان پوءِ ته جنهن به منهنجو مُنهن تي ڏٺو، انهيءَ جي وات مان Why why تي نڪتو... ڪجهه مائٽن ته منهنجي منهن تي هٿ ڦيري اهو به چيو هو ته who is who...! ڇڙ آئون انسان جو ٻچو نه پر ڪتاب جو ايڊيشن هجان...! پڇيوسين، ”توهان ڪيترا انٽرويو ڏنا آهن؟“ چيائين، ”انٽرويو ايترا ڏنا اٿم جو ايترا ته ملڪ ۾ ڊپارٽمينٽ به ڪونه هوندا.... آخر ۾ اسيمبليءَ جي زناني سيٽن تي به فارم ڀريم.... پر مون کي جن ٽڪيٽ ڏني... اها ٽڪيٽ جڏهن مون گهر اچي ڏٺي ته اها سئنيما جي ٽڪيٽ هئي!“

انٽرويو بابا جڏهن اڃا بيروزگاريءَ جي دنيا ۾ نئون هو ۽ جتي پهرئين دفعي اپلاءِ ڪيائين انهن چيس، ”لکت ۾ ٽيسٽ ٿيندي....“ هن سوچيو ته.... اها ٽيسٽ خبر ناهي ڪهڙي ليباريٽريءَ مان ٿيندي... ۽ رت ڪيئندا ۽ الائي ڇا ڪندا.... سو انهيءَ ٽيسٽ تي ويو ئي ڪونه... ان کان پوءِ ٻيون نمبر ٽيسٽ تي ويو ته اها اڌ ۾ ڇڏي ڀڄي آيو... جنهن لاءِ چيائين، ته ”ٽيسٽ ايتري وڏي هئي جهڙي ٽيسٽ ميچ پئي هلي!“ ڪير جيڪڏهن پڇندس ته، ”توهان کي آخر نوڪري ڇو ڪانه ٿي ملي؟“ ته متو ڪنهي چوندو ”آئون... ڇا آهي ته سمهندو گهڻو آهيان... انڪري اڪثر مون کان انٽرويو مِس ٿي ويندا آهن ۽ نوڪريون مِسز تي وينديون آهن...!“

انٽرويو بابا فوٽو اسٽيٽ جي دنيا ۾ هڪ ريڪارڊ ناهيو... هن نوڪرين لاءِ پنهنجا سرٽيفڪيٽ ايترا ته فوٽو اسٽيٽ ڪرايا جو جنهن جو فوٽو اسٽيٽ جو دڪان هو انهيءَ جو جهڙو روزگار کُلي ويو.... ۽ هي وري به بيروزگار ئي رهيو. پڇيوسين، ”توهان ۾ اهليت ڪهڙي آهي؟“ ته چيائين، ”مون مئٽرڪ ڪئي ته ڪاپي آئون پاڻ ڪندو هوس... انٽر ڪيم ته ڪاپي مون کي ڪرائي ويئي... بي اي ۾ صبح جو گائيڊون وٺي پوءِ پيپر ڪندا هئاسين... ايم اي ۾ اسان پيپر واري

ڏينهن دڪاندار کان پڇندا هئاسين ته اڄ کهڙو پيپر آهي... ۽ جيڪو پيپر آهي ان جي گائيڊ ڏي... اها اهليت ناهي ته بيو ڇا آهي!"

انٽرويو بابا ٻڌايو ته، "مون پنهنجي زندگيءَ ۾ ايترا ته انٽرويو ڏنا آهن جو سوچيم ته انهن انٽرويوز جو ڪتاب ڇپرايان.... متان ائين روزگار سان لڳي وڃان.... پر ڪجهه ڪونه ٿيو.... پوءِ مون سوچيو ته سنڌين وٽ سائنسدان بلڪل ڪونه آهن... انڪري مون ماچيس جي تيلين مان ائٽم بم ٺاهيو، پر اهو به ڪنهن ڪونه خريد ڪيو.... چيائون، "اسان رڳو ڳالهين جا ائٽم بم پسند ڪندا آهيون!" پوءِ وري مون ڪوئيلن جي بوريءَ مان ريل گاڏي ٺاهڻ جي ڪوشش ڪئي... پر ريل جا پٽا پاڻ وٽ هاڻي ايترا پراڻا ٿي ويا آهن جو انهن جي مٿان ريل هڪ دفعو هلي ويئي ته پوءِ ريل بيهارڻ لاءِ وري خدا کي سَتائڻو پوندو آهي... انڪري آئون سائنسدان به نه ٿي سگهيس!"

چيائين، "مون ايترا انٽرويو ڏنا آهن جو ڪٽان رشتو گهرڻ ويندو آهيان ته به ڏکيا ڏکيا سوال ياد ڪري ويندو آهيان.... جيئن منهنجي ٿيندڙ سهري مون کان پڇيو، "رشوت جا گهڻا قسم آهن؟" ته آئون نه ٻڌائي سگهيس، ڇو ته مون ڪڏهن سرڪاري نوڪري ڪئي هجي ته ٻڌايان.... نتيجي ۾ هنن اهو ڇئي رشتي ڏيڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو ته.... جنهن ماڻهوءَ کي رشوت جي خبر ناهي... اهو اسان جي ڌيءَ کي ڪيئن خوش رکندو... انهيءَ نوڪريءَ جي آسري ۾ مُونا ڇڏي ويئي، مِينا ڇڏي ويئي ۽ مُني ڇڏي ويئي.... هاڻي ته آئون ڪٽان رشتو گهرڻ ٿو وڃان ته ڪا بيواهه به نٿي ملي....!

پاپ ميوزڪ

هڪڙي اجا نہ ڇپيل ڊڪشنريءَ ۾ لکيل آهي تہ پاپ ميوزڪ ان ميوزڪ جو نالو آهي، جنهن ۾ توهان ڏسو تہ توهان جي سامهون ڪو پاپ ٿي رهيو آهي ۽ توهان پوءِ بہ ڪجهہ نہ پيا ڪري سگهو... تہ اهڙي ميوزڪ کي پاپ ميوزڪ چئبو آهي.... جيئن جمهوريت ۾ هر ماڻهوءَ کي ڪنهن جو بہ پتڪو لاهڻ جو حق حاصل هوندو آهي. ائين ئي هن ميوزڪ ۾ بہ گلوڪار اسٽيج تي اهڙيون اهڙيون حرڪتون ڪندي ڏسڻ ۾ ايندو، جو توهان سوچيندئو تہ ”پائو شايد ڪنهن تندُور مان تازو نڪتو آهي!“ جيئن هڪڙي گلوڪار کي چيم تہ، ”تو هينئر ڳاني ۾ جَمپ ڏاڍا سنا پئي پاتا؟“ تہ چيائين ”جَمپن کي هڻ گولي، پهرئين مون کي اهو ٻڌايو تہ منهنجي قميص اندر ڇڇي ڪنهن اڇلي هئي....؟“

پاپ ميوزڪ اسان وٽ ايتري مقبول آهي، جو جن ڪڏهن پاپ نہ ڪيو آهي، انهن کي بہ وڻندي آهي... ان ڪيفيت ۾ همراهہ حرڪتون اهڙيون پيو ڪندو، جو خود کيس بہ خبر نہ پئي پوندي تہ اهي عادتون هن ۾ ڪٿان آيون آهن... هڪ گلوڪار کان پڇيوسين، ”پاپ ميوزڪ ڪٿان آئي؟“ چيائين ”اسان جي گروءَ کي ڏاڻن ۾ ڪيڙو لڳل هو... هڪ دفعي ڳائيندي هن جي ڏاڻ ۾ اچي سور پيو... پوءِ هو ايڏو تہ اڇليو ۽ ٽپو جو مُريدن ان انداز کي پاپ ميوزڪ جو نالو ڏنو... ڪجهہ ٻين تاريخي ماهرن جو اهو چوڻ آهي تہ پاپ ميوزڪ سَرڪاري اسپتالن جي دريافت آهي... جتي سڀ ڪان وڏيڪ پاپ ٿين ٿا... جيئن هڪ ڊاڪٽر مريض جي ساڄي اک جي آپريشن ڪرڻ بدران کاٻي اک جي آپريشن ڪري ويو! مريض چيس، ”سائين... هي ڇا ڪيوَ؟“ تہ ڊاڪٽر يڪدم پنهنجو پاڻ بچائيندي چيو، ”ها... اها اک نيڪ ڪرڻ بہ ضروري هئي، ڇو تہ ان

سان وري تون عورتن تي ميري اک رکندو هئين...!“

مڇرن جيءَ موسم پاپ گلوڪارن جي پسند جي موسم هوندي آهي... چو ته ڳائڻ مهل هي ٻڌندڙن کان ايتريون ته تاڙيون وڄرائيندا آهن، جو سڄي هال جا مڇر مري ويندا آهن.... جيڪي چالاڪ مڇر تاڙين جي وچ ۾ اچڻ کان پوءِ به بچي ويندا آهن:.. ايتريون تاڙيون ٻڌي انهن جي ڪنن ۾ به تاڙيون پئجي وينديون آهن... هونئن مڇر مارائڻ جو اهو طريقو صحيح ڪونهي، چو ته پاپ گلوڪار جا به ڪي گانا ٻڌڻ کان پوءِ مڇر هونئن ئي ڦٿڪڻ لڳندا آهن:..!

حقيقت ۾ دنيا ۾ ساز ايترا آهن، جو ايترا آواز ڪونه آهن. جيترا ساز آهن... آواز ته رڳو ٻن قسمن جا هوندا آهن.... هڪڙو مرد جو، ۽ ٻيو عورت جو... پر سازن ڪي اسين انڪري بيان نٿا ڪري سگهون، چو ته رڳو هڪ شادي شده گهر مان ئي توهان کي ايترن سازن جي ميوزڪ ٻڌڻ ۾ ايندي، جو توهان سوچيندئو ته اندر ڪو ميوزڪ ڪانسرٽ پيو ٿئي.... جيئن ديڳڙن، تانون ۽ چمچن اچلڻ جا ساز ته جنهن گهر مان ٻڌڻ ۾ نه اچن ته سمجهو اتي سڀ ڪنوارا رهندا آهن.. يا ته اهو توهان تي فرض آهي ته توهان اهڙي دروازي تي گهنٽي وڄائي وڃي پڇو ته، ”پائو خير ته آهي ڪافي ڏينهن ٿيا آهن وڙهيا ڪونه آهيو...؟“

جيئن هڪ پاپ گلوڪارا کان پڇيو ويو ته، ”توهان کي ڪهڙي عمر ۾ خبر پئي ته توهان جو آواز هاٿي ڳائڻ جهڙو آهي؟“ ته چيائين، ”14 سالن جي ٿيس ته مون کي خبر پئي ته گهنٽيءَ مان لنگهندي جيڪي آواز ٿين ٿا.... اهي دراصل منهنجي پنيان آهن.... هڪڙي دفعي پنيان آواز ٿيو ته مون ڪنڌ ورائي چيو لعنت هجئي مئا... اڄ هيڏانهن ته خبر وٺانءِ...! ان ڏينهن کانپوءِ منهنجي آواز ۾ اهڙو ترنم اچي ويو جو آئون لنگهندي هئس ته سڄي گهٽي خالي هوندي هئي...!“

اسان جي خيال ۾ ڪامياب پاپ ميوزڪ اها آهي، جنهن کي ٻڌڻ سان ئي ائين لڳي ڄڻ پنج ڇٽا ملي ڪنهن ڪمزور کي ماري رهيا هجن... جيئن هڪ پاپ گلوڪارا آهي، ان جا گانا ٻڌڻ ڪانپوءِ توهان جي دل به چوندي ته اڄ ڪو پاپ ضرور ڪجي.... هيءَ جيڪا شاعري ڳائيندي آهي، اها توهان نه ٻڌو ته به توهان جو ڪنڌ پيو جهومندو ۽ گانو پورو ڪري ويندي هلي ته به توهان جو ڪنڌ هيڏانهن هوڏانهن ائين پيو لڏندو، ڄڻ توهان اوڊر وٺي واپس ڪرڻ کان انڪار ڪري رهيا هجو....

ايتري ته پلي گلوڪارا آهي، جو هن کي توهان بنا ٻڌڻ جي به ڪلاڪن جا ڪلاڪ ويهي ڏسي سگهو ٿا.... خود هن جي ناني به راڳ جي م جي به ماءُ هئي... هوءَ راڳ ڇيڙيندي هئي ته جهڙو سڄي شهر کي ڇيڙيندي هئي... بلڪل راڳ جي راڻي هئي... رڳو اک کان ڪاڻي هئي ۽ ڪلام ڳائي بس ڪندي هئي ته به ماڻهو وينا هوندا هئا.... پوءِ جڏهن انهن ماڻهن کي ٻڌايو ويندو هو ته هن اها اک توهان کي نه پڳي آهي، پر اها ته هن جي جائي جم کان پڳل آهي... ته گهڻن مرڳو اهو چيو ته ”اها ڳالهه اسان کي پهرئين ڇو نه ٻڌائي ويئي... خبر ناهي انهيءَ ڪاڻي اک جي آسري ۾ اسان ڪيترا سال انڌا بڻيل رهياسين...!“

هڪ ٻئي مشهور پاپ سنگر کان پڇيوسين ته، ”توهان ميوزڪ طرف ڪيئن آيا؟“ ته چيائين، ”مون کي ڇهه ننڍڙا ٻار آهن، اهي آئون جڏهن سمهاريندو هوس ته انهن ٻارن کي لوليون ڏيئي ڏيئي آئون خود سمهي رهندو هوس، پر ٻار پيا جاڳندا هئا.... ائين ٻارن کي لوليون ڏيئي ڏيئي آئون موسيقيءَ جون ٻوليون سمجهي ويس...!“ وري چيائين ”مون ڳائڻ شروع ڪيو ته گهر وارا اهڙا خوش ٿيا، ڄڻ اهي روزگار سان لڳي ويا هجن....!“

اسان هڪ نوجوان گلوڪارا کان پڇيو ته، ”توهان کي ڳائيندي گهڻا سال ٿيا آهن؟“ ته چيائين، ”آئون تڏهن کان پئي ڳايان

چڏهن مون اجا ٻنهائڻ بہ ع نہ ڪيو ! “ چيائين، ”مون اميءَ کي چيو تہ.... آئون وڏي ٿي گلوڪارا ٿينديس...“ اميءَ چيو، ”ڏيءَ .... جيڪڏهن وڏي ٿيندينءَ تہ پوءِ گلوڪارا نہ ٿي سگهندينءَ...!“ ماڻس کان وري پڇيوسين تہ، ”تون هاٿي - نتي ڳائين؟“ تہ ان وزي چيو، ”هن عمر ۾ هاٿي ساز جي نہ، پر ڪنهن دواساز جي ضرورت رهي ٿي... ڇو تہ طبيعت اڪثر ناساز رهي ٿي!“

اسين هڪ ٻئي پاپ گلوڪار کي سڃاڻون... هيءُ وري ٽريڪٽر جي آواز کان متاثر آهي، جنهن لاءِ سدائين چوندو تہ، ”هي اهو آواز آهي جيڪو ٻين سڀني آوازن کي ماٺ ڪرائي ڇڏيندو آهي!“ هن جي پاڙي ۾ جيڪي ماڻهو رهندا آهن، اهي رات جو جاڳندا آهن ۽ ڏينهن جو سمهندا آهن، ڇو تہ ڏينهن جو هي گهر ۾ نہ هوندو آهي.... پاڙي وارن هن جي خلاف پريس ڪانفرنس ڪئي. ان جي باري ۾ هي ٻڌائيندو آهي تہ، ”مون بہ پاڙي وارن کي چيو تہ... آئون بہ توهان کي جاڳائي جاڳائي نہ ماريان تہ منهنجو نالو بہ مائيڪل مفت خورو ناهي.... پوءِ راتين جو آئون اهڙا اهڙا گانا چوندو هوس جو اهڙا گانا مقام ۾ ڳائجن تہ مڙدا بہ اٿي چنبا هڻي چون تہ هيءَ ڪهڙي مشڪري آهي... اسين هتي سمهڻ آيا آهيون يا نچڻ آيا آهيون...!“

سنڌ جي هن پاپ گلوڪار مائيڪل مفت خوري کان پڇيوسين تہ، ”تنهنجي پسند جو ساز ڪهڙو آهي... گٽار، وائيلن يا پيانو؟“ تہ يڪدم چيائين، ”ڊيسڪ....!“ پڇيوسين، ”اهو ڪهڙو ساز آهي؟“ تہ چيائين، ”اها ڊيسڪ جيڪا اسيمبليءَ ۾ وڄندي آهي....!“ وري چيائين، ”اسان جي گهر ۾ تہ موسيقيءَ جو ايترو شور هوندو هو جو اسيمبليءَ جي بہ جاءِ ناهي.... ڇو تہ روزانو صبح کان وٺي بابو ڊيسڪون وڄائڻ جو رياض ڪندو هو... ان لاءِ بابو بازار مان هڪ اڌوراڻي ڊيسڪ بہ خريد ڪري آيو هو، ڇو تہ هن جي خيال ۾ اليڪشن ۾ چونڊجڻ کانپوءِ جيڪڏهن ڊيسڪ وڄائڻ

سِڪيل هوندي تہ ڪر ايندي!“

ماڻيڪل مفت خوري ڪان ڪنهن پڇيو، ”پلا ڳائڻ جا تمام گهڻا پئسا ڇو وٺندا آهيو؟“ تہ چيائين، ”نہ... آئون مفت ۾ بہ ڳائيندو آهيان!“ پڇيائون، ”ڪٿي؟“ تہ چيائين ”باٿ روم ۾...!“ جيئن هڪ پاپ گلوڪارا کان پڇيوسين. ”توهان جا مشهور پاپ گانا آهن، مون کي ڳاڙهو وڳو اڊارو ڏيو... مون زردو وڳو چورايو آ..... منهنجي دلبر جو آ بلُوَ وڳو... ايترا وڳا؟ ڇا توهان جو گهر ڪنهن درزيءَ جي پر ۾ آهي؟“ تہ چيائين، ”ادا.... توهان اڃا منهنجو هُو ڊسڪو گانو ڪونہ ٻڌو آهي؟“ پڇيوسين ”ڪهڙو؟“ تہ چيائين، ”منهنجو ڪارو وڳو ۽ منهنجو ڪارو مڙس.... ٻئي هڪجهڙا آهن!“

ڪجھ موالين جي باري ۾

سنڌ ۾ نشي جو استعمال ايترو ته ويو آهي، جو هر چوٿين ماڻهوءَ کان پڇبو ته ”ڇا تون نشو تو ڪرين؟“ ته باقي ٽن چڻن تي الزام هڻندي چوندو ته ”آئون نه.... پر اهي نشو تا ڪن!“ پنگ وري اهڙو نشو آهي، جو اگر چئن چڻن کي لئبارٽريءَ ۾ وٺي وڃي ٽيسٽ ڪرائبي ته ٻه باٿ روم جو بهانو ڪري ڀڄي ويندا. هڪڙو چوندو ”آئون ٻاهران ڳنڍيريون وٺيو ٿو اچان!“ ۽ باقي هڪڙو هٿ ٻڌي چوندو ته، ”توهان اهي ٽيسٽ جا پئسا مون کي ڏيئي ڇڏيو، ڇو ته اڄڪلھ پنگ ڏاڍي مهانگي آهي!“

سنڌ ۾ پنگ ايتري مقبول آهي جو پيار ۾ پنگ کي ٻه ”سنڌي پنگ“ چوندا آهن. سنڌ جي هڪ شهر کي ته پنگ ۾ ايترو بدنام ڪيو ويو، جو خود اتان جي ماڻهن نسوار ڏيڻ شروع ڪئي ته جيئن هنن تان پنگ جو الزام ختم ٿئي. سنڌي ماڻهو ته ننڍي ننڍي ڳالھ تي وڏا وڏا ٺهڪ ڏيڻ جا عادي آهن. ڪير ڪيلي جي کل تان ڪرندو ته اڌ اڌ ڪلاڪ پيا کلندا، ڇڻ بهترين کلڻ واري کي هڪ ڊزن ڪيلا انعام ڏنا ويندا. نسوار کي سنڌ ۾ ڪاميابي ٻه رڳو ان ڪري ڪانه ملي سگهي آهي، ڇو ته نسوار ڏيڻ وارو ٻيو سڀ ڪجھ ڪندو، پر ٺهڪ نه ڏيئي سگهندو ۽ اگر ٺهڪ ڏنائين ته پوءِ سامهونءَ واري جو مُنهن سائو هوندو. اسان پٺاڻن کي ڪڏهن ٻه ٺهڪ ڏيندي ناهي ڏٺو، ڇو ته پٺاڻ کي خبر هوندي آهي ته اگر مون ٺهڪ ڏنو ته ڏھ روپيا نسوار جا هليا! جيئن هڪ سنڌيءَ پٺاڻ کي هڪڙو لطيفو ٽي دفعا ٻڌايو ته ٻه پٺاڻ ڪونه کليو. سنڌيءَ پڇيو:”لالا.... کلين ڇو نٿو؟“ جواب مليس، ”لالا ڪو سنڌي نهين آتي!“ اهو ٻه شڪر جو نسوار جو رنگ سائو هوندو آهي ۽ جنهن مهل پٺاڻ وات کوليندو ته اندر جهڙو ڪچي ۾ برسينگ پوکيو پيو

هجي. نسوار جي دبليءَ تي آرسي به ان ڪري لڳل هوندي آهي ته جيئن ان ۾ ڏسي ٻڌائي سگهجي ته نسوار وات ۾ اندر وڃي ڇا ٿي ڪري؟ يا جنهن ۾ ڏسي ڪجهه پناڻ ڏند ڳڻيندا آهن، ته نسوار ڪائي ڪائي باقي گهٽا ڏند وڃي بچيا آهن!

موالي نشي جي معاملي ۾ سدائين هوش ۾ هوندا آهن. زال سان گڏ پيا ويندا ۽ رستي تي سگريٽ جو اڌڙ ڏسندا ته زال چڙي، سگريٽ ڪٽي وٺندا. ايترا چالاڪ جو زال کي چوندا، ته تون منهنجو نشو آهين، پر نشي کي ڪڏهن به نه چوندا ته تون منهنجي زال آهين! جيئن هڪڙي موالي ڀنگ جا فائدا ٻڌائيندي چيو، ”ڀنگ پيئڻ کان پوءِ چور منهنجي ويجهو نه ايندا آهن.“ ٻئي موالي چيس ”هائو... ڀنگ پيئڻ کان پوءِ چور خود به هڪ ٻئي جي ويجهو نه وڃي سگهندا آهن.“

هڪ اونڌي ۽ انڌي تحقيق مطابق هتي هر ٽئين گهر ۾ ڏنڊو ڪونڊو هوندو آهي. ٽئين گهر مان نه ملندو، ته چوٿين گهر وارا پاڻ ئي دانهن ڪري چوندا ته، ”توهان هيڏانهن ڏڪا نه کائو... هي ونو ڏنڊو ۽ ڪونڊو!“ ائين به ناهي ته سڀ ماڻهو نشو ڪندا آهن. نه، ڪجهه نشو وڪڻندا به آهن. اها ڳالهه سوچيندي به نشو چڙهيو وڃي ته جنهن ماڻهوءَ سڀ کان پهرين نشو دريافت ڪيو هو، ان جو نالو تاريخدانن کان اجا تائين دريافت ڇو نه ٿي سگهيو آهي!

ڪجهه ڏينهن اڳ منهنجي ملاقات ”آل پارٽي ٽاپ موالي ايسوسيئيشن“ جي صوبائي صدر محترم ”نابين نشائي“ سان ٿي، جيڪو بين الموالي ڪانفرنس لاءِ هتي اسلام آباد جي هڪ گٽر اڳيان نرو پيئڻ جي ڪري اونڌو ٿيو پيو هو. اسان هن کي وارن کان جهلي اٿاريو ته رڙ ڪندي چيائين ”چرس جي منصفاڻي ورڇ نه ٿي ته آئون آواز اٿاريندس!“ ته منهنجي ڪئميرامين چيس ”سائين! بن توهان ته اٿو، پوءِ آواز اٿارجو!“ اڪيون پوريندي اٿي ويٺو ۽ چيائين، ”وٺو انٽرويو، ڇو ته مون کي سترهين ”وهسڪي

ايوارڊ“ جي سلسلي ۾ مه‌الين جو موقف پيش ڪرڻ لاءِ پنڻ واري هوٽل تي پهچڻو آهي، جتي اسان جي گول مول ڪانفرنس ٿيندي، جنهن ۾ سڄي ملڪ کان آيل نياڳا موالي پنهنجي پنهنجي حڪمت بي عمليءَ جو مظاهرو ڪندا.“ مون هن کان جلد جلد انٽرويو ورتو، جيڪو ڪجهه هن طرح هو.

آئون: توهان سنڌ طرفان بين الموالي گول مول ڪانفرنس ۾ صوبي جي نمائندگي پيا ڪريو.... توهان جا مطالبا ڪهڙا آهن؟

نابين: پهرين ته اسان نشي جي هر سيڪٽر ۾ هڪ آزاد ۽ منصفاڻي ورهه جا حامي آهيون. هيروئن، چرس، آفيم، ڀنگ ۽ ٻين ديسي نشن جي باري ۾ اسان پنهنجي واضح پاليسي مرتب ڪئي آهي. آفيم تي ايتري پابندي ڪانهي، جيتري هيروئن تي آهي. اسين چاهيون ٿا ته هر هيروئن ڪي، چاهي اها ڪنهن مواليءَ سان گڏ هجي يا ڪنهن منسٽر سان گڏ هجي، پورا پورا جمهوري حق ڏنا وڃن. ان کان سواءِ ”وهسڪي ايوارڊ“ جي منصفاڻي ورهه مطابق گهڻو شيئر سنڌ جي موالين جو ٿئي ٿو. اسان ”سگريٽ چوڙ“ هڙتال جو سڏ ڏيئي، اهو به ماچيس مٿار مطالبو ڪيو هو ته اهو ايوارڊ اسان کي موالين جي آباديءَ جي بنياد تي نه، پر ڪلئي عام نشو وڪڻڻ جي بنياد تي ڏنو وڃي. ڇو ته هاڻي سڀ کان وڌيڪ نشو سنڌ ۾ ئي وڪرو ٿئي پيو!

آئون: چڱو... اسان کي ڪجهه پنهنجي زندگيءَ جي باري ۾ ٻڌايو؟

نابين: آئون موالي.... منهنجو پيءُ به موالي هو. منهنجو ڏاڏو پاڻ به موالين جو لشڪر پيدا ڪري هڪڙي ڏينهن چرس جا چاليهه سوٽا هڻي، ستو ته وري ڪونه اٿيو. اسين موالي ابن موالي آهيون.

آئون: توهان ڪهڙي نشي کي سڀ کان وڌيڪ اهميت ڏيندا آهيو؟

نابين: هر نشي جي پنهنجي لذت ۽ ذلت آهي... جتي ڀنگ هوندي اتي اسان جي پهتل ٽنگ هوندي. ڪوندو پيو هلندو جهڙو ڦٽين جو ڇُونڊو پيو هلندو... چرس، سيني جو ڪري ترس... شراب، اڄ ڪلهه ملي ٿو خرابُ، اهو وڏن موالين جو نشو آهي، ان ڪري اسان جا اڪثر موالي ڀائر سُلفيءَ کي پاسو ڏيندا آهن ۽ پوءِ اهو نعرو هڻندا آهن ته "ڀري پيءُ سلفي، نه ته زمانو ڪري ڇڏيندئي قلفي."

آئون: ڇا اهو صحيح آهي ته نشو معاشري کي خراب ڪري ٿو؟

نابين: بلڪل نه... اها اينٽي موالي لابيءَ جي پروپگينڊا آهي، نه ته هيروئن، جنهن کي آئون "هيروئن شيما" چوندو آهيان... ان جي هر ڦوڪ تي توهان بغير ٽڪيٽ جي ڪڪرن مٿان اڏامندا ويندا آهيو. اهو ئي سبب آهي جو سيني هوائي جهازن ۾ هيروئن کڻي وڃڻ تي پابندي آهي، ڇو ته اها آسمان جا سير ڪرائي ٿي.

آئون: توهان کي خبر آهي ته ملڪ ۾ چاليهه لک ماڻهو هيروئن پيئن ٿا؟

نابين: اهو ته پاڻ اسان جو ڪمال آهي ته هڪڙي هيروئن ۽ چاليهه لک موالي... آئون پاڻ جڏهن ننڍو هوندو هوس، ته پنهنجي کيسي ۾ ڇهن ڇهن هيروئنن جا فوٽو رکندو هوس... ۽ مون ۾ پاڻ تڏهن کان هيروئن جي عادت پيئي.

آئون: اسان ٻڌو آهي ته توهان ڪجهه سال نشو روڪڻ واري اداري ۾ به نوڪري ڪئي؟

نابين: جي ها.... پر پوءِ اها موالين جي احساسِ محرومي ختم ڪرڻ لاءِ ڇڏي ڏنم.... مون پنهنجي ان عرصي ۾ ايترا ته ڇاپا هنيا جو گهر ۾ ويندو هوس ته اتي به وڃي ڇاپو هڻندو هوس. انهن ڇاپن جي عادت مون کي نيٺ طلاق ڏياري.... هڪ دفعي مون هڪڙي ٽرڪ تي ڇاپو هنيو، ته ٽرڪ ۾ اندر هڪڙي سوزوڪي

هئي. سوزوڪيءَ ۾ اندر هڪ موٽر سائيڪل هئي. موٽر سائيڪل تي هڪڙو همراهه وينو هو. همراهه جي ڪيسن جي تلاشي ورتيسون تہ هڪ ڪيسي مان هڪ پڙون نڪتو ۽ پڙونءَ ۾ هڪڙي سوپاريءَ جي پڙي پيل هئي. پوءِ اسان ان همراهه کي غلط نموني ۾ سوپاري رکي، اسان کي ٽڪائي ٽڪائي بچڙو ڪرڻ جي الزام ۾ گرفتار ڪيو!

آئون: پوءِ توهان نشي جي طرف ڪيئن آيا؟

نابين: هڪڙي مواليءَ جي پاراتي مون کي نابين ڪري ڇڏيو. مون ان لاءِ هڪ فلم بہ لکي هئي: ”آخري چاپو“ مون کي ياد آهي تہ ان ڏينهن اسان هڪ جلوس ڪڍيو هو، جنهن ۾ بينر تي وڏن اکرن سان لکايو هوسين ”هيروئن هڪ لعنت آهي“. ان تان ريما ڪاوڙجي پئي... ۽ ايشوريا راءِ منهنجي خلاف پريس ڪانفرنس ڪئي.

آئون: پوءِ ڇا ٿيو؟

نابين: ڇا ٿيندو؟.... توهان کي خبر آهي تہ ايشوريا راءِ ۽ عوامي راءِ، ٻنهي ۾ وزن ناهي رهيو. اسان وٽ تہ عوامي راءِ جو ايترو بہ وزن ڪونهي، جيترو ايشوريا راءِ جو وزن آهي!

پروفيسز

پروفيسرن کان اسان کي اهائي شڪايت رهي آهي تہ اهي ڏسڻ ۾ سدائين پروفيسر ئي ا لڳندا آهن. پروفيسرن جا بي شمار قسم آهن. ايترا جو قسم ڪٿي ويندا ۽ پروفيسر بچي پوندا. سنڌ ۾ تہ ايترا پروفيسر آهن. جو توهان ماڻهو ڳڻيو تہ باقي جيڪي بچندا، اهي پروفيسر هوندا. جيئن هڪ اخباري سروي ڪيو ويو تہ سنڌ ۾ ڪيترا پروفيسر آهن.... پر اخبار وارا خود مُنجهي پيا. نيٺ هنن اهو ڪمينٽ لکيو تہ، "توهان سنڌ جي ڪنهن بہ هڙتال ۾ وڃي ماڻهو ڳڻيندئو تہ هر ٻن ماڻهن کان پوءِ هڪڙو سپلا جو ميمبر هوندو!"

اسان جي خيال ۾ سنڌ ۾ گهٽي کان گهٽو مظلوم طبقو بہ پروفيسر ئي آهي، جو تہ هيءَ واحد نوڪري آهي، جنهن ۾ ريٽائر ٿيڻ کان پوءِ ماڻهو پنهنجي گهر ۾ بہ ان ڊپ کان ڪونہ پيو ويندو متان ڪنهن ٻئي جي گهر نہ هليو وڃي!

پروفيسر کي ڪيئن سڃاڻجي؟.... اهو ماڻهو جيڪو توهان کي روز ملندو هجي ۽ ان کان پوءِ بہ هڪڙي ڏينهن توهان کان پڇي تہ، "ادا.... مون توهان کي ڪٿي ڏٺو آهي!" يا اهو ماڻهو جنهن هڪڙي ڏينهن گهٽيءَ ۾ بيٺل ٻار کي چيو تہ، "ڇا آهي جو اسان جي گهر تي گهنٽيون پيو هڻين؟" ۽ ٻار چيس، "بابا.... بيهو تہ آئون امان کي ٿو ٻڌايان!" تہ اهڙي قسم جي ٻن ٽنگن واري ماڻهوءَ کي توهان پروفيسر چوندئو تہ هو بلڪل بہ دل ۾ نہ ڪندو، ڇو تہ اهو ئي حقيقت ۾ پروفيسر هوندو.

آمريڪا ۾ پروفيسر اهو هوندو آهي، جنهن وٽ ڪار نہ هجي. جپان ۾ پروفيسر اهو هوندو آهي، جنهن وٽ گهر نہ هجي ۽ سنڌ ۾ پروفيسر اهو هوندو آهي، جنهن وٽ ڪجهہ بہ نہ هجي.... ان

جو مطلب اهو ته سڀ ڪجهه هئڻ جي باوجود به لڳندو جهڙو ڪجهه به نه اٿس. پنهنجي گاڏي هوندس پر چڙهندو وري به بس ۾. جيئن آئون هڪڙي پروفيسر کي سڃاڻان. اهو خود به پنهنجو پاڻ کي اڌورو اڌورو چوندو آهي. چوندو، "باٿ روم آهي ته دروازو ڪونهي. گاڏي آهي ته پيٽرول ڪونهي، ڪيسو آهي ته پئسو ڪونهي، وري زال آهي ته اسان ۾ حال ڪونهي!"

اهو ماڻهو به پروفيسر ئي هوندو، جيڪو دڪاندار سان رڳو ان ڳالهه جي ڪري وڙهي پوي ته هن ڪيس ويهڻ لاءِ ڪرسيءَ جي آڇ چو نه ڪئي. جيئن اسان هڪ پروفيسر ڏٺو، جيڪو هڪ ڪلو نارنگيون تورائڻ ڪان پوءِ اهي نارنگيون اڌ ۾ ڇڏي هليو ويو، جو دڪاندار ويهه رپيا ڪلو واريون نارنگيون ارڙهن رپين ۾ ڏيڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو هو. ائين ئي منهنجي هڪ سڃاڻو پروفيسر رڪشا واري کان پڇيو ته، "قاسم آباد جا گهڻا وٺندين؟" ته رڪشا واري چيس، "ٽيهه رپيا" پروفيسر هڪ وڏي دانهن ڪري چيس، "ايترا پئسا.... مون کي قاسم آباد خريد ڪرڻي ڪانهي.... مون کي اتي پهچڻو آهي. وٺين ٿو پنجويهه رپيا يا لهان رڪشا مان!" رڪشا وارو به ڪو پناڻ هو.... تنهن چيس، "چاچا.... سنو آهي ته پنڌ وڃو!" ان کان پوءِ پروفيسر پنج رپيا بچائڻ لاءِ چوويهن رڪشائن سان ڳالهايو ۽ آخر پنجويهين رڪشا ۾ پنجويهه رپيا ڏيئي خوشيءَ ۾ ائين چڙهيو ڄڻ پنجويهين رپئين ۾ پناڻ ڦاسايو اٿس!

اسان جي سنڌ سونهاريءَ ڪيترائي پروفيسر پيدا ڪيا آهن، پوءِ کي آپريشن کانپوءِ پيدا ٿيا ته ڪي نارمل پيدا ٿيا... سو اسان جو هڪ سينيئر پروفيسر به انهن مان هڪ هو. جيتوڻيڪ پاڻ هِڪُ هو پر زالون ٽي ڪيائين. ڪيس ننڍپڻ کان ئي سياست سان ايترو پيار هو، جو گهر ۾ ايترو ڪونه رهيو، جيترو يونين ۾ رهيو ۽ گهر ۾ جڏهن به رهيو، شادين واڙن ڏينهن ۾ رهيو. پهرين شادي

ان ڪري ڪيائين جو هن کي اڳيان هلي ٻي شادي ڪرڻي هئي، ڪنهن پڇيس، ”ٻي شادي ڇو ڪئي؟“ تہ چيائين، ”ڇو تہ پهرئين شادي اڳ ۾ ئي ٿيل هئي!“ ٽئين شادي وري ان ڪري ڪيائين جو ڊائريڪٽ ٽئين شادي ڪري نٿي سگهيو. ٽئين شاديءَ لاءِ اهو ضروري هوندو آهي تہ توهان جون اڳ ۾ ٻہ شاديون ٿيل هجن.

نوجوانيءَ ۾ منهن تي تنقيد ۽ وات تي رومال رکندو هو. جيل ۾ بہ ڪيترائي دفعا ويو.... پر دوستن سان ملڻ.... موسيقيءَ ۾ اختلاف ڪان سواءِ سڀ ڪجهہ ٻڌندو. ايترو پڙهايائين ڪونہ جيترو پڙهيائين ۽ پڙهندو بہ رڳو سپاسناما هو... دوست چوندس، ”سائين.... توهان جو آواز سنو آهي، اڄ تہ ڪجهہ ٻڌايو؟“ تہ انهن کي رڳو مطالبا ٻڌائيندو. تعليم جي وڏي خدمت ڪيائين، ڇو تہ هر تعليم جي وزير جي خلاف رهيو.

پروفيسر صاحب قد جو ايڏو جو پاڻ وينو هوندو تہ بہ گهڻ گهٽن پروفيسرن کان وڏو لڳندو، وارن تي ڪيس ان ڪري ڪندو تہ جيئن گهٽ ۾ گهٽ سندس ڪيس مضبوط هجي. پڇيس، ”جناب... صحيح عمر ٻڌايو؟“ تہ چوندو، ”آئون رڳو صحيح ٿو ڪريان، عمر جو اندازو پاڻ ڪريو!“

هن وٽ ڪيترائي چشما هوندا هئا، جنهن چشمي سان صبح جو ڏسندو، ان کي وري شام جو استعمال نہ ڪندو. اڪثر رات جو بہ ڪارو چشمو ائين پائيندو، ڄڻ رات کي ڏيجاري رهيو هجي. هڪڙي چشمي سان اهي پروفيسر ڏسندو، جن کي ڏسڻ کان پوءِ اڻ ڏٺو ڪري ڇڏجي. ٽئين چشمي سان انهن کي ڏسندو، جيڪي ٻيو ڪنهن کي ڏسڻ ۾ نہ ايندا هجن. اهي رڳو ڪاليج جي مسٽر رول تي ڏسڻ ۾ ايندا هجن. جيئن اسان وٽ ڪجهہ پروفيسر اهڙا آهن، جيڪي صرف ڪارو چشمو پائڻ کان پوءِ ڏسڻ ۾ ايندا آهن. جيئن ئي چشمو لاهبو پروفيسر غائب... ۽ ڪجهہ وري اهڙا آهن، جو جيسين ويلڊنگ وارو چشمو نہ پائجي تيسين ڏسڻ ۾ ئي

ڪونہ ايندا!

طبيعت جو ايترو سادو جو پاڄيءَ تي ملازم پاڻ سان گڏ ونيءَ ويندو ۽ ان سان گڏ بہ ائين هلندو جو خبر ئي ڪانہ پوندي تہ ٻنهي مان ملازم ڪير آهي. هن جو ڇهرو اهڙو ، جو پوليٽيڪل سائنس جو ڪتاب پيو پڙهندو تہ بہ لڳندو ڄڻ وتائي فقير جا لطيفا پيو پڙهي. رانديون ۾ اها راند پسند ڪندو جيڪا رڳو ڪتي سگهجي. بيڊ منٽن کي سخت ناپسند ڪندو، جو ان لاءِ چوندو تہ، ”هن ۾ بيڊ تہ آهي، پر وهاڻا ڪونہ آهن!“

گرلس ڪاليج ۾ بہ هن ڪان ڇاپا هڻايا ويندا هئا، جو انهن لاءِ چوندو، ”اڄ مون ٽن گرلس ڪاليجن تي ڇاپا هنيا!“ ڄڻ هيروئن جي اڏن تي ڇاپا هڻي آيو هجي. هڪڙي دفعي چيائين، ”اسان کي اطلاع مليو آهي تہ هڪ گرلس ڪاليج ۾ هيروئن وڪامجي ٿي.مون تڪڙو تڪڙو ڪاليج جي اسٽاف روم ۾ پهچي چيو تہ، ”هيروئن ڪٿي آهي؟“ تہ اڌ ڪان وڌيڪ ماسترياڻيون اٿي بيهي رهيون!“

پروفيسر صاحب پنهنجو مٽ پاڻ هو. جيتوڻيڪ هاٽي تہ سڄو پيٽ مٽ جهڙو ٿي ويو اٿس. اليڪشن ۾ بيهندو تہ هارائڻ تي ايتري محنت ڪندو جو نيٺ کٽي ويندو. يونين جي اليڪشن ۾ بہ جيڪي پروفيسر بيهندا، انهن ۾ خدا جا ماڻهو گهٽ ۽ هن جا ماڻهو وڌيڪ هوندا هئا. جيئن مائوزي تنگ چوندو هو تہ، ”سياست ۾ تعليم جو هئڻ ضروري آهي “تيئن هي وري چوندو آهي تہ، ”تعليم ۾ سياست جو هئڻ ضروري آهي!“

گڏھ ۽ ڊيموڪريٽڪ پارٽي

اسانجي ملڪ ۾ شادين ۾ گھوٽ کي گھوڙي تي چاڙھي سرگس ڪرائي وجي ٿي. گڏھ تي سرگس انڪري نٿي ڪرائي وجي تہ متان گڏھ غلط فھميءَ جو شڪار نہ ٿي وجي ۽ اھو سمجھڻ لڳي تہ آئون گھوٽ آھيان... پر آمريڪا ۾ گڏھ کي چونڊ نشان ٿيڻ جو مرتبو حاصل آھي. اسان وٽ وري گڏھ کي سياست ۾ اھا حيثيت ناھي، ڇو تہ ان سان گڏھ جون عادتون خراب ٿيڻ جو ڊپ ھوندو آھي. اسان وٽ تہ گڏھ جي اھا اھميت آھي جو ووٽ لاءِ ڪنھن گڏھ کي چئجي تہ اھو بہ "گڏھ" کي ووٽ نہ ڏئي....!

اسان ان جي باري ۾ آمريڪا جي ھڪ ڊيموڪريٽڪ ليڊر کان جڏھن مسٽر گڏھ جون خصوصيتون پڇيون، تہ ھن ايتريون ٻڌايون جو ايتريون تہ خود ھُن ۾ بہ ڪونہ ھيون، چيائين "مون ھڪ ڀيري ھڪ گڏھ جو جائزو ورتو تہ ان ۾ مونکي ايتريون تہ خوبيون ڏسڻ ۾ آيون، جو منھنجيءَ دل مان بہ ھينگن جا آواز اچڻ لڳا... گڏھ جي خاموشي ڏسو... توھان ھن کي ڪيترو بہ چئو تہ مائينڊ نہ ڪندو ۽ نہ ئي گھر جا ٿانو ڪٽي زور سان زمين ٿي اڇليندو.... ۽ نہ ئي پنھنجي گڏھِ کي طلاق ڏيڻ جون ڌمڪيون ڏيندو... ۽ نہ ئي توھان جي خلاف صاحب جا ڪن ڀرڻ لڳندو تہ فلاڻو ھئڙو آھي، فلاڻو ھئڙو آھي... گڏھ ڳالھ جو ايترو تہ جمھوري ھوندو آھي، جو ھينگ بہ ڏيندو تہ مُنھن تي ڏيندو....!"

جيئن صدر بُش سپ کان وڌيڪ جھيڙن جي ڪري بدنام آھي بلڪہ ھاٿي تہ جھيڙا صدر بُش جي ڪري بدنام آھن... ھُو تہ لَنچ بہ ٿنڪ ۾ ويھي ڪندو آھي. انڪري ھاٿي صدارتي اميدوار محترمہ ھيلري ڪلنٽن اليڪشن دوران پنھنجي مڙس جي پر ۾ اسٽيج تي ويھي صاف صاف چئي رھي ھئي تہ "گڏھ کي ووٽ

ڏيو!“ ائين چوندي هن هڪ ڀيرو ٻه پنهنجي مڙس ۾ نهاري ڪونه ڏٺو ۽ خود ڪلنٽن ٻه خوش ٿيو ته شڪر جو هن ائين چوندي مون ۾ نهاري ڪونه ڏٺو...!

آمريڪا ۾ گڏهن جي مقبوليت ڏسي، ٿي سگهي ٿو ته هتي جي گڏهن تي ان جا اثر سنا نه پون. جو ته اسانجي ملڪ ۾ گڏهه کي اليڪشن ۾ انتخابي نشان طور استعمال نٿو ڪيو وڃي باقي گڏهه بذات خود حصو ورتو ته اها گڏهه جي پنهنجي رسڪ هوندي آهي... جيئن اسان جي هڪ ڪائونسلر کي غلطيءَ سان اليڪشن ۾ ”گڏهه“ جو نشان ملي ويو ته همراهه ڪاوڙجي پيو. جيتوڻيڪ ڪاوڙجڻ گڏهه کي گهربو هو...

هڪ سنڌي رسالي جو ايڊيٽر پنهنجي ايڊيٽوريل جي آخر ۾ لکندو هو، ”وري ملنداسين.... سدائين گڏ...“ اسان جي هڪ دوست هڪ ڀيري ”سدائين گڏ“ ڪانپوءِ صرف ”هه هرٽي“ وڌائي ڇڏي... هاڻي پڙهڻ ۾ ڪجهه هن طرح ٿي آيو: ”وري ملنداسين... سدائين گڏهه...!“

گڏهه هڪ اهڙو جانور آهي، جو ڪجهه ڪم ته هن جا اهڙا ٻه آهن، جيڪي اسان ٻه نٿا ڪري سگهون. اسان کي رڳو اها ڳالهه سمجهه ۾ نٿي اچي ته گڏهه ڇاڪاڻ ته صفا گڏهه هوندو آهي. پوءِ ڇو ڊيموڪريٽڪ وارن هن جو نشان چونڊيو... ٿي سگهي ٿو گڏهه ۾ ڪا اهڙي ڊيموڪريٽڪ خوبي هجي، جنهن جي اسانکي اڃا تائين خبر نه پئجي سگهي آهي... ٿي سگهي ٿو آمريڪا ۾ اهو گڏهه جي لاءِ ”لائيف ٽائيم اچيومينٽ ايوارڊ“ هجي... ته هيترا سال هو گڏهه ئي رهيو، گهوڙي ۾ تبديل نه ٿيو...!

ڏسجي ته تاريخ ۾ گڏهه انسان مان گهڻو ڪجهه سکيو آهي... يا ٿي سگهي ٿو ته آمريڪا ۾ گڏهه گهٽ هجن، انڪري انتخابي نشان ٿا رکن. ايئن ته اسان وٽ ٻه انسان گهٽ آهن.... پوءِ انتخابي نشان لاءِ ”انسان“ جو نشان ڇو نه ٿا رکون... پڇيوسين ته

چيائون، ”انسان جو نشان ونئداسين تہ پوءِ ماڻهو چوندا تہ انسان ڏيکاريو... جيڪو ڳولڻ ۾ اسان کي مهينا لڳي ويندا...!“

آمريڪا ۾ گڏهہ جي ايتري تہ مقبوليت آهي، جو توهان کي باقاعدا اتي دڪانن تان هينگن جون سي ڊيون ۽ ڪئسٽون بہ ملي وينديون... بلڪہ ماڻهو تہ فرمائش تي هينگون رڪارڊ ڪرائيندا آهن.... جيئن مرحوم رنگيلي کان ڪنهن پڇيو ”گڏهہ وڏيڪ يا انسان....؟“ تہ چيائين، ”گڏهہ!“ پڇيائون ڪيئن؟“ تہ چيائين ”گڏهہ وزن کڻڻ جو ايترو تہ بردبار آهي جو ٽن ماڻهن کي بہ کڻي ويندو... ڇا اهڙو ڪو ماڻهو آهي، جيڪو ٽن گڏهن کي کڻي سگهي؟“

ايئن ئي گڏهہ کان متاثر هڪ سنڌي وري چئي رهيو هو تہ ”گڏهہ ايترو تہ ايماندار آهي جو ڪير هن تي ڪرپشن جا الزام ثابت نٿو ڪري سگهي... گڏهہ ۾ اها عادت نہ هوندي آهي تہ بينڪن مان لون کڻي ۽ پوءِ معاف ڪرائيندو وتي... هن جي ماٺ اهڙي هوندي آهي جو هن جي پٺيءَ تي مارشل لا جا ڪوڙا پيا لڳندا تہ بہ هيءُ گاهہ پيو کائيندو....!“

گڏهہ ڪٿي جو بہ هجي. شڪارپور جو هجي يا شهنگائيءَ جو.... جنهن مهل آواز ڪڍندو تہ توهان کي لڳندو تہ سيني گڏهن جي مادري زبان هڪڙي آهي.... جيئن دڪانن ۾ ايڪ دام لکيل هوندو آهي. تيئن وري گڏهن جي ”ايڪ زبان“ هوندي آهي.... ايئن لڳندو چڻ چئي رهيا هجن ”هم سب ايڪ هين...!“ ننڍپڻ ۾ هن لفظ ”گڏهہ“ سان سڀ کان پهرين توهان کي ماستر روشناس ڪرائيندا آهن. جڏهن ڪلاس ۾ اوچتو چوندا...

گڏهہ ڪنهن جاءِ جو... توهان هيڏانهن هوڏانهن نهاري گڏهہ کي ڳولڻ لڳندائو... جڏهن تہ ٻيا سڀ ڇوڪرا وري توهان ۾ نهاري رهيا هوندا!

آمريڪا ۾ سياسي پارٽين جي وڙهڻ جو اسٽائيل ئي مختلف آهي... توهان جيڪڏهن پنهنجي سامهون ڊيموڪريٽڪ ۽

ريپبلڪن ليڊر بيهاري ڀنهي ڪان ٽائيم پڇندائو تہ ڀنهي جو جواب مختلف هوندو. ڊيموڪريٽڪ چوندو ”ست لڳي پنجاهہ منٽ ٿيا آهن!“... ۽ ريپبلڪن چوندو ”اٺن ۾ ڏهہ منٽ آهن...! گذريل ڪيترن ئي سالن کان ”صدربش“ وري ان فلم جو نالو رهيو آهي، جيڪا سڄي دنيا جي ماڻهن بغير ٽڪيٽ جي گهر ويٺي ڏٺي آهي. لڳي ٿو تہ بش پنهنجي ماءُ ڪان دعا نہ ورتي هئي.ڪلنٽن ۾ وري اها خوبي هئي تہ هُو ماءُ ڪان دعا وٺندو هو، پر پنهنجي ٻارن جي ماءُ ڪان... جيئن اسان جي هڪ دوست ڪي سندس ماءُ دعا ڪئي هئي تہ هو وڏو ٿي ”جنرل“ ٿيندو... ۽ پوءِ هو جڏهن وڏو ٿيو تہ جنرل ٿي بہ ويو... پر سيڪريٽري جنرل... ۽ سو بہ سنڌي ادبي سنگت جو...!

جيئن اسانجي هڪ ليڊر پنهنجي سڄي زندگي ڊيموڪريسيءَ لاءِ وقف ڪري ڇڏي آهي... هُو تہ شيو ڪندو تہ بہ چوندو ”اها جمهوريت لاءِ ضروري آهي...!“ ڪنهن پڇيس ”ڇا توهان جو فلاڻي اداڪارا سان اسڪينڊل آهي؟“ تہ چيائين ”منهنجو تہ نہ.... باقي هُن جو آهي!“ هڪ ٽي وي ڪمپيئر هن کي ”بزرگ سياستدان“ ڪري سڏيو.... تہ انکي يڪدم چيائين ”يا تہ مونکي بزرگ چئو يا سياستدان چئو!“ سدائين چوندو ”اسان جمهوريت لاءِ وڙهياسين!“ ۽ اهڙي نموني ۾ چوندو ڄڻ ڇتي رهيو هجي ”اسان جمهوريت سان وڙهياسين!“ ڪنهن پڇيس ”ڀلا آمريت سٺي يا جمهوريت؟“ تہ چيائين ”آمريت ۽ جمهوريت ۾ اهو فرق آهي تہ جتي هڪ ماڻهو ڏهن ماڻهن جي ڳلي ۾ هٿ وجهيو ويٺو هجي تہ اها آمريت هوندي... ۽ جتي وري ڏهہ ماڻهو هڪبئي جي ڳلي ۾ هٿ وجهيو ويٺا هجن تہ اها جمهوريت آهي!“

ڪُرسي!

هڪ چيني چوڻي آهي تہ، ”گهڻو وقت ڪرسيءَ تي ويهڻ سان عمر گهٽ ٿئي ٿي!“ تي سگهي ٿو چين ۾ ايئن ٿيندو هجي... پر اسان وٽ اها چوڻي هيئن گهرجي تہ گهڻو وقت ڪرسيءَ تي ويهڻ سان وري ڪرسيءَ جي عمر گهٽ ٿئي ٿي... جيئن هڪڙي سياستدان کان ڪنهن پڇيو، ”چا... توهان جي مقبوليت ۾ گهٽتائي آئي آهي؟“ سياستدان چيو، ”ميان آئون اڄ بہ انهن سيني کان وڌيڪ مقبول آهيان، جيڪي مون کان گهٽ مقبول آهن....! صحافيءَ پڇيو، ”سر توهان ڪمزور پيا ڏسڻ ۾ اچو؟“ چيائين، ”اهو ڪنهن ڪمزور جو اڏايل هوندو تہ آئون ڪمزور آهيان... آئون نہ اڄ بہ اهڙو ئي طاقتور آهيان جو ڪنهن بہ وقت ڪنهن جي بہ بي عزتي ڪري سگهان ٿو...!“ سو اهو ماڻهو جيڪو سڀ کان وڌيڪ بي عزتي ڪري سگهي. ان کي اسان جي معاشري ۾ چئبو آهي ”طاقتور اِنسان“... ۽ جيڪو سڀ کان وڌيڪ بي عزتيون برداشت ڪرڻ کان پوءِ بہ مسڪرائيندو رهي... اِن کي چئبو آهي... نڪ جو پڪو انسان....!

ڪرسي ڇا آهي؟.... چئن ٽنگن واري هڪڙي شئي.... جنهن تان سدائين ٻن ٽنگن وارا پاڻ ۾ وڙهندا رهندا آهن.... ويهڻ لاءِ جيتوڻيڪ ڪٽون بہ آهن، اسٽول بہ آهن.... ويهڻ لاءِ تہ ماڻهو سِر جي اڏڙ تي بہ ويهي رهندا آهن.... پر ڪرسيءَ جو مزو ڪجهہ اهڙو دلفريب آهي، جو جنهن کي هڪ دفعو لڳي ويو، انهيءَ مان پوءِ جهڙو جهان ڦاٽو.... جيئن اسان جو هڪڙو دوست هڪ اداري جو چيئرمين ٿيو آهي.... هن جي تعليم ايتري آهي جو خود هن کي بہ خبر ناهي تہ هن جي تعليم ڪيتري آهي.... بس سدائين چوندو، تعليم ايتري آهي جو ڳالهہ سڀ سمجهي ويندو آهيان.... هُو تہ

پنهنجي محبوبا جي تعريف بہ ايئن ڪندو آهي، جو چوندو، ”انهن ڪپڙن ۾ اڄ ايتري سٺي پئي لڳين جڻ اُٺويهين گريڊ جي ڪرسي هجين!“ ملازمن کي روز چوندو ”آئون ڪرسيءَ جي مٽان ناهيان، پر ڪرسي منهنجي هيٺان آهي!“ چوندو ”تاحيات چيئرمن ڪڏهن بہ ٿيڻ نہ گهرجي، جو انهيءَ سان هيٺئين عهديدارن کي بددعائون هڻڻ جو موقعو مليو وڃي....!“ راند هميشہ اها ڪيڏندو، جنهن ۾ هارائڻو نہ پوي.... جنهن بہ ڪرسيءَ جي چارج وٺندو، ايلفي پاڻ سان گڏ کڻي ويندو.... جنهن لاءِ چوندو، ”جيڪڏهن ڪرسي وٺي ويئي تہ پوءِ ايلفي تہ چا.... ٺمڊ بانڊ بہ استعمال ڪرڻو پيو تہ ڪندس!“

تاريخ ۾ ڪرسي نہ هجي ها تہ بہ ماڻهو اٺي، ويهي، ٻيهي، جهُڪي، وري اٿي وري ويهي ۽ نيٺ ٿڪجي وري بہ ڪرسي ايجاد ڪري وٺن ها.... مون کي تہ حيرت آهي تہ موئن جي دڙي واري کوٽائيءَ کان پوءِ اتان ڪا ڪرسي ڇو نہ لڌي وئي..... ڪرسي تہ ڇا .... ڪا ڪرسيءَ جي ڀڳل ٽنگ بہ ڪانہ لڌي.... خبر ناهي هنن جا آفيسر شايد ڪنهن ڊڳي جي سڱ تي ويهي آفيس جو ڪم هلائيندا هئا.... چون ٿا، موئن جي دڙي مان ڪرسي لڌي هئي، پر هڪڙي آرڪيالاجي ماهر جي زال کي اها ڪرسي وڻي وئي تہ هن چيو، ”اها گهر کڻي هل.... انهي تي منهنجي ٻلي سمهندي....!“ کي ماڻهو تہ اهي الزام بہ هڻن ٿا تہ جيڪڏهن ڪرسي نہ لڌي وئي هئي تہ پوءِ پنهنجي ڪا ڪرسي وجهي بہ اهو ظاهر ڪرڻ گهرجي ها تہ ڪرسيءَ تان اسين اڄ نہ .... پر انهيءَ عظيم ڪرسيءَ تان اسين پنج هزار سالن کان وٺي وڙهي رهيا آهيون...!

ڪڏهن ڪڏهن ڪرسين تي اهڙا ماڻهو بہ اچي ويهندا آهن، جيڪي اسٽول تي ويهارڻ جي بہ لائق نہ هوندا آهن.... جيڪي کٽ تي اچي ويهندا تہ بہ پير ۾ وينل ٻيا ماڻهو لهي ويندا.... جيڪي صندليءَ تي وينل هوندا تہ بہ صندلي پئي لڏندي... جيئن هڪ بادشاهہ پنهنجي وزير کان پڇيو، ”اي وزير بي تدبير.... هنيءَ

منهنجي ڪرسي لڏي ڇو پئي؟“ وزير چيو، ”جهان پناهه، اها بادشاهي ڪرسي آهي... اسان پاڻ ڪنهن اخبار ۾ پڙهيو هو ته، هيءَ ڪرسي لڏندي ضرور، پر ڀُڏندي ڪڏهن به نه....!“ بادشاهه چيو، ”پر هن ته لڏي لڏي اسان جو معدو خراب ڪري ڇڏيو آهي!“ وزير چيو، ”نه سائين هيءَ معدو خراب نه ڪندي آهي.... هيءَ صرف نيت خراب ڪندي آهي!“ بادشاهه پڇيو، ”وزير بي تدبير، .... اهو ٻڌاءِ ته ڇا هن جا ڪوڪا ڪمزور آهن؟“ وزير چيو، ”نه ....سر، هن جا ووٽ ڪمزور آهن!“ بادشاهه چيو، ”ووٽ ته مضبوط مليا، پر ڪرسي ڪمزور ملي.... هاڻي ڇا ڪريان؟“ وزير صلاح ڏني، ”سر، هن ڪرسيءَ کي بچائڻ لاءِ توهان کي وري هڪ ٻي مضبوط ڪرسيءَ جي ضرورت آهي!“ بادشاهه ڪاوڙ ۾ چيو، ”ڇا... وري ٻي ڪرسي.... ڇا، آئون توکي ڪنهن واڍي جو پٽ پيو ڏسڻ ۾ اچان؟“ وزير مسڪرائيندي چيو، ”سر توهان سمجهڻ جي ڪوشش ڪريو... ته هڪڙي ڪرسي بچائڻ لاءِ وري هڪ ٻي ڪرسيءَ جي ضرورت پوندي آهي....!“ بادشاهه چيو، ”پوءِ..... مون کي اهڙي ڪا ڪرسي ٻڌاءِ.... جيڪا صرف مون سان سچي هجي.... بي وفا نه هجي.... جنهن تي آئون سدائين ويٺو هجان!“ وزير ڪجهه دير سوچيندي چيو، ”سائين. پوءِ توهان وهيل چيئر وٺو!“

ڇا، ڪرسين جا بي شمار قسم آهن؟.... جڏهن اهو سوال اسان هڪ وڏي ڪرسيءَ واري کان پڇيو.... جنهن تي هڪڙو ننڍڙو ماڻهو ويٺو هو ته مسڪرائيندي وڏي ڪرسيءَ وارڙي چيو، توهان غلط ٻڌو آهي... ۽ ڪنهن غلط ماڻهوءَ کان ٻڌو آهي.... ڪرسيءَ جو رڳو هڪ ئي قسم آهي... ۽ اهو هيءُ ته ڪرسي صرف ڪرسي ٿيندي آهي.... قسم ته صرف ان تي ويهڻ وارن جو هوندو آهي! پڇيوسين، ”ڀلا ويهڻ وارن جا قسم ٻڌايو؟“ ته چيائين، ”هڪڙا ماڻهو ڪرسيءَ تي ويهڻ لاءِ خرچ ڪندا، ۽ اتان لهرائڻ لاءِ وري ٻين کي خرچ ڪرائيندا... ٻيا اهي آهن، جيڪي ڪرسيءَ تي ويهڻ کان

اڳ ۾ چوندا اسين ڪرسيءَ جا آهيون ۽ ويهڻ ڪانپوءِ چوندا ڪرسي اسان جي آهي...!“

وري وڏي ڪرسيءَ تي ويٺل ننڍڙي ماڻهوءَ کان سندس ڪاميابيءَ جو فارمولو پڇيوسين ته پهرئين ته هن جواب ئي ڪونه ڏنو... ۽ خاموش رهيو... نيٺ زور ڀريوسين ته رڳو ديوار تي لڳل هڪ تختيءَ ڏانهن اشارو ڪيائين، جنهن تي لکيل هو، ”خاموشي هزار نعمت آهي!“ پڇيوسين. ”چا تورو به ڳالهائڻ نه گهرجي؟“ ته چيائين، ”ها... پر ايترو تورو ڳالهايو، جڻ توهان ڪنهن تي تورو پيا ڪريو... ائين جو ڳالهائڻ لاءِ توهان پنهنجا چپ چوريو ۽ جيسين ٻڌڻ وارو توهان ۾ نهاري توهان جا چپ بند ٿي چڪا هجن!“

هڪ اسڪول ۾ شاگردن کان استاد پڇيو، ”چيئرمين ڇاکي چئبو آهي؟“ هڪ شاگرد جواب ڏنو، ”جيڪو ڪرسيون ٺاهيندو هجي، ان کي چيئرمين چئبو آهي!“ ٻئي چيو، ”جيڪو ڪرسيون وڪڻندو هجي، ان کي چيئرمين چئبو...!“ ٽئين چيو، ”جيڪو ڪرسيون ڳٽيندو هجي، ان کي چيئرمين چئبو...!“ نيٺ ماستر چيو، ”ڀلا جيڪو ڪرسيون نوازيندو هجي... ان کي ڇا چئبو؟“

ڪرسيءَ کي اسان جي ملڪ ۾ سيٽ به چئبو آهي... جيئن يونيورسٽيءَ جي سيٽ، نوڪريءَ جي سيٽ، بابي جي سيٽ، چاچي جي سيٽ، پڇيوسين، ”ڀلا غريب جي سيٽ...؟“ ته جواب مليو، ”غريب جي سيٽ نه ٿيندي آهي... غريب جي رڳو رلي ٿيندي آهي... اسٽول ٿيندو آهي... سر ٿيندي آهي... صندلي ٿيندي آهي... منجي ٿيندي اهي... پر غريب جي سيٽ نه ٿيندي آهي... غريب جي اندر مان رڳو سيٽ نڪرندي آهي... ۽ غريب کي رڳو سيٽ پهچندي آهي... مهنگائيءَ جي سيٽ، بيروزگاريءَ جي سيٽ ۽ انهيءَ سيٽ ۾ ئي هُو ساهه ڏيئي ڇڏيندو آهي! جيتوڻيڪ ڪن ماڻهن وٽ سيٽ به نه هوندي آهي ته به اهي سيٽجي پيا هلندا آهن... ڪنهن وٽ ڪا سيٽ هوندي ته ان جا سڀ مائٽ سيٽيا پيا

هلندا....!“ جيئن هڪ سرڪاري ملازم چيو، ”اسان کي ته بس ۾ به سيٽ ڪانه ملندي آهي... سدائين بيهي سفر ڪندا آهيون!“ پڇيوسين، ”يلا توهان کي وڻندي ڪهڙي سيٽ آهي؟“ ته يڪدم چيائين، ”ليڊيز سيٽ...!“

هڪڙي آفيسر کان پڇيوسين، ”دنيا جي سٺي ۾ سٺي ڪرسي ڪهڙي آهي؟“ چيائين، ”سٺي ۾ سٺي رڳو ڪٺ ٽيندي آهي.... جنهن تي توهان بستر وڇائي مزي سان سمهي رهو!“ پڇيوسين، ”يلا خراب ۾ خراب ڪرسي ڪهڙي؟“ ته يڪدم چيائين، ”حجام جي ڪرسي....!“ پڇيوسين، ”ڇو؟“ ته چيائين، ”اها واحد ڪرسي آهي، جنهن تي ويهڻ کان پوءِ هرڪو چاهيندو آهي ته جلد کان جلد لهي وڃان...!“

اليڪشن ۾ ڀوڳ

تازو بلدياتي چونڊ تي گذري، ان سڄي چونڊ جي دوران مختلف جاين تي مختلف نمونن جا ڀوڳ ٿيا. ڪجھ ڀوڳ هتي پيش ڪجن ٿا.

• هڪ پوڙهي مائي ووٽ ڏيڻ ويئي ته بيلٽ پيپر کي جانچڻ ڪانپوءِ ٻن نشانن تي ٺپو هڻي آئي، پڇيائونس، "ٻن تي ٺپو ڇو هنيو اٿئي؟" چيائين: "ابا... ٻئي منهنجي ڳوٺ جا آهن....!"

• هڪ پوڙهي ڳوٺاڻي کي چيائون "ڏاڏا.... ڪرسيءَ کي ووٽ ڏبو!" پوڙهي چيو، "ها... بابا، ٻڌمر پوڙو ڪونه آهيان" ... اندر ويو، بيلٽ پيپر ورتائين ۽ پولنگ آفيسر کي چيائين، "اٺ... ته آئون ڪرسيءَ تي ٺپو هڻان....!"

• اليڪشن مهم دوران هڪ اميدوار تقرير ڪندي چيو، "ساٿيو! پنهنجي ووٽ کي ضايع نه ڪريو، مون کي ڏيئي ڇڏيو، ڳالھ ساڳي آهي...!"

• هڪ ٻئي هنڌ هڪ اميدوار تقرير ڪندي چيو، "يارو! منهنجو انتخابي نشان اُٺ آهي، 25 آگسٽ تي ايترا ووٽ ڏيو، جو چوڏاري اُٺ ئي اُٺ هجن....!"

• هڪ ٻئي جلسي ۾ هڪ اميدوار تقرير ڪندي چيو، "منهنجو انتخابي نشان ميڻ بتي آهي، ان ڪري ميڻ بتيءَ کي ووٽ ڏيو، جيئن هميشه روشنيءَ ۾ رهو...!" اڃا ايترو چيائين مس، ته يڪدم بجلي هلي ويئي....!

* هڪ هنڌ هڪ اميدوار چئي رهيو هو، "دوستو.... منهنجو نشان تيلهو آهي...!" ۽ ٻئي هنڌ هن جو مخالف وري چئي رهيو هو، "جنهن جو نشان تيلهو آهي، ان کي اهڙو تيلھ ڏيو، جو وري اٿي نه سگهي!"

• هڪ ٻئي عوامي جلسي ۾ هڪ اميدوار چيو، ”منهنجو انتخابي نشان ڏيڻ جي جوڙي آهي!“ ته هيڏانان جواب آيو، ”ٻيو ڏيڻو ڪٿي آهي؟“

• هڪ همراهه کي انتخابي نشان ”هاٿي“ مليو، جيتوڻيڪ پاڻ وڏي صفا ٻيرو ۽ هَلڪو هو. جنهن پاڙي مان بيٺو، اتان جون گھٽيون ايتريون ته سنڌيون هيون، جو اتي هاٿيءَ کي آڻي نه پيو سگھجي.... هاٿي ويچارو اليڪشن ورڪ ڪيئن ڪري...؟ هاٿي ته اهڙو نشان آهي، جو ڪرائي تي به ڪونه ٿو ملي. ڪاش جو هاٿي نهرائڻ لاءِ واڍي سان ڳالهايائين، ته واڍي وري پئسا ايترا ٻڌايا جو ان پئسن مان ته جيئرا هاٿي انڊيا مان گهرائي ها، ته به پئسا بچي پون ها!

• هڪڙو رازو بيٺو، ڪيس نشان مليو ”بال“ ۽ هڪڙو ٽلهو متارو همراهه بيٺو، جنهن کي وري ”سِرُ“ جو نشان مليو، جيتوڻيڪ سِر جو نشان رازي کي ملڻ کپندو هو.... ۽ ٽلهي کي بال، ڇو ته ان جي پيٽ ۽ بال ۾ ڪوئي فرق نه هو....!

• گرمي ايتري شديد هئي، جو ماڻهن جو ساهه پئي ويو.... ۽ ان حالت ۾ وري هڪ همراهه کي انتخابي نشان مليو ”ڪوٽ“ ... هاڻي اليڪشن ورڪ ۾ هن لاءِ مسئلو اهو ٿيو ته ايترا ڪوٽ ڪٿان آڻي، جو اليڪشن آفيس اڳيان هٽي ڇڏي... ست اٺ ڪوٽ ٽنگي ڇڏيائين، ته مورڳو راهگيرن اهو پڇڻ شروع ڪيو ته، ڇا هي ڪنهن پٺاڻ جو دڪان آهي، جو اونهاري ۾ به ڪوٽ پيو وڪڻي...؟

• اسان جي هڪ دوست کي ”بالٽي“ نشان ۾ ملي، جيتوڻيڪ پاڻ هفتو هفتو ڪونه وهنجندو آهي....!

• هڪ ٻئي دوست کي ”ريل گاڏي“ نشان ۾ ملي، جيتوڻيڪ پاڻ سداءِ نه پنڙيءَ تان لٽل هوندو آهي...!

• ”هاڪي“ ته اهڙو نشان آهي، جو سولو ئي سولو، لام لکڻ ناهه، ته هاڪي تيار.... ڏکئي ۾ ڏکيو نشان ته هو ٽريڪٽر جو، پينٽر لاءِ

ﻫ مسئلو، ٽريڪٽر نـاهي تـہ رڳو پوئين ٻن ڦيٿن ناهڻ ۾ ﻫ ڪلاڪ لڳيو وڃنس... ”جهوپڙيءَ“ جو نشان ﻫ پينٽر لاءِ وڏو مسئلو... جهوپڙي ناهي تہ بنگلو نهيو وڃي. نيٺ هن کي ڪنهن سمجهايو تہ بنگلو نہ ناهہ، جهوپڙي ناهہ. ڇاڪاڻ تہ جنهن سيٽ لاءِ همراهہ بيٺو آهي، ان جا اختيار ئي ايترا آهن جو بنگلو تہ ڇا جهوپڙي ﻫ ڪونہ ٺهرائي سگهندو!

• ”مُنڊي“ وري اهڙو حساس نشان آهي، جو هڪ پينٽر ڪان پت تي ”ڊ ڊيل“ بدران ”ڊ ڊڳو“ لکجي ويو.. هاڻي جيڪو ماڻهو پيو لنگهي، اهو پيو پڙهي ”مُنڊيءَ کي ووٽ ڏيو“... ۽ اميدوار ﻫ وري قدرتي اهڙو سنهڙو، جو سندس رڳو منڊي پئي نظر آئي، پاڻ سڄو غائب هو...!

• هڪ اميدوار کي گهوڙي جو نشان ﻫ مليو، واٽڙو تي ويو. درخواست لکي، اعتراض ڪيائين تہ ”جيڪڏهن ڪيلي ۽ موريءَ جو نشان تبديل ٿي سگهي ٿو تہ پوءِ گهوڙي جو نشان ڇو نٿو تبديل ٿي سگهي“. چيائونس، ”توکي اعتراض ڇو آهي... گهوڙو تہ هڪ بهترين جانور آهي.“ چيائين، ”بيشڪ آهي، پر جيڪو نشان توهان گهوڙو ڪري ڏنو آهي، ان مان اها خبر ئي نٿي پوي تہ اهو گهوڙو آهي يا گهوڙي آهي....!“

• جنهن کي انتخابي نشان ”غُليل“ مليو، انهي تہ سئو کن غليلون ونئي، دڪانن تي ٽنگي ڇڏيون ۽ پنهنجي اليڪشن مهم هلائي، پر مصيبت تہ انهيءَ لاءِ ٿي، جنهن جو انتخابي نشان هو، ”وڻ“..!

• هڪڙي همراهہ کي انتخابي نشان مليو ”نلڪو“... انهي اليڪشن ڪميشن کي ليٽر لکيو تہ، ”آئون جنهن يُو سِي مان بيٺو آهيان، اتي ماڻهن وٽ رڳو ٻاڙها موٽر آهن. مهرباني ڪري نشان بدلايو، نہ تہ منهنجو نالو نشان مٽجي ويندو“... ۽ پوءِ اليڪشن ڪميشن هن کي نشان بدلائي ڏنو، توهان پڇندئو تہ نئون نشان ڪهڙو مليو.... تہ اهو هو... ٽيوب ويل!

• هڪ همراهہ کي "ٽوپي" جو نشان مليو. انهيءَ وري ووٽ وٺڻ جو نئون طريقو ايجاد ڪيو. هن جنهن ڪان بہ ووٽ ٽي گهريو، انهيءَ جي پيرن ۾ ٽوپي ٽي وجي رکي....!

• اليڪشن مهم دوران هڪ اميدوار تقرير ڪندي چيو، "منهنجو مخالف صبح جو ٻارهين بجي اٿندو آهي. اهو توهان جا مسئلا ڇا حل ڪندو. ان ڪري مون کي ووٽ ڏيو!" پڇيائونس، "توهان ۾ وري ڪهڙي خوبي آهي؟" چيائين، "آئون پنهنجي مخالف کان اڌ ڪلاڪ اڳ ۾ اٿندو آهيان...!"

• عورتن ۾ هڪڙي مائيءَ کي جڏهن انتخابي نشان "ڪئنچي" مليو، تہ ان جي مڙس اليڪشن ڪميشن کي درخواست ڪئي، ان ۾ لکيائين تہ، "پهرين اهو ٻڌايو تہ توهان کي اها ڪيئن خبر پئي تہ منهنجي زال سڄو ڏينهن ڳالهائيندي آهي...!؟"

• اليڪشن جي ڏينهن هڪڙي مائي، ڇهن ئي بيلٽ پيپرن تي ڇپيل، سيني نشانن مٿان آڱوٺو هڻي موٽي. پڇيائونس، "چاچي.... ڪنهن کي ووٽ ڏيئي آئينءَ؟" چيائين، "ابا... سيني کي آڱوٺو ڏيکاري آئي آهيان...!"

• هڪڙي ٻيءَ پوڙهي مائي ووٽ ڏيئي جڏهن موٽي، تہ اميدوار پڇيس: "ڏاڏي، ووٽ ڏنئي...؟" چيائين، "ڀائو، تو چيو هو تہ مونکي ووٽ ڏجان... پر تنهنجو فوٽو تہ ڪٿي بہ ڪونہ هو....!"

واھ واھ ھي ٻارَ تنھنجا...!

ٻارَ نپائڻ ٻه هزار نعمت آهي. ٻه ٻار پيا نپجندا ته ٻه جهڙو سڄو پاڙو پيو نپجندو.... جيئن هڪڙا زال مڙس آهن، هنن کي ڇهه ٻار آهن ۽ هاڻي قسم کنيو اٿن ته آئندا پيري وري ڇهه ٻار ڪونه ڄڻيندا سين... مڙس کان پڇيوسين، ”ڪڏهن توهان جا ٻارَ گم ٿيا؟“ چيائين، ”منهنجا ته سدائين مسجد مان جوتا گم ٿيا آهن...!“ ٻار ايترا اٿس جو اهي پاڻ سان گڏ وٺي گهٽيءَ ۾ نڪرندو آهي ته ماڻهو کي ٿي اين جو هي ڳانو ڳائي ڇيڙائيندا اٿس ته، ”واهه واهه... هي ٻار تنهنجا... واهه واهه...!“ جيئن اسان جو هڪ مٺڙ جو پروفيسر ڏاڍو صاف گو آهي. ان کان وري جڏهن ٻه پڇبو ته... ادا توکي گهڻا ٻار آهن ته يڪدم پاسي واري کيسي مان ڪلڪيوليٽر ڪڍندو...!

مرد ٻه عجيب شئي هوندو آهي.... گهر کان ٻاهر هوندو ته جنهن سان ملندو ان کي ٻار سمجهندو ۽ گهر ۾ هوندو ته گهر وارِي هن کي ٻار سمجهندي... جيئن اسان هڪ همراهه کي سڃاڻون ان کي ٻار ايترا آهن جو ڪير هن کي شاديءَ جو ڪارڊ موڪليندو ته ان جي مٽان لکرائي موڪليندو، ”هڪ کان وڌيڪ ٻار وٺي اچڻ واري کي ماني ڪانه ملندي...!“ جيئن ڪن دوستن کان اسين جڏهن پڇندا آهيون ته توهان کي گهڻا ٻار آهن ته يڪدم شڪل اهڙي ڪٽي ناهيندا، ڄڻ اسان ٻارن جي ٻاري ۾ نه، پر زالن جي ٻاري ۾ پڇيو هجي... هڪ ٻئي همراهه وري ٻڌايو ته، ”مون کي ٻار نه آهن... ڦر آهن... ڇو ته ٻار ته هر ڪنهن کي ٽي يا چار هوندا آهن.... پر مون کي ته ولر آهي ولَر... نالا ٻه الائي ڇا اٿن... ليمون، اڪُ، ٻبر، ڇيڙ... ماڻهو ٻه مون کي چوندا آهن ته اهو تون ٻارَ پيو ڄڻين يا لئبرري پيو ٺاهين.... هاڻي ته پاڙي ۾ ڪو ٻار بلبُ ڀڃندو آهي ته پاڙي وارا

گهڻي وري منهنجي دروازي تي وڄائيندا آهن....!“

ماڻهو ٻه ٻار ان ڪري ڄڻيندو آهي ته جيئن گهر ۾ پلي گوڙ هجي، ۽ ٻن ڪانءِ متي ان ڪري ڄڻيندو ته پلي پاڙي ۾ گوڙ هجي.... جيئن هڪڙي زال ڪاوڙ ۾ پنهنجي مڙس کي پاڳل چيو ته مڙس به دانهن ڪندي چيو، ”ها، آئون پاڳل آهيان.... شاديءَ کان اڳ تنهنجي پيار ۾ پاڳل هوس ۽ هاڻي ٻار ايترا ڄڻيا اٿئي جو انهن پاڳل ڪري ڇڏيو آهي...!“

ٻار نپائڻ هڪ مشڪل ڪم آهي، جو ته انهيءَ ڪم ۾ اوچتو ئي اوچتو ڏسبو ته ٻار وڏا ٿيندا ويندا، ۽ مائٽ ننڍو ٿيندو ويندو... اسان جي خيال ۾، ”هڪڙو ٻار نپائبو آهي، ٻه ٻار پالبا آهن، ٽي ٻار پلجندا آهن ۽ ان کانپوءِ مائٽ دعائون ڪرڻ شروع ڪندو آهي...!“ ڪٿي ته ايترا ٻار هوندا آهن، جو لڳندو ته انهيءَ گهر ۾ ٻار مائٽن کي نپائيندا آهن... خود مائٽ کي ئي خبر ڪانه پوندي ته اهي ٻار ڪٿان پيا اچن.... جيئن اسان جي هڪ دوست کي ايترا ٻار آهن جو پاڙي وارن هن جي گهر ٻاهران پٽين تي چاڪنگ ڪري ڇڏي آهي ته، ”ايترا ٻار... جو ۽ چالاءِ؟“

مائٽ جو ڪم آهي نصيحت ڪرڻ ۽ ٻار جو ڪم آهي نصيحت هڪڙي ڪَن مان ٻُڌي ٻئي ڪَن مان ڪڍي ڇڏڻ.... اهو مائٽ جيڪو نصيحت نٿو ڪري، انهيءَ سمجهو ته اڃا شادي ئي نه ڪئي آهي.... گهڻن ٻارن کي توهان نصيحت به نٿا ڪري سگهو... گهڻن ٻارن وارو مائٽ رڳو پنهنجو پاڻ کي نصيحت ڪندو آهي ته، ”هاڻي بس ڪر... اي دل، هاڻي بس ڪر...!“

جيڪڏهن پٽ ماءُ کي چوي ته آئون شادي تو ڪرڻ چاهيان ته ماءُ خوش ٿيندي.... ساڳي ڳالهه پيءُ چوي ته گهر ۾ جهيڙو... ان ڪري پٽ شاديءَ جي ڳالهه ڪري ته ماءُ گل ڪٽي ايندي، ساڳي ڳالهه پيءُ ڪري ته ڏوئي ڪٽي ايندي... ٻار جي ڳالهه نه ٻڌي ويندي ته دانهون ڪندو ۽ مائٽ جي ڳالهه ٻڌي پئي ويندي ته به دانهون پيو

ڪندو...!

پار گوڙ ڪندو تہ اِن ڪي هاسٽل موڪليو ويندو آهي ۽ مائٽ گوڙ ڪندو تہ ان ڪي هاسپيٽل موڪليو ويندو آهي... ٻار پنهنجا ڏند نوان ڪيندو ويندو آهي ۽ مائٽ رات جو ڏند ٽيبل تي رکي سمهندو آهي... ٻار مائٽ کي چڪ هڻندو آهي ۽ مائٽ وري مهانگائيءَ جي ڪري ٻين ماڻهن ۾ چَڪَ وجهندو آهي... ٻار پنهنجو چڪُ جنهن مهل مائٽ کي هڻندو آهي تہ ان وقت مائٽ زماني جو ايترو تہ چَڪيل هوندو آهي، جو هي واحد چَڪُ هوندو آهي، جنهن کي کائڻ کانپوءِ بہ مائٽ فرحت محسوس ڪندو آهي.

هڪ تمام گهڻن ٻارن واري پيءُ کان پڇيم تہ، ”توهان ايترا ٻار ڄڻي آخر ڇا ٿا ثابت ڪرڻ چاهيو؟“ تہ مٿو کنهندي چيائين، ”اسان وٽ گهٽ ٻار آهن ...!“ پڇيوسين، ”ڪيئن؟“ چيائين، ”جن وٽ اسان کان وڌيڪ ٻار آهن.... انهن کان تہ گهٽ ٻار آهن!“ پڇيوسين، ”ڪيترا ٻار آهن؟ چيائين، ”ايترا ٻار آهن جو انهن جو تعداد ڪاپيءَ تي لکيل آهي ۽ اها ڪاپي ٻارن ڦاڙي ڇڏي آهي...!“

گهڻن ٻارن جو پيءُ استاد ٻبن بادشاهہ تہ اهو انسان جو ٻار آهي، جيڪو ايترا ٻارَ نپائڻ کانپوءِ بہ اڃا تائين ٻار آهي هن جو اهو نظريو آهي تہ سنڌي ماڻهن کي اقليت کان بچائڻ جو واحد طريقو اهو آهي تہ گهڻي کان گهڻا ٻار ڄڻجن.... ان ڪري اسان تہ ڪيس جڏهن بہ ڏٺو، ميٽرنٽي اسپتال جي اندر يا ايندي ڏٺو يا ويندي ڏٺو.... ڊاڪٽرياڻيءَ تہ هن کي صلاح ڏني آهي تہ پنهنجو گهرُ ئي اسپتال جي سامهون وٺي ڇڏ.... اسپتال وارن وري هن جي زال جو فوٽو آپريشن ٿيٽر ۾ هڻي ڇڏيو آهي، تہ جيڪا مائي ليبر ۾ تڪليف محسوس ڪري اها جيڪڏهن مسلسل هن فوٽوءَ ۾ ڇتائي ڏسندي رهي تہ ان جي ڊليوري نارمل ٿيندي...!

گهڻن ٻارن جو پيءُ استاد ٻبن بادشاهہ سدائين عجيب

مصيبت ۾ نظر ايندو آهي... بازار ويندو ته پاڇي ايتري وننډو چڻ هوٽل هلائيندو هجي... عيد تي درزيءَ وٽ ڪپڙا ڪٽي ويندو ته درزي پڇندس، "استاد... ڇا، سڄي ڳوٺ جا ڪپڙا سبائڻ آيو آهين...؟" گهر ۾ پٽ جو ديڳڙو نه پر ايڏي وڏي ديڳ اٿس، جو مهمان ايندا. اٿس ته ٻارن کي چوندو، "اڄوڪي رات ديڳ ۾ سمهندئو....!" ڪنهن پڇيس، "ڇا سيئي ٻارَ توهان جا آهن....؟" ته ڪاوڙ ۾ چيائين، "ٻيو تون ڇا ٿو سمجهين ته مون ٻار انعامي اسڪيم مان ڪٽيا آهن!" اڄ رات ته ٻَبن بادشاهه جي فيملي توهان کي ڪنهن شادي هال ۾ ئي ملندي، جنهن لاءِ سدائين چوندو، "شادي هال نه هجن ته اسان جو حال خراب ٿي وڃي...!"

جيڪڏهن ڪو مائٽ تمام گهڻا ٻار پيدا ڪرڻ ڪانپوءِ اهو سمجهي رهيو آهي ته هو اليڪشن ۾ ڪنڻ لاءِ پنهنجا ووٽ پيو وڌائي ته پوءِ اهو چڻ زمين تي رکيل ڪهاڙيءَ مٿان پنهنجو پير هڻي رهيو آهي... گهڻا ٻار پيدا ڪرڻ ڪانپوءِ مائٽ پشيمان ۽ پاڙو پريشان ٿيندو آهي. جيئن هڪڙي همراهه سان جهيڙو ڪندي سندس پاڙيسريءَ چيو ته، "تنهنجي پٽ منهنجي پٽ جو لغڙ ٽوڙيو آهي...!" ته همراهه به جواب ڏنو، "ادا، ايتري ڪاوڙ ڇو؟... لغڙ ڦاڙيو اٿس، ڪو آئين ته ڪونه ڦاڙيو اٿس...!"

دانش وَرُ

اسين سنڌي دانشورن جي حوالي سان اردو دانشورن کان بہ آڳاٽا آهيون. اسان وٽ انهيءَ دور جا دانشور بہ ويٺا آهن جنهن دور ۾ اڃا دانشور نهيا بہ ڪونہ هئا.... هڪڙو دانشور تہ اسان وٽ ايترو پراڻو آهي جو اڃا نيوٽن بہ ڪونہ ڄائو هو... سندس هڪ دوست چوندو آهي تہ، ”هيءُ گراهم بيل جو ڪلاس فيلو آهي...!“

سنڌي دانشورن جي عمر بہ ننڍي هوندي آهي، هو ستر اسي سالن ڪانپوءِ جلد مري ويندا آهن... جيئن هڪڙي دانشور ”سنڌين جو بُڻ بنياد“ نالي ڪتاب ايترا سال پئي لکيو جو سندس ئي بُڻ بنياد ختم ٿي ويو... هڪڙو سنڌي دانشور تہ ويهہ سال ريسرچ ڪرڻ ڪانپوءِ رڳو اهو ٻڌائي سگهيو تہ، ”سنڌي ٻولي سنسڪرت جي ڌيءُ آهي!“ ۽ تيسين سندس ڌيءُ بہ وڏي ٿي ويئي... وري هڪڙي ٻئي سنڌي دانشور اهو نڪاءُ ڪرايو تہ مرڳو... ”سنسڪرت سنڌي ٻوليءَ جي ڌيءُ آهي....!“ اهو ڪونہ ٻڌايائين تہ اها ڌيءُ سيزر سان ڄائي يا نارمل ڄائي... اسان پڇيس، ”سائين توهان ڪي ڪنهن ٻڌايو.... ڇا توهان ان وقت دائيءَ جي پر ۾ ويٺا هئا...؟“

دانشور ڪير هوندو آهي؟.... اهو ماڻهو جنهن جي دانش ۾ وَرُ هجي ۽ جيڪو وَر پوليس کان بہ سڌو نہ ٿي سگهي تہ اهڙي وريل انسان کي دانشور چئبو آهي. دانشوري سولو ڪم ان ڪري آهي، ڇو تہ اهو ڏکيو ڪم هرگز ڪونهي. ان ڪري اسان وٽ بي شمار دانشور آهن ۽ باقي انسان آهن... سنڌ ۾ جيڪي شاعري ڪندا آهن، اهي شاعر هوندا آهن، جيڪي ڪهاڻيون لکندا آهن، اهي ڪهاڻيڪار هوندا آهن، ۽ جيڪي ڪجهہ بہ نہ ڪندا آهن، اهي

دانشور هوندا آهن...!

سنڌي دانشور کي ڪيئن سڃاڻجي؟.... اهو فنڪشن، جنهن ۾ صدارت واري ڪرسيءَ تي توهان هڪ اهڙو مُنهن ڏسو، جنهن جهڙو ساڳيو هيبتناڪ مُنهن توهان اڳئين فنڪشن ۾ بہ ڏسي چڪا هجو ۽ پوءِ توهان سوچيندا وڃو تہ انهيءَ کان اڳ واري فنڪشن ۾ بہ توهان انهيءَ ساڳي ئي منهن کي ڏٺو هو ۽ انهيءَ اڳ واري فنڪشن کان بہ اڳئين فنڪشن ۾ توهان انهيءَ ساڳي ئي منهن کي صدارت ڪندي ڏٺو هو ۽ انهيءَ اڳ واري فنڪشن کان بہ صفا اڳئين فنڪشن ۾ پڻ توهان انهيءَ ساڳئي شخص جو منهن ڏسي چڪا آهيو... جنهن کانپوءِ توهان هارَر فلمن وانگر دانهون ڪري اهو ڳڻڻ شروع ڪندئو تہ توهان اهڙو ساڳيو ڀوت اڳ بہ هڪ هزار ايڪيهہ سئو، ايڪيهہ دفعا ڏسي چڪا آهيو.... ۽ پوءِ آواز ايندو، تہ ”صبر ڪريو... صبر جو ميوو هر بجيٽ ۾ مهانگو ضرور ٿيندو آهي، پر هميشہ مٺو هوندو آهي...!“

دانشورن جا مکيہ ٻہ قسم آهن، هڪڙا اهي جيڪي ٻئين قسم کان بلڪل مختلف آهن، ۽ ٻيا اهي جيڪي پهرئين قسم سان بلڪل بہ نٿا مِلن جُلن... اهڙي ئي نموني سنڌي دانشورن جا بہ بہ قسم آهن. هڪڙا اهي جيڪي جنهن بہ قسم ۾ ڏسبو تہ وينا هوندا ۽ ٻيا اهي جيڪي ڪنهن بہ قسم ۾ نہ هوندا، پر لڳندو ائين تہ اهي ٻنهي قسمن ۾ آهن... خيرپور کي پنهنجا ست دانشور آهن، حيدرآباد کي پنهنجا ست دانشور آهن ۽ ڪراچيءَ کي پنهنجا ست دانشور آهن. خيرپور جا دانشور حيدرآباد جي دانشورن سان ڪونہ ٺهن، حيدرآباد جا دانشور ڪنهن سان بہ ڪونہ ٺهن ۽ ڪراچيءَ جا دانشور پاڻ ۾ ڪونہ ٺهن...!

ڪجهہ دانشورن جا دماغ آئيني وانگر صاف هوندا آهن... هو تہ ڪتاب جي تعريف بہ ائين ڪندا، جو اهڙي تعريف تہ هنن ڪڏهن پنهنجي زال جي بہ نہ ڪئي هوندي... نئون ڪتاب پڙهندا تہ

سيني کي ائين ٻڌائيندا، ڇڻ نئين نئين شادي ڪئي هجين.... قانون جا ايترا پابند جو جيڪو ڪم .هنن کي نہ ايندو، ان کي غير قانوني چوندا... ترجمن سان ايتري دشمني جو رات جو جيڪو ڪتاب پڙهي ويهاڻي هينان رکندا تہ صبح جو اهو ڪتاب ترجمو ٿيل ملندو...!

جيئن توهان بہ هڪ دانشور کي سڃاڻو. هيءُ مون کي رڳو ان ڪري وڻندو آهي، ڇو تہ هيءُ ڪنهن کي بہ ڪونہ وڻندو آهي... هيءُ انهن دانشورن مان آهي، جن سان توهان رڳو هڪ دفعو ملو ۽ باقي دفعا هو پاڻهي پيو ملندو. ڪنهن دوست وٽ ويندو تہ بہ ٿي ڏينهن ان وٽ رهي پوندو، جنهن لاءِ چوندو تہ، ”آئون تحقيق پيو ڪريان تہ انسان دنيا ۾ مهمان ٿي آيو آهي يا نہ...؟“ تاريخ سان ايتري محبت جو دڪاندار ڪان جيڪا شيءِ وٺندو، انهيءَ کي چوندو، ”پئسا پهرئين تاريخ تي ونجان....! تهذيب سان وري ايتري دل، جو رڪشا وارو ڀاڙو گهرندس تہ ان کي چوندو ”تهذيب سان ڳالهاءِ....!“ ڪنهن کي انٽرويو ڏيندو ڇڻ ڪنهن کي اوڊر پيو ڏيندو... چوندو، ”منهنجو لکيل مهاڳ جيڪڏهن ڪير سڄو پڙهي وڃي تہ ان جي آخرت سني ٿيندي....!“

هڪ ٻئي سنڌي دانشور کي آئون سڃاڻان، جيڪو وري پرائمريءَ ۾ انگريزي سيکارڻ جي خلاف آهي، چوندو، ”انگريزن کي کهڙي سنڌي اچي ٿي، جو اسين انگريزي سکون...!“ وري زور ڏيئي چوندو، ”پرائمريءَ ۾ انگريزيءَ تي پابندي خود انگريزن وٽ بہ هئڻ گهرجي...!“

هيءُ پنهنجن مهاڳن ۾ شاعرن سان بہ اهو ئي ڪجهہ ڪندو آهي، جهڙو خود شاعر پنهنجن ٻڌندڙن سان ڪندا آهن.... هن وٽ ڪتابن جا مهاڳ لکرائڻ تي ايتري رش هوندي آهي، جو شاعر هاڻي پهرئين مهاڳ لکائيندا آهن ۽ پوءِ شاعري ڪندا آهن.... جيئن هن هڪ ڪتاب جو مهاڳ لکيو تہ اهو وڪاميو ڪو نہ.... وري ٻئي هڪ ڪتاب جو مهاڳ لکيائين تہ اهو هٿوهٿ وڪامجي ويو. پبلشر

ڪان پڇيوسين، ”توهان ڪهڙي اٽڪل ڪئي؟“ چيائين، ”اسان ٽائيٽل تي اهو لکرائي ڇڏيو هو ته ڪتاب ۾ اندر هن صاحب جو مهاڳ ڪونهي...!“

هڪڙي ٽئين سنڌي دانشور کي آئون سڃاڻان. هن کي وري ادبي دنيا سان ايترو پيار آهي، جو ڪنهن شاديءَ ۾ ويندو ته گهوٽ کي تحفي ۾ ٻه صفحي ڪن جو مهاڳ ڏيئي ايندو... اخبار پڙهڻ ويهندو ته لڳندو، ڄڻ اخبار هن کي پڙهي رهي آهي... هلڻ جو ايترو تيز جو اسلام آباد تائين پهچيو وڃي.... ۽ ويهڻ جو ايترو مضبوط جو جيڪڏهن ڪنهن ڪرسيءَ تي ويهي ته هن کي لاهڻ لاءِ ٻه رينجرس گهرائڻي پوندي آهي...!

ڳُٽڪي تي پابندي

تازو ڳٽڪي تي پابندي لڳي ته احتجاج طور ڳٽڪائين پچڪاريون هڻي، شهر جون ڀتيون ڳاڙهيون ڪري ڇڏيون.... ۽ ڀتين تي اهڙا نقشا نهي ويا جو ڪجهه پراڻن ڪامريڊن ته ان کي هڪ نئين ڳٽڪائي انقلاب سان ڀيٽ ڏئي ڏني. سوپاري ڪائڻ ڪو ڏکيو ڪم ڪونهي. ان لاءِ بس توهانِ وٽ ڳهٽ ۾ گهٽ ٻه يا ٻن ڪان وڌيڪ ڏندِ هئڻ گهرجن. ڌرتيءَ سان محبت ڪرڻ ڪنهن کي سکڻي آهي ته پوءِ هڪ ڳٽڪائيءَ کان سکي. حرام جو هُو پچڪاري زمين تي ڇڏي، بِدائين ڀتين تي اڇلائيندو....!

ڊاڪٽر ٿيڻ آسان آهي پر هڪ ڳٽڪائي ٿيڻ لاءِ شديد محنت ڪرڻي پوي ٿي. ڳٽڪو آيو ڪٿان؟.... دراصل انڊيا ۾ هڪ همراهه جي زال گهڻو ڳالهائيندي هئي.... اهو هن پنهنجي زال لاءِ دريافت ڪيو هو ته ڳٽڪو واتَ ۾ هوندس ته ماٺ ۾ هوندي.... اڳيان هلي مرڳو اهو سڄي برصغير جي مردن ۾ ڦهلجي ويو. ڳٽڪو رڳو اهي مرد کائيندا آهن، جيڪي سمجهندا آهن ته اسين ڪنهن ٻئي جو وات ته بند نٿا ڪري سگهون، ان کان بهتر آهي پنهنجو ئي وات بند رکون... ڳٽڪائيءَ جي منهن اڳيان وچي ڪو به سوال نه پڇجي، نه ته پوءِ توهان کي پنهنجو مُنهن ڌوئارڻ لاءِ به ڪنهن ڊرائي ڪلينر سان رابطو ڪرڻو پوندو. ڪجهه ڳٽڪائين جون زالون ته هيلمٽ پائي پوءِ پنهنجن مڙسن سان ڳالهائينديون آهن....!

مين پُڙي وري اها شيءِ آهي، جيڪا "مين" لاءِ پُڙي آهي.... جيتوڻيڪ تاريخ ۾ اهو ڏٺو ويو آهي ته "مين" لاءِ هميشه "وومين" پڙي رهي آهي. ڳٽڪائي بنيادي طرح تڏي طبيعت جا مالڪ هوندا آهن. ڇو ته هي سڄو ڏينهن وات هلائڻ ڪانپوءِ به ڪجهه نه ڳالهائي سگهندا آهن. باقي هڪ ڳٽڪائيءَ جي دشمني

سئو دشمنين جي برابر آهي... جو گٽڪائيءَ کي ڪاوڙ آئي ته پوءِ نه صرف توهان جي ڪپڙن جو، پر توهان جي مُنهن ڇو به خير ڪونهي. ان ڪري منهنجو قول آهي ته "سوناري جا سئو ڏڪ ۽ گٽڪائيءَ جي هڪڙي پچڪاري....!"

گٽڪائين جي گهرن ۾ ڏنڊڻ نه هوندا آهن... جن گهرن تي نئون رنگ ڪرايو ويندو آهي، اهي وري پنهنجن گهرن ٻاهران بورڊ هڻي ڇڏيندا آهن ته "هتان گٽڪائين جو لنگهڻ منع آهي...." گٽڪائين کي توهان روئندي به گهٽ ڏٺو هوندو، ڇو ته هنن جي ماڻ ٿي اهڙي هوندي آهي ڇڻ روئي رهيا هجن... گٽڪائيءَ سان مسئلو رڳو اهو هوندو آهي ته انهن کي اگر پٽ ڄائو ته پنهنجي ٻار کي چمي به نه ڏيئي سگهندا، ڇو ته جنهن ٻار کي گٽڪائيءَ چمي ڏني، ان ٻار کي وري ٻيو ڪير به چمي نه ڏيئي سگهندو....!

آئون هڪ گٽڪو ڪائيندڙ کي تڏهن کان سڃاڻان، جڏهن هو اڃا رڳو ڙال جا دڙڪا کائيندو هو.... هاڻي هو سياست ۾ لٿو آهي. جيتوڻيڪ هو پنهنجي. گهر ۾ ڪڏهن ڪٽ تان ڪونه لٿو. چيائين "ٻيو نه.... ته به گٽڪائين جا ووٽ ته ملي ويندا...." اليڪشن ۾ انتخابي نشان مليس "سوپاريءَ جو اڙ"... ۽ سندس سياسي نعرو هو، "جيڪو گٽڪي جو يار آ.... اهو ئي ايماندار آ....!"

پانُ ته جپان ۾ به آهي، پوءِ اتي ڇو پابندي ڪانهي... توهان پڇندئو ته جپان ۾ پان ڪٿان آيو... ته ادا، جپان ۾ پان موجود آهي. توهان ٿورو وات سان "جپان" پڙهو، توهان کي جپان ۾ پان ڏسڻ ۾ ايندو. گٽڪي تي پابنديءَ سان وڏي ۾ وڏو نقصان ڏندن جي ڊاڪٽرن کي ٿيو آهي... گٽڪائي وري چوندو ته هاڻي ڪهڙو ڊاڪٽر کي وات ڏيکاريان... اول ته ڊاڪٽر کي ڏند ليندا ڪونه، ڇو ته اهي ايترا ڪارا هوندا جو ڏندن تي جيسين تيزاب نه هارجي، تيسين صاف ڪونه ٿيندا.... ۽ ٻيو ته جيسين ڊاڪٽر وات ۾ اندر ڪرسي رکي نه ويهي، تيسين ڪيس ڏند جو پاڇو به ڏسڻ ۾ نه ايندو... جيئن

ڀڪڙي ڏندن جي ڊاڪٽر هڪ گنڪائيءَ جو وات کولايو ته خاموش ٿي ويو. گنڪائيءَ پڇيس، ”سائين، ايترو غور سان ڇيا ڏسو.... ڇا اندر پوليس مقابلو پيو ٿئي؟“ ڊاڪٽر چيس ته، ”هيءُ تنهنجو وات آهي يا اسان جي ڳوٺ جو روڊ.... سڄو ڀڳو پيو آهي... خبر ئي ڪانه ٿي پوي ته ڏندُ ڪهڙو آهي ۽ ڏند جي پاڙيسرياڻي ڪهڙي آهي...؟“

گٽڪو به عجيب شيءِ آهي، توهان گٽڪو کائي رهيا هوندا ته لڳندو، توهان پنهنجي مُنهن ڳالهائي رهيا آهيو... گٽڪو کائڻ کانپوءِ مرد خاموش ٿي ويندا آهن. عورتون گهٽ ان ڪري کائينديون آهن، جو ان جيءَ کائڻ کانپوءِ ڳالهائي ڪونه سگهبو آهي... جيڪي شادي شده گٽڪو کائيندا آهن، اهي ته وات بند ڪري هلڻ جا عادي هوندا آهن، پر اهي نوجوان جيڪي گٽڪو وات ۾ وجهي خاموش ٿي ويندا آهن جن شادي شده ٿيڻ جي پرئڪٽس ڪندا آهن. شاديءَ کان پهرئين جيڪي گٽڪو کائيندا آهن، شاديءَ کانپوءِ اهي رڳو زالن جا پاراتا کائيندا آهن...ان ڪري گٽڪائيءَ جو نه زال تي ڪنٽرول هوندو آهي، نه وات تي...!

گٽڪائين کي توهان اکيون پوريون ڏسندا ته اهي توهان کي ڏاڍا وڻندا... جيئن نرسون نه هجن ها ته ڪيترائي ڊاڪٽر ڪنوارا مري وڃن ها... تيئن گٽڪو نه هجي ها ته اسان جو هڪ اين جي او جو ڊائريڪٽر به نه هجي ها... جيڪو گٽڪو ۽ امداد اٿين کائي ويندو آهي، جو انهيءَ جي دليل ۾ به سدائين چوندو آهي ته ”آئون امداد نٿو کاوان ته سڄي اين جي او مون کي کائڻ ٿي اچي.“ شڪل جو سهڻو آهي... وات کان سواءِ سڄو سٺو آهي. ليڊي ورڪرن کي به اٿين ڏسندو جڻ مني سوپاريءَ تي اک پيئي هجيس. ملازم هن جي سامهون ويهندا ته سدائين ڪنڌ هيٺ ڪري ويهندا ته جيئن سوپاريون سڌ..ن هنن جي اکين ۾ نه لڳن... يا اکيون بند ڪري ڳالهائيندا ۽ پوءِ جڏهن موٽندا ته سندن مُنهن ۽ وارن ۾ سوپاريون ايتريون هونديون، جو ڪلارڪ به هڪل ڪري پيا چوندا ته، ”ادا...

اڌ پاءُ سوپارين جو تہ ڏجان!“ جيئن انديا ويو تہ هڪ همراھ کان پڇيائين، ”چا هتي سوپاري ملندي؟“ همراھ چيس، ”سائين آهستي ڳالهايو... هتي سوپاريءَ جي معنيٰ ٻي آهي...!“ ائين ئي هڪڙي همراھ ٻڌايو تہ، ”گٽڪو آئون نتو ڇڏي سگهان... ڇو تہ اهو مون غربت جي ڏينهن ۾ شروع ڪيو ۽ هاڻي آئون لکاپتي آهيان.“ پڇيوسين ”چا توهان گٽڪو کائيندا آهيو؟“ تہ چيائين ”نہ، آئون گٽڪو وڪڻندو آهيان...!“

گٽڪي جي معاملي ۾ اسين جڏهن بہ پنهنجي هڪ حيدرآباد جي صحافي دوست سان ملندا آهيون تہ اهو مون کي گٽڪائين جو سلطان راهي لڳندو آهي... هر بريڪنگ نيوز تي نئين گٽڪي جي پڙي ائين کوليندو ڄڻ ڪنهن جو راز کولي رهيو هجي.... هن جي ميز اڳيان هڪ ڏٻو رکيو هوندو، جنهن ۾ جهاتي پائي ڏسبو تہ اندر دوزخ جو منظر هوندو... ڏٻو ايترو ڳاڙهو هوندو جو ايترو ڳاڙهو رنگ تہ اسٽالينً بہ ڪونہ ڏٺو هوندو... خود سندس ايڊيٽر جڏهن اهو ڳاڙهو ڏٻو ڏسندو آهي تہ ان جو منهن بہ ڳاڙهو ٿي ويندو آهي. هڪ ڏينهن ايڊيٽر اهو اعلان ڪيو تہ، ”جيڪو بہ هن جو ڳاڙهو ڏٻو چوري ڪندو، ان کي هزار رپيا بونس ڏنو ويندو...“ ۽ هن ورڻي اعلان ڪيو تہ ”خبردار.... جيڪو منهنجي ڏٻي ۾ هٿ وجهندو، اهو ڄڻ تہ منهنجي عزت ۾ هٿ وجهندو...!“

گٽڪي کائڻ واري کي توهان ڪڏهن مسڪرائيندي نہ ڏٺو هوندو. ڇو تہ هو جيئن ئي مسڪرائيندو آهي تہ هن کي ڏسي سڄو شهر مسڪرائيندو آهي. جيئن هڪ گٽڪائيءَ چيو، ”گٽڪي کائڻ ۾ رڳوً هڪ برائي آهي تہ اهو پنهنجن پئسن سان کائڻو ٿو پوي!“ جيئن هڪ گٽڪائيءَ پنهنجي دوست کي ٻڌايو تہ، ”منهنجي زال ۾ اها خوبي آهي جيڪا توهان جي زالن ۾ ناهي...!“ پڇيائونس ”ڪهڙي خوبي؟“ تہ چيائين، ”اها بہ گٽڪو کائيندي آهي!“

دواخانو دَجال

اڄڪلهہ حڪيمن جا اشتهار ايترا ٿي پيا آهن جو جن ماڻهن کي بيماري ڪانهي، اهي بہ ايترا سهڻا اشتهار پڙهيو وجيو حڪيمن کي چون ٿا، ”حڪيم صاحب! اسان کي ڏسو، چو تہ اسان خود اجا تائين ڪجهہ ناهي ڏٺو...!“ ۽ حڪيم وري انهيءَ کي هڪ دبلي ڏيئي چوندو.... ”هيءُ اٿئي خميرو دلِ نادان... جتي بہ دل ڦاٽي هجنئي، انهيءَ جي پيءَ کي وجي ڪاراءِ....! ٻن ڏينهن جي اندر يا محبوب تنهنجي پيرن ۾ هوندو يا تون پوليس جي پيرن ۾ هوندين....!“

بيماريون ٿوريون ۽ حڪيم گهڻا. اسان هڪ حڪيم جو اشتهار پڙهيو، جو لڳو پئي تہ بيماريون بہ هن پاڻ ناهيون هجن ۽ پاڻ ئي ڦهلايون هجن. لکيل هو... اگر ڪو ماڻهو هڪڙي ڪَن کان ڳالهہ ٻُڌي، ٻئي ڪَن کان ڳالهہ ڪڍي ٿو ڇڏي تہ انهيءَ جي ڪَنن ۾ سَت سَت ڦڙا ”آئل بيورو ڪريسي“ جا روز رات جو ننڊ ۾ ڪونگهرن جي دوران ائين داخل ڪريو جو خود ڪَنن کي بہ خبر نہ پوي تہ هي اسان ۾ ڇا پيو داخل ٿئي! لکيل هو... ”اسان جي حڪيم ايترا تہ گولڊ ميڊل ڪنيا آهن جو هاڻي حڪمت ڇڏي گولڊ سمٿ جو دڪان کولڻ وارو آهي....!“

هڪ ٻئي حڪيم جي پمفليٽ ۾ لکيل هو... اسان جي حڪيم کي ايترا ٻار ڪونہ آهن، جيتريون ڊگريون آهن. هن وٽ ايتريون ڊگريون آهن جو في بہ مائينس 180 ڊگري سينٽي گريڊ تي وننڊو آهي. ائين جو مريض جو کيسو ۽ مُنهن ٻئي 180 ڊگري جهڙا ٿي ويندا آهن. هيءُ جڙي ٻوٽيون حاصل ڪرڻ لاءِ آفريڪا جي جهنگلن ۾ اڪيلو بغير پاسپورٽ جي لانچ ۾ چڙهي ائين وڃي نڪتو جو ذري گهٽ سندس ٻوٽيون ٿي نڪتيون... جتي ويهہ سال

آدمخورن کان پي ايچ ڊي ڪيل ڊگري وٺي پاڻ به آدمخور ٿي موٽيو...
هن وٽ ڳوڻ ڊگرين جي آهي، جو هُو پنهنجي نالي اڳيان ۽ پويان ايترا اعزاز لکندو آهي جو خبر ئي ڪانه پوندي ته سندس اصل نالو ڇا آهي...، ”پروفيسر ڊاڪٽر حڪيم جناب محترم ٽريڪٽر جالينوس بن ڪالينوس بن نُوس نُوس ايم ڊي ٽي ٽي او پي ٽي او“ ...' نالو ئي ايترو جهڙو sms جو ميسيج لکيو پيو آهي ۽ لڳندو ائين ڇڻ هي نالو پوري جو پورو پڙهڻ واري کي دوا به مفت ۾ ڏني ويندي.

هر مرض لاءِ ساڳيو ڪڪُ... جنهن لاءِ چوندو ته، ”هن ڪکَ هيٺان آهي لکُ... يعني ڪکُ وڪڻان ۽ لکُ ڪمايان...!“

هن جي مشهور ڪلينڪ ”دواخاني دَجال“ جون ڪجهه بدنامِ زمانا دوائون هتي پيش ڪجن ٿيون:

تيل گنجان: هيءُ تيل صرف انهن گنجن لاءِ آهي جن جي گنج... مَڇرن، ماڻهن ۽ مکين کان محفوظ ناهي. برسات گنجن جي ازلي ويري آهي ۽ اُسَ ۾ ته گنجو ٻاهر نڪتو ته پنهنجي گنج جا شعاع اِوڙي پاڙي ۾ ائين اڇليندو ويندو، جو ماڻهن کي نيٺ ڪارا چشما پائڻا پئجي ويندا. هي انهن مايوس گنجن لاءِ به بهترين ٽانڪ آهي. جيڪي اداسيءَ جي گنجان راهن ۾ گنجي پايو، گنج پڻ جي خاتمي لاءِ پنهنجا اگهاڙا متا کڻيو محو سفر آهن... هي تيل انهن گنجن لاءِ هرگز ناهي، جن کي اها گنج صرف گنجن تان ڪلڻ جي ڪري ڪنهن گنجي جي پارائتي عيوض مليِ آهي... توهان هڪ ٻالٽي تيل سان ڀريو ۽ پوءِ پنهنجو سڄو متو ان ٻالٽيءَ ۾ ٻوڙي ڇڏيو ۽ تيستائين ٻاهر نه ڪڍو، جيستائين توهان جي اکين اڳيان اونداهه نه اچي وڃي. شادي شده گنجن لاءِ هي تيل خاص تحفو آهي... ياد رهي ته مرد گنجو ٿيندو ئي شاديءَ ڪانپوءِ آهي. جيڪڏهن ڪير چوي ته... نه آئون غير شادي شده گنجو آهيان، ته پوءِ سمجهي وڃجو ته انهي گنجي ڪنهن حجام جي اوٻر پيتي هوندي... اهڙن

ڳنجن لاءِ ڳُلو ڪاسائيءَ فرمايو آهي تہ، ”روزانو هڪڙي ڳنجي ڪي مانَي ڪارايو... توهان وارَن ڪِرڻ واري شَرَ کان محفوظ رهندائو!“

سفوف اقتدار: جن ماڻهن جي ڳڙدي ۾ اقتدار جو پٿر ڦاسي پيو هجي ۽ جنهن ڪي ڪيرائڻ لاءِ توهان وٽ رازا بہ نہ هجن، تہ پوءِ هيءُ سفوف توهان ۾ ايتري طاقت پيدا ڪندو، جو پٿر ٻاهر ۽ ٻيو سڀ ڪجهہ اندر.... ياد رهي تہ جن ماڻهن جي پيٽ تي پٿر ٻڌل آهي، انهن لاءِ اسان وٽ ڪو بہ سفوف ڪونهي. ڇو تہ جن جي پيٽ تي خود پٿر ٻڌل آهي، اهي اسان جي سفوف جا پئسا وري ڪٿڙا ڏيندا... هي سفوف کائڻ ڪانپوءِ ڪٿي سياستدان پيا وڙهندا، تہ بہ توهان ڪي ماڻهو موڪليو ويندو تہ هنن جي اچي ڊِيل ڪرايو... طبيعت وڏيڪ خراب هجي تہ ”شربتِ آمريڪا“ جا ڇهہ ڇهہ چمچا نيزاني ڪنهن ڪي ٻڌائڻ ڪانسواءِ پي ڇڏيو.... تہ اهي ماڻهو جيڪي توهان ڪي نٽا وٽن، اهي بہ توهان ڪي اوچتو ئي اوچتو وٽڻ لڳندا... توهان جي جواني اگر اسيمبليءَ ۾ ننڊ ڪرڻ جي ڪري ضايع ٿي ويئي آهي، تہ اڌ ڳوري صبح جو سج ايرڻ کان پهرئين ۽ اڌ ڳوري رات جو سج لهي وڃڻ کان اڳ پاڻيءَ جو هڪ گلاس پي، مٿان ڳوري ڪائي ڇڏيندا... توهان ۾ ايتري طاقت ايندي جو توهان جا سڀ پٿر پارس ٿي ويندا...!

ڳوريون رستم سهراب: ڪچي ٻَڪ هٽڻ وارن لاءِ انمول تحفو.... جيڪي ماڻهو ڪچي ڄاڙي ٽا هٽن.... يا جيڪي ماڻهو ايترو ڳالهائيندا ڇو ننڊ ۾ ستا پيا هوندا، تہ بہ ٻڙ ٻڙ پيا ڪندا، اهڙن ماڻهن لاءِ هيءُ فارمولو اسان جي حڪيم ڪي هڪ درويش خواب ۾ ٻڌايو هو ۽ حڪيم وري ان مان ڏنڌو شروع ڪري ڏنو. هي ڳوريون کائڻ سان توهان ڪلاڪن جا ڪلاڪ وينا ڪچي ٻَڪ هٽندا... تہ ٻڌڻ واري ڪي ننڊ اچي ويندي، پر توهان جون ڄاڙيون نہ ٿڪبيون. رڳو اهي ماڻهو هي ڳوريون نہ کائين، جيڪي اڳوات ئي گهڻو ڳالهائيندا آهن!

روغنِ بڪواس: هيءُ جوئن جي عرق مان تيار ڪيل خاص تيل آهي، جيڪو اسان جي حڪيم ڏينهن رات جُوئون ڦاسائي سائنسي بنيادن تي انهن جُوئن ڪي شمع تي وگهرائي هي تيل ٺاهيو آهي... هي تيل وارن کي ستن فوٽن ڪان به مٿي ڊگهو ڪري پيرن تائين پهچائي ٿو... ۽ پوءِ پيرن ڪان به هيٺ نڪريو وڃي. مهرباني ڪري هي تيل .مرد حضرات نه هڻن، نه ته انهن تان حجام ڪلندا. اهي عورتون جيڪي "جُوئون مخالف تحريڪ" جو حصو آهن، اهي ته هن تيل واري جي دڪان پرسان به نه لنگهن... اهي مرد جيڪي صدين ڪان "جُوئون ۽ جوءِ" جي حقن لاءِ سرگرمِ بي عمل آهن. انهن لاءِ هي گفٽ آهي. اشتهار وارا چون ٿا ته، "هي تيل بنائي ٿو وِگ ڪان به وڏا وار... ايترا ڊگها وارَ جو رات جو توهان انهن کي ويڙهي سمهندائو ته توهان کي وِهاڻي جِي به ضرورت نه پوندي... روزانو رات جو سمهڻ ڪان پوءِ ۽ اٿڻ ڪان اڳ هن تيل جا وات ۾ ٽي ٽي ڏُڪ پيري، وارن مٿان ٿوڪارا ڪرايو. ائين ڇڻ توهان ڪٽڪ تي ڪيڙا مار دوا پيا اڇليو، پوءِ ٿي ويندا وار توهان جا ايترا گهاٽا، جو ٻين جي مٿن جون جُوئون به توهان جي وارن ۾ اچي قيد ٿيڻ جي خواهش ڪنديون!"

معجون قد وڌائڻي: دنيا ۾ جن ماڻهن جا قد ننڍا هوندا آهن، اهي وري مشهور شخصيتن سان فوٽو ڪيرائي پنهنجا قد ٿورا وڏا ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا آهن، جيڪو ناڪام طريقو آهي. اسان جي معجون کائڻ سان توهان جو قد گهر ويٺي وڌو ٿيندو ويندو... ايترو جو هڪ ڏينهن توهان جو ٺي پيءُ توهان کي چوندو ته "هيڏو سارو اٺ ٿيو آهين... اجا ڪونه ٿو سمجهين...!"

شربت بدروح: هيءُ شربت ساڌا ڌهن مردن جي برابر قوت پيدا ڪري ٿو.... يعني جيڪڌهن توهان کي اهڙي پارٽي ناهڻي آهي جنهن ۾ "ناني ڪُنٽرو پاليسي" تحت صرف ڌهه اهڙا عهدا هجن جن تي جيڪي مرد ويٺا هجن، انهن ۾ ڪا به مردانا طاقت نه هجي، پر

اصل موبائيل توهان جي ڪڙڪندي هجي... تہ اهڙي خواهش واري پارٽي ناهيندڙن لاءِ اها خوشخبري آهي تہ توهان هن شربت جو شيشو سڄو وات تي رکو ۽ توهان ۾ ايتري طاقت ايندي جو توهان اڪيلي سر بہ اهڙي هڪڙي پارٽي هلائي سگهو ٿا. ياد رهي تہ شربت ۾ غنودگي آهي. ان ڪري شربت پيئڻ کان پوءِ پارٽي ۽ گاڏي هلائڻ کان پرهيز ڪندا...!

چمچاگيري ڪشتو: سرڪاري ملازمن لاءِ آبِ حيات وانگر... آفيس وڃڻ کان پهريين بہ ٽي چنبا هن ڪشتي مان بُوٽ تي هٽي چڏڻ سان توهان جو ڪنڌ "نہ" ڪرڻ واري حرڪت وساري ويهندو... ۽ توهان جو ڪنڌ هر وقت...ها...ها... چوڻ ۽ "ها ها" ڪرڻ ۾ ماهر ٿي ويندو... هن سان گڏ روزانو رات جو هڪ دفعو اڌ شيشو "اطريفل سائين سائين" جو وات ۾ اوتي ڇڏيندا، تہ توهان ۾ پنهنجي صاحب ڪي ٻُڌڻ جي قوت برداشت ستوڻ تي وڌي ويندي. پٽيوالن کان پرهيز ڪندا... اگر ڪو ڪلارڪ چنبڙي پوي تہ هڪ شيشي "لعوق چانهن پاڻي" جي ان کي ڏيئي جان ڇڏائيندا....!

خميرو سَتياناس: انهن مڙسن لاءِ جيڪي چاهين ٿا تہ گهر بہ دير سان اچون ۽ زال بہ ڪجهہ نہ چوي... هن جو فارمولو اسان جي حڪيم ڪي سندس پڙ ڏاڏي جي بہ تڙ ڏاڏي وٽان مليو، جنهن ڪي وري ان جي بہ ڪڙ ڏاڏي وٽان مليو.... جنهن ڪي وري سندس نڙ ڏاڏي هي فارمولو ڏيندي چيو هو تہ هي فارمولو بادشاهہ نوشيروان لاءِ منهنجي پڙ ڏاڏي ناهيو هو، جنهن کان مون هي چوريءَ ڇپي لِڪائي توکي صرف ان مقصد لاءِ ڏنو آهي، تہ جيئن تون ايندڙ نسل جي سيني رولُو مڙسن جي خدمت ڪري سگهين...!

هِسٽريٰ!

ڊاڪٽر مبارڪ عليءَ لکيو تہ ”اسان کي تاريخ مان سکڻ گهرجي....“ پر اسان جا سرڪاري ملازم رڳو پهرئين تاريخ مان سکندا آهن. بلڪِ پهرئين تاريخ هنن کي قرضي ٿي اهڙو سبق سيکاري ڇڏيندا آهن جو هنن کي ڪنهن ٻي تاريخ کان سکڻ جي ضرورت ئي نہ پوندي آهي... تاريخ سان تہ هنن کي ايتري محبت هوندي جو پائيندا تہ روزانو پهرئين تاريخ هجي. جيئن اسان جو هڪڙو ماستر دوست آهي، جيڪو روزانو پڇندو، ”اڄ ڪهڙي تاريخ آهي؟“ اهو مهينو جنهن ۾ ايڪٽيهہ تاريخون هجن، هر ملازم لاءِ منحُوس مهينو تصور ڪيو ويندو آهي... سرڪاري ملازمن جو تہ پسنديدا مهينو ئي فيبروري آهي. اسان جو هڪ دوست ٽي شاديون ڪري چڪو آهي ۽ چوٿين ڪرڻ جي چڪر ۾ آهي... پڇيوسين، ”هي ڇا پيا ڪريو..؟“ چيائين، ”توکي خبر ڪانهي تہ تاريخ پنهنجو پاڻ کي دهرائيندي آهي...!“

ائين ئي هڪ نفسيات جي پروفيسر کان پڇيوسين، ”سائين، توهان جيٰ ڄمڻ جي تاريخ ڪهڙي آهي؟“ تہ حيران ٿيندي چيائين، ”توهان اهو ڪيئن ٿا چئي سگهو تہ آئون ڄائو آهيان...!“ وري هڪ تاريخ جي استاد کان پڇيم تہ، سنڌ جا ڪجهہ تاريخي واقعا ٻڌايو؟“ تہ ان چيو، ”مون کي رڳو پنهنجي شاديءَ جي تاريخ ياد آهي...“ جيتوڻيڪ سنڌ جي واقعاتي تاريخ ۾ شاديون سرفهرست آهن... ۽ ڪجهہ ماڻهو وري اهڙا آهن جيڪي شاديون ڪرڻ کانپوءِ پوءَ ائين هٽندا آهن ڄڻ انهن ڪڏهن نڪاح جو پنو بہ نہ ڏٺو هجي...! جيئن هڪ اديب دوست (جيتوڻيڪ ماڻهو

يا اديب ٿيندو آهي يا دوست ٿيندو آهي) کان پڇيم ته، ”سنڌ جي تاريخ متعلق ڇا ٿو ڄاڻين؟“ چيائين، ”سنڌي تاريخ ته اڄ ويهين ذوالحج آهي...!“

اسان وٽ غربت جي انتها اها آهي ته پهرئين تاريخ جو چنڊ صرف پهرئين تاريخ تي ئي نڪري ٿو.... حرام جو ٻين يا ٽين تاريخ تي نڪري! تاريخ جن ٿاهي هئي انهن کي گهربو هو ته ٽي چار پهريون تاريخون ٻيون به ٺاهي ڇڏين ها... گهٽ ۾ گهٽ اوڌر ڪٽڻ ۾ ته سولائي ٿئي ها!

ننڍي ڪنڌ جي ننڍي تاريخ پڙهجي ٿي ته خبر پوندي... اسان جي حڪمرانن جو گهڻو زور شادين تي هوندو هو... ڙالون ائين گڏ ڪندا هئا جيئن اڄڪلهه جا ٻار بوتلن جا ڍڪ گڏ ڪندا آهن. شاعرن به تاريخ سان پنهنجي محبت جو اظهار ڪجهه ائين ڪيو جو هڪڙي شاعر جي ڊائري پڙهيم ته شعر هينئن لکيل هو ”... صبح 5 بجي... باٿ روم ۾ ويندي!“

تاريخ جي حوالي سان سنڌ ۾ ته اڄڪلهه هيرا ايترا گهٽ ٿي ويا آهن جو خود سوناري جي دڪان تان هيرا ٽا پُڇجن ته اهو به چوي ٿو ته اڄ هيرا دستياب نه آهن. في الحال هيروئن ڪٽي وڃو!

ماڻهن کي نيٺ سنڌي هيرا آرڊر تي ٺهرائڻا پيا پون... جيئن هڪ همراهه چيو، ”منهنجو ڏاڏو انگريزن سان ننهن چوٽيءَ جو زور لڳائي وڙهيو... يعني هڻ پنهنجا ننهن هڪ انگريز جي چوٽيءَ ۾ وڌا...“ پڇيوسين، ”پوءِ ڇا ٿيو؟“ چيائين، ”انگريز جي وڳ لهي آئي...!“ وڏيڪ چيائين، ”منهنجي ڏاڏي انگريزن جي خلاف ”پٿون پاراتا تحريڪ“ هلائي... هُو انگريزن کي دل ۾ پاراتا ڏيندو هو... منهنجي ڏاڏي ته هڪ انگريز کي مٽي ۾ پتر به اڇلي هنيو هو...!“ پڇيوسين، ”توهان جي ڏاڏي کي ڪيئن شهيد ڪيو

ويو؟“ چيائين، ”منهنجي ڏاڏي کي انگريزن چيو... اسان جو ڌوٻي تيءُ.... هن چيو، ڦاسي چڙهي ويندس پر انگريزن جون گنجيون ۽ انڊرويئر ڪونه ڌوئندس.... نيٺ هڪ نماشام جو ڪجهه انگريزن هن کان ڌوٻي گهاٽ تي ڪناتون ۽ خيما ڌوئاري ڌوئاري شهيد ڪري ڇڏيو..!“

اسان جي خيال ۾ بهترين تاريخ اها هوندي آهي، جنهن ۾ سڀ جواب هجن. بلڪل ائين، جيئن بهترين تاريخ جي گائيڊ اها هوندي آهي، جنهن ۾ سڀ سوال هجن. اسان وٽ هاٽي هيرا رڳو فلمن ۾ وڃي بچيا آهن. جيئن عظيم تاريخدان، وِلِ ڊيورانٽ کي مائيٽن چٽيو ئي انڪري هو ته جيئن اهو وينو هر تاريخ تي نئين تاريخ لکي... ماءُ دعا ڏنس ته... پُٽ اهڙو وڏو ڪتاب لکندين جيڪو ڪير ڪڏهن مڪمل پڙهي نه سگهندو ۽ پوءِ هن story of civilization لکي ڏيکاريو... جيڪو ڪتاب يارهن جلدن تي مشتمل آهي ۽ هر جلد وري هڪ هڪ هزار صفحن تي ائين ڇپيل آهي، جو هڪڙو ڪتاب پڙهڻ جي لاءِ جڏهن چار پنج ڄڻا گڏجي ويهي پڙهن، تڏهن وڃيؤ مَس پورو ٿئي...! مونکي ته هن جو يارهون ڪتاب The age of napoleon اهڙو وٽيو جو سڄو ڪتاب پنهنجي هڪ دوست کان پڙهايم.... منهنجي خيال ۾ جيڪڏهن ڪنهن کي عظيم سياستدان ٺيٺو آهي ته هي يارهن جلد يا پاڻ پڙهي يا پڙهائڻ لاءِ ڪو مزدور رکي... ٻه صفحا صبح... ٻه منجهند.... ٻه رات.... گهٽو ڪري ڪيس شفا ملندي!

اسان جي هڪ دوست کي تاريخ سان ايتري محبت جو روزانو بوڪ اسٽالن تي وڃي اخبار کڻي صرف تاريخ پڙهي واپس رکي ڇڏيندو... پڇيومانس، ”توکي تاريخ سان ايتري محبت ڇو آهي؟“ چيائين، ”اسان جو خاندان تاريخي آهي... منهنجي ڏاڏي جو

پڙ ڏاڏو... جيڪو ليڊرن جي جلسن ۾ نعرا هڻندو هو... منهنجي ناني جو ڀاءُ هِٽلر جي گهر ۾ وائيلن وڄائيندو هو ۽ وڏيڪ چيائين "منهنجو ڏاڏو تلوار هلائڻ ۾ ايترو تيز هوندو هو جو پستول هٿ ۾ هوندس ته به تلوار هلائيندو....ان کانسواءِ منهنجو بابو سرڪاري ڪرسيءَ تي ايترو وقت رهيو جو گهر ويندو هو ته به وڃي ڪرسيءَ تي ويهندو هو... بيڊ تي سمهندو ته هر هر ڪرسيءَ ۾ پيو نهاريندو... متان ڪير ڪرسي نه ٻدلائي ڇڏي...!" بلڪل ائين ئي اسان جي ڳوٺ جو هڪ پوڙهو آهي... اهو وري انگريزن جي خلاف جنگين جون ڪهاڻيون به ائين ٻڌائيندو جو ماڻهو سمجهندو ته جيڪو لارڊ مائونٽ بيٽن ڏاڪڻ تان چڙهندي ڊِڪو کاڌو هو، اهو به شايد هن جي پلان جو حصو هو...

پنهنجي هڪ ٽلهي عينڪ جي باري ۾ سدائين ٻڌائيندو ته، "هيءَ انگريزن جي دور جي اها عينڪ آهي جنهن ڪي پائي جڏهن انگريزن ۾ ڏسبو هو ته سڀ ماڻهو انگريز ڏسڻ ۾ ايندا هئا...!" هڪڙي اُٿ سان گڏ نڪتل فوٽو ڏيکاريائين.... چيائين، "هي اٿ انگريزن جي دور جو آهي!" چيومانس، "جيڪڏهن هن فوٽي جي ٻي ڪاپي اُٿ وٽ هوندي ته اهو به پنهنجن پارن کي ائين ئي ٻڌائيندو هوندو ته هي اُٿ انگريزن جي دور جو آهي!" پڇيوسين، "توهان کي ڪهڙي تاريخ کاڻ وڻندي آهي؟" چيائين، "جيڪا لائيٽ ۽ گئس جي بلن تي آخري تاريخ لکيل هوندي آهي...!"

تاريخ جي اسان وٽ اهڙي اهميت آهي، جو ڪنهن چيو، "سرڪاري ملازمن تي به ايڪسپائري ڊيٽ لکيل هجي... مثال... فلاڻو ماستر 4 اپريل کان 14 آگسٽ تائين... فلاڻي ڊاڪٽر جو دماغ صبح 10:00 بجي کان شام 5:00 بجي تائين، پوءِ اسين ٻڌل

ناهيون... ۽ منسٽرن جي آفيس ٻاهران ٻه لکيل هجي... best before
چو تہ مِنسٽري ٻہ ساھ وانگر آهي... ڪهڙي خبر، اڄ ملي آهي،
سڀاڻي اچانڪ هلي وڃي...!“

سنڌي ٻوليءِ جي تاريخ جي باري ۾ وري ايترا ڪتاب ڇپيا
آهن جو پڙهڻ وارا پريشان آهن تہ ڪهڙو ڪتاب نہ پڙهون... پهرئين
ڪتاب ڇپيو، ”سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ (ست جلد)، وري هڪ ٻيو
ڪتاب ڇپيو، .سنڌي ٻوليءَ جي مختصر تاريخ“... وري هڪ اديب
ڪتاب ڇپايو، ”سنڌي ٻوليءَ جي صفا ننڍڙي تاريخ“... وري هڪ
ٻئي محقق کي جُهڪي آئي، تنهن ڇپايو، ”سنڌي ٻوليءَ جي صفا
ننڍڙي تاريخ“... وري هڪڙو محقق مرندي مرندي ڇپرائي
ويو، ”سنڌي ٻوليءَ جي ماڪوڙيءَ کان بہ ننڍڙي تاريخ“.... وري هڪ
نئين محقق ان جي مقابلي ۾ ڇپايو ”سنڌي ٻوليءَ جي خوردبينيءَ
جي وسيلي نظر ايندڙ تاريخ“... نيٺ هڪ اديب ڪتاب ڇپرايو،
جنهن ۾ رڳو هڪڙو ڪاغذ هو.... پڇيوسين، ”هي تہ هڪ ڪاغذ
آهي؟“ چيائين، ”بس... هاڻي سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ ايتري وڃي
بچي آهي!“

ڊنر تي حملو

هڪڙي شاديءَ جي دعوت تان موٽندي هڪ همراهه چيو ”ڊنر تي ايتري ته رش هئي جو مُرغي ته نهيو پر مُرغيءَ جو چوزو به ڪونه مليو!“ اڄ ڪلهه شادين ۾ ماڻهو ڊنر تي ائين تا حملو ڪن، جيئن ٻيلي ۾ پوليس لهندي آهي. گهڻي رش سبب ماڻهو پنهنجون نيتون، نظريا ۽ پليٽون تبديل ڪندي دير ئي نٿا ڪن. هاڻي ته شادين ۾ ڊنر اهڙي انداز ۾ ٿئي ٿي جو شادي ڪارڊ تي ئي لکيل هوندو آهي ته، ”ڊنر ۾ شريڪ ٿيڻ کان پهرئين ريسلنگ جو ڪورس ڪرڻ لازمي آهي!“ خود اسان کي هڪڙي ڊنر ۾ ماني ڪانه ملي ۽ هڪ اهڙي همراهه کي ڏٺوسين، جيڪو پليٽ ۾ ايتري مُرغي پريو وينو هو، ڄڻ اتي دڪان کولڻ وارو هجي. پڇيوسين، ”ايتري رش ۾ تو ٻوڙ ڪيئن حاصل ڪيو؟“ ٻوتي ڪائيندي چيائين، ”هن ٻوڙ لاءِ ڇهه مهينا جوڊو ڪراٽي جي ٽريننگ ڪئي اٿم!“

ڪجهه ماڻهو وري شادين ۾ ڊنر تي ان ڪري حملو ڪندا، جو هنن کي خبر هوندي آهي ته جيڪڏهن هتي نه کاڌوسين ته پوءِ بک اسان کي ڪاٺي ڇڏيندي. غريب ماڻهو ته اهو ئي سوچيندو ته سڄي ڄمار، زماني اسان کي کاڌو آهي ۽ اڄ اسين وري تمام گهڻو کائي ان جو بدلو گهوٽ کان وٺنداسين، ڪن ماڻهن کي اهو اندازو هوندو آهي ته جيڪا شاپنگ بيگ هنن جي وَرَ ۾ لڪل آهي، اها جيڪڏهن اڄ گهر پري وياسين ته زال تي به سٺو رعب پوندو...!

ڪجهه ماڻهو وري شادين ۾ ڊنر تي ائين حملو ڪندا جو هنن کي خبر هوندي آهي ته جيڪڏهن اسان هتي ڪڪڙ نه کاڌو ته گهر وڃي اسان کي ڪڪڙ ٿي ٻيهڻو پوندو.

ڊنر ۾ وڃڻ دراصل اهو معلوم ڪرڻ جو هنر آهي ته توهان

وڏ ۾ وڏ ڪيترو ڪائي سگهو ٿا. جيئن اسان جو هڪ دوست سالن کان ڊنرن تي حملا پيو ڪري، هيءُ جنهن شاديءَ ۾ وينو هوندو آهي، اتان هن جي پر ۾ وينل ماڻهو اٿي ويندا آهن چو ته جيڪي هن جي پيرَ ۾ ويهندا آهن، اهي وري ٻئي ڪنهن جي پر ۾ ويهڻ جهڙا نه رهندا آهن. هيءُ ڪائڻ جي معاملي ۾ سچو آمريڪا تي ويو آهي، جو مُرغيءَ ۾ به هٿ ائين وجهندو چڻ مُرغي ايٽمي تجربو ڪندي پڪڙي وئي هجي... عادتن ۾ وري اسان جي سياستدانن وانگر آهي. هٿ ۾ پڪل مُرغي جهليندي چوندو، ”ڏسو... منهنجا هٿ صاف آهن!“

ڪنهن ڊنر ۾ جيڪڏهن ڪو شخص توهان کي ملي، جنهن جي مُڇن ۾ چانورن جا داڻا لٽڪيل هجن، چپن مان ٻوڙ جو سٽيو وهندو هجي، هٿن ۾ پليٽ پٽ سان ايتري پريل هجي جو پٽ مان آواز ايندا هجن ته، ”جيڪو پٽ ڪري ٿو ٻڙ ٻڙ“ ته سمجهي وڃجو ته توهان ”ٻبن بادشاهه“ سان ملي رهيا آهيو! هيءُ گهوٽ کي سلامي ڏيڻ وقت ان کي پئسن جو لفافو به اهڙي نموني ڏيندو آهي، جهڙي بددعا ڏيئي رهيو هجي. هڪ گهوٽ کي ته لفافو رڳو ڏيکاري وري واپس پنهنجي ئي کيسي ۾ وجهي ڇڏيائين. وري ٻئي هڪ گهوٽ کي لفافو ڏيڻ وقت عين ٽائيم تي پئسا ڪڍي رڳو خالي لفافو گهوٽ کي ڏنائين. ٽئين هڪ گهوٽ کي ڀاڪر پائڻ مهل لفافو پنهنجي هڪ کيسي مان ڪڍي وري ٻئي کيسي ۾ وجهي ڇڏيائين. چوٿين هڪ گهوٽ کي ڀاڪر پائي خود گهوٽ جي کيسي مان هڪ لفافو ڪڍي اهو ساڳيو ئي لفافو گهوٽ کي ڏنائين. پنجين هڪ گهوٽ جي اڳيان جيئن ئي هي لفافو ڪٽي پهتو ته گهوٽ چيس، ”هاٿي گهٽئي ٿي... اسان انهيءَ لفافي کان ئي توبهه ڪئي!“ اهڙي ئي هڪ گهوٽ شاديءَ کان پوءِ لفافا کولڻ وقت جڏهن ٻبن بادشاهه جو لفافو کوليو ته اندران هڪ پرچي نڪتي، جنهن ۾ لکيو هو، ”Try Again“

شڪل ۾ صورت مان ئي ڪائڻ پيئڻ وارو لڳندو آهي، جيتوڻيڪ ڪنهن به ڪائڻ پيئڻ واري گهراڻي سان تعلق نه اٿس. ڪنهن دعوت ۾ وينو هوندو ته پر ۾ وينل ماڻهو هن کي ڪائڻ وارين نظرن سان پيا ڏسندا، ڇو ته جنهن ٽيبل تي هيءُ ڪائڻ شروع ڪندو، اتي وينل ٻيا ماڻهو رڳو هوا ڪائي گهر موٽندا.... هي تمام گهڻي مانيءَ کي به تمام گهٽ سمجهي ڪائڻ شروع ڪندو ۽ تمام گهڻو ڪائڻ ڪانپوءِ اوڳرائيون ايتريون ڏيندو، جو اتي وينل مائٽ يڪدم پنهنجن پنهنجن ٻارن کي سڏ ڪري چوندا ته، ”ٻارو... چاچا جون اوڳرائيون ڳڻيو... ۽ ڳڻپ سکو!“ سندس منهن ڏسي ڪو ڪاڻو به ٻڌائي ويندو ته هُو ڏينهن ۾ ڪيتريون اوڳرائيون ڏيندو آهي. خود توهان هن جو وات ڏسندائو ته ان جي هيٺان توهان کي بيشمار اوڳرائين جا آثار ڏسڻ ۾ ايندا، بلڪل ائين ڄڻ توهان هيليڪاپٽر ۾ ويهي هيٺ ڦڙاپا جوُ منظر پيا ڏسو!

شڪل صورت ۾ پنهنجي والدين تي نه ويو آهيُ پر لڳندو والدين هن تي ويا آهن. پندرهن ويهه سال پهرين به ايترو ئي ڪائيندو هو جيترو هينئر ڪائيندو آهي. ڊنر تي ويندو ته قدم اڳيان وڌائڻ کان به پهرئين ٻانهون اڳيان وڌائيندو. شِير مال کي ائين ٽوڙيندو، ڄڻ ڪنهن مسڪين جي ڳچي مروڙي رهيو هجي. مُنهن ته ايترو ننڍڙو اٿس جو پيٽ جي مقابلي ۾ جهڙو اخروٽ گدري جي پر ۾ رکيو آهي. پيٽ مُنهن کان ڏهوڻ تي اٿس... گذريل سالن ۾ جيترو هن جو پيٽ وڌيو آهي. اوتري ته پاڪستان ۾ مهانگائي به نه وڌي هوندي.

تمام گهڻو محنتي آهي جو جيڪا ماني ڇئن ڪلاڪن ۾ ڪائجي، اها هيءُ اڌ ڪلاڪ ۾ ڪائي ڇڏيندو. هاڻي ته پيٽ ايترو وڏو ٿي ويو آهيس جو ڪير پڇندس ته ”توهان جي گهر ۾ وڏو ڪير آهي؟“ ته چوندو، ”منهنجو پيٽ!“ هڪڙي ڏينهن صبح جو ننڊ مان اٿيو ته اتي دانهون ڪرڻ لڳو. زال پڇيس ته، ”ڇا ٿيو؟“ ته رڙ

ڪندي چيائين، ”هيءُ منهنجي پيٽ تي مارڪر سان ڪنهن لکيو آهي... ”ڪينجهر کان ڪارونجهر تائين!؟“

چوندا آهن ته انسان ۾ رڳو اها خامي آهي ته هو کاڌو کائڻ مهل انسان نه ٿو رهي... پر ببن بادشاهه کاڌي جو ڪڏهن به بُکيو نه رهيو، ڇو ته هن جو گهر ئي هڪ شادي هال جي سامهون آهي. ڊنر تي ته هي بذات خود بمع اهل و عيال ائين حملو ڪندو آهي، جو ٻوڙ جي ٿال وٽ پهچي چمچي جو انتظار به نه ڪندو بلڪ سڄي پليٽ ٿال ۾ وجهي ٻوڙ سان ڀريندي چوندو، ”ضرورت ايجاد جي ماءُ آهي.“ منجي ڪي ته ائين ڏسندو آهي، ڄڻ ان جو الٽرا سائونڊ ڪرڻو هجيس ۽ ٽِڪا ڏسندو ته چوندو، ”ڀل ڏکو کانوان، پر ٽِڪو ضرور کانوان...“ ۽ رش ۾ جڏهن زور لڳائي ڪو تڪو پليٽ ۾ وجهندو ته خوشيءَ ۾ رڙ ڪري چوندو ته ”بي عزتيءَ جو هڪڙو ٽِڪو، عزت جي هزار بار بُکئي مرڻ کان بهتر آهي!“

هو پيدائشي بکيو آهي، ان ڪري پيدا ٿيو ته روئي رهيو هو ۽ تيستائين ماٺ نه ڪيائين، جيستائين سندس وات ۾ ڪجهه نه ويو. هن کي خانداني ڊنر خور به چوندا آهن، ان ڪري پهرئين ملاقات ۾ ماڻهوءَ جو اهو جائزو وٺندو ته اهو ماڻهو ڪيترو کارائي سگهي ٿو. نوڪريءَ مان به صرف ان ڳالهه جي ڪري ڪڍيو ويو، جو هيءُ رڳو کائيندو هو، کارائيندو نه هو!

ڪجهه ڏينهن اڳ اسان ببن بادشاهه جو انٽرويو ورتو، جيڪو ڪجهه هن طرح هو:

اسان: ڇيو وڃي ٿو ته توهان شادين جي ڊنرن ۾ وات جي بدران پيٽ سان کائيندا آهيو، ڇا اهو صحيح آهي؟

ببن: مونکي ان تي فخر آهي... دراصل آئون شادي هال ٻاهران رهندو آهيان، ان ڪري منهنجو حال سٺو آهي. ڊنر منهنجي ڪمزوري آهي. ايتري جو جيڪڏهن ڪنهن شاديءَ ۾ ڊنر نه کانوان ته پوءِ سڄو هفتو جهڙو ماڻهو مونکي کائڻ پيا ايندا آهن!

اسان: ڊنر نہ مليو تہ پوءِ ڇا ڪائيندا آهيو؟
ٻَبن: پوءِ رڳو آئون ڪاوڙ ڪائيندو آهيان!
اسان: دعوت تي وڃڻ لاءِ پيٽ گهرجي... پر ڇون تا تہ توهان وٽ اهڙو پيٽ آهي جو ڇهن ننڍڙن ننڍڙن رشوت خورن جا پيٽ ملائجن تہ مس وڃي توهان جهڙو هڪڙو پيٽ ٺهندو...؟
ٻَبن: منهنجو وڏو فن ئي اهو آهي تہ آئون تمام گهڻ وقت ۾ تمام گهڻو ڪائي ويندو آهيان ۽ پوءِ اٿي بيهي سدائين اهو نعرو هڻندو آهيان تہ، "جيڪو ڏاڍو سو ڳابو..." ادا! توهان پيٽ جي تاريخ پڙهو تہ خبر پوندي تہ پيٽ تان اهي اهي جنگيون ٿيون جو ڪيترن جون حڪومتون تہ رات جي پيٽ ۾ ختم ٿي ويون. توهان روزانو زندگيءَ ۾ اهڙا ماڻهو ڏسندا، جن جون ايتريون نيڪيون نڪتل ڪونہ هونديون، جيترا انهن جا پيٽ نڪتل هوندا...
اسان: توهان کي ڪڏهن ڊنر ۾ تڪليف ٿي؟
ٻَبن: ها... هڪڙي ڊنر مونکي سهڪائي ڇڏيو. تڏهن آئون اجا ٿورو سنهڙو هوس. ماڻهن مون کي ڌڪا ڏيئي ڊنر تي ايئن حملو ڪيو، ڄڻ اتي ڪو خودڪش حملو ٿيو هجي... پهريان ڏهہ منٽ تہ مون پليٽ پئي ڳولي، پليٽ ملي تہ ٻوڙ ڪونہ پئي لڌو... ٻوڙ لڌو تہ ان ۾ ٻوٽي ڪانہ هئي.... چمچو پريان تہ رڳو مُرغيءَ جون ڳچيون پئي نڪتيون... پوءِ مون پري ڪان ڏٺو تہ ٿال ۾ چار تڪا پيا هئا. آئون جيئن ئي ڊوڙيس، هڪڙي ٿلهي. همراهہ مون کي ڌڪو ڏيئي اهي کڻي ورتا ۽ آئون ٽڪن کي ٽڪيندو رهجي ويس.
اسان: يلا ڪجهہ تہ ڪاڏو هوندَوَ؟
ٻَبن: ها! مون هڪڙو وڏو ڍڪو ڪاڌو... ۽ سڄو ٻوڙ منهنجي ڪپڙن تي... آخر ۾ ڪپڙن تان ٻوڙ چٽي مون ماني ڪاڌي... هڪڙي ٻوٽي منهنجي کيسي ۾ وڃي پئي... مون کي خبر ڪانہ پئي. گهر ويس تہ هميشہ وانگر زال منهنجي کيسي جي ڪوٺائي ڪئي تہ اندران ٻوٽي نڪتي. زال چيو، "هاڻي مونکان لڪائي ٿو ٻوٽيون

ڪائين...؟“ مرڳو گهر ۾ جهيڙو ٿي پيو.

اسان: معنيٰ انتظام صحيح نہ هو؟

ٻَبن: نہ سائين! منهنجو نصيب صحيح نہ هو، نہ تہ ٻين سيني ڏوَ ڪيا.... آئون تہ آخر ۾ رڳو هڪڙو شِير مال ڪائي ۽ چار ڪيسي ۾ وجهي هليو آيس.

اسان: چا، مِنو بہ ڪونہ ڪاڏانوَ؟

ٻَبن: مِنو، جَنهنجي ڪري هي خادم ٿيو ڏِنو... الڪسٽر، الجيلي، جنهن سان ڀري آيس هڪ ٿيلهي... حلؤو تہ پليٽ مان ائين غائب ٿي ويو، جيئن ڪنهن سرڪاري اداري ڪي مليل امداد غائب ٿي ويندي آهي... ان ڏينهن ڪانپوءِ مون ڊنرن تي حملا ڪرڻ سڪي ورتا!

اسان: توهان کي ياد آهي تہ توهان آخري ڊنر ڪهڙي ڪاڏي؟

ٻَبن: آخري ڊنر مون هڪ سياستدان جي ٻئين شاديءَ تي ڪاڏي، جتي مون ايتري تہ مُرغي ڪاڏي، ايتري تہ مُرغي ڪاڏي جو صبح جو ننڊ مان اٿيس تہ پيٽ مان ٻانگون پئي آيون!

عيد جو ٽائيم ٽيبل

6:00 A.M پروگرام "ٽڪاءُ" هن پروگرام ۾ صبح جو سوير موبائيل جو الارم توهان جي ننڊ ڦٽائيندو ۽ توهان رليءَ مان پنهنجو مُنهن ڪڍڻ جي بدران صرف پنهنجي ٻانهن ڪڍي موبائيل جي ٻوٿ تي هڪ زوردار چماٽ ٺڪا ڪرائيندئو ۽ موبائيل ڪنهن بي گناهه جي آواز وانگر بند ٿي ويندو!

6:30 A.M پروگرام، "ننڊ ڦٽايو، جان بچايو" هن پروگرام ۾ توهان جو پيءُ توهان کي ننڍڙيون ننڍڙيون ڦڙيون هٽي اچي اٿاريندو ته، "ساڍا ڇهه ٿيا آهن!" ۽ توهان پنهنجي صرف هڪڙي اک کولي ۽ ٻيهر اها بند ڪري وري پاسو ورائي سمهي پوندئو!

7:00 A.M "پاڻيءَ ۾ ڪير" هن پروگرام ۾ توهان جي دروازي ٻاهران هڪ خوفناڪ آواز ايندو. "ڪير وارو..." توهان اهو آواز ٻڌي ٽڙڪي ويندئو ۽ رلي منهن تي پائي ڪير واري تي هڪ لعنت وجهي ٻيهر سمهي رهندئو.

7:30 A.M ٻارن جو پروگرام، "ٻچا، روئڻ جا سچا" هن ۾ پوري ساڍي ستين بجي توهان جو ننڍڙو روئڻ شروع ڪندو ۽ ايستائين ماٺ نه ڪندو جيستائين توهان ڪنن مٿان وهاڻو رکي وري سمهڻ جي ڪوشش نه ڪريو. توهان جي دل چوندي ته توهان ٻه ننڍڙي سان گڏ روئڻ شروع ڪريو... توهان هڪ ڀيرو وري ٻه وهاڻا ٻوٿ مٿان رکي پنهنجو پاڻ کي ڪونگهرن جي دنيا حوالي ڪري ڇڏيندئو.

8:00 A.M پروگرام "گار آن ٽيرر" جنهن ۾ توهان کي ننڊ ۾ ٿي لڳندو ته ڪير توهان جي مٿي جا وار پٽي رهيو آهي ۽ نراڙ وارا ڌڪ هڻي رهيو آهي. توهان اک کولي ڏسندئو ته توهان جي ٻن

سالن جي ننڍڙي پٽ جا ٻئي هٿ. توهان جي مٿي تي تجربا ڪري رهيا هوندا. توهان پنهنجي وات مان هڪ عجيب قسم جو آواز ڪڍي ٻيهر پاسو ورائي سمهڻ جي ڪوشش ڪندئو ته يڪدم پنهنجي زال جو ميوزيڪل آواز ٻڌندئو. ”اڄ عيد آهي اڄ ته انسانن وانگر سوير اٿ!“

8:30 A.M ”عيد نماز“ توهان تڪڙا تڪڙا جڏهن عيد گاهه ۾ پهچندئو ته توهان تي اهو انڪشاف ٿيندو ته عيدَ نماز ٿي چڪي آهي.... پوءِ توهان چپن ئي چپن ۾ مسڪرائيندئو ڇو ته توهان اها نماز ڄاڻي ٻجهي وڃائي هئي. توهان جو اڳئين عيد نماز تي بوٽ چوري ٿي ويو هو ۽ توهان نماز پڙهي پيرين اگهاڙين گهر موٽيا هئائو، جنهن ڪان پوءِ توهان آسمان ڏي نهاري چيو هو، ”مولا.... ماڻهو تنهنجي گهر ڪان به ڪونه ٿا مڙن، اسان جو گهر ڪيئن ڇڏيندا؟“ توهان ان وڃائجي ويل بوٽ کي ياد ڪري رنو به هو، ڇو ته توهان کي اهي لمحا چٽا ياد هئا، جنهن ۾ توهان دڪاندار ڪان سئو رپيا گهٽائڻ لاءِ سئو سيڪنڊ بحث ڪيو هو ۽ رڳو سئو رپيا بچائڻ لاءِ سئو دڪان رُليا هئائو.

9:00 A.M ”وات وراڻي“ هِن پروگرام ۾ توهان منائي، ڪيڪ ۽ کير فالودن تي ائين حملو ڪندي ڏنا ويندئو جيئن توهان اڳئين عيدَ تي ڪيو هو ۽ محسوس ائين ٿي رهيو هو ڇڻ اهڙيون شيون توهان عيد عيد تي ئي ڏسندا آهيو. ايتري قدر جو توهان جي پيءُ توهان کي چئي ڏنو هو ته، ”پٽ... اهو فالودي تي حملو پيو ڪرين يا فلوجا تي حملو پيو ڪرين!“

10:00 A.M ميوزڪ پروگرام، ”منيون منيون ٽاليون“ هن رنگا رنگ پروگرام ۾ توهان اهي سڀ منيون ٽاليون چٽ ڪري ويندئو جيڪي اوڙي پاڙي مان مليون هونديون. ياد رکو ته توهان منائيءَ جا موالي، جيليءَ جا جن، سَيئُ جا سڪايل ۽ فالودي جا فين آهيو. ان ڪري ٻار ڊانهون پيا ڪندا آهن ته، ”بابا سڀ کائي

ويو...“ ۽ زال منع پئي ڪندي، تہ ”ايترو منو نہ کاءُ، شگر ٿي پوندئي!“ توهان وري بہ اڳئين عيد وارو ساڳيو جواب ڏيندئو تہ، ”اڄ عيد جي ڏينهن شگر مون کي نہ... آئون شگر کي ٿي پوندس!“

11:00 A.M ”پاڪر شو“ هن ۾ توهان جيئن ئي نوان ڪپڙا پائي ٻاهر نڪرندئو تہ بي شمار ماڻهو توهان کي پاڪر پائڻ لڳندا. توهان توائي تي وِيندئو، جو تہ رڳو هڪڙي گهنٽيءَ ۾ توهان کي اڌ ڪلاڪ لڳي ويندو. عيد ملڻ وارن ۾ اهي ماڻهو بہ هوندا جيڪي توهان کي زهر لڳندا هوندا يا جن کي توهان زهر لڳندا هوندئو. توهان سهڪي سهڪي جڏهن هڪ سئو ٻاويهين ماڻهوءَ کي پاڪر پائي عيد ملندئو تہ توهان جا ڪلها لٽل هوندا ۽ ڪُڙي ڪسڪيل هوندي. توهان يڪدم گهر پڄڻ جي ڪندا يا... ائين ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا، جيئن توهان اڳئين عيد تي ڪيو هو... يعني مُنهن تي ماسڪ پائي گهر مان نڪتا هئائو تہ جيئن توهان سان ڪير بہ عيد نہ ملي سگهي، پر اهو حشر بہ توهان کي ياد هوندو جو ڪيترائي ٻار توهان جي پنيان ڪاهجي پيا هئا ۽ توهان جي سمجهہ ۾ نہ پئي آيو تہ ٻارن جي ايتري رش ڇو ٿي هئي ۽ پوءِ جڏهن توهان گهر واپس پهتا هئائو تہ توهان کي توهان جي زال چيو هو تہ، ”اهو اسپائيڊر مين جو ماسڪ پائي ڪيڏانهن ويو هئين؟“

12:00 Noon ”زوريءَ جي عيدي“ هن ساليانا پروگرام ۾ بہ توهان جي کيسي ۾ اها ساڳي بلا وينل هوندي جيڪا اڳئين عيد تي وينل هئي. ان ڪري توهان کيسي ۾ هٿ وجهڻ مهل ڏڪندا رهندا آهيو. توهان اڳئين عيد تي جن جن ٻارن کي خرچي نہ ڏني هئي، اهي هن عيد تي توهان جي ويجهو بہ ڪونہ ايندا ڇو تہ توهان مان نڪو ملڻ جي بہ اميد ناهي. توهان جو عيدي ڏيڻ جو طريقو بہ عجيب آهي جو توهان اڪثر ٻارن کي بہ پنجين ٽا نوٽ ڏيئي هڪڙو ڏهين جو نوٽ کسي وٺندا آهيو ۽ چوندا آهيو، ”مون توهان

کي بہ نوٽ ڏنا ۽ توهان کان صرف هڪڙو ورتو!“ توهان سمجهو ٿا ٻار اهو نٿا سمجهن پر ائين چو چوندا آهيو تہ، ”ٻار پيدا ئي خرچيءَ لاءِ ٿيا آهن ۽ زالون شاپنگ لاءِ وجود ۾ آيون آهن!“

1:00 P.M، ”جُوئا ٽائيم“ هن پروگرام ۾ توهان جا اهي ساڳيا دوست پيهر نمودار ٿيندا جيڪي رڳو عيد عيد تي ظاهر ٿيندا آهن، جيڪي توهان جي اوطاق تي تاش جي پتن سان گڏ نہ صرف پهچي ويندا، پر انهن جي ماني بہ توهان جي ڳچيءَ ۾ هوندي. هن عيد تي بہ توهان ائين ئي هارائيندئو جيئن اڳئين عيد تي توهان جي پينگ تي هئي. جيتوڻيڪ توهان خانداني جوئاري نہ آهيو پر هُو توهان کي ائين مجبور ڪندا جڻ تاش توهان جي ڏاڏي ايجاد ڪئي هجي.

3:00 P.M ذهني آزمائش جو پروگرام ”اڌ مغزي“ ان وقت شروع ٿيندو، جنهن مهل توهان جي دروازي تي نڪ نڪ ٿيندي ۽ توهان سوچيندئو تہ توهان جو ڪو ٻيو دوست توهان جو ٽائيم وڃائڻ آيو آهي، پر جيئن ئي دروازو کوليندئو، سامهون توهان جا سالا بيٺا هوندا جن کي ڏسي توهان يڪدم چوندئو، ”اچو... توهان سالن لاءِ تہ آئون سالن کان انتظار ڪري رهيو هوس...!“

4:00 P.M، ”پنڻ بہ آهي فن“ توهان جي دروازي تي اهو ساڳيو فقير ايندو جيڪو توهان کان خيرات گهري گهري ٿڪجي پوندو آهي. فقير ٻاهران ئي دانهن ڪندو تہ، سائين اڄ عيد آهي... عيد عيد تي تہ ڪجهہ ڪيسي ۾ رکندا هوندئو...“

4:30 P.M مشهور تاريخي ڊرامو ”چاٽي ٻازي“ جنهن ۾ توهان پنهنجي دوستن سان گڏ مختلف گهٽين، رستن ۽ روڊن تي رلندا وتندئو ۽ ايندڙ ويندڙ ڇوڪرين کي ائين جانچيندا ويندئو جڻ توهان پوليو جا ڦڙا پيارڻ نڪتا هجو... هن ڊرامي ۾ اخلاقيات جو وڏو درس شامل هوندو جهڙوڪ سيٽيون ڪيئن وڄائجن ۽ ڪيئن اشارا ڪري وڏي آواز ۾ گانا ڳائجن... توهان کي اڳئين عيد واري

اها چماٽ بہ ياد هوندي جنهن ۾ توهان کي ٽي اين جي گاني جو نقل ڪيو هو ته، ”او مني... اڄ ڏي مني!“ ۽ روڊ تان لنگهندي شهر منيءَ جي هڪ مائيءَ توهان تي وسڪارو ڪري ڏنو هو. هن عيد تي بہ توهان نہ سڌرڻ جو قسم کنيو آهي ۽ اڄ توهان ڪٿي اهو پيا ڳايو ته، ”جسم پورو لباس ڪاري ۾“.... تہ ڪٿي اهو پيا ڳايو ته، ”جسم ڪارو لباس پوري ۾“... ۽ ڪٿي وري اهو پيا ڳايو ته، ”جسم موٽو لباس سوڙهي ۾...“

7:00 P.M مشهور ريسلنگ ”ڪير پڪڙيندو ريموٽ ڪنٽرول“ هن پروگرام ۾ ٽي ويءَ تي عيد جا پروگرام ڏسڻ لاءِ توهان ۾ ۽ توهان جي زال وچ ۾ سخت مقابلو ٿيندو ۽ اڄ بہ توهان هميشہ وانگر هيءُ مقابلو هارائي ويندئو ۽ ريموٽ ڪنٽرول کي صرف پري کان اداس اداس نظرن سان ڏسندا رهندئو!

10:00 P.M ڊرامو، ”نياڳو آن لائين“ هن ڊرامي ۾ ڏيکاريو ويندو تہ توهان سوچي رهيا آهيو تہ سڄو عيد جو ڏينهن گذري ويو ۽ توهان کو بہ چڱو ڪم نہ ڪيو. سڄو ڏينهن ”ڇڪ ڇڪان“ ”وٺ وٺان“ ”هڻ هڻان“ ۾ گذري ويو. هن ڊرامي ۾ توهان آخر ۾ تسبيح کڻي وڃي مُسلي تي ويهندئو. اهو ڏسي توهان جي زال توهان کي چوندي، تہ ”نيٽ لائين تي اچي وئين!“ ۽ خوشيءَ ۾ توهان طرف نهاري هڪ وڏو نعرو هڻندي ته، ”نياڳو آن لائين...“

بُش بُش.....!

اڄڪلهه بُش صاحب سياست جي انهيءَ پوزيشن ۾ آهي جتي سياستدان کي ڪنڌ کان پوءِ به لڳندو آهي ته هو هارائي چڪو آهي. ڪيرِي قد جو ڊگهو آهي هن کان گهٽين جا بلب لاهڻ جو ڪم ورتو ويندو هو. آمريڪا ۾ هن کي جن به اليڪشن ۾ بيهاريو آهي اهي چاهين ٿا ته هي رڳو بش جي اڳڻ جا بلب پڇي...!

اڄڪلهه دنيا ۾ امن ۽ جنگ جي وصف اهڙي ٿي ويئي آهي جو "اها شيءِ جيڪا اسان کي ڏسڻ ۾ ئي نه اچي، اها امن آهي ۽ جيڪا شيءِ بلڪل صاف نظر اچي اها جنگ آهي." آمريڪا جي اڳوڻي صدر ڪلنٽن ۽ بش ۾ اهو فرق آهي ته ڪلنٽن کي زنانو آواز وڻندو هو ۽ بش کي بم جو آواز... بش جي صدارت جا به به دور آهن. هڪڙو جنگ ٽيڻ کان پهرئين ۽ ٻيو امن نه ٽيڻ کان پوءِ. هن جي دور ۾ هزارين عربن کي ڪروڙين اربن جو نقصان ٿيو آهي. جيئن هڪڙي ڏينهن چيائين، "جنگ منهنجي اڳيان خراب شيءِ آهي، پر انهيءَ کان به خراب شيءِ آهي جنگ نه ڪرڻ!"

بُش قد جو ننڍڙو آهي، انڪري سڄي دنيا جا ملڪ ننڍڙا ڏسڻ ۾ ايندا اٿس. دشمن جي وچ ۾ وينو هوندو ته دوست ڪونه لڳندو ۽ ڏُرستن جي وچ ۾ هوندو ته به دوست ڪونه لڳندو... سيڪريٽريون هن جي ايترو ئي ويجهو هوِنديون آهن جيترو هُو سيڪريٽرين جي ويجهو هوندو آهي. عمر جو ايترو جو ڪنهن به عمر واريءَ عورت سان ويهي رهندو ته، ننڍو لڳندو نه وڏو.... هن کي جڏهن به ڏسبو ڪوٽ پاتل هوندو، جيئن اسان وارو هڪڙو سنڌي وڪيل سياستدان.... ان کي به جڏهن ڏسبو ته لڳندو پنجاهه سالن کان اهو هڪڙو ئي ڪوٽ اٿس. اسان ته ان کي جڏهن به ڏٺو ڪوٽ ۾ ڏٺو، جيتوڻيڪ هُو عمرڪوٽ ۾ به پيدا ناهي ٿيو!

بُش کي به جاڙيون ڏيئرون آهن، جو ڪنهن پڇيس، "ٻنهي

مان نندي ڪير آهي؟ تہ چيائين، ”ٻنهي جي ماءُ!“ اڄڪلهہ هُو ايترو ڪنفيوز ۽ منجهيل ٿو رهي جو ڪجهہ ڏينهن اڳ هڪ صحافڻ پڇيس تہ، ”توهان جي ڌيءَ جي شاديءَ جي رسم ڪٿي ملهائي ويندي؟“ تہ چيائين، ”ابو غريب ۾!“ ۽ ابو غريب واري واقعي هن کي ايترو بدنام ڪيو جو ڪجهہ ڏينهن تہ پنهنجي شڪل بہ غريبن واري ناهي پئي هليو. هاڻي تہ ڪنهن غريب ملڪ جو صدر ڪيس چوندو آهي، تہ ”اسان کي پنهنجي ملڪ مان غربت ختم ڪرڻ لاءِ امداد ڏيو!“ تہ يڪدم ان تي طنز ڪندي چوندو، ”ڇو، تون پنهنجي ملڪ ۾ ابُو غريب ٺيڻ ٿو چاهين؟“

بُش وارو ڊڪ چيني جيتوڻيڪ آمريڪي آهي پوءِ بہ سڄي دنيا کيس چيني چوندي آهي. خود چين جا ماڻهو بہ هن کي چيني چوندا آهن. سڄي يورپ جي ميڊيا چوي ٿي تہ، ”بش جيڪڏهن هارايو تہ ان جو سبب ڊڪ چيني هوندو، ڇو تہ هن جي نالي پڪارڻ سان ڪنهن بئي ملڪ جي مشهوري ٿئي ٿي!“ خود بش ۾ جيڪي خوبيون آهن اهي زڳو هن ۾ ئي آهن. ڪنهن بئي ۾ هجن تہ اهي خاميون سڏجن.

بُش کي ان تصور تي پڪو يقين آهي، تہ ”موت جو هڪڙو ڏينهن مقرر آهي!“ ان ڪري افغانستان لاءِ سدائين چوندو، ”دنيا خوامخواهہ جنگ جي خلاف آهي، اسين بم ڪيرايون ٿا، جن کي بچڻو هوندو بچي ويندا...“ هڪڙي ڏينهن ڊاڪٽر کي سڏايائين تہ، ”مون کي ڪمزوريءَ جي دوا ڏي!“ ڊاڪٽر پڇيس، ”ڇا جي ڪمزوري؟“ چيائين، منهنجي Math ڪمزور آهي!“ ڊاڪٽر چيس، ”اها توهان کي ڪيئن خبر پئي؟“ چيائين، ”هاڻي مون کي خبر ئي نٿي پوي تہ دنيا ۾ مون ڪيترا ماڻهو قتل ڪرايا آهن!“

آمريڪا ۾ اڄڪلهہ ايتري چيڪنگ آهي جو جيڪڏهن ڪتو ڀونڪي ٿو تہ اهو ڄاڻڻ جي ڪوشش ڪئي ٿي وڃي تہ ڪتو ڪنهن تي ڀونڪيو ۽ ڇو ڀونڪيو. جيڪڏهن رستي هلندي ڪو

ڪتو پيچ لوڏيندو آهي ته ان پيچ کي به ليبارٽريءَ ۾ ٽيسٽ ڪيو ويندو آهي، ته ”واقعي... اهو ڪتي جو پيچ آهي يا نه...“ خود بش جي ڏيئرن سان به ڇهه ڇهه جاسوس باڊي گارڊ هلندا آهن ۽ ڏيئرون وري اهڙيون جو اهي گارڊن کان وڏيڪ باڊيءَ طرف ڏيان رکنديون آهن.

آمريڪا ۾ هينئر بش ۽ ڪيريءَ جي آءِ ڪيو تي به مقابلو ٿي رهيو آهي. نيوز ويڪ جو چوڻ آهي ته، اهو مقابلو بش کٽي چڪو آهي، جو ته گذريل چئن سالن ۾ هن رڳو ”آءِ — آءِ“ يعني ”آئون آئون“ ڪئي آهي. ٽائيم وارا چون ٿا ته، ڪيري پوري آءِ ڪيو تي حاوي آهي جو ته هن ڄڻن اکيون بش جي اکين کان سهٽيون آهن. ڪجهه ڏينهن اڳ بش اکين جي ڊاڪٽر کان پنهنجيون اکيون ٽيسٽ ڪرايون ته ڊاڪٽر چيس، ”سائين... توهان جي نظر ته صحيح آهي، پر آءِ ڪيو خراب آهي!“ آءِ ڪيو ڇا آهي؟...“ ڊاڪٽر چيو، ”اهي سوال جن جي جوابن جي توهان کي خبر به نه هجي ته به ٻڌائي وجو يا توهان اهي جواب اڳوات ٻڌائي وجو جن جا سوال توهان کان بس اجا پڇيا ئي نه ويا هجن...“

بش جي تقرير جو انداز سنو هوندو آهي جو ته ائين محسوس ٿيندو ڇڻ هيءَ تقرير نه پيو ڪري پر تقرير هن کي پئي ڪري. شڪل صورت ۾ ڪنهن تي به ڪونهي ويو. پنڌ ڪندو ته پيو ڪلندو ۽ بيٺل هوندو ته پڻ وارو پيو ڪلندو. پري کان ڏسڻ ۾ ڪونه ايندو آهي ۽ ويجهو کان ڏسي ڪونه سگهندو آهي. نظر جي عينڪ اڪثر پاڻ وٽ ڪيسي ۾ رکندو، جو هن جي خيال ۾ انهيءَ سان نظر ڪانه لڳندي. سندس زال لارا بش ته هڪ انٽرويو ۾ چيو، ”منهنجي مڙس ۾ وڏو ڪامن سينس آهي!“ اسين به اهو ئي ٿا سمهون ته، ”چنگيز خان، هٽلر، اسٽالن ۽ بش ۾ جيڪو سينس آهي اهو ڪامن آهي!“

بش پنهنجي ملڪ کي پنهنجو ۽ ٻين جي ملڪ کي به پنهنجو سمجهندو آهي. ڳالهه ٻولهه جو به ايترو ئي هلڪو آهي،

جيترو بدن ۾ هلڪو آهي. مخفلن ۾ ايترو گهٽ ڳالهائيندو جو توهان اجا ٻُڌڻ ئي شروع ڪندئو تہ هن جي ڳالهہ پوري ٿي ويندي. هڪڙي صجافيءَ پڇيس، ”توهان يلا آخر جنگ ڇو ٿا چاهيو؟“ چيائين، ”هيترا ميزائيل ٺاهيا اٿئون، اهي ڪيرائڻ لاءِ آخر ڪو ملڪ بہ تہ گهرجي!“

هن سان جيڪي مليا آهن، انهن کي خبر آهي تہ هن سان هڪ ڏفعو ملڻ کان پوءِ ڪيترا ڏينهن وري ٻئي ڪنهن سان بہ ملي نہ سگهبو آهي ۽ جيڪي هن سان گڏ هليا آهن، انهن کي خبر آهي تہ هُو وري ڪڏهن بہ نہ هليا آهن. ڪيريءَ تہ هاڻي ڳُلئي عام اهو چوڻ شروع ڪيو آهي تہ، ”بش جي وڏي ۾ وڏي خوبي اها آهي تہ هن ۾ ڪا بہ خوبي ڪانهي!“ ڪجهہ ڏينهن اڳ تہ نيويارڪ ٽي وي جي هڪ مزاحيہ پروگرام ”Who wants to be President“ ۾ ميزبان هن کان پڇندو آهي تہ، ”آمريڪا جو صدر ڪير آهي؟“ تہ پنج منٽ سوچڻ کان پوءِ جڏهن ميزبان کي جواب ڏيندو آهي تہ چوندو آهي، ”آئون لائيف لائين استعمال ڪندس!“

شادي شده بمقابل غير شادي شده

ڪن ماڻهن جون نظرون اهڙيون هونديون آهن جو هو انهن تي به نظر رکندا آهن جن تي ٻيو ڪير به نظر نه رکندو آهي. هڪ همراهه کان پڇيم، ”تون شادي شده آهين؟“ چيائين، ”ها پر توکي ڪيئن خبر پئي؟“ چئمانس. ”جو ته لڪي لڪي پيو پئسا ڳڻين!“

شادي شده ٽيڻ ۽ غير شادي شده ٽيڻ ۾ اهو فرق آهي ته غير شادي شده ڪيسي ۾ هٿ وجهي ٻاهر ڪڍندو ته نوٽ نڪرندو ۽ شادي شده ڪيسي ۾ هٿ وجهي ٻاهر ڪڍندو ته هٿ اهڙو ئي نڪرندو جهڙو ڪيسي ۾ ويو ئي نه هجي. غير شادي شده ڪيسي مان ٻٽون ان وقت ڪڍندو جنهن مهل سپ جاڳندا پيا ۽ شادي شده ٻٽون ان وقت ڪڍندو جنهن مهل سپ ستا پيا هوندا. غير شادي شده جو ٻٽون ڪڏي کولبو ته ان ۾ جيڪو هوندو اهو ئي هوندو ۽ شادي شده جو ٻٽون کولبو ته ان ۾ جيڪو هوندو اهو جهڙو ڪجهه به ڪونه هوندو. غير شادي شده جو ڪيسو جانچبو ته اتان اداڪارن ۽ اداڪارائن جا فوٽا پيا ملندا ۽ شادي شده جو ڪيسو ڏسبو ته اتان رڳو رسيدون، اوڌر جا بل ۽ نوٽيس پيا ملندا.

اسان جو هڪ دوست نفسيات جي ماهرن جو به ماهر آهي. آفيس ۾ هڪڙي ڪلارڪ لاءِ چيائين، ”اهو شادي شده آهي!“ چئمانس، ”تو وٽ ڪهڙو ثبوت آهي؟ چيائين، .توهان غور ڪري ڏسو...! هن جي قميص ۾ ڪيسو ڪونهي!“ جيتوڻيڪ هڪڙي ڏينهن اسان خود ڪيس هڪ درزيءَ جي دڪان تي ڏٺو جنهن کي چئي رهيو هو، ”قميص ۾ ڪيسو اهڙي جاءِ تي ٺاهجان، جتي مون کان سواءِ ٻئي ڪنهن جو به هٿ نه پهچي!“

هڪڙي اخبار ۾ اسان پاڻ ڏٺو هو تہ اداڪار محمد علي ۽ زيبا پر ۾ ويٺا هئا ۽ محمد علي جي چهري مان لڳو پئي ڄڻ اهو ڪجهہ سوچي رهيو هجي. جڏهن تہ زيبا جو چهرو ڏٺوسين تہ ان مان ائين پئي لڳو تہ محمد علي ڇا سوچي رهيو آهي! جيئن هڪڙي فنڪشن ۾ گلوڪار ثقيل خنجراڻي پنهنجي زال سان گڏ آيل هو تہ هڪڙي پٽ پنهنجي پيءُ کي چيو تہ "بابا... مون کي اِهي بئي صاف نظر اچن پيا!" پيءُ چيس، "ها پُٽ... پر آئون سوچيان پيو تہ .... بنهي مان زال ڪهڙي آهي؟"

اڪثر ماڻهو پنهنجون اهي تصويرون يادگار ڪري لڪائي رکندا آهن جيڪي شاديءَ کان اڳ جون هونديون آهن. جيئن غلام مصطفيٰ کر کان هڪڙي صحافيءَ اخبار لاءِ فوٽو گهرندي چيو، "سر... شاديءَ کان اڳ وارو فوٽو ڏجو؟" تہ کر صاحب چيس، "ڪهڙي شاديءَ کان اڳ وارو... پهرئين..... ٻئين.... ٽئين...؟"

دنيا ۾ جيڪي شادي ڪندا آهن انهن کي لارڊ بائرن "جينئس" چيو آهي. اسين تہ انهن کي "جينئس" چوندا آهيون جيڪي شادي ڪرڻ کان پوءِ بہ اهو مڃيندا آهن تہ، "ها اسين شادي شده آهيون!"

دنيا ۾ ڪيترائي اهڙا ماڻهو آهن، جيڪي اهو سمجهندا آهن تہ اسان شادي ڪري ڇڏي هاڻي اسين سڀ ڪجهہ ڪري ڇڏينداسين. ڪجهہ وري اهو سمجهندا آهن تہ هاڻي شادي تہ ڪئيسون

پر هاڻي ٻيو جيڪو ڪم ڪنداسين، سوچي سمجهي ڪنداسين. ٽام ڪروز هڪڙي ڏينهن انٽرويو ۾ چيو، "شادي رسڪ آهي؟" ٻئي ڏينهن مٿي تي ملم پٽي ٽيل هئس ۽ CNN کي چئي رهيو هو، "بيشڪ... ماڻهوءَ کي اهڙيون رسڪون ڪٽڻ گهرجن!"

ڪجهہ ڏينهن اڳ اسان پنهنجي هڪ وزير کي ڏٺو تہ هن سلائي مشينون پئي ورهايون. بيواهن جي لسٽ بہ ميرٽ تي ٺاهي هئائين. اتي بيهي پڇيائين، "اها اتي بيهي جيڪا سڀ کان پهرئين پنهنجي مڙس کانِ فارغ ٿي هئي." هڪ عورت اٿي بيٺي چيائين "سائين... مون کي ٽي سلائي مشينون ڏيو جو منهنجا ٽي مڙس هئا!" وزير چيس، "توهان ويهي رهو.... توهان کي سلائي مشينن جي نہ... پر ڪمند جي مشين جي ضرورت آهيِ!"

هڪ ديوار تي لکيل هو، "جيڪڏهن هن دنيا کي جنت ڪرڻو اٿو تہ هر مرد کي هڪ عورت ڏئي ڇڏيو!" هيٺان وري ڪنهن شرارتيءَ لکي ڇڏيو، "اي لکڻ وارا..... شاديءَ جو خرچ ڇا تون ڏيندين؟"

اسان سنڌ ۾ تہ هڪ اهڙي عورت بہ ڏٺي جيڪا شاديونِ اُئين ڪندي آهيِ جڻ اها عورتن جي "مصطفيٰ ڪر" هجي. سندسَ خانداني قبرستان ۾ گهٽي کان گهٽيون قبرون هن جي مڙسن جون آهن.

اُئين هڪڙو مرد بہ آئون سڃاڻانِ جيڪو ڪنهن فنڪشن ۾ فوٽو ڪيرائيندو جڻ ڪا نيڪي ڪري رهيو هوندو. هن صاحب جا فوٽا بہ ايماندارانا آهن. زال سان نڪتل فوٽن ۾ بہ ائين لڳندو جڻ ڪنهن گلدستي جي پر ۾ بيٺو آهي.

شرم ۽ حياءَ جو ايترو سخت جو اهو فوٽو ڀيهر ڪڏهن ڪونہ ڏٺائين، جنهن ۾ سندس زال هن کان وڌيڪ سٺي لڳندي هجي. شاديءَ جي مووي ڀرائيندو تہ زال جي پر ۾ بہ ائين بيهندو جڻ بس اچڻ جو انتظار پيو ڪري...! ڪنهن شاديءَ ۾ عورتن جي وچ ۾ فوٽو ڪيرائيندو تہ خوش اهڙو پيو ٿيندو جڻ سڀ زالون هن جون هجن.

اخلاق جو ايترو مهذبَ جو سندس زال شاپنگ تي ويندي ته پاڻ بہ ان سان گڏ ويندو. ڪنهن دوست چيس "بازار ۾ وڃي توهان ڇا ڪندا آهيو؟" چيائين "جيسين زال زيور وٺندي آهي تيسين آئون ٻين عورتن جا زيور ڏسندو آهيان!"

اخبار ۾ بہ جڏهن ڪنهن عورت لاءِ شاديءَ جو اشتهار هلندو آهي تہ "بيواهہ يا ڪنواري..." لکندا. اسان ڪي زڳو اها ڳالهہ سمجهہ ۾ ڪانہ ٿي اچي تہ مردن لاءِ لفظ "ڪنوارو" ڇو نٿا لکن.

هڪڙي محبوبا پنهنجي محبوب کي چيو، "خبر اٿئي... دنيا ۾ جيڪي بہ مرد آهن سڀ عورتن جي چڪر ۾ آهن!" محبوب چيس. "ها.... پر سڀ مڙس ٽيڻ جي چڪر ۾ هوندا آهن.... ۽ ان ڪان پوءِ سڄي زندگي چڪرن ۾ رهندا آهن."

ڀِٽائيءَ جو ميلو

ڀِٽائيءَ جو ميلو هر سال ايندو آهي ۽ ميلي تي ايتري رونق هوندي آهي جو دل چوندي آهي تہ اهو ميلو هر مهيني اچي. هتي ڳائڻا بہ آهن پر ڏسڻ ۾ رڳو ڳائڻيون ايندون آهن. ڳائڻيون نہ اچن تہ ميلو ڇهن سالن کان پوءِ بہ نہ اچي. بزرگن جي سڀ کان وڌيڪ عزت ڳائڻيون ڪنديون آهن جو ڪُو ڪلام شروع ڪنديون تہ پهرئين قلندر جي ڌمال هڻنديون. ڀِٽائيءَ جي ميلي جي وَري اها خصوصيت آهي تہ هتي ڪل ڇَر وارا "مقالن جي نشست" ڪرائيندا آهن، جيئن ڪنهن چيو، "مقالن جي نشست دراصل اوٻاسين جي "نشست" آهي يعني جنهن مقالي ۾ گهٽيون اوٻاسيون اينديون، اهو بهترين مقالو تصور ڪيو ويندو.... مقالي ۾ ڇا هوندو آهي؟... بس، ڪجهہ نہ ڪجهہ هوندو آهي. صفحا ايترا ڀريل هجن جو ڳڻڻ ۾ نہ اچن. مقالي ۾ اڪثر اهي ڳالهيون چئبيون آهن، جيڪي منهن تي نہ چئي سگهبيون آهن. هڪ دوست کان پڇيم، "مقالن جي نشست ۾ ڇا هو؟" چيائين، "پهرئين هڪڙو مقالي نويس آيو، پوءِ ٻيو مقالي نويس آيو، پوءِ ٽيون آيو ۽ پوءِ منهنجي اک لڳي ويئي!"

مقالو اهي پڙهندا آهن جيڪي سڄو سال ٻيو ڪجهہ ڪونہ پڙهندا آهن. گهر جو لائيٽ جو بل ايندو تہ اهو بہ ڪونہ پڙهندا. اهو بہ زالن کان پڙهائيندا.... جن مقالي نويسن کي چوندبو ويندو آهي انهن جا ڪٽا پوندا آهن ۽ نالا وري انهن جا نڪرندا جن جا نالا ڪٽڻ ۾ بہ نہ هوندا. جيئن هڪڙي دانشور چيو، "جيئن تہ هيءُ منهنجو پهريون مقالو آهي، ان ڪري اڄ آئون اهڙو نروس آهيان، جهڙو نڪاح مهل هئس!" منهنجو هڪ دوست تہ چوندو آهي، "هر

سال ساڳيو مقالو هِتان هُتان ڪاپي ڪريو لکيو اچن.... پوءِ اها "نقالن جي نشست" ٿيو وڃي!"

لطيف ايوارڊ انهن کي ڏنو ويندو آهي جن ۾ ڏپ هوندو آهي ته اهي شايد ايندڙ سال ڪونه هوندا ۽ ائين هر سال اهڙن کي ئي ايوارڊ مليو وڃي، جيڪي هر سال آخري ايوارڊ وٺڻ جو واعدو ڪري وري ٻئي سال پهچيو وڃن. گلوڪاريءَ ۾ ته ڳولي ڳولي اهڙن گلوڪارن کي ايوارڊ ڏنو ويندو آهي جن کي ايوارڊ کان وڌيڪ دوائن جي ضرورت هوندي آهي. اسٽيج تي ويهندا ته اڌ ڳائيندا، اڌ ڪنگهندا....

سنڌي موسيقيءَ ۾ ڪڏنيءَ جو وڏو اهم رول آهي. ڪجهه سال اڳ هڪڙي گلوڪار ڪلچر وارن کي لکيو ته مونکي هڪ ڪڏني وٺي ڏيو.... جڏهن حميد آخوند کي ڪڏنين جو دڪان هجي! ڪلچر وارن به لکي موڪليس، "توهان جون ڪڏنيون صحيح آهن.... توهان رڳو پنهنجون عادتون صحيح ڪريو!"

لطيف سيني کي جاڳڻ لاءِ چيو آهي ته، "سُتا اٿي جاڳ!" پر هي گلوڪار سمجهندا آهن ته لطيف هنن کي اشارو ڏنو آهي ته، "سُتا اُٿي پيءُ!" ۽ پوءِ هي سڄي رات پيئندا آهن.... ۽ جڏهن پنجاهه کان ٽپندا آهن ته ڪلچر ڊپارٽمينٽ کي چوندا آهن ته، "اسان جو علاج ڪرايو... چو ته هاڻي وڌيڪ نٿا پي سگهون!" سنڌي گلوڪارن کي ته بوتل سان ايترو پيار هوندو آهي جڏهن پنجن بوتلن پيئڻ تي هڪڙو "تان سين" فري ملندو. اهڙي ئي هڪ گلوڪار کي آئون سڃاڻان. پاڻ جنهن اسپتال ۾ اک کوليائين. ان ڏينهن اتفاق سان اتي مهدي حسن آيل هو. اک کولي ان کي ڏٺائين ۽ وري اک بند ڪري چڙيائين.... ته "هي ڇا آهي.... هي آئون ڪٿي پيو ڄمان!" اڳئين سال لطيف ايوارڊ پٺي ورتائين ته ائين لڳي رهيو هو، جڻ لطيف ايوارڊ کي هيءُ پٺي مليو. ائين ئي هڪ گلوڪار نڏڪو سنڌي آهي. هي پاڻ ڳائيندو ته هن جو سڄو جسم پيو لڏندو

جڻ راڳ کي کوٺي پيو ڪڍي. ڳلي مان آواز پيو ڪڍندو ته منهن اهڙو ٺاهيندو جڻ وڻ پيو وڍي. پٺاڻيءَ جي ڪلامن کي ته اهڙي نموني ڳائيندو جو اهي پٺاڻيءَ جا ته لڳندا ئي ڪونه. جيئن اسان وارو دوست طفيل گنجراڻي ڳائڻ وقت ايتري جدوجهد ڪندو آهي. جيتري اسان جي سنڌ جو ماستر پڳهار وڏائڻ لاءِ ڪندو آهي. ائين ئي ريسٽ هائوس ۾ رهندڙ هڪ گلوڪار کان ڪنهن صحافيءَ پڇيو، ”رات توهان سڄي رات بهتر ڳايو.... پر اهو ٻڌايو ته توهان اهو ڪهڙو سُر پئي ڳايو؟“ گلوڪار چيس، ”رات ته آئون ستو پيو هوس... اهو منهنجي ڪونگهرن جو آواز هو!“

اسان کي ته ميلي ۾ سيني کان وڌيڪ پولڙا وڻندا آهن، جو ته هي به اهي ئي ڪم ڪندا آهن جيڪي انسان ڪندا آهن. هڪڙي مداريءَ پولڙي کي چيو، ته ”ڊاڙيل تي ڏيکار... ته پولڙو يڪدم پوليس واري جي ٽوپي پائي ڊوڙڻ لڳو. وري پولڙي کي چيائين، ”شاهه رخ خان تي ڏيکار!“ ته پولڙو يڪدم ڪارو چشمو پائي ڊانس ڪرڻ لڳو. ايترو ڪم ته خود شاهه رخ به ڪونه ڪري ها.... وري مداريءَ چيس، ”اليڪشن ۾ بيهي ڏيکار!“ ته پولڙو يڪدم ٻن ٽنگن تي بيهي رهيو. مداريءَ چيس، ”هاڻي عوام کان ووٽ وٺ!“ ته پولڙو هڪڙو وٺو ڪٽي سيني ماڻهن کان پئسا وٺڻ لڳو.

ميلي مان اِهي فائدا آهن ته هتي چورن، چرين ۽ چرچائين کي روزگار ملي ويندو آهي. ميلو دراصل لڳايو ئي ان ڪري ويندو آهي ته جيئن ماڻهو تفريح لاءِ هيڏانهن هوڏانهن ڌڪا نه کائين... پر هڪڙي جاءِ تي پهچي ڌڪا کائين. ميلي ۾ هر قسم جو رانديڪو هوندو. خود توهان جڏهن تنبوري واري چوڪ تي رش ۾ بيهندا ته توهان کي لڳندو جڻ توهان خود به رانديڪا آهيو. توهان بيٺا هوندائو، پر ڌڪا ايترا هوندا جو لڳندو توهان هلو پيا!

پٺاڻيءَ جي ميلي ۾ هوٽلن تي ڇوڪرا به نچندا آهن. سنڌي

ڀهراڙيءَ جو ماڻهو لفظ ”ڇوڪرو“ تي ائين ڇرڪندو آهي، جيئن شهري ماڻهو ٻي شاديءَ تي ڇرڪندو ۽ انتظاميہ بہ خاموش هوندي آهي! اين جي اوز بہ خاموش هونديون آهن ڇڻ اهي ڇوڪرا هنن جا موڪليل هجن. هڪڙي ليڊر چيو، ”اسين بہ اهو ٿا سمجهون تہ سنڌي ماڻهو آهستي آهستي انقلاب آڻي پيو!“ پڇيائونس، ”ڪهڙو؟“ تہ چيائين، ”اڳي جيڪي ڪم لڪي ڪندا هئا. هاڻي اهي کليءَ عام ڪندا آهن!“ اسان پاڻ ڏٺو تہ هڪڙي ڇوڪري تي ڏهہ سنڌي ڏند ڪڍيو بيٺا هئا ۽ ڇوڪري کي گهورَ ائين پئي ڏنائون، ڄڻ ملڪ جو قرض پئي لاٿن! جيئن ڳائڻ جي محفل ۾ هڪڙي سنڌيءَ ٻئي کي چيو تہ، ”ناچڻيون پليون آهن... هڪڙي ڇوڪري تہ اهڙي سهڻي آهي جهڙو ڇوڪرو!“

ميلي ۾ مٺائيءَ جا دڪان ايترا آهن، جو هڪ ڊاڪٽر چيو، ”شگر سنڌ ۾ سڀ کان پهرئين پٽ شاهہ مان ڦهلي!“ سڄي ميلي ۾ لائوڊ ايترا جو سڀ لائوڊ ملي ائين ڳالهائيندا جو هڪڙو بہ ٻُڌڻ ۾ ڪونہ ايندو. لاهوتيءَ جو شربت تہ توهان کي سنڌ جي هر ميلي تي ملندو رڳو لاهوت تي ڪونہ ملندو. ميلي ۾ هاٿيءَ جي سامهون ايندي ڪيترائي تلها ماڻهو گهٻرائيندا آهن. رڳو ان ڪري تہ متان هاٿي ميار نہ ڏيئي وجهي. جيئن اسان جو هڪ ٿلهو دوست ٽڪيٽ وٺي وڃي هاٿيءَ سامهون بيٺو ۽ لڳو ائين پئي ڄڻ هاٿي ٽڪيٽ وٺي هن کي ڏسڻ آيو هجي!

شينهن هاٿي پٺائيءَ جي ميلي تي ڪونہ اچن... سرڪس جي مالڪ کان پڇيم تہ چيائين، ”سائين.... هي سامهون ڏسو... شينهن تہ آهي!“ چيمانس، ”ڪوڙ ڇو ٿو ڳالهائين.... اها تہ ٻڪري آهي!“ چيائين، ”نہ سائين.... لاهور ۾ اهو شينهن ئي هو.... سنڌ آيا آهيون تہ ٻڪري ٿي ويو آهي!“

سياسي ڪرڪيٽ

اڄڪلھ ڪرڪيٽ جي هر طرف ايتري ديوانگي آهي جو ڪنهن کان اگر پڇبو تہ، ”توهان جي پوڙهي ڏاڏي جي طبيعت ڪيئن آهي؟“ تہ چوندو، ”طبيعت صحيح ناهي.... هاڻي فيصلو ٿرڊ ايمپائر ڪندو!“ اگر ڪنهن جو جهيڙو ٿي پيو ۽ پڇبس تہ چوندو، ڏوھ ٻئي رانديگر جو هو، رنس جي ضرورت نہ هئي، ان ڪري رن آئوٽ ٿي پيس!“ ڪنهن شادي ڪئي تہ ماڻهو چوندا، ”هي بہ ويچارو ايل بي ڊبليو ٿي ويو!“ بازار مان فروٽ وٺڻ وڃبو تہ دڪاندار چوندو، ”سائين، نارنگيون اهڙيون اٿانو جهڙا يارڪر بال... جيئن هڪ دڪاندار کي چيم، ”گولڊن صوف ڏي!“ تہ چيائين، نہ سائين... هي گُگلي صوف کڻي وڃو!“پشاور واري مئچ هلندي مون هڪ همراھ کان ٽائيم پڇيو تہ چيائين، ”98... ٿي آئوٽ!“

ڪرڪيٽ سان محبت سيني کي آهي رڳو انهن کي ڪانهي جن کي ڪرڪيٽ سمجھ ۾ نٿي اچي. ڇوڪرين لاءِ تہ ڪرڪيٽ سمجهڻ ايتري ضروري ڪانهي جيتري ڪرڪيٽر سمجهڻ ضروري آهي. جو اهي تہ ان مهل بہ تاڙيون پيون وڄائينديون جنهن مهل شاهد آفريدي زيرو تي آئوٽ ٿي پيو موٽندو. سعيد انور لاءِ ڪنهن وقت ڇوڪريون متي تي پوتي رکي پوءِ تاڙيون وڄائينديون هيون.

پشاور ۾ ياسر حميد اٺانوي تي آئوٽ ٿيو تہ ڇوڪرين ايتريون تاڙيون وڄايون جو ياسر حميد جي ڪنن ۾ تاڙيون پئجي ويون. شبير احمد ٽي وڪيٽون ورتيون تہ ليڊيز پورشن ۾ ايترو جوش ٿيو جو ڪجھ مڙسن پوءِ پنهنجيون زالون پئي ڳوليون.... جيئن ڪجھ ڇوڪرين کان پڇيو ويو تہ، ”چا، توهان کي راولپنڊي واري مئچ ۾ بالنگ وڻي؟“ تہ چيائون، ”ڇ... بالرس!“

هيلمٽ تہ عورتن کي بلڪل ڪونہ وڻندو آهي. ان لاءِ چوڻديون تہ، ”انهيءَ سان رانديگر پورو ڏسڻ ۾ ڪونہ ٿو اچي!“ ائين ئي عورتن واري ڪرڪيٽ مئچ ۾ هڪ اوپنر عورت کان پڇيائون، ”توهان هيلمٽ پائي ڇو نٿيون وڃو؟“ تہ چيائين، ”دراصل.... هيلمٽ سان ميڪ اپ خراب ٿيو وڃي!“ پاڪستاني عورتون تہ پاڪستاني ٽيم لاءِ ايتريون صلواتون پڙهنديون آهن، جو اگر شادي شده عورتون ايتريون صلواتون پنهنجن مڙسن لاءِ پڙهن تہ سندن مڙس بہ ٽيم ۾ سليڪٽ ٿي وڃن!“

اڄڪلهہ ڪرڪيٽ ڏسڻ بہ اهڙو معاملو ٿي ويو آهي جو اسٽيڊيم ۾ راند ڏسڻ لاءِ بہ هيلمٽ پائي وڃڻو ٿو پوي. راولپنڊيءَ ۾ تہ ماڻهن جي تلاشي چار دفعا ورتي ويئي. جو هڪڙي همراهہ مرڪيو چيو تہ ”منهنجي کيسي مان ساڳيو سگريٽ جو پاڪيٽ چار دفعا ڪڍيو ويو ۽ چارئي دفعا هڪڙو هڪڙو سگريٽ غائب هو... پنڊيءَ جي باري ۾ گنگوليءَ چيو تہ ”هتي جا ماڻهو مٺا آهن ”انهيءَ حساب سان انڊين رانديگرن کي منيءَ ۾ بہ مئچ ڪرڻ گهرجي ڇو تہ.مني سڄي مٺي آهي ۽ حيدرآباد ۾ مئچ رکو انهيءَ ڊپ کان ڪانہ ڪرائي ويئي جو حيدرآباد جا ماڻهو ايترا تہ مٺا آهن جو رانديگرن کي شگر ٿيڻ جو ڊپ هو! جيتوڻيڪ هيءَ امن جي راند آهي پر ڪن ماڻهن کي گنگوليءَ جو نالو رکو ان ڪري ڪونہ ٿو وڻي جو ان جي نالي ۾ پهرئين ”Gun“ آهي ۽ پٺيان ”گولي“.

انضمام جي صحت جو راز تہ الائي ڇا ۾ آهي! هو سيني کان تيز ڊوڙندو آهي ۽ پوءِ جڏهن غور ڪندو آهي تہ سيني کان پٺيان هوندو آهي. ڊاڪٽر هن کي ڏسي بين رانديگرن کي مشورو ڏيندا آهن تہ، ” توهان انضمام کي ڏينهن ۾ ٽي دفعا ڏسو. هڪ صبح هڪ منجهند هڪ شام.... ائين گهٽ ۾ گهٽ توهان انضمام جهڙا ڪونہ ٿيندئو!“ انضمام ڊاڪٽر کي ٻڌايو تہ ”آئون گوشت کي

هٿ به ڪونه لاهيندو آهيان، جيڪا ٻوٽي ڪٽندو آهيان ڪانٽي سان ڪٽندو آهيان!“ اڄڪلهه انضمام جو وزن گهٽ آهي ڇو ته سڄي ٽيم جو وزن هن تي آهي.

اسان کي ته رڳو اها ڳالهه سمجهه ۾ ڪانه ٿي اچي ته ايمپائر سدائين پوڙها پوڙها ڇو رکندا آهن. ڊيوڊ شيفرڊ ته ويڪرو به ايترو آهي جو هڪ دفعا شعيب اختر چيس، ”آئون بالنگ ڪندي جنهن مهل تو وٽان گذران ٿو، تون پيٽ ڇو ٿو هٽين؟“ شيفرڊ چيس ”اهو پيٽ ناهي... اهو آئون ساهه کٽندو آهيان!“ اسان جا ايمپائر وري اهڙا آهن جو جيسين ٽي ڏينهن ڪنهن ”اکين جي ڪئمپ“ ۾ رهي ان جو سرٽيفڪيٽ نه ڏيکارين ٽيسين کين ايمپائر نه رکيو ويندو آهي. هونئن به اسان جا ايمپائر اهڙا آهن جو ڪو رانديگر بولڊ ٿيندو ته به ٿرڊ ايمپائر کان اشارو ڪري پيا پڇندا ته ڇا ٿيو... ٿرڊ ايمپائر کان رانديگر وري اهڙو ڊڄندا آهن، ڄڻ اهي رومن ايمپائر هجن! هن سيريز جي ڪن ميچن ۾ ٿرڊ ايمپائر اهڙيون ٿرڊ ڪلاس ڪالون ڏنيون جو چيوسين ته سٺو ٿيو جو اهي ايمپائر ئي آهن، ويمپائر ڪونه آهن...!

جنهن فاسٽ بالر جو ايمپائر سان جهيڙو نه ٿيو آهي، ان کي اسين فاسٽ بالر ئي ڪونه ٿا سمجهون. سنڌي ماڻهو پاڪستاني ٽيم ۾ به رڳو ان ڪري ڪونه آهن، جو سنڌي بالر ايمپائر کان بال پيو گهرندو ته به لڳندو ڄڻ انصاف پيو گهري. جيئن پشاور واري ميچ ۾ عبدالرزاق ايل بي ڊبليو جي هڪ اپيل ايترو ته آهستي گهري جو ايمپائر چيس ”يار... ٿورو زور سان ته اپيل ڪر، ماڻهو سمجهندا ته اها تون ڪال پيو گهرين يا ايڊهاڪ ملازمن جو رڪيل پگهار پيو گهرين؟“

”نو بال“ وري اها شيءِ آهي جنهن ۾ سڌو سنئون بال ڏسڻ ۾ ايندو پيو ته به ايمپائر ”نو بال“ چوندو. شعيب اختر ته ايترا نو بال هلائيندو آهي جو ٻن سالن تائين هن جنهن به ڇوڪريءَ کي

رشتو موڪليو تي، اتان جواب تي آيو ”نو بال....!“ راولپنڊيءَ واري مئچ ۾ هڪ ڀار شعيب اختر کي چيو ته ”ماڻهوءَ توهان کي راولپنڊي ايڪسپريس ٿا چون... توهان انسان آهيو يا ريل گاڏي!“ شعيب اهو ٻڌي مسڪرائڻ لڳو ته پر ۾ بيٺل هڪ همراهه يڪدم چيو ”هي ٻئي ڪونهي!“ ٻار پڇيس، ”ڇو؟“ ته جواب ڏنائين، ”پٽ... جنهن اسپيڊ سان هي بالنگ ڪرائي ٿو اهو ڪم انسانن وارو ڪونهي....!“

سياستدان سمجهن ٿا ته ڪرڪيٽ هڪ راند آهي.... ۽ ڪرڪيٽر به سياست جي باري ۾ ائين ئي سمجهن ٿا. ڪراچيءَ ۾ نيشل اسٽيڊيم کي ته ڪنوار وانگر سينگاريو ويو هو. ايتري قدر جو شيخ رشيد آيو ته ڪجهه ماڻهو لفافن ۾ پُوئو ڪٽي پهچي ويا. ڪجهه سياستدان ته سياست ۾ به اسپننگ ڪندا آهن پر گهر ۾ بولڊ ٿيا پيا هوندا آهن.

انڊيا لاءِ لاهور جي مئچ اهم آهي جنهن لاءِ گنگولي پنهنجي انتظاميا کي منٿ ميڙ ڪئي آهي ته لاهور واري مئچ کٽڻ لاءِ اتي ماهيما چوڌريءَ کي موڪليو وڃي. ماهيما جي وڏي ۾ وڏي خوبي اها آهي ته اها چوڌري آهي. هن پيري وارين مئچن ۾ سياست ايتري ٿي آهي جو پهرئين مئچ انڊيا کٽي ته بي جي پي هزارين موبائيل فونن تي ميسيج موڪليو ته، ”جيئن انڊيا مئچ کٽي آهي تيئن بي جي پي اليڪشن کٽيندي.“ ٻي مئچ انڊيا هارائي ته ڪانگريس وارن بي جي پي تي ٽوڪ هڻندي چيو، ”هاڻي، ڪهڙو ميسيج موڪليندئو؟“ ته بي جي پي جيڪو ميسيج موڪليو، اهو هيءُ هو، ”جيئن هيءَ مئچ انڊيا هارائي آهي، تيئن اليڪشن ۾ ڪانگريس هارائيندي!“

"Suffer نامو"

محترم الطاف شيخ مون کي اهو اعزاز بخشينديءَ چيو آهي ته آئون هن جي هڪ جپاني سفرنامي تي مهاڳ لکان، سو به مزاحيه..... اها ڪا نئين ڳالهه ڪانهي ڇو ته مهاڳ هوڻ به مزاحيه هوندا آهن. توهان جيئن ئي مهاڳ لکڻ شروع ڪندئو تيئن اهو خودبخود مزاحيه ٿيندو ويندو. توهان ڪهڙي به سنڌي ڪتاب جو مهاڳ کولي پڙهو، توهان کان ٽهڪ نڪرندا ويندا. آئون ته ڪنهن بوڪ اسٽال تي سنڌي ڪتاب ڏسندو آهيان ته ان جو مهاڳ پڙهي، ٽهڪ ڏيئي، وري واپس رکي ڇڏيندو آهيان. جيئن مون هڪ سنڌي شاعريءَ جو ڪتاب ڏٺو، ان سڄي ڪتاب ۾ مهاڳ ئي هو ۽ آخري صفحي تي صرف هڪ غزل هو، جنهن جي هيٺان لکيل هو، "توهان به گهڻن سان گهڻي ڪئي ٿيندي.... اڄ توهان سان تي...!"

الطاف شيخ جپان جو ملڪ ايترو ته گهميو آهي جو جپانين به ايترو ڪونه گهميو هوندو، جيترو الطاف ڏٺو آهي. خود جڏهن ڪو جپاني ڪنهن گهٽيءَ يا روڊ جي معاملي ۾ منجهي پوندو آهي ته يڪدم پهرئين پنهنجي پاسي واري ڪيسي مان الطاف شيخ جو سفرنامو ڪڍي پڙهندو آهي ۽ پوءِ ان گهٽيءَ جي خبرچار وٺي اڳيان وڌندو آهي. جپان جي باري ۾ الطاف شيخ جا سفرناما ايترا ته لکيل آهن جو هڪڙي جپانيءَ ته باقائدا الطاف کي خط لکي چيو ته، "اسان توهان جو ڏوهه ڪهڙو ڪيو آهي... توهان ٻوگنڊا تي سفرنامو ڇو نٿا لکو؟"

سفرنامو لکڻ هڪ آرٽ آهي، جيڪو يقين سان الطاف شيخ کي اچي ٿو. اسان کي نٿو اچي... اسين ته سفرنامو لکڻ ويهندا آهيون ته آخر ۾ خبر پوندي آهي ته اهو Suffer نامو هو،

جيئن اسان جو هڪ دوست ناول لکندو آهي ته سفرنامو نهي ويندو آهي ۽ سفرنامو لکندو ته درسي ڪتاب نهي ويندو آهي!

الطاف شيخ جي ڪتابن جو تعداد هاڻي ايترو ٿي ويو آهي، جو اهي ڪتاب پڙهائڻ جي لاءِ به هڪ عدد ملازم ٿو رکڻو پوي. ان ڪري ئي الطاف شيخ کي ”سنڌي سفرنامي جو ابو“ چيو ويندو آهي ۽ باقي ٻيا جيڪي سفرناما لکندڙ آهن، انهن مان ڪي ماما آهن ته ڪي چاچا آهن!

ڪجهه ليکڪن جا سفرناما وصيعت ناما لڳندا آهن. پڙهبو ته لڳندو آخري پيرو لکيا ويا آهن ۽ هاڻي نه لکندو... خود پڙهڻ کان پوءِ توهان جي دل مان آواز ايندو ته، ”خدا ڪري.... هن کي هاڻي ڪنهن به ملڪ جي ويزا نه ملي....!“ ڪجهه ليکڪن کي وري پڙهبو ته لڳندو ته پاڻوءَ سفرنامو نه پر ڊڪشنري لکي آهي. ڪجهه وري ليکڪن جا سفرناما اجا پڙهڻ ئي شروع ڪبا ته يڪدم توهان کي محسوس ٿيندو ته، ”هيءُ سفرنامو نه پر صِفرنامو آهي!“ الطاف شيخ وري انهن سيني کان مختلف آهي، مختلف ان ڪري جو ٻيا سيئي ليکڪ الطاف شيخ کان مختلف آهن...!

ناول لکڻ وڏي محنت جو ڪم آهي، ان ڪري سنڌيءَ ۾ نٿو لکيو وڃي. سفرنامي لکڻ لاءِ توهان کي رڳو ڀاڙي ۽ خرچ پنيان محنت ڪرڻي پوي ٿي. ان ڪري سنڌيءَ ۾ سفرناما گهڻا لکيا تا وڃن. اسان جو هڪ دوست ته سفر ئي ان ڪري ڪندو آهي ته جيئن گهر موٽي اچي سفرنامو لکي. جيئن هڪ دفعي لفٽ ۾ ڦاسي پيو ۽ پورا اٺ ڪلاڪ ان ۾ بند رهيو ته گهر موٽي اچي 88 صفحن جو ڪتاب لکيائين، ”لفٽ ۾ اٺ ڪلاڪ“ آهي!“ هونءَ ليکڪ جڏهن لکڻ شروع ڪندو آهي ته سفرنامو سمجهي لکندو آهي، پر ڪيترن ئي ليکڪن کي خبر ئي نه پوندي آهي ته اهو پڙهندڙن لاءِ Suffer نامو ثابت ٿيو!

الطاف شيخ ايترا ته سفرناما لکيا آهن، جو هاڻي مئرين

اڪيڊميءَ وارا سنڌي چوڪرن کي رڳو ان ڊپ جي ڪري ڪونہ ٿا ڪڍن تہ متان اهي بہ سفرناما نہ لکڻ لڳن! جڏهن آئون انٽر ۾ پڙهندو هوس تڏهن مون مزاحيہ اداڪار جيري ليوس جي فلم ”گيشا بواءِ“ ڏٺي هئي. تڏهن اسان جيري ليوس جا عاشق هوندا هئاسين. گيشا بواءِ کان پوءِ اسان کي الطاف شيخ جي ڪتابن مان خبر پئي تہ جپان ۾ دراصل گيشا گرلس ئي هونديون آهن، جيڪي مردن کي وندرائيندڙ چوڪريون هونديون آهن. جپان واري سفرنامي ۾ الطاف شيخ گيشا عورتن جو اهڙو تہ خوبصورت انداز ۾ ذڪر ڪيو آهي، جو خود گيشا گرلس کي بہ ايتري معلومات ڪانہ هوندي، جيتري الطاف شيخ کي آهي!

ننڍپڻ ۾ الطاف شيخ اسان جي پاڙي ۾ رهندو هو. اسين سڀ هن کي ”ادا پپو“ ڪري سڏيندا هئاسين. جيتوڻيڪ هاڻي هو ”پپو“ رهيو ناهي، پر پوءِ بہ ڪيترائي اسان جا ڳوٺائي ڪيس پپو چوندا آهن، بلڪ ڪجهہ پوڙها پوڙها تہ هن کي اڃا تائين ”پپو“ سمجهندا آهن.

جپان جو سفرنامو لکڻ سولو ڪم ناهي. اهو ائين آهي جڻ توهان ٽوڪيو جي رستي تي بيهي ٽوڪيو جي ماڻهن کي ٽوڪيو!.... جپان جي ڏکي ۾ ڏکي ڳالهہ اها آهي تہ هتي توهان کي رڳو جاپاني ڏسڻ ۾ ايندا. مون کي وري جاپاني ٻولي نہ وڻندي آهي، چو تہ مون کي اچي ئي ڪانہ.... مون کي رڳو جپاني سامان وڻندا آهن، توهان جپان ۾ ويندئو تہ اتي سيني جپانين جون شڪليون هڪ ٻئي تان فوٽو اسٽيٽ ٿيل لڳنديون. سيني جپانين جا مُنهن هڪڙي ئي مونوگرام ۾ هوندا. خبر ناهي جپاني عورتون پنهنجا پنهنجا مڙس ڪيئن سڃاڻنديون هونديون!

الطاف شيخ يقين سان جپان ۾ وڃي جيڪو جپانين تي لکيو آهي، اها همت جي ڳالهہ آهي، چو تہ جيڪڏهن توهان ڪنهن هوٽل تي وڃو تہ سڏي سنئين ماڻهوءَ کي بہ وات مان ”چون چان

چين چين“ ڪرڻي پوندي، تڏهن وڃي ماني نصيب ٿيندي... آئون سوچيندو .آهيان تہ جپاني پيار جو اظهار ڪيئن ڪندا هوندا. ٻن لفظن ”چوُن چان چان“ تي چوڪري راضي ٿيو وڃي. هتي سنڌ ۾ جيڪڏهن ڪير چوڪريءَ کي ”چون چان چان“ چوي تہ ان جي مرڳو مگڻي ٽٽي پوي ۽ ان جا مائٽ چوڪريءَ کي ”چون چون جو مربو“.بنائي ڇڏين.

جپانين کي انگريزي ڳهڻ ايندي آهي. ان جو دليل هُو اهو ٻڌائيندا، تہ ”انگريزن کي ڪهڙي جپاني اچي ٿي؟“ جيئن اسان وارو هڪ عظيم سنڌي دانشور آهي چيائين، ”پرائمريءَ ۾ انگريزي زبان ڇو ٿي سيکاري وڃي؟“ پڇيوسبين، ”يلا، ڪهڙي زبان سيکارجي؟“ تہ چيائين، ”شرافت جي زبان!“

الطاف شيخ جو جپان جو سفرنامو سنو آهي، ڇو تہ اهو بغير ٽڪيٽ جي توهان کي جپان گهمائي ٿو. توهان چوندئو تہ، ”نہ، اسان صحيح طرح سان جپان نہ گهمي سگهياسين، تہ منهنجا سائين... ايترن پئسن ۾ تہ توهان ايترو ئي جپان گهمي سگهو ٿا.... ۽ جيڪڏهن توهان ڪتاب ٻہ دوست جو پڙهي رهيا آهيو تہ پوءِ جيترو بہ جپان توهان ڏٺو آهي، ان کي گهڻو ڪري سمجهو.... ڇو تہ يقين ڪريو جيترو جپان توهان کي الطاف شيخ گهمايو آهي، اوترو جپانين بہ ڪونہ ڏٺو هوندو!

ڪنهن بہ ڪتاب ۾ مهاڳ رڳو ان ڪري لکايو ويندو آهي تہ جيئن پڙهندڙن کي ٻڌائي سگهجي تہ جيڪڏهن هيءُ ڪتاب نہ ڇپجي ها تہ وڏي تباهي اچي وڃي ها، ان ڪري الطاف بہ مهاڳن تي گهڻ زور ڏيندو آهي. مون کي چيائين تہ، ”بہ ٽي اکر لکي ڏي...“ ۽ مون کي وري جپان تي لکڻ سنو ان ڪري لڳي رهيو هو، ڇو تہ جپاني ٻوليءَ ۾ بہ مون کي سنڌيءَ جا لفظ ملبل محسوس ٿيا، جنهن مان مون کي پڪ ٿي تہ اسان جي ٻولي پنج ڇا.... ڪا ست اٺ هزار سال پراڻي آهي. اهي لفظ آهن، هيرو، شيما، ناگا، ساقبي ۽

چُون چُون.... اهي سنڌيءَ ۾ به استعمال ٿين ٿا. هيرو اسان وٽ ڪيترائي نوجوان آهن. شيما اسان جي پاڙي ۾ رهندي آهي. ناگا کي اسين "نانگا" ڪري چوندا آهيون. ساقي ته اسان جي هر ذهن ماڻهن ۾ ٻُوليو ته چار ساقي ملندا ۽ باقي رهيو چُون چُون.... اهو ته اسان وٽ سنڌيءَ ۾ جهرڪيون ڪنديون آهن!!

جپان دنيا جو پهريون نمبر جمهوري ملڪ آهي، جتي برداشت Tollerence ايترو ته بهترين آهي جو توهان ڪنهن به جپانيءَ کي سنڌيءَ ۾ چا به چئو، هُو دل ۾ نه ڪندا.... جپاني ٻولي دنيا جي سولي ٻولي آهي، جو ته اها سکڻ لاءِ توهان کي دماغ استعمال ڪرڻ جي ضرورت نٿي پوي.... بس ڪجهه جهرڪيون پاليو ۽ جپاني سکو... جيڪڏهن توهان ڪنهن هوٽل تي وڃي ويهي چئو، "پين پين پُون پان" ته پڪ سان اهو ڪنهن ڊش جو نالو هوندو... جيڪڏهن ڊش جو نالو نه نڪتو ته پوءِ توهان جي پنهنجي ڊش پڳل هوندي.... انهن ڳالهين جي ڪري جپان ڏاڍي ترقي ڪئي آهي. جيئن مون کان هڪ دوست پڇيو ته، "چا، تون ڪڏهن جپان ويو آهين؟" چيم، "ها..." پڇيائين، "جهاز ۾؟" چيم، "نه.... خواب ۾!"

فيملي پلاننگ

اها پلاننگ جيڪا ڪنهن فيمليءَ جي خلاف ڪجي ته ان کي فيملي پلاننگ چئبو آهي... چون ٿا، وقفو ڪريو... ڪيئن به ڪري وقفو ڪريو... اسان کي ته وقفو ٽي وي ڊرامن ۾ به نه وڻندو آهي.... جيڪڏهن ڪمپيئر چوندو ته، هاڻي ونون ٿا وقفو ته لڳندو چڻ اسان کي چٺي رهيو آهي ته، اهي ٻار ڪوڙ آهن، هاڻي وقفو ڪريو... جيئن هڪ هوسٽ ڇوڪريءَ چيو ته.... دوستو.... هاڻي ونون ٿا وقفو.... ته منهنجي هڪ دوست ان ڇوڪريءَ جي مڙس کي وڃي چيو، ته تنهنجي زال ٽي ويءَ تي هر پندرهن منٽن ڪانپوءِ چوي ٿي ته.... وقفو ڪريو.... ڇا توهان جي زال هيلٿ ورڪر آهي!؟

جيئن اسان هڪ ٻارنهن ٻارن جي پيءُ جنهن جي ٻارن جو تعداد ايترو آهي جو ٻاهر پاڙي ۾ جيڪڏهن ڪو ٻار ٽنيي جو بلبُ به پيجي ڇڏيندو ته سيني کي پَڪ ٿي ويندي ته اهو ٻبن بادشاهه جو ٻارُ هوندو... اسان ٻَبَن جي زال کان پڇيو ته، ”ايترن ٻارن ۾ گذران ڪيئن ٿو ٿئي؟“ ته چيائين، ”صبح جو پاپا ڪائون.... ٻارن جو پاپا خود پاپا ڪائيندو آهي.... چانهه جو ايڏو وڏو ديڳڙو چڙهندو جو پاڙي جون مايون گهر اچي پڇنديون، ته، ”ادي... ڇا سڄي پاڙي ۾ چانهه ورهائيندئو!“ منهنجو مڙس وري اهڙو وات جو وائڙو جو صبح جو آئون ٻارن ۾ چانهه ورهائيندس ته پري کان ئي رڙ ڪري چوندو ته، ”دو چاءِ مارو استاد....!“ پَٽ جي لاءِ ته جڏهن اسان هڪ وڏي ديڳ پٺي خريد ڪئي ته خود دڪاندار به پڇيو هو ته، ”ايڏي ڏي ديڳ پيا خريد ڪريو.... ڇا گهر ۾ ڪمرا ڪونه آهن ڇا؟“

فيملي پلاننگ جي ٻي معنيٰ اها به آهي ته، ”اها فيملي جيڪا سڄو ڏينهن ويٺي ڪنهن نه ڪنهن جي خلاف پلاننگ ڪري...!“ فيملي پلاننگ کي انگريزيءَ ۾ خانداني منصوبابندي

چٽبو آهي ۽ خانداني منصوبابنديءَ کي وري سنڌيءَ ۾ فيملي پلاننگ چئبو آهي. اهي ڪم جيڪي خانداني منصوبابنديءَ ۾ ٿيندا آهن اهڙا ساڳيا ڪم فيملي پلاننگ ۾ نہ ڪري سگهبا آهن. جيئن هڪ نوجوان شادي شده کي چيم تہ ٻار فقط ٻہ چٽيو... تہ مرڳو منهنجا ٻہ اڌ ٿي ڪيائين... وري هڪ ٻئي شخص کي چيم تہ، ”ٻار ايترا ڄڻيو جو گهٽ ۾ گهٽ توهان کي ڳڻپ ۾ تڪليف نہ ٿئي!“ تہ اهو ٻڌي هن مون ۾ ائين نهاريو، ڄڻ مون هن کان ٻہ ٽي ٻار اڌارا گهريا هجن!.... وري هڪ ٽئين شخص کي چيوسين، ”گهڻا ٻار مٽي جو سور آهن...“ تہ يڪدم ايڏو وڏو ليڪچر شروع ڪيائين جو خود منهنجي مٽي ۾ سور ٿيڻ لڳو. جيئن هڪڙي پٽ تي لڪيل هو، ”ٻار ايترا ڄڻيو جو اهي وڏا ٿين تہ گهٽ ۾ گهٽ توهان کي سجاٽي سگهن!“

ائين ئي هڪ پاپوليشن جي ملازم کي چيوسين تہ، ”توهان هيستائين ڪجهہ بہ نہ ڪيو آهي؟“ تہ چيائين ”ڪجهہ نہ ڪرڻ بہ ڪجهہ ڪرڻ آهي...!“ هڪ ٻئي ملازم وري چيو تہ، ”اسان جي آفيسر کي خود اٺ ٻار آهن...!“ آفيسر کان پڇيوسين تہ، چيائين ”پلي ايترا ٻارَ هجن آفيسر آهيون، مال تا ڪاٿون ايتري ملڪيت ويندي ڪيڏانهن؟“ هڪ قوم پرست کان پڇيوسين تہ چيائين، ”اسين ٻار گهٽ ڄڻينداسين تہ اقليت ۾ تبديل ٿي ويندا سين... اها اسان کي اقليت ۾ تبديل ڪرڻ جي سازش آهي!“

هڪڙي غريب کان پڇيوسين تہ، ”توهان کي يارنهن ٻار آهن تہ پوءِ سمهندا ڪيئن آهيو...؟“ تہ چيائين، ”هڪڙي کٽ تي ايترا ٻار سمهندا آهن جو ڪو بہ هڪڙو ٻئي کي سمهڻ نہ ڏيندو آهي... ڪو ٻار کٽ هينان، ڪو ٻار کٽن جي وچ ۾، ڪو ٻار الماڙيءَ مٿان، ڪو ٻار الماڙيءَ ۾ اندر، ننڍا ننڍا ٻار تہ اسان پٽ ۾ ڪوڪا هڻي ٽنگي ڇڏيندا آهيون يا پٽ مان گهڙيال لاهي ان جي جاءِ تي ٻار ٽنگي ڇڏيندا آهيون...!“

هڪ ٻئي آفيسر کان پڇيوسين، ”منصوبابنديءَ ۾ توهان ڇا ڪيو آهي؟“ ته چيائين، ”اسين اهڙا اهڙا منصوبا ٺاهيندا آهيون، جو خود سياسي جماعتون به اسان سان رابطو ڪنديون آهن ته اليڪشن ۾ کٽڻ جي منصوبابندي ٺاهي ڏيو!“، منصوبابنديءَ جا فائدا پڇياسين ته چيائين، ”منصوبابنديءَ ۾ به اُچار آهن، هڪڙو مَن ۽ ٻيو...صوبابندي... ۽ صوبابنديءَ جا وري اجا به ٻہ اُچار آهن... هڪڙو صوبا ۽ ٻيو بَندي.... جنهن ۾ بَنديءَ جَي معنيٰ آهي ته هر اها شئي بند ڪري ڇڏڻ، جنهن مان ترقيَ ٿي سگهي...!“

هڪ صفا مسڪين ٻڌايو، ”منهنجا اٺ ٻار آهن...“ ۽ ائين چيائين ڄڻ چوندو هجي ”منهنجا اٺ ٻار آهن..“ چيائين، ”منهنجي گهرُ جي پر ۾ شادي هال آهي...“ جيتوڻيڪ شادي هال جي پر ۾ هن جو گهر آهي... وڏيڪ چيائين، ”انهيءَ شادي هال جي ڪري ئي اسين سٺڻ حالن ۾ آهيون!“ حالن تي زور ائين ڏنائين ڄڻ هُو هالن ۾ پيدا ٿيو هجي!

هڪ ٻئي همراهه چيو ته، ”ملڪ ۾ ٽيرنهن ڪروڙ ماڻهو آهن ۽ مون نو ٻار ڄڻيا ته ڪهڙو ملڪي ايڪانامي تي بار پوندو؟“ هڪڙي هيلٿ آفيسر کان گهڻن ٻارن جيَ نقصان جوَ پڇيوسين، جنهن جي خود هيلٿ خراب پئي لڳي.... چيائين ”گهڻن ٻارن جي ڪري وڏڙا غائب ٿيو وڃن، ڪمرو سڄو ٻارن سان پريو پيو هوندو ۽ وڏڙا انهن ۾ ائين لڪا پيا هوندا، جهڙو ٽافين جي گودام ۾ به ٿي ناريل پيا هجن!“

اسان جو دوست ٻَبن بادشاهه ٻارن ۾ ايترو مقبول ڪونهي، جيترو ٻارن جي ڪري مقبول آهي، جو ته ٻَبن بادشاهه ڪي ايترا ته ٻار آهن.... ڄڻ هن اهي ٻار چانهه جي دٻن مان ڪٽيا هجن.... ۽ جڏهن چانهه وارن ٽي ويءَ تي پريس ته چيائين، ”منهنجو نالو ٻبن بادشاهه آهي وينل گوٺ انڌو نگر.... مون هڪڙو اوڊر تي چانهه جو دٻو ورتو ۽ انعام ۾ نڪتيون آهن به زالون...!“ پڇيائونس ”ايترا ٻار

ڪٿي سمهاريندو آهين؟“ چيائين، ”مون وٽ ٻارن جي لائبرري آهي.... A کان Z تائين هر ٻار مون وٽ پڪي جلد ۾ رکيل آهي!“

ٻارن کي پوليو جا ڦڙا ائين پياريندو جو ٻه پيئندا ۽ ٽي پڄي ويندا.... ۽ جيڪي نه پيئندا، انهن جي بدران وري پاڻ پي ڇڏيندو، چيائين، ”مون واري هڪ ننڍڙي ته هن دفعي رڙيون ڪندي چيو، one hundered دفعا پي چڪو آهيان، ڦڙا ڦڙا ڪري پيا ڏيو يڪو گلاس نٽا پياريو...!“

ٻارن کي اسڪول ڇڏيندو ته ڳٽي ڏيندو ۽ ڳٽي وٺندو... ڪيڏانهن گهمڻ ويندو ته موٽر سائيڪل تي ايترا ٻار ويهاريندو جو جنهن موٽر سائيڪل تي ٻارَ ويهاريندو آهي اها صرف ڏکن ۽ ڏُکن سان هلندي آهي... اها شهر جي واحد موٽر آهي جيڪا سائيڪل کان ٻه آهستي هلندي آهي... ۽ ان تي ٻار وري ايترا اچي ويهي رهندا جو اڌ موٽر تي ويهندا ۽ اڌ سائيڪل تي ويهندا.... پاڻ وري چوندو، ”هي شهر جي واحد سائيڪل آهي، جنهن مان آئون موٽر وارو ڪم وٺندو آهيان..“ ٻار وري چوندا، ”اسين موٽر سمجهي چڙهندا آهيون ۽ سائيڪل سمجهي لهندا آهيون...“ ڪنهن پڇيس، ”موٽر سائيڪل تي هيلمٽ ڇو نٿو پائين؟“ چيائين، ”هيلمٽ پائيندس ته پوءِ ننڍڙو ٻَپُو ڪٿي ويهندو؟“

ٻَبن بادشاهه چاڪاڻ ته اخبار ۾ ڪم ڪندو آهي ان ڪري ٻارن کي به اهڙين نظرن سان ڏسندو، ڄڻ انهن ۾ به پروف جون چُڪون ڳوليندو هجي.... ٻارن کي سزا ڏيڻي هوندس ته سيني کي اخبار جو ڪو ايڊيٽوريل پيج ڏيندي چوندو، ”هاڻي اهي سڀ ڪالم سڄي جا سڄا پڙهي ڏيکاريو...!“ هڪ دفعي ڪنهن پڇيس، ”توهان کي ڀلا ٽوٽل ملائي گهڻا ٻار ٿيندا؟“ چيائين، ”اٺويهه شايع ٿي چڪا آهن ۽ ويهون پريس ۾ آهي..!“

سنڌي ظالمي ڪانفرنس

جتي اديبن جي لَٽ لڳل هوندي آهي، اتي ٻيون سيئي لنيون ڪم ڪرڻ ڇڏي ڏينديون آهن... ائين جو ڏاڍي جي لٺ، جنهن کي ٻين ملڪن ۾ ته متا ۽ اسانجي ملڪ ۾ بيشمار متا آهن، اها به چوندي آهي ته، "اديبن جي لٺ کي هڪڙو به متو نه ٽيندو آهي...!" هڪڙي صحافيءَ چيو، "هيءَ عالمي ڪانفرنس آهي يا ظالمي ڪانفرنس آهي؟" پڇيوسين، "چو؟" ته چيائين، "هتي وينا ته رڳو گولاڙچيِ، ٽنڊوآدم ۽ راڌڻ جا اديب آهن...!"

اسان سمجهيو عالمي ڪانفرنس آهي..... معنيٰ يوگنڊا مان به سنڌي اديب ايندا... پر خبر پئي ته يوگنڊا ۾ سڀ انسان آهن، اتي اديب نه رهندا آهن... هڪ دوست کان پڇيم، "انڊيا مان ڪير پيو اچي؟" چيائين، "سجاڻان ته آئون به ڪونه... بس جنهن جي نالي پنيان "ٽي" هجي، سمجهه ته اهو پارٽي اديب آهي.... جيئن، ويهاٽي، پتراٽي...هالاٽي..."

ڪاڄ جويو جيڪو هر فنڪشن ۾ يا صدارت ڪندو آهي يا وزارت ڪندو آهي... ڪنهن اديب جي پُٽ جو ڍُهر هجي... ڪنهن اديب جي جهنڊِ جيِ رسم هجي... سنڌ جيِ ڪنهن به شهر ۾ ادبي ڪاڄ هجي... ڪينجهر کان ڪارونجهر تائين هي جڻ وانگر اڏامي پهچي ويندو آهي... هن کي عرض ڪيائيون ته، "پارٽي اديب غائب آهن... وارو ڪر... عالمي ڪانفرنس آهي... ڪو پائي بنڌُ وٺي اچ... ته ان کي "قاساٽي يا ٻِڙڌاٽي" بنائي انڊيا جو اديب ڪري پيش ڪيون!" ڪاڄ جوئي چيو، "ماڻهن کي خبر پئجي ويجي ته پوءِ....؟" جواب مليو، "کهڙو ماڻهو شناختي ڪارڊ ڪڍيو پيا مُنهن جانچيندا... اسين چونداسين.... دهليءَ مان آيو آهي؟" چيائين، "وشيچند مشيچند مڪراٽيءَ کي وٺيو تو

اچان!“ پڇيائون، ”اهو ڪير آهي؟“ ته چيائين، ”انهيءَ سنڌي ادب ۾ ماءُ پيءُ جو ادب روشناس ڪرايو...!“

سڀ پريشان لڳا پيا هئا... ته عالمي سنڌي ڪانفرنس آهي، انڪري عالمي سنڌي اديب ڪٿانْ اچن... لکين رپيا خرچ ٿيا آهن، پر اديب رڳو موري، سڪرنڊ ۽ هالا جا وينا آهن... ڪجهه ماڻهو لياري موڪليائون جتان هڪڙو شيدي وٺي آيا ته... ”ادا تون چئجان... آئون سائوٿ آفريڪا کان آيو آهيان...!“ ڏاڏي چيو، ”نا... ڙي... هي کهڙو ڪم پيا وٺو... ڪو سئنيما جي گيٽ ڪيپري ٻيٽ ڪيپري ڏيو ڙي... هي مقالو وقالو چا هي ڙي...؟“

هڪڙي راهه ويندي منگوليا جي همراهه کي ايئرپورٽ تي چيائون، ”هڪڙي مهرباني ڪريو... سنڌي عالمي ڪانفرنس ۾ هلي مقالو پڙهو...!“ همراهه قميص چڏائيندي چيو، ”پري ٿيو.... مون کي سنڌي نٿي اچي...!“ چيائون، ”اسان کي وري کهڙي سنڌي اچي ٿي...!“ همراهه چيو، ”منهنجو مقالو ڪنهن کي به سمجهه ۾ نه ايندو!“ خوشيءَ مان رڙ ڪندي چيائون، ”ويري گڊ... چو ته مقالو چئبو ئي انهيءَ شيءِ کي آهي، جيڪو ڪنهن کي به سمجهه ۾ نه اچي...!“

هاڻي چا ڪجي.... عالمي ڪانفرنس آهي... دنيا جا ٻيا اديب نه هوندا ته وڏو مسئلو ٿيندو... هڪڙي چيني دندان ساز وٽ پهتا... چيائون، ”ادا...سنڌي ڪانفرنس آهي.... هلي ڪجهه دانشوري ڦوڪون هڻ..!“ چيني دندان ساز پڇيو، ”مونکي چا ڪرڻو پوندو؟“ چيائون، ”تون چئجان... آئون شهنگائيءَ ۾ ”چون چان چان چنگچي ادبي سنگت“ جو سيڪريٽري آهيان ۽ ”چيني ادب سنڌيءَ ۾ پڙهائيندو آهيان..!“ چينيءَ چيو، ”ڪامريڊ... مون ته چيني زبان ۾ به ادب ڪونه پڙهيو... سو آئون چريو آهيان جو اتي هلي جامد سنڌي، ٻلانا ۽ ٻڪر ٻڪباز جي پر ۾ اسٽيج تي ويهان...!“

هڪ تعليمي ماهر اسٽيج تي چڙهيو، جنهن جي خود انٽر

کاپيءَ سان تيل هئي... چيائين، ”سنڌيءَ جي پرائمري تعليم جو نظام تباهه تي چڪو آهي“ ته هينان آواز آيو.... ”هائو... اتي ڪاپيءَ جي ايتري سهولت ڪانهي...!“ هڪ ٻيو ڏاهو جيڪو مونکي چاهو پئي لڳو.... چيائين ته... ”سنڌ ۾ تمام گهڻي بيروزگاري آهي...!“ هينان آواز آيو، ”چا ان ڳالهه لاءِ عالمي ڪانفرنس سڏائي اٿوَ... اها ته اسان کي خبر آهي...!“ ٻڪر ٻڪباز چيو ته، ”شيخ اياز جهڙو شاعر هاڻي سنڌ ۾ ڪڏهن به پيدا نه ٿيندو!“ ته يڪدم هيٺ وينل هڪ اديب چيو ته، ”چو سائين... چا سنڌ جون سڀ دايون مري ويون؟“

ڪنهن ڪان پڇيوسين، ”اهي شيلڊون چو پيا ڏيو؟ چا.... اديبن ڊوڙ جو مقابلو ڪٿيو آهي؟“ ٻيائونِ، ”هنن وڏا، ڊگها ۽ شاهي مقالا پڙهيا آهن، سي به بلند آواز ۾....“ چيوسين، ”شيلڊون ته انهن کي ملڻ گهرجن..... جن مقالا ٻُڌا آهن... جنهن سيئي مقالا ٻڌا هجن ان کي ”برداشت شيلڊ“ ملڻ گهرجي.... جنهن سيني نشستن ۾ شرڪت ڪئي ان کي وري ”صابرين شيلڊ“ ملڻ گهرجي.... انهن مان ئي اسٽيج تي وينل هڪ اديب بلانا ڪان پڇيم ته، ”توهان ته ضياءَ جي اهل قلم ڪانفرنس ڪان وٺي ڪروڙ ڪن ڪانفرنسن ۾ شرڪت ڪئي هوندي؟“ چيائين، ”هنن معمولي ڪانفرنسن ۾ ته صرف چيڪ ٿو ملي، پر ضياءَ جي ڪانفرنس ۾ ته ڪيش ملندو هو... اهو ڪيش جنهن جي مٿان ڪو به چيڪ نه هو..!“

سنڌي محققن جا ٽي قسم آهن... پهريان اهي جيڪي پاڻ ۾ نٿا نهن... ٻيا اهي جيڪي پهرئين قسم سان نٿا نهن ۽ ٽيان اهي جيڪي ڪنهن سان به نٿا نهن.... پهريون قسم چوي ٿو، ”تحقيق ڪندڙ رڳو اسين آهيو...“ ٻيو قسم چوي ٿو، ”پهرئين قسم وارا ٻناڪون ٿا هڻن“ ۽ ٽئين قسم جو چوڻ آهي، ته ”پهريان ٻئي قسم ڪوڙ ٿا ڳالهائين!“ ڳالهيون به عجيب عجيب ٿي رهيون هيون.... جهڙوڪ هڪڙو وڏو اديب (عمر ۾ وڏو) اسٽيج تي چئي رهيو هو

تہ، ”پتائيءَ تي بہ هاڻي ريسرچ ٿيڻ گهرجي.... شيخ اياز تي بہ هاڻي ڪم ڪرڻ گهرجي.... فلاڻي تي بہ هاڻي تحقيق ٿيڻ گهرجي...!“ تہ هيئنان مهمانن مان ڪنهن چيو، ”توهان ڪي بہ هاڻي هيٺ لهڻ گهرجي..!“

جيڪو ماڻهو ڪجهہ بہ نہ ڄاڻندي اها دعويٰ ڪري تہ هو سڀ ڪجهہ ڄاڻي ٿو، انکي اديب چئبو آهي ۽ جيڪو ماڻهو ڪجهہ بہ نہ ڄاڻندي اها دعويٰ ڪري تہ منهنجي سامهون وارو همراهہ ڪجهہ نٿو ڄاڻي. تہ ان کي وري سنڌي اديب چئبو آهي... هڪ نشست.... ”خراب ماضي، بدحال مستقبل“ ۾ ايترا تہ اديب پهتا جو هال ۾ ”ڪرسيون گهٽيون ۽ اديب ٿورا“ جي عنوان سان نشست اندر نشست شروع ٿي ويئي... جيڪو همراهہ ڪولڊ ڊرنڪ ڪٺي آيو هو... ان کي قابو ڪري چيائون تہ، ”متي هلي مقالو پڙهہ.... نہ تہ پئسا ڪونہ ملندئي!“ جنهن ويچاري مجبور ٿي اچي مقالو پڙهيو، ”سنڌي اديبن ۾ ڳالهائون ڪرڻ جو جمالياتي پس منظر..!“

هڪڙو بيو انسان نما دانشور ساهمي ڪٺي اچي اسٽيج تي بيٺو.... ۽ شاعرن جي تور ۽ وزن ڪرڻ لڳو.... تہ، ”فلاڻو وڏو شاعر آهي، فلاڻو ننڍو آهي.... فلاڻو وچولو آهي... فلاڻو ميڊيم سائيز آهي... فلاڻو فئملي سائيز آهي!“ هيٺ وينل هڪ اديب چيو، ”ائين تہ مان بہ شيخ اياز کان وڏو آهيان...!“ پڇيوسين، ”ڪيئن؟“ تہ چيائين، ”شيخ اياز جو وزن 60 ڪلو هو ۽ منهنجو 80 ڪلوگرام آهي!“ منهنجي ٿي پر ۾ هڪ ٿلهو ارڙ بلا جهڙو اديب وينو هو... يڪدم چيائين، ”ائين آهي تہ پوءِ آئون سڀ کان وڏو شاعر آهيان...!“ پڇيوسين، ”ڪيئن؟“ تہ چيائين، ”منهنجو وزن ايترو آهي جو مشين تي بيهندو آهيان تہ ان مان هڪ عورت جو آواز ايندو آهي تہ، ”برائي مهرباني کچهہ دير بعد کوشش کيجئي گا...!“

موبائيل فون

موبائيل اڄڪلهه ايتري تي ويئي آهي جو ماڻهو موبائيل تي لکي ٿو ڳالهائي ته جهڙو لکي چرس پيو پيئي.... هڪڙو منهنجو دوست پٽ سان منهن لڳايو موبائيل تي ڳالهائي رهيو هو، پڇيومانس، ”ڇا پٽ تي هلندڙ ماڪوڙين سان پيو ڳالهائين؟“ چيائين، ”نه يار..... پنهنجي منگيندڙ سان پيو ڳالهايان ان ڪري مون کي پاڻ ماڪوڙو ٽيٽو پيو آهي!“ ڪنهن دوست چيو، ”موبائيل ايجاد ئي عورتن جي ڪري ٿي آهي!“ پڇيومانس، ”اهو ڪيئن؟“ ته چيائين، ”سئو موبائيلن تي تجربا ڪيا ويا ته خبر پئي ته انهن مان نوي عورتن جي استعمال ۾ هئا.... ڏهڪڙين موبائيل تي عورتن ڳالهايو پئي ۽ ٻين تي عورتن سان ڳالهايو پئي ويو!“

موبائيل جي باري ۾ اسان جي پسند بس ائين آهي ته اها موبائيل سٺي ۾ سٺي آهي جنهن ۾ بيلنس استعمال ڪرڻو نه پوي... موبائيل ۾ خود فائدا به ايترا آهن جو جيڪڏهن فائدا ڳڻيندا سين ته نقصان ڳڻڻ وسري ويندا.... جيئن هڪڙي همراهه موبائيل تي شادي ڪئي. نڪاح رنگ ٽون (Ring tone) ۾ ٻڌايائين ۽ حق مهر ۾ خود زال کي چيائين ”ڇهه مهينا ايس.ايم.ايس فري اٿئي!“

ٻُڌڻ جي معاملي ۾ اسان جي پسند ته ائين آهي جو جيڪڏهن ڪير پڇي، ته ”توهان کي آواز ڪنهنجو وڻندو آهي؟“ ته آئون اهو ئي چوندس ته، ”اهو جيڪو منهن تي ٻڌائي....“ اها ٻي ڳالهه آهي ته جيڪو سڌو سنئون ٻڌائيندو آهي... ان جو Off وارو

بٽڻ سدائين ہيو ڪير دٻائي ويندو آهي... موبائيل ۾ اها خوبي آهي ته هيءُ باس ڄي آواز ڪان منو ۽ زال جي آواز ڪان ٽٽو سرور ڏيندڙ بنايو ويو آهي. هڪڙي ڏڪاندار ته هڪڙي ٽيهين هزارين واري موبائيل ڏيکاريندي چيو، "هن ۾ جيڪڏهن توهان کي زال دڙڪا ڏيندي هجي ته به توهان کي محسوس ٿيندو ڄڻ توهان کا عمدي رنگ ٽون ٻڌي رهيا آهيو...!" ٿي سگهي ٿو اهو دڪاندار غلط هجي پر ڪجهه ڏينهن اڳ آئون هڪ ڪانفرنس ۾ ويس، جتي موبائيل فون جا ايترا ته فائدا ٻڌايا ويا جو مون يڪدم ڪيسي ۾ هٿ وجهي شڪر ادا ڪيو ته مون وٽ موبائيل آهي.... نه ته هنن جو اهو چوڻ هو ته، "جنهن وٽ موبائيل ناهي... اهو زنده ڪيئن آهي!؟ ڪانفرنس ۾ هڪ سنڌي اديب ته اسٽيج تي چڙهي چيو ته، "ڪجهه اديب چون ٿا ته سنڌي ادبي سنگت جون گڏجاڻيون به موبائيل تي شروع ٿيڻ گهرجن!" اديب ڪيسي ۾ هٿ وڌو، مون سمجهيو موبائيل ٿو ڪڍي.... پر هڪ وڏو شاهي مقالو ڪڍيائين، عنوان هو، "موبائيل فون سنڌ دشمن پاليسي آهي!" ان ڪانپوءِ ايترو وقت ڳالهايائين جو جيڪڏهن موبائيل تي اهو مقالو پڙهي ها ته ڇهين سئو وارا ڇهه ڪارڊ ختم ٿي وڃن ها ۽ پوءِ به مقالو بچي پوي ها.... منهنجي اک ته ان مهل کُلي جنهن مهل پاسي واري همراهه جي ڪيسي مان ڍُهل ۽ شرنائين جا آواز اچڻ لڳا ۽ همراهه ڪيسي ۾ هٿ وجهي موبائيل ائين لڪائي ڪڍي ڄڻ جيڪدهن پڪڙجي پيو ته هيروئن پڪڙجڻ وارو ڪيس لڳي ويندس. سنڌي اديب چيو، "اها موبائيل فون آمريڪا سامراج جي سازش آهي جيڪا هو سنڌي ٻوليءَ کي ختم ڪرڻ لاءِ ڦهلائي رهيو آهي. پر سنڌي ٻولي، منڙي ٻولي... اهڙي منڙي جو ان سان شگر ٿيڻ جو به خطرو ڪونهي... اها ڪڏهن به ختم نه ٿيندي!" ان ڪان پوءِ هال ۾

تاڙيون وڄڻ لڳيون، مون سوچيو، ”تقرير سني ڪئي اٿس!“ پر غور ڪري ڏٺم ته خبر پئي اهي تاڙيون صرف هن جي تقرير ختم ڪرڻ تي هيون!

موبائيل جي چوري ته اسان جي ملڪ ۾ ايتري وڌي ويئي آهي، جو ان سان ڪافي قدر بيروزگاريءَ جو مسئلو حل ٿي ويو آهي، خود حڪومت موبائيل جي چوريءَ کي دل جي چوريءَ سان مشروط ڳنڍي رهي آهي. شيخ ٻناڪيءَ جو چوڻ آهي ته، ”ملڪ ۾ موبائيل چورن ۽ دل چورن کي ڊڪٽيڪٽ ڪرڻ اسان جي وس جي ڳالهه ڪانهي...“ هڪڙي شاعر انٰ تي اعتراض ڪيو ته ان کي چيائين، ”ادا... جنهن جي موبائيل چوري ٿي وڃي ٿي ان جي دل ڪان پڇي ڏسو ته ان تي ڇا ٿو گذري!“

پراڻي زماني ۾ پيغام پهچائڻ لاءِ گهوڙي تي چڙهي وڃبو هو. پوءِ يا ته گهوڙو مري ويندو هو يا همراهه مري ويندو هو. ويچارن غريب ڪبوترن کان بغير پگهار جي پيغام پهچائڻ جو ڪم مفت ۾ ورتو ويندو هو. ڪيترائي ڪبوتر بغير پگهار جي مري ويا.... ڪبوتر سهڪي سهڪي خط ڪٺي ايندا هئا ته انهن کي Tip به ڪانه ملندي هئي.... عاشق جو عشق ڪرڻ ۾ سِرُ ئي رُلي ويندو هو. رڳو خطن پهچائڻ ۾ ايترا سال لڳندا هئا جو ايترن سالن ۾ اڄڪلهه پي ايڇ ڊي ٿيو وڃي، پوءِ جڏهن ”ٽڙون ٽڙون“ واريون فونون آيون ته گهٽي کان گهٽو خوش به عاشق ٿيا.... پر تڏهن لائين مين عوام جي لاءِ اسپائيڊر مين تي حملا ڪندا هئا. هاڻي هڪ ننڍڙي شيءِ کيسي ۾ پئي آهي... پوءِ چاهي توهان ”مس ڪال“ ڏيو يا ”مسز ڪال“ ڏيو... دڪاندار ته چون ٿا ته، ”هيءَ ننڍڙي شيءِ جنهن جي هٿ ۾ آهي... سمجهو ته زمانو ان جي هٿ ۾ آهي.“

ڪانفرنس ۾ هڪ ڇوڪريءَ اسٽيج تي اچي چيو

تہ، ”ڪاليج جا ڇوڪرا مون کي مس ڪالون ٽا ڏين. گلو حلوائيءَ جو پٽ ڇهہ ڇهہ انڊيون رنگون ڪندو آهي... شل انڌو ٿئي.... آئون چونديس ”هلو...“ تہ چوندو ”ڪيڏانهن هلون... مون وٽ تہ ڀاڙي جا پئسا بہ ڪونہ آهن... ان ڪري موبائيل فون معاشرو بگاڙي رهي آهي...!“ هيٺ لٿي تہ ڪنهن صحافيءَ پڇيس، ”توهان پاڻ ڪنهن سان ڳالهائينديون آهيو؟“ تہ چيائين، ”آئون تہ ان کي رنگ ڪنديس جيڪو مون کي رنگ ڀرائيندو... باقي رانگ نمبر ايترا ايندا آهن جو محسوس ٿيندو آهي تہ شهر جو جيڪو بہ غلط نمبر لڳندو آهي تہ اها گهنٽي منهنجي موبائيل ۾ وڄندي آهي!“

اسان جي هڪ دوست جو چوڻ آهي تہ موبائيل جي ڪري ڪرائيم ۾ اضافو ٿيو آهي، هڪڙو ڌاڙيل ٻئي ڌاڙيل کي SMS ڪندو تہ، ”پوليس توهان جي پٺيان آهي... فلاڻي ڪنڊ کان نڪري وڃو...“ هاڻي تہ ڌاڙيلن کي موبائيل رسيلي ٻيلي جي اندر ميوزڪ ٻڌڻ جي بہ سهولت مهيا ٿي ويئي آهي. ڪانفرنس ۾ هڪ ڪمپنيءَ جي ڊائريڪٽر چيو تہ، ”موبائيل محبت جي ڪنجي آهي ۽ دشمنن لاءِ درد آهي. محبوبا کي جيڪڏهن پيءُ گهر ۾ بند ڪري ڇڏيو آهي، تہ اها توهان سان باٿ روم جي اندران بہ ڳالهائيندي. موبائيل سان امتحان ۾ سڄو پيپر حل ٿي ويندو. موبائيل دهشتگردن جو شان آهي ۽ جيڪي بم فٽ ڪندا آهن، انهن لاءِ ماڻُ آهي.“

موبائيل جي هڪ اشتهار ۾ هو نہ، ”ڪنهن محفل ۾ جيڪڏهن توهان جي کيسي اندر رنگ وڄي تہ هيڏانهن هوڏانهن نهاريو تہ سڀ ماڻهو ڏسن پيا يا نہ... جڏهن سڀ ڏسي وٺن پوءِ توهان ڳالهايو. جيڪڏهن محبوبا آهي تہ ان کي چئو تہ، ”هينئر رت نہ پيءُ.... چو تہ سامهون وينو آهي منهنجو پيءُ!“ جيئن اسان جي

هڪ دوست جي نئين موبائيل گم ٿي ويئي. ان کان پوءِ هن پنهنجي آفيس جي ديوار تي لکي ڇڏيو ته، ”هميشه پراڻي اڌوراڻي گسيل ۽ سَستي موبائيل اِستعمال ڪندا ڪريو... جنهن ڪي جيڪڏهن چور چوري ڪري ته به شرمندو ٿي واپس ڏيئي وڃي!“ اهين ئي منهنجي هڪ دوست مون کي ٻڌايو ته، ”آئون هڪڙي پبلڪ باٿ روم ۾ وڃي وينس ته پر واري باٿ روم ۾ به ڪو همراهه وينو هو. اڃا آئون وينس مس ته پر واري باٿ روم مان همراهه پڇيو ته، ”ڪر خبر چار ڇا پيو ڪرين؟“ چيومانس، ”اهو ئي پيو ڪريان جيڪو تون پيو ڪرين!“ وري پڇيائين، ”پر آخر تون اَتي اڪيلو ڇو وينو آهي؟“ چيومانس، ”ادا.... باٿ روم ۾ ۽ قبر ۾ ماڻهو اڪيلو ئي ويندو آهين!“ ته يڪدم وڏي آواز ۾ چيائين، ”آئون توکي ٻيهر فون ٿو ڪريان، ڇو ته آئون ڳالهايان توسان پيو ۽ جواب هيءُ همراهه پيو ڏي، جيڪو منهنجي پر واري باٿ روم ۾ وينو آهي!

”لالُو پرساد“ يا ”ديوُ“

ڏسڻ ۾ لال، سڄڻ ۾ لالوُ، مسڪرائي ته لالوُ پَرساد ۽ اخبار ۾ لکجي ته لالو پرساد يا ديو... لالو پرساد کي جنهن نه ڏٺو آهي، اهو سمجهي ته پنهنجي زندگيءَ ۾ اجا ڪا سٺي مزاحيه فلم نه ڏسي سگهيو آهي. لالوءَ کي توهان جڏهن به ڏسندا، لڳندو پهرئين دفعا ڏسي رهيا آهيو. مسلمانن کي چوندو توهان جو آهيان. هندن کي چوندو توهان منهنجا آهيو ۽ ٻُڌن کي چوندو اسين هڪ ٻئي جا آهيون، سياست جي ايتري چاڻ، جو پنهنجي اڻ پڙهيل زال رابڙي ديويءَ کي به وزيراعليٰ ڪري ڏيکاريائين. ڪنهن پڇيس، ”ڇا رابڙي توهان کان وڌيڪ پڙهيل آهي؟“ ته چيائين، ”ها.... هوءَ پڙهيل آهي. ايتري قدر جو مون کي پاٽي به پڙهي پياريندي آهي، آئون جڏهن اليڪشن ۾ ووٽ وٺڻ ويندو هوس ته منهنجي پنيان پڙهندي رهندي هئي.... مون کي ته هاٽي ايترو وهم ٿي پيو آهي جو هوءَ گهر ۾ اگر ڪو لڏون ڏيندي آهي ته اهو به مون کي پڙهيل لڳندو آهي!“

هن کي تمام گهڻا لطيفا ياد آهن، جيڪي ياد نه اٿس انهن کي هي لطيفو ئي نه چوندو آهي. هونءَ به دنيا ۾ جيترا سٺا لطيفا اسيمبلين ۾ ملندا آهن، اهي ڪتابن ۾ نه ملندا آهن. پاڪستان ۾ آيو ته انٽرويو ائين پئي ڏنائين ڄڻ انٽرويو ورتائين پئي. سوالن جا جواب وري ائين پئي ڏنائين ڄڻ صحافين کي امداد پئي ڏنائين. ڪنهن پڇيس، ”توهان هرويرو پنهنجيءَ زال کي وزيراعليٰ ڇو بنايو؟“ ته چيائين، ”پيارا... گهر ۾ ۽ سياست ۾ اهڙيون رسڪون ڪٽبيون آهن!“ هي ايترو ته حب الوطن آهي، جو هن هميشه ملڪ کي سياستدانن کان بچائڻ جي ڪوشش ڪئي. هڪ صحافيءَ پڇيس، ”توهان تي جيڪو فوڊر اسڪينڊل لڳو، جنهن جي ڪري

توهان چيف منسٽريءَ تان استعيفيٰ ڏني. ڇا واقعي توهان ڏهن اربن جو استعمال ڪيو هو؟" چيائين، "ڪمال آهي.... توهان کي عربن تي اعتبار آهي، باقي هڪ انڊين تي اعتبار ڪونهي!"

صورت ۾ هُو جنهن تي به ويو آهي، جهڙو ڪنهن تي به نه ويو آهي. ڇو ته جهڙي نموني ۾ نهيل آهي، اهڙي نموني جا ماڻهو رڳو غريب ملڪن ۾ ئي نهندا آهن. ننڍپڻ کان ئي سياسي آهي. ڪلاس ۾ هن کان ماستر ايترا سوال ڪونه پڇندو هو، جيترا هي ماستر کان پڇندو هو. جڏهن ستين جماعتِ ۾ هو ته سال گذرڻ کانپوءِ به ساڳئي جماعت پڙهڻ جي درخواست ڏنائين ۽ ان ۾ لکيائين ته، "آئون جماعتون بدلائڻ جو قائل ناهيان!" جنهن سان پيار جو اظهار ڪيائين ته ان چيس، "آئون ڪنهن ٻئي سان پيار ڪريان ٿي"، ته يڪدم ان کي چيائين، "اها ڊانڊلي آهي!"

هيءُ جنهن مهل پريس ڪانفرنس ڪندو آهي ته صحافين جي ڪنن مطابق ڳالهائيندو آهي. هي پنهنجي زبان ڪڏهن صحافين ۾ اڇلي ڇڏيندو آهي. ڪنهن پڇيس، "توهان کي ڪيترين زبانن تي عبور آهي؟" چيائين، "مرد جي هڪڙي زبان هوندي آهي!" جيتوڻيڪ توهان ڏنو هوندو ته سياست ۾ ڪيترن ئي ماڻهن جي هڪڙي زبان ۾ ڏهه ڏهه ننڍڙيون زبانون چنبڙيل هونديون آهن!

ماڻهو پهرئين ڳالهه ڪندا آهن ۽ پوءِ عمل ڪندا آهن. هيءُ پهرئين عمل ڪندو، پوءِ ڳالهه ڪندو. ڪنهن پڇيس، "توهان پنهنجي وڏي ڌيءَ ميسا ديويءَ جي شاديءَ تي ڪروڙين رپيا خرچ ڪيا، ان تي انڪم ٽيڪس وارن توهان کي ڪهڙا نوٽيس موڪليا؟" چيائين، "هنن مون کان رڳو پڇيو ته اڄا توکي ڪيتريون ڌيئرون آهن؟" ساڳئي همراهه چيس، "توهان کي غريب ڌيئرن جو مسيحا چوندا آهن، پر توهان پنهنجي ٻي ڌيءَ روهنيءَ جي شاديءَ تي ايترو ته پئسو خرچ ڪيو، جو رڳو 45 ايئرڪنڊيشن

ڪارون مهمانن کي وني ۽ چڙي اچڻ لاءِ هيون؟“ تہ ان کي يڪدم چيائين، ”45 نہ پر 47 ڪارون هيون...“

لالو پرساد جلسن ۾ ويندو آهي ۽ اجلاس ۾ شريڪ ٿيندو آهي. هونءَ بہ جلسن ۾ اهو ڪجهہ چيو ويندو آهي، جيڪو پيو ڪٿي بہ نہ چيو ويندو آهي، ۽ اجلاسن ۾ وري اهو چيو ويندو آهي، جيڪو ڪيو نہ ويندو آهي. هيءُ پنهنجن جلسن ۾ غالب جا ايترا شعر پڙهائيندو، جو تقرير گهٽ ۽ شعر وڌيڪ پيا پڙهڻ ۾ ايندا ۽ ماڻهو هڪ ٻئي کان پيا پڇندا تہ، ”چا... اڄ غالب جي ورسي آهي؟...“

هيءُ هميشہ چوندو تہ جيت اسان جي ٿيندي، هار ڪان ايتري نفرت جو نڪاح مهل بہ دوستن کي چيائين، ”مون کي هارَ نہ پارايو...“ دوستن پڇيس، ”چو؟“ تہ چيائين، ”مرد جي هار ان مهل شروع ٿيندي آهي، جنهن مهل هُو شاديءَ ۾ هارَ پائيندو آهي.“ پنهنجي شاديءَ ۾ بہ اتي بيهي تقرير ڪئي هئائين، ”بهار جا رهواسيو..... اڄ آئون گهوٽ ٿيو آهيان، سڀاڻي چيف منسٽر ٿيندس!“ ڪنهن چيس، ”اڄ توهان هتي ست ڦيرا پيا ڏيو، چيف منسٽريءَ لاءِ دهليءَ ۾ گهڻا ڦيرا ڏيندائو؟“

انگريزيءَ ۾ تقرير ڪندو، تہ جن کي انگريزي نٿي اچي، صرف اهي ئي سمجهي سگهندا. هنديءَ تي بہ ايترو عبور اٿس جو اگر مارواڙي ڳالهائي تہ مارواڙي سمجهندا تہ هيءُ هندي پيو ڳالهائي. سردو پسند اٿس ۽ گرمي ناپسند.... غصو ۽ سوپاري تمام گهٽي ڪائيندو آهي. طبيعت ۾ بہ سياسي آهي. غصي ۾ غصو نہ ڪندو آهي ۽ جڏهن غصو نہ هوندو اٿس تہ پوءِ وري غصو ڪندو آهي.

توهان هن کي غور سان ڏسندائو تہ خبر پوندي تہ هي بدن ۾ پنهنجي جسم کان بہ ٿلهو آهي. جيئن رابڙي ديوي رنگ جي اهڙي آهي، جو ماڻهو هڪ ٻئي کان پڇندا آهن تہ، ”آخر هن جو

رنگ ڪهڙو آهي؟“ هيءَ ميڪپ ڪندي ته به جهڙي بنا ميڪپ جي بيٺي هوندي. اڄڪلهه ته ميڪپ ڪانه ڪري، ڇو ته اتي اسيمبليءَ ۾ جهيڙو ايترو ٿيندو آهي، جو جيترو وقت هيءَ ميڪپ ۾ لڳائيندي، تيسين حڪومت تبديل ٿي ويندي.

پنهنجي ڪمري ۾ انگريزي ڪتاب رکندو آهي، متان ڪير دوست اچي پڙهي... پاڻ پوليٽيڪل سائنس ۾ ايم اي آهي، ان ڪري پوليٽيڪل سائنس کان سواءِ هر ڪتاب پڙهندو آهي. پريس فوٽو گرافر ته هن سان پيار ڪندا آهن ڇو ته هن جو فوٽو ڪڍڻ تي ڪئميرا جي رول جو نمبر نه وڌندو آهي. رابڙي ديويءَ سان فوٽو ڪڍائيندو ته صحافين کان پڇندو، ”ڇا اسان ٻنهي جي هڪڙي فوٽوءَ لاءِ پورو رول ڪافي آهي؟“ هڪڙي صحافيءَ چيس، ”توهان کان تيز رابڙي ديوي آهي، جيڪا آفيس صبح جو سوير پهچي ويندي آهي!“ ته چيائين، ”ها بس... هن کي ’اهو فائدو آهي ته صبح جو ننڍ مان اٿي هن کي شيو ڪرڻي نٿي پوي!“

ڏسڻ ۾ رڳو پنهنجي قد کان وڏا وٽندا اٿس ۽ ٻڌڻ ۾ عورتن کي ٻُڌڻ پسند ڪندو آهي. چوندو، ”عورتن کي ٻڌڻ کان پوءِ اهو فائدو ٿئي ٿو جو توهان ٻڌڻ جا ايترا عادي ٿيو وڃو، جو اپوزيشن وارا توهان کي ڪريون ڳريون ٻڌائين ۽ ڪيتريون به ڪٽي ٻڌائين پر توهان ٻُڌي ويندائو!“ ڪنهن پڇيس، ”ڀلا توهان کي عورتن ۾ ڪير وڻندو آهي؟“ ته چيائين، ”گهر ۾ رابڙي ديوي ۽ گهر کان ٻاهر سڀئي ديوي...!“

گنجن جي واپسي

قولن ديوي ڏاڙيل هئي. هن سوچيو ته عورتن کي به هن ڪم ۾ مردن سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي هلڻ گهرجي... پوءِ ان جدوجهد ۾ پَلي ڪلهو ئي نڪري وَجي " ٿن ديويءَ کي ته شيڪر سمن پنهنجي طرفان نوبل پيس ايوارڊ لاءِ نامزد ڪيو هو، پر چيائين ته، "ايوارڊ لالو پرساد جي حصي ۾ ايندو، ڇو ته لالو راٻڙيءَ سان هيترا سال گڏ رهڻ ڪان پوءِ به اڃا زنده آهي!" اسان جي ملڪ جي ماڻهن کي نوبل انعام ان ڪري نٿو ملي ڇو ته اسان جي ملڪ ۾ ڏڳا گهڻا آهن ۽ نوبل اصل ۾ "No Bull" ايوارڊ آهي. هيءُ ايوارڊ صرف اتي عمل ۾ ايندو جتي Bush هجي ته هجي پر "Bull" نه هجي.

ڪئمسٽريءَ جو No Bull پرائيز جن ٽن ڄڻن کي مليو آهي، اهي ٽيئي گنجا آهن ۽ اخبار ۾ فوٽو وري ائين ڇپيل آهن، جو ٽيئي گنجا هڪ ٻئي کي پيا ڏسن. فزڪس جو No Bull جن ٽن ڄڻن کي مليو اهي به ٽيئي گنجا آهن. هاڻي دنيا جي گنجن ۾ ڀاڄ پئجي ويئي آهي ته، "مار... 2004ع جو سال گنجن جو سال آهي!" معاشيات ۾ به جن ٻن ڄڻن جا فوٽو ڇپيا آهن، اهي به ٻئي گنجا آهن. ميڊيسن ۾ به جنهن هڪ همراهه کي پرائيز مليو اهو A گريڊ جو گنجو آهي. انهن ايوارڊن سان بهرحال گنجن جي همت افزائي ٿي آهي، پر ڪجهه ماڻهو سمجهن ٿا ته هڪ ئي وقت ايترن گنجن کي انعام ڏيڻ به شايد "نيو ورلڊ آرڊر" جو حصو ٿو لڳي. ان سان هڪ ئي وقت گنجن کي بيهر جيئارڻ لاءِ هڪ تاريخي "گنج نامو" جڙيو آهي. گنجن جو هر دور ۾ استحصال ٿيو آهي، جيئن هڪڙي گنجي گنج پڻ کي ختم ڪرڻ لاءِ دوا استعمال ڪئي ته مرڳو گنجو پاڻ ختم ٿي ويو ۽ ان جي پاڙي وارا چوندا رهيا ته، "نه رهيو گنجو نه

رهي بانسري!“ جيئن هڪ اخبار جي اشتهار ۾ مون ڏٺو ته گنج پڻ ختم ڪرڻ لاءِ ٿي گنجا متا ڏيڪاريل آهن. پهرئين فوٽو ۾ گنجو متو ائين ڏيڪاريل آهي، جو لڳي ٿو فوٽو گرافر متي پنکي ۾ لڙڪي هيٽ بيٺل گنجي جو فوٽو ڪڍيو آهي، جنهن به فوٽو گرافر. انهن گنجن جا فوٽو ڪڍيا آهن، انهي جو ڪمال اهو آهي ته فوٽن ۾ رڳو گنج نظر پيئي اچي، گنج ڪنهن جي آهي اها خبر نٿي پوي!

گنجن ڪي مليل هيلوڪي ايوارڊ اهو ثابت ڪيو آهي، ته ”هڪ گنجو ڏهه وارن واري جي برابر هوندو آهي!“ گنجن جي ذهانت کان انڪار ڪرڻ سچ کي ڪاري جي هينان لڪائڻ آهي. خود اسان جي سنڌ سونهاريءَ بي شمار ذهين گنجا پيدا ڪيا آهن، جن مان ڪجهه گنجن جو ته اسان نالو به نٿا وٺي سگهون؛ جو اهي ٻُڌندا ته پوءِ اسان کي گنجو ڪري ڇڏيندا.

اهڙي قسم جا فل سائيز گنجا اسان وٽ به آهن، پر اهي ڪئمسٽريءَ ۽ فزڪس جا امتحاني ڪارتوس پهچائڻ تي ته ايوارڊ کٽي سگهن ٿا پر No Bull انهن لاءِ مشڪل آهي. هن سال ته لڳي ٿو ڳولي ڳولي گنجن کي No Bull ڏنو ويو آهي ۽ جن ٻن عورتن کي ادبي ايوارڊ مليو آهي اهي پاڻ ته نه پر پڪ سان انهن جا مڙس گنجا هوندا.

اڄ جي دور ۾ گنجو ٿيڻ هاڻي خوشنصيبي تصور ڪئي وڃي ٿي. ايوارڊن کان پوءِ يورپ ۾ گنجن مڙسن جي ڊمانڊ وڌي ويئي آهي. ڇوڪريون ڪلبن ۾ انهيءَ بواءِ فرينڊ رکڻ کي ترجيح پيون ڏين، جنهن جي ٿوڙهه پري کان چمڪندي هُجي. جيئن هڪ شڪاگو جي ڇوڪريءَ پنهنجي گنجي بواءِ فرينڊ کي رڳو ان ڪري ڇڏي ڏنو ڇو ته سندس سهيليءَ جو بواءِ فرينڊ ان کان وڌيڪ گنجو هو.

گنجن جي ذهانت ثابت ٿيڻ سان دنيا جي اندر هڪ نئين

سوچ کي اپرندي ڏنو پيو وڃي. هاڻي تہ ماڻهو چون ٿا تہ اسين ووٽ ئي ان کي ڏينداسين جيڪو گنجو هوندو يا مقابلي ۾ جيڪڏهن چار گنجا بيٺل آهن تہ وار وار جي ڳڻپ ٿيندي، جنهن جا سيني کان گهٽ وار هوندا، ان کي اسيمبليءَ ۾ موڪليو ويندو.

ڪو وقت هوندو هو، جو چيو ويندو هو تہ ”گنجن کي عشق ڪرڻ جو ڪو بہ حق ناهي!“ هاڻي گنجو عشق جي علامت ٿيندو پيو وڃي. اهو گنجن لاءِ بہ چڱو آهي چو تہ گنجن صدين کان ڏک ڏٺا آهن. هاڻي تہ بہ شهيليون پاڻ ۾ ٿيون ملن تہ پهرئين اهو سوال ٿيون پڇن تہ، ”ڇا تنهنجو منگيندو گنجو آهي؟“

گنجن کي No Bull ايوارڊ ڏيڻ سان گنج پڻ ختم ڪرڻ وارين دوائن ۾ حڪيمن کي ملين رپين جو نقصان ٿيو آهي، ڇو تہ بي شمار گنجن پنهنجو علاج اڌ ۾ ڇڏي ڏنو آهي، پر حڪيم بہ چالاڪ آهن، انهن وري نيون دوائون مارڪيٽ ۾ آنديون آهن، تہ ”هي ڪئپسول کائو، چوويهن ڪلاڪن ۾ توهان جي ٽنڊ ٻاهر.... گنجا نہ ٿيو تہ پئسا واپس...“ ماڻهن جي رش ٿي ويئي آهي تہ پهرئين اسان کي گنجو ڪريو. ڪجهہ ماڻهو تہ وڏن گنجن جون تصويرون کڻي حڪيمن وٽ پهچي ويا آهن تہ، اسان جي گنج هئڙي اسٽائيل ۾ هئڻ گهرجي!“ ماسڪو ۾ تہ گورباچوف گنج اسٽائيل رڪارڊ ٽوڙي ڇڏيا آهن. خود هتي سنڌ ۾ بہ ڪيترن ئي گنجين هستين جون تصويرون مارڪيٽ ۾ وڪيون پيون وڃن. خود انوپم کير ڪالهہ پريس ڪانفرنس ڪندي چيو آهي تہ، ”انڊيا جون اينڊڙ فلمون گنجن هيرن تي مشتمل هونديون، ان ڪري فلمن ۾ منهنجي واپسيءَ يا قوي امڪان آهن!“

عيد جو چنڊ

ڪجھ ڏينهن اڳ رستي هلندي اسان جي ملاقات پاڙي جي چنڊ ڏسڻي ڪميٽيءَ جي هڪ ميمبر سان ٿي.... ساڻس جيڪا گفتگو ٿي، سا هتي پيش ڪجي ٿي:

آئون: توهان چنڊ ڏسڻي ڪميٽيءَ ۾ ڇا ڪندا آهيو؟

ميمبر: چنڊ ڏسندو آهيان... چنڊ نه مليو ته چنڊا ڏسندو آهيان... ڪڏهن ڪڏهن ته اهڙو چنڊو ملي ويندو آهي، جو اهو چنڊ ڪان به سٺو لڳندو آهي.... هڪڙي دفعي ته چنڊ ڏسڻ لاءِ ويس ته هڪڙي چَنڊِي ڏسڻ ۾ آئي... جيڪا وقت جي حاڪمن پوءِ اسرار ڪيو، جنهن ڪري اها منهنجي زال ٿي وئي... هڪ دفعي هڪ چنڊ ڏسڻ وياسين ته ڇت تي چار چنڊا ڏٺاسين، جيڪي پنهنجين پنهنجين چنڊين کي ڇيڙي رهيا هئا... ۽ هُو به خوشيءَ خوشيءَ ڇيڙجي رهيون هيون.... ڇڻ چنڊن هنن کي ڪونه پئي ڇيڙيو ڪو راڳ پئي ڇيڙيو...!

آئون: توهان جي اکين تي هي ڪارو چشمو ڇو؟

ميمبر: ڪارو چشمو پائڻ جا وڏا فائدا آهن... ماڻهو سمجهندا ته توهان چنڊ پيا ڏسو.... پر توهان ڇت تان محلي جي ڪنڊ وارو اڱڻ صاف پيا ڏسندا... ۽ اها ان ڏينهن واري ”ٻهاري واري“ جنهن اسان کي ٻهارو هيٺان کان اچلي هنيو هو، ۽ جنهن لاءِ مون بهانو اهو بنايو هو ته.... ”آئون چنڊ پيو ڏسان، پرايو گهر ڪونه پيو ڏسان....!“ جنهن تي ٻهاري واريءَ اسان کي چيو هو ته، ”بيوقوف... توکي ٻهارو ئي ان ڪري اچلي هنيو اٿم ته تون صرف چنڊ پيو ڏسين....!“

آئون: توهان چنڊ ڪيئن ڏسندا آهيو؟

ميمبر: پهرئين اسان اعلان ڪندا آهيون ته پاڙي ۾ ڪنهن جي

ماڙي وڏي آهي... هڪ دفعي تہ هڪ ٻچڻ پڇيو ”ماڙي يا مائي؟“ پڇيوسين ”ڇو؟“ تہ يڪدم چيائين، ”مائي تہ منهنجي وڏي آهي...!“ پڇيم، ”ان جو قد ڪيترو آهي؟“ تہ چيائين، ”اها ايتري وڏي آهي جو هيٺ نهاري ئي نٿي سگهي!“ چيومانس، ”مار پوئي... ڇا ڪنهن ڊائناسور سان شادي ڪئي اٿئي؟“ چيائين ”هن جو قد تمام وڏو آهي، ڇو تہ هوءَ ڪسٽم ۾ آفيسر آهي...!“

آئون: اسان ڪي صرف اهو ٻڌايو تہ توهين چنڊ ڪيئن ڏسندا آهيو؟

ميمبر: چنڊ ڏسڻ ڪو ڏکيو ڪم ڪونهي... جنهن جي گهر جي ماڙي وڏي آهي، اهو انهيءَ ڪُڏ تي چڙهي هڪ تہ ڇا... ٻہ ٻہ چنڊ ڏسي سگهي ٿو...!

آئون: پوءِ توهان اهو اعلان ڇو ڪندا آهيو تہ اڄ چنڊ نظر نہ آيو...؟

ميمبر: ظاهر آهي...؟ چنڊ اسان جي پيءُ جو نوڪر تہ ڪونهي جو سڄو ڏينهن اڱڻ ۾ اسان جو انتظار ڪندو رهي تہ ”اچو ۽ اچي مون کي ڏسو...!“ تي سگهي ٿو، جنهن مهل اسان چنڊ ڏسڻ پئي چاهيو، اهو ان وقت شاپنگ تي ويو هجي!

آئون: اسان ٻڌو آهي توهان وٽ پراڻيون دوربينيون آهن؟

ميمبر: هائو... چنڊ ڏسڻي ڪميٽيءَ جون دوربينون ايتريون تہ پراڻيون آهن، جو جيسين اهي سيٽ ٿيون ڪجن، تيسين چنڊ ڪنهن ٻئي سان سيٽ ٿيو وڃي...!

آئون: شايد ان ڪري چنڊ جو اعلان دير سان ٿيندو آهي...؟

ميمبر: جي ها... هي دوربينيون تہ انهي دور جون آهن، جنهن دور ۾ هڪڙو چنڊ ڳولڻ لاءِ ڪُڏ تي چڙهبو هو تہ سڄي پاڙي جا چنڊ ڏسڻ ۾ ايندا هئا. هاڻي تہ هڪڙو اڌ چنڊ بہ ڏسڻ ۾ نٿو اچي... نتيجي ۾ اسان ڪجهہ گنجا بيروزگار ڇوڪرا ڪرائي تي وٺي رکيا آهن، پوءِ انهن کي سڄ لٿي مهل ڇتين تي چاڙهي ڇڏيندا آهيون ۽ هينان وري هڪ ٻيو همراهہ ٽارچ جي روشني انهن جي نوڙهين تي تيستائين هڻندو رهندو آهي، جيستائين ٻاهران گهٽيءَ مان دانهون نہ ٿيڻ لڳن تہ...

مبارڪون.... چنڊ نظر اچي ويو...!

آئون: پلا توهان خود عيد ملهائيندا آهيو يا نہ؟

ميمبر: اسان جي کھڙي عيد... مرد جي عيد تہ تڏهن ٿيندي آهي، جڏهن هن کي پگھار ملندو آهي ۽ عورت جي عيد تڏهن ٿيندي آهي، جڏهن اهو مرد اها ساڳي پگھار ڪٽي وجي هن جي تريءَ تي رکندو آهي.... منهنجي تہ خيال ۾ اصل عيد حجامن جي ٿيندي آهي.... عيد جي ڏينهن ۾ تمام گھڻا پئسا گھرندا آهن... اهو ڪم وري اهڙو آهي جو ماڻهو پاڻ بہ نتو ڪري سگھي... جيئن اسان جو هڪڙو حجام دوست ماڻهن جا وار لاهي لاهي ايترو شاهوڪار ٿي ويو آهي، جو ڪنهن سان ملندو تہ ان ۾ نهارڻ ٿي ڪيسي ڪان شروع ڪندو.... عيد ڪان اڳ اگهہ اهڙا ٻڌائيندو جو ماڻهو چوندس، ”ايترن پئسن جو تہ مٿو ئي ڪونهي، جيترا تون وارن جا پئسا ٿو گھرين!“ عيد جي ئي رات هڪ همراهہ ڪان صرف شيو جا پنجاهہ رپيا گھريائين تہ همراهہ چيس، ”ايتري مهانگي شيو... ڇا پاڪيءَ ۾ CNG لڳائي اٿئي؟“

آئون: اسان ٻڌو آهي توهان ماڻهن سان عيد نہ ملندا آهيو....؟

ميمبر: نہ.... ڇو تہ اِن جو مون کي هڪ تلخ تجربو آهي... پهرئين آئون ماڻهن سان عيد ملڻ ائين نڪرندو هئس، ڄڻ ووٽ وٺڻ نڪتو هجان... ماڻهن کي قابو ڪري ڪري ائين پيو عيد ملندس، ڄڻ آخري پيرو ملي رهيو هجان... ۽ پوءِ هڪ عيد تي آئون هڪ سئو پنجانوي همراهن سان عيد ملي جڏهن هڪ سئو ڇهانوي همراهہ طرف وڌي رهيو هوس تہ مٿي ۾ چڪر اچي ويو، ۽ هڪ چٽڻ واري جي مٿان وڃي ڪريس... پوءِ جڏهن ٿاٻڙندو گھر پهتس تہ اهڙي حالت ٿي وئي هئي، جو خود منهنجي ئي زال پڇيو، ”جي! فرمايو توهان کي ڪنهن سان ملڻو آهي؟“

آئون: معنيٰ هاڻي توهان عيد جا پاڪر نہ پايو...؟

ميمبر: بس هاڻي منهنجي اها عمر بہ نہ رهي آهي، عيد تي پاڪر پائي ملڻ دراصل اهو جانچڻ آهي تہ همراهہ ۾ ڪيتري طاقت بچي

آهي... ايندڙ سال هلي سگهندو يا نہ؟... پر هر دفعي پاڪر پائي ملڻ کي بہ عيد جو پاڪر ڪونہ چئبو آهي.... جيئن رمضان ۾ ڪراچيءَ جي طارق روڊ تي ايتري رش هئي، جو ماڻهن جي وچ مان ائين ٽي لنگهڻو پيو، جو جيسين عيد نتي ملڻي پئي، تيسين گس ئي ڪونہ ٿي مليو... جيئن هڪڙو انگريز سنڌ گهمڻ آيو تہ ٻن چڻن کي ملهہ وڙهندي ڏٺائين... اڳيان وڌي هڪ همراهہ کان پڇيائين، ”هي ڇا پيا ڪن؟“ همراهہ غور سان انگريز کي ڏسندي چيو، ”هي عيد پيا ملن...!“

آئون: پلا توهان سڀ کان پهرئين چنڊ ڪڏهن ڏٺو؟

ميمبر: سڀ کان پهرئين مون هڪ پارٽيءَ جي جهنڊي تي چنڊ ڏٺو هو... پر بابي چيو، اهڙي چنڊ تي عيد نہ، پر اليڪشن ٿيندي آهي...!“ تڏهن منهنجي عمر ايتري هئي، جو جيڪي مون کان وڏا هئا.... آئون انهن سڀني کان ننڍو هئس...!

ائون: توهان سياست ۾ بہ آهيو؟

ميمبر: نہ .... سياست مون ۾ آهي... آئون تہ پيدا ئي هڪ پارٽيءَ ۾ ٿيو هوس...!

آئون: ڪهڙي پارٽي؟

ميمبر: افطار پارٽي...!

سنڌ جو ڳري ۾ ڳرو شاعر

سنڌ جي وڏي ۾ وڏي شاعر جو سوال تہ، دانشور ساهميون ڪٽي تور ڪانپوءِ حل ڪري وٺندا..... پر اسان سنڌ جي جڏي ۾ جڏي شاعر جو انٽرويو ڪيو، جنهن جو خود چوڻ هو تہ آئون سنڌ جو ڳري ۾ ڳرو شاعر بہ آهيان چو تہ... نہ صرف منهنجي غزل ۾ وزن آهي، پر منهنجي پيٽ جو ئي ايترو وزن آهي، جو چار سنهڙا امدادي شاعر ساهميءَ ۾ هڪڙي پاسي ويهارجن ۽ ٻئي پاسي آئون ويهان تہ منهنجي پاسي وارو پڙ وڃي هيٺ زمين سان ٺهڪو ڪندو...!

اسان: توهان ۾ شاعريءَ جي اها عادت ڪٿان پئي؟

شاعر: آئون هڪڙي دفعي هڪڙي وڻ هيٺان ستو پيو هوس تہ اوچتو هڪڙو صوف ڪريو، جيڪو سڌو منهنجي وات ۾ هليو ويو... ان ڏينهن خواب ۾ مونکي نيوٽن آيو ۽ دعا ڏنائين تہ تون سنڌي شاعريءَ ۾ ڪا صنف ايجاد ڪندين.... پوءِ مون تخريبي نظم ايجاد ڪيو.

اسان: تخريبي نظم ڇا آهي... ڇا توهان سنڌي ادب کي بم سان اڏائڻ ٿا چاهيو؟

شاعر: تخريبي نظم دراصل تجريدي ڪيفيت جي اها ڪيفيت آهي، جنهن ۾ اهڙي ڪيفيت پيدا ٿيندي آهي، جو انهيءَ ڪيفيت ۾ ڪير بہ پنهنجي ڪيفيت تي ڪنٽرول نہ ڪري سگهندو آهي، جو اڳيان هلي اها ڪيفيت هڪ اهڙي نئين ڪيفيت کي جنم ڏيندي آهي... جو جيڪو بہ ماڻهو ان ڪيفيت ۾ شاعر جو نظم نہ ٻڌندو آهي تہ شاعر جي دل چوندي آهي تہ لاهي جُوتو وٺيس ٻائي ڇڏجي.... اهڙو جو آئندا جيڪڏهن ڪو شاعر شعر ٻڌائي تہ ڪو بہ ماڻهو ٻڌڻ

ڪان انڪار نہ ڪري سگهي...!

اسان: توهان ٽئگور پڙهيو آهي؟

شاعر: ڇو پڙهان... ٽئگورَ وري ڪهڙو مون کي پڙهيو آهي....!

اسان: پوءِ توهان اڄڪلهہ ڇا پيا پڙهو؟

شاعر: اڄڪلهہ آئون رڳو تعويذ پڙهندو آهيان...!

اسان: اسان ٻڌو آهي توهان تي اڏ اڏ رات جو شاعريءَ جا حملا ٿيندا آهن؟

شاعر: توهان تہ ائين پيا چئو، ڄڻ مونتي ڏاڙيل حملو ڪندا آهن.... ادا شاعري مون تي زرعي ٽيڪس جيان لهندي آهي... ها ڪنهن زماني ۾ مون تي شعرَ اڏ اڏ رات جو ٻتِ ٽپي حملو ڪندا هئا، پر هاڻي رات جو 2 وڳي شعرُ ايندو آهي، منهنجو پڇندو آهي... جيڪڏهن آئون گهر ۾ نہ هوندو آهيان تہ هليو ويندو آهي...!

اسان: ڇا شاعري ڪرڻ مهل خاموشي ضروري آهي؟

شاعر: بلڪل.... اهڙي خاموشي، جيڪا رشوت وٺڻ مهل اختيار ڪبي آهي...!

اسان: توهان جي پسند جو ليکڪ....؟

شاعر: آسڪر وائيلڊ.... ڇو تہ هُو پنهنجين عادتن ۾ صفا وائيلڊ هو...!

اسان: هڪ سٺو نظم ڪيئن لکي سگهجي ٿو؟

شاعر: منهنجي خيال ۾.... سٺو نظم صرف اهو لکي سگهي ٿو، جيڪو خود بہ نظم و ضبط ۾ نہ هجي. جيئن سٺي ڪهاڻي رڳو اهو لکي سگهي ٿو، جنهن جي خود ڪهاڻي ڏکن ڏاڍن تي مشتمل هجي... آئون بہ جينئس هوس، مونکي خبر هئي تہ جيسين ڏکا نہ ڪائيندس تيسين سٺو شاعر نہ ٿي سگهندس. انڪري مون ڄاڻي ٻُجهي اهڙا اهڙا ڏِڪا کائڻ شروع ڪيا، جو اهڙن ڏکن جو پهرئين رواج ڪونہ هو.... ان حساب سان مون سنڌي ادب ۾ نوان نوان ڏکا ڏاڍا ۽ تيلهَا روشناس ڪرايا...!

اسان: مشهور شاعر ٿيڻ لاءِ توهان نون شاعرن کي ڪهڙو آسان فارمولو ٻڌائيندا؟
شاعر: ادا.. هڪڙي نري واري سان دوستي رکي ڇڏيو... آئون ته عظيم شاعر ٿيڻ لاءِ هڪڙي ڄڻ جُي بوتل هڪڙي ڄڻَ جهڙي ايڊيٽر کي روزانو پياريندو هوس...!
اسان: مشهور ليکڪ ”الزام شيخ“ توهان لاءِ لکيو آهي ته توهان جي شاعريَءَ ۾ اٿاهه دَرياءُ ڇوليون پيو هڻي.... هڪ ٻئي ليکڪ شوق علي ”نواز“ توهان لاءِ چيو ته، توهان جي شاعريءَ ۾ سنڌوءَ جون موجُون آهن...!
شاعر: جي... ها.
اسان: پوءِ ڪجهه پاڻي توهان سَنڌو درياءَ کي ڇو نٿا ڏيو...؟
شاعر: دراصل آئون شاعريءَ ۾ جنهن هَلڪي خَلقيَ جو ماڻهو آهيان، اهو ايترو ته هلڪو آهي جو انهن وٽ ڪجهه ڏيڻ جون نه، پر رڳو وٺڻ جون عادتون آهن...!
اسان: پلا توهان جي پسند جو شاعر؟
شاعر: جيڪو پنهنجي شاعري پوءِ ٻُڌائي، پهرئين منهنجي ٻُڌي...!
اسان: توهان پنهنجي پسند جو گلوڪار ٻڌايو؟
شاعر: منهنجي پسند جون رڳو گلوڪارائون آهن...!
اسان: ڪهڙي گلوڪارا کان توهان متاثر آهيو؟
شاعر: جيڪا مونکان متاثر ٿئي... جيتوڻيڪ آئون پاڻ رڳو سرديءَ کان متاثر ٿيندو آهيان...!
اسان: توهان جي پسند جو رنگ؟
شاعر: سارَنگ ..!
اسان: توهان جي پسند جو گل؟
شاعر: مون کي گلن کان وڌيڪ گل جي ڏيءَ وڻندي آهي.
اسان: پَسند جي رانَد؟
شاعر: ڪُرسي ٽينس...!

اسان: پر اسان تہ ٽيبل ٽينس ٻڌي آهي...؟

شاعر: ٽيبل ٽينس عوام جي ۽ ڪُرسي ٽينس خواص جي راند آهي....!

اسان: پسند جي ڊِش؟

شاعر: ڊش اينٽينا...!

اسان: توهان کي آواز ڪنهنجو وڻندو آهي؟

شاعر: اسپيڪر جو...!

اسان: توهان اسان جو سوال ڪونہ سمجهيو...؟

شاعر: توهان بہ اسان جو جواب ڪونہ سمجهيو...!

اسان: توهان پنهنجي اولاد ۾ ڇا شاعريءَ جو اثر ڏسو ٿا؟

شاعر: منهنجن ٻارن تي رڳو سندن ماءُ جو اثر آهي...

اسان: آخر ۾ توهان اسان کي...

شاعر: ڇا مطلب... آخرت ۾...؟

اسان: نہ سائين... انٽرويو جي آخر ۾ توهان پنهنجو ڪو آفاقي، وشال ۽ مهان نثري نظم ٻڌايو؟

شاعر: ٺيڪ آهي... توهان نہ پڇو ها... تہ بہ ٻڌايان ها.... عرض ڪيو اٿم.

"تون مان آهيان ۽ مان تون آهين...!

انڪري پگهار منهنجو آهي ۽ خرچ تون پئي ڪرين.

انڪري اوڏر تون پئي ڪٽين ۽ پئسا آئون پيو ڀريان!

انڪري دڪان تان لِپ اِسٽڪ چوري تو ڪئي.

۽ جُوتا مون پئي کاڌا ڇو تہ...

تون مان آهيان ۽ مان تون آهين...!

ريٽائر ملازم

ريٽائرمينٽ ڇا آهي؟ ڪنهن چيو، ”ڪيلَ عملن جي سزا“... ٻئي چيو، ”ماڻهن جا اهي ڪم، جيڪي توهان نہ ڪريو ۽ صاف انڪار ڪري ڇڏيو تہ ان کي بہ ريٽائر ٿيڻ چئبو آهي.“ سئو ماڻهن کان پڇيو ويو تہ، ”اها ڪهڙي شيءِ آهي جيڪا ڪير بہ استعمال نٿو ڪري؟“ ٻن ڄڻن جواب ڏنو، ”سنڌي ماڻهوءَ جو دماغ“، جڏهن تہ اناڻوي ماڻهن چيو، ”ريٽائر ٿيل ملازم“ اسان جي خيال ۾ ماڻهو ريٽائر انڪري ٿيندو آهي تہ جيئن باقي زندگي ڪو صحيح ڪم ڪري سگهي!

ڏنو وڃي تہ ريٽائر ٿيڻ هڪ رتبو آهي جو ان سان گهٽ عقل وارو ماڻهو بہ بزرگ پيو سڏبو. جيئن هڪ مائيءَ چيو تہ، ”مرد کي ريٽائر ٿيڻ ئي نہ گهرجي جو اهو ريٽائر ٿيو تہ پوءِ سڄو ڏينهن گهر ۾ وينو نوڪري هلائيندو!“

ڪرڪيٽرن کي تہ هميشہ ريٽائر ڪيو ويندو آهي ڇو تہ اهي پاڻهي ريٽائر ٿيڻ وارا ڪونہ هوندا آهن. سياستدان ڪڏهن بہ ريٽائر ٿيڻ جو اعلان نہ ڪندو آهي ڇو تہ انهن مان اڪثر تہ هونءَ ئي ريٽائر لڳندا آهن. بئنڪ وارا وري ريٽائرمينٽ گهُري وٺندا آهن، ڇو تہ هُو جيترو ڪم ڪندا آهن اهو انسانن جي ڪرڻ جهڙو ڪونہ هوندو آهي.

ڊاڪٽر ان ڏينهن ريٽائر ٿيندو آهي، جنهن ڏينهن هو پنهنجو علاج ڪرائڻ لاءِ ڪنهن جونيئر ڊاڪٽر وٽ ويندو آهي ۽ پروفيسر تہ اها قوم آهي جيڪا نوڪريءَ جي پهرئين ڏينهن کان وٺي ريٽائر لڳندي آهي، ڇو تہ ڪاليج وڃڻ لاءِ نڪرندو پر موڪل ٿي ويندي ڪاليج ڪونہ پهچندو. جيڪڏهن ڪاليج پهچندو تہ شاگردن کي ائين ڏسندو ڄڻ پهريون دفعو ڏسي رهيو هجي.

جيڪڏهن شاگردن کي سجاڻي به ويو ته ڪتابن کي ڪونه سڄاڻندو ۽ جيڪڏهن ڪو ڪتاب کولي به وڌائين ته چاڪَ کي ائين ڏسندو ڄڻ اڇو وڇون ڏسي رهيو هجي: هڪڙي نوجوان پروفيسر ته چيو ”بلئڪ بورڊ ناهڻ کان پوءِ چاڪَ سان سچو متو اڇو ٿيو وڃي... ماڻهو ڪلاس ۾ ويهن سالن جو ٿو وڃي ته چاليهن سالن جو ٿو موٽي!“

ريٽائر ٿيڻ سيني کي ڏکيو لڳندو آهي پر پوءِ به هر ڪو ٿيندو آهي. ماستر ته ريٽائر ٿي ويندو ته به ماڻهو پيا ڪيس ”سائين“ چوندا. پوليس وارو اگر ريٽائر ٿي وڃي ته به ماڻهو ان کان ڊڄندا، جو پوليس وارو نوڪريءَ تان لهڻ کان پوءِ به جهڙو نوڪريءَ تي چڙهيل لڳندو آهي. انجنيئر ته ريٽائر ٿيڻ کان پوءِ به اهي ئي ڪم ڪندو آهي جيڪي نوڪريءَ ۾ هوندي ڪندو آهي جو ته هنن کي خبر هوندي آهي ته اسين هونءَ ئي دوزخ ۾ ويندا سين!

ريٽائرمينٽ کان پهرئين ڄڻ جواني هوندي آهي ۽ ريٽائرمينٽ کان پوءِ ماڻهو جهڙو به هزار سال پراڻو لڳندو آهي. ريٽائرمينٽ کان پهرئين ماڻهو سئو سلام ٻڌندو آهي ۽ ريٽائرمينٽ کان پوءِ وعليڪم سلام به ڪونه ٻڌندو آهي. ريٽائر ماڻهو ويچارو ڳالهائيندو پيو تڏهن به لڳندو ڄڻ مانڪو وينو آهي. جيڪي ماڻهو وقت کان اڳ ريٽائر ٿيندا آهن، انهن کي ته پاڙي وارا به ائين ڏسندا آهن جيئن جنگ ۾ هارايل فوجين کي سندن قوم ڏسندي آهي.

ڪجهه ريٽائر ماڻهو ته اها شيءِ هوندا آهن جو چون ٿا، ”انهن جي رڳو ڪا ننڍڙي ڳالهه نه مڃڻ سان امن امان جو مسئلو ڪڙو ٿي ويندو آهي!“ پر ڪجهه ريٽائر ماڻهو وري انب جي وڻ وانگر هوندا آهن... پر اهو وڻ جنهن مان علائقي جا ماڻهو سڀ انب چوري ڪري ويا هجن!

ريٽائر ٿيل ماڻهو ڪٿي به نه رهندو آهي. ڪٿي ويندو ته

ڏاڍو ڏکيو واپس ايندو آهي. نوان ڪپڙا بلڪل ڪونہ پائيندو ۽ اگر پائيندو تہ لڳندو ڄڻ ڪپڙن هن کي پاتو آهي. ريٽائر ماڻهن جي ڪاوڙ تيز هوندي آهي. اگر ڪنهن شادي شده عورت کي چون تہ، ”تنهنجو دماغ خراب ٿي ويو آهي“ تہ اها بزرگ سمجهي اعتبار ڪري ونندي ۽ اگر ڪنهن شادي شده مرد کي چون تہ، ”جهنم ۾ وڃي پئو!“ تہ مرد اڪثر پنهنجن گهرن ڏانهن موٽي ايندا آهن!

ريٽائرمينٽ کان پوءِ اڪثر ماڻهو عجيب ٿي ويندا آهن ۽ جيڪي امير هوندا آهن سي غريب ٿي ويندا آهن. جيئن واجپائي صاحب ريٽائر محسوس ٿيندو آهي: جيتوڻيڪ مون کي وٽندو رڳو ٻن ڳالهين جي ڪري آهي. هڪڙو تہ هن ڪنهن سان بہ شادي نہ ڪئي ۽ ٻيو تہ ڪنهن بہ هن سان شادي نہ ڪئي!

ڪائڻ.... اهو ڪم آهي جيڪو ريٽائر ماڻهو هميشہ ڪنهن ٻئي جي مشوري بغير ڪندو. مئين شين کان منع ڪبي تہ چوندو، ”شگر مون کي آهي... آئون تہ شگر کي ڪونہ آهيان...“ هڪڙي ريٽائر کان پڇيوسين، ”سائين... توهان کي شگر ڪيئن ٿي؟“ چيائين، ”پٽ، ڪميشن گهٽي ڪائڻ جي ڪري...“

هڪ ٻئي ريٽائر آفيسر کي پنهنجي پٽ چيو، ”بابا توهان کي بلڊ پريشر هئڻ ڪري لوڻ کان پري رهڻو آهي!“ چيائينس، ”اهو چئي تون منهنجي قٽن تي لوڻ نہ ٻُرڪ...!“ اسان پڇيس، ”سائين، پريشر ڪيئن ٿيو؟“ چيائين، ”پٽ سڄي زندگي وڏو ڪاڏوسين!“ اسان تہ هڪ اهڙو بہ ريٽائر آفيسر ڏٺو جنهن جون اکيون ايتريون تہ خراب هيون جو ڊاڪٽرن کيس چيو، ”توهان روز صبح جو ٿي ڳاڙها نوٽ ڏسندا ڪريو، نظر صحيح ٿي ويندي..!“ هن کي تہ ڪائڻ ۾ رڳو قسمُ وٽندو آهي. قسم ائين کائيندو ڄڻ انهي ۾ وٽامن بي هجي! جيئن هڪ ريٽائر کان پڇيوسين، ”چا، توهان پنهنجي گهر ۾ سمهندا آهيو؟“ چيائين، ”نہ آئون گوڏ ۾ سمهندو آهيان.“

رٽائر ماڻهو اهي سڀ نصيحتون ڪندو جن مان هڪ تي به پاڻ عمل نہ ڪيو هوندائين. ڪيترن ئي رٽائر ملازمن کي بئنڪ اڳيان قطار ۾ بيهاري بئنڪ وارا اهو ياد ڏياريندا آهن تہ، ”ياد ڪريو ڪڏهن توهان بہ ماڻهن کي ائين ئي بيهاريو هو!“ هڪ رٽائر تہ چيو، ”پينشن وٺڻ ۾ رش ايتري هوندي آهي، جو جيسين وارو اچي تيسين ٻئي مهيني جي پهرئين تاريخ اچيو پهچي.“

هڪڙي رٽائر کي آئون سڃاڻان جنهن جي يادداشت ڪمزور آهي. هو صبح جو منجهند لاءِ ڀاڄي وٺڻ نڪرندو تہ ان مهل واپس پهچندو جنهن مهل رات جي ماني ڪائڻ جو ٽائيم پيتو ٿيندو. ويسارو ايترو جو چوندس مِرغي تہ بيضا وٺيو پيو ايندو. هر شيءِ ۾ شڪ ڪندو. چئبس، ”سڀاڻي عيد آهي“ تہ چوندو ”تي سگهي ٿو اها آمريڪا جي سازش هجي.“ هڪڙي ڏينهن زال چيس، ”بازار مان ٿيلهيون وٺي اچ!“ تہ هي ٿالهيون وٺي آيو. هر شيءِ جو اونداهو پاسو ڏسندو. ان ڪري سدائين ڪيسي ۾ ميڻ بتي رکندو. دل جو ايترو سنو جو رٽائرمينٽ جي اڌ رقم ايڌيءَ ۾ جمع ڪرائي آيو. ايڌيءَ وارن چيس، ”خدا توهان کي اُجورو ڏيندو.“ تہ انهن کي چيائين، ”اهو ملندو تہ اهو بہ توهان کي ڏيئي ويندس!“

محقق ۽ تحقيق

اسان جي هڪ سنڌي محقق پنجن سالن جي سخت تحقيق کان پوءِ اهو انڪشاف ڪيو آهي ته، ”هوشو... واقعي شيدي هو.“ اها هڪ وڏي ڳالھ آهي. ڪنهن پڇيس، ”ڇا پنج سال توهان شيدين تي پئي تحقيق ڪئي؟“ ته چيائين، ”نه... ميرن تي!“ جيئن هڪ سنڌي محقق کي چيائون ته، ”تون شيخ اياز تي تحقيق ڪر...“ ته هن ٻن سالن کان پوءِ جيڪا ٿيوري ڏني، اها هيءَ هئي ته ”اياز مرد هو...!“

محقق ڇا آهي... محقق اهو هوندو آهي، جيڪو هڪ اهڙي ڳالھ ڪري جو انهيءَ ڳالھ تان وري ٻيا ڳالهيون ڪن. اسان جو هڪ دوست چوندو آهي ته، ”اهو ماڻهو جنهن جون ڳالهيون ڪنهن کي به ٻڌڻ ۾ نه اچن، ان کي محقق چئبو آهي ۽ اهو ماڻهو جنهن جون ڳالهيون خود ڪيس به ٻڌڻ ۾ نه اچن، ته ان کي وري سنڌي محقق چئبو آهي. سنڌ ۾ محقق ٿيڻ جو هڪ اصول اهو به آهي ته اوهان اهي ڳالهيون بنھ نه ڪريو، جن جي ڪري محقق ٿي وڃبو آهي.

سنڌي محققن جا ٽي قسم آهن. پهريان اهي جن جا خود ٽي قسم آهن، ٻيا اهي جن جا ٽي قسم نه آهن، پر ٽن کان وڌيڪ قسم آهن ۽ ٽيان اهي جن جا ڪي به قسم نه آهن. پهريون قسم چوي ٿو، ”تحقيق ڪندڙ صرف اسين آهيون...“ ٻيون قسم چوي ٿو، ”تحقيق ڪندڙ صرف ۽ صرف اسين آهيون“ ۽ ٽيون قسم چوي ٿو، ”پهريان ٻئي قسم بڪواس ٿا ڪن...!“

ٽئين سال ۾ ڇا ٿيندو... اها خبر محققن کان سواءِ ٻيو ڪنهن کي به نٿو ٻڌائي سگهي. جمنا جي ڏوهٽي ڳلو پڪوڙن واري سان ٻن ڪپڙن ۾ ڇو هلي ويئي، ٽن ڪپڙن ۾ ڇو نه وئي؟ محقق نه

هجن ها تہ موهن جي دڙي مان ناچڻين بدران ناچڻا نڪرن ها! جيتري قدر تحقيق جو فن آهي، تہ اسان جي خيال ۾ مرد جي مقابلي ۾ زالون بهترين تحقيق ڪري سگهن ٿيون. پاڪستان ۾ ڪيتريون زالون هونديون جيڪي پنهنجن مڙسن جي ڪيسن جي تحقيق نہ ڪنديون هونديون يا اهي زالون بہ تحقيق جي ميدان ۾ ڪامياب ويون، جن پنهنجي ڪوجنا وسيلي پنهنجن مڙسن جون سڀ لڪل محبوبائون ڳولي لڌيون.

اسان ڪي سمجهہ ۾ رڳو اها ڳالهہ ڪانہ ٿي اچي تہ هڪ اصلي محقق جي سڃاڻپ لاءِ نشان ڪهڙو ياد رکون...؟ ڇا ان جون مُڇون ايتريون ننڍيون هجن جو انهن کان ننڍيون مُڇون پيون ڪنهن جيون بہ نہ هجن، يا ان جون مڇون وزن ۾ ايتريون هلڪيون هجن جو خود مڇن کي بہ خبر نہ پوي تہ اسان ڪٿي آهيون... پهرئين تہ اها تحقيق ٿيڻ گهرجي تہ محقق ڪهڙا هئڻ گهرجن. اسان جي خيال ۾ تہ اسڪالر ان ئي ڌرتيءَ تي ملندا، جتي اسڪالرشپ ملندي.

چوندا آهن تہ محقق جي زندگيءَ ۾ ٽن شخصيتن کان نفرت هوندي آهي. هڪڙو محققن کان، ٻيو محققن کان ۽ ٽيون بہ محققن کان. اصلي محقق اهو هوندو آهي جيڪو تحقيق نہ ڪري سگهڻ جي صورت ۾ مَنجي اونڌي ڪري سمهي رهندو آهي. اهڙي محقق جي ٻي خوبي اها هوندي آهي تہ ايترن صفحن جو ڪتاب لکندو جيڪو ڪير بہ نہ پڙهي سگهي ۽ ايتريون وڏيون تقريرون ڪندو جو وڏي ۾ وڏيون تقريرون بہ ننڍيون لڳن. جيئن هڪ محقق کان پڇيم، ”توهان جون تقريرون ايتريون ڊگهيون ڇو ٿينديون آهن؟“ چيائين، ”اها تڪليف رڳو پهريون ڪلاڪ محسوس ٿيندي آهي...“ پڇيم ”پوءِ...؟“ تہ چيائين، ”پوءِ ٻڌندڙ اٿي هليا ويندا آهن!“

جيئن بي روزگاري ختم ڪرڻ جو واحد طريقو اهو آهي تہ اسين بي روزگارن کي بي روزگار سمجهڻ ڇڏي ڏيون. ائين ئي

بهترين محقق پيدا ڪرڻ جو بهترين طريقو اهو آهي ته سڀ محقق تحقيق ڪرڻ ڇڏي ڏين. عظيم ترين محقق پيدا ڪرڻ جو وري آسان طريقو اهو آهي ته سيني محققن کي ڏار ڏار ڪمرن ۾ بند ڪري ڪيڏانهن پڇي وڃجي...

اهڙي ئي هڪ محقق کي آئون تڏهن کان سڃاڻندو آهيان، جڏهن هو اڃا ڪنهن کي به سڃاڻپ ۾ ڪونه ايندو هو. هو ايتري ئي ٿائيم ۾ ڪتاب لکي پورو ڪندو آهي، جيتري ٿائيم ۾ ڪتاب پڙهي پورو ڪبو آهي. سنڌي ٻوليءَ تي هن جيڪا تحقيق ڪئي انهيءَ مان ٻوليءَ کي ته پروموشن ڪونه مليو باقي هن ڏاڍا پروموشن حاصل ڪيا. مقالو پيو پڙهندو ته اهو وسري ويندس ته مقالو پڙهي ختم به ڪرڻو آهي. جيڪيَ هن جو مقالو پيا ٻڌندا اهي ڪنن جا ڊراپس به پاڻ سان گڏ کڻي ايندا آهن. هونءَ به محققن کي پنهنجا ڪن نه هوندا آهن.

اسان جي خيال ۾ محققن کي پنهنجا مقالا ٻڌائڻ جي بدران ڇپرائڻ گهرجن، ڇو ته ڪتاب وري به اها شيءِ آهي، جيڪا نه وٺي ته واپس ڪبٽ ۾ رکي سگهجي ٿي. هن هڪڙو ڪتاب لکيو "سنڌي ڇپ جي مختصر تاريخ" هن ڪتاب کي گونگن ڏاڍو پسند ڪيو. هڪڙي گونگي کان پڇيم، "سنڌي زبان جي باري ۾ ڇا خيال آهي؟" ته چيائين "مون کي ڪهڙي خبر.... آئون ته گونگو آهيان!"

تحقيق هڪ ڏکيو فن آهي ۽ هڪ محقق جون ڳالهيون ته سياري جي ڪپڙن وانگر هونديون آهن. جيسين پڙهجن نه تيسين گرم نه لڳنديون. هڪ اديب چيو، "اسين محققن جي ايتري ته عزت ڪندا آهيون، جو انهن سان ڳالهائيندا ئي ڪونه آهيون...!" جيئن آئون رڳو انهيءَ محقق جي عزت ڪندو آهيان، جنهن جي پيو ڪير به عزت نه ڪندو آهي.

محقق ته اهي آهن جو جيڪڏهن انهن جي اڳيان اُٺ لنگهي

ويندو تہ اُٺ کي ڏسي هڪڙو محقق چوندو، ”اهو اٺ موهن جي دڙي مان پيو اچي...“ ٻيو محقق چوندو ”نہ... اُٺ راجستان جو ٿو لڳي!“ ۽ ٽيون محقق چوندو تہ، ”توهان ٻئي وڙهو نہ... اچو تہ اٺ کان پڇي ڏسون!“

دنيا ۾ تحقيق کي ڏاڍو پسند ڪيو ويندو آهي، پر سنڌ ۾ رڳو محقق کي پسند ڪيو ويندو آهي. چو تہ اهي ڳالهيون بہ اهڙيون ڪندا آهن، جيئن هڪڙي اها ٿيوري ڏني تہ، ”توهان بہ بيضا هٿن ۾ ڪٽي هڪ ٻئي سان ٽڪرائيندئو تہ اهي پڄي پوندا...“ انهيءَ تحقيق تي ڪيس ”تمغہ مسز شجاعت“ مليو.

هڪ ٻئي محقق چيو تہ ”توهان جيڪڏهن ڪتي کي لٽ هنئي تہ ان جي دانهن مريخ تائين ٻڌڻ ۾ ايندي...“ پڇيوسين، ”چا.... توهان مريخ تي ويا هئائو؟“ تہ چيائين ”نہ... دراصل مريخ تي ڪير ڪتي کي لٽ هڻندو آهي تہ ان جي دانهن زمين تي ٻڌڻ ۾ ايندي آهي!“

اخبار

اخبارن جا ڪيئي قسم آهن. هڪڙي اُها، جيڪا اسين روزانو پڙهندا آهيون ۽ ٻي اها، جيڪا روزانو اسان کي پڙهندي آهي، ۽ ٽئين اها، جيڪا جڏهن به پڙهندا آهيون، لڳندو آهي ڄڻ اها اسين پهرئين به پڙهي چڪا آهيون.

اخبار پڙهندڙن جا وري به قسم آهن.... هڪڙا اهي جيڪي پنهنجن پئسن سان اخبار ڪونہ وٺن ۽ ٻيا اهي جيڪي سدائين مفت جون اخبارون تاڙيندا رهندا.... جيڪي مفت ۾ پڙهندا آهن، انهن جا وري بہ قسم آهن. هڪڙا اهي جيڪي هوٽل تي وڃي پڙهندا ۽ ٻيا اهي جيڪي هوٽل تي ويندا تہ ماٺ ۾ هوندا پر موٽندا تہ سندن پاسي واري کيسي ۾ اخبار لڪل هوندي ۽ پنيان هوٽل وارو پيو ڳوليندو.... ائين ئي هڪڙي هوٽل واري جون اخبارون ايتريون تہ چوري ٿيون جو هن نيٺ اخبار کي زنجير ۾ ٻڌي ڇڏيو.....!!

اخبار جي شروع ۾ ”اخ“ اچي ٿو، ان ڪري ظاهر آهي تہ ڪي خبرون اهڙيون بہ هونديون آهن، جن کي پڙهي وات مان ”اخ“ نڪرندو آهي.... پنيان ”بار“ آهي. جنهن مان بہ نتيجا نڪرندا آهن.... هڪڙو تہ پڙهندڙ خبر پڙهندي پاڻ تي بار محسوس ڪندا.... ۽ ٻيو تہ ساڳيون تقريرون بار بار پڙهيل محسوس ٿينديون...!

هڪڙا ڪالم اهڙا ڇپبا آهن، جن جا رڳو عنوان ئي پڙهبا آهن... ۽ پوءِ ورق ورائي ڇڏبو آهي. جيئن، رهجي ويل روڊ تي وسري ويل سيمنٽ جي ٻوري... مغرور هارياڻين جي مٿان بيٺل اداس وڏيرو..... مسجد مان چورايل جتيءَ جي پريس ڪانفرنس.... پکوڙن جي ٿال جهڙي قسمت رکندڙ هڪ چنٽيءَ جهڙو شهر...

اونداهي ڏرتي ۽ اڏ چريا ماڻهو.... وغيره.

بَسين ۾ تہ سنڌي مردن جي رڳو اخبار ۾ ۽ عورتن ۾ اک لڳل هوندي آهيَ. اخبار کي تہ ڏسندا جهڙو زڪوات جي مال تي اک پئي هجين. سو بس ۾ اخبار خريد ڪرڻ کان بهتر آهي تہ اهي پئسا توهان اُن همراهہ کي ڏيئي ڇڏيو. جيڪو سوير کان توهان تي اک رکيو ويٺو هوندو آهي. بس ۾ ماڻهو ايتري تہ اخلاق سان اخبار گهرندا آهن... جو ايتري اخلاق سان تہ اسان جي ملڪ ۾ رڳو رشتا گهريا ويندا آهن... سو بس ۾ ئي نہ چڙهو.... يا بس واري سان شرط رکي چڙهو تہ اخبار وڪڻڻ واري کي چڙهڻ نہ ڏيندو....

اخبار کي سنڌي توڙي اردوءَ ۾ اخبار چئبو آهي.... اخبار کي اسين ماڻهو انگريزيءَ ۾ اخبار چوندا آهيون، جو تہ دڪاندار کي چونداسين: ”ادا“ هو انگريزي اخبار تہ ڪڍجان....! اڄوڪي زماني جا شاگرد وري لفظ ”نيوز پيپر“ کان واقف نہ آهن، هڪ شاگرد کان پڇيوسين تہ چيائين: ”نيوز پيپر... اهو پيپر اسان جي ڪورس ۾ ڪونهي!“

هونءَ ڏسجي تہ ايترا ماڻهو اخبار پنيان چتا ڪونہ آهن، جيترا اخبار پڑهڻ کان پوءِ چتا ٿين ٿا... ڪن ماڻهن کي ڏسي آئون سوچيندو آهيان تہ اهي اخبار پڙهڻ کانسواءِ جيئرا ئي انڪري آهن، جو تہ هو اخبار کي ڪونہ ٿا پڙهن....!

اخبار اهيَ پڙهندا آهن جيڪي پنهنجي قسمت نہ پڙهي سگهندا آهن.... شايد ان ڪري ڪي ماڻهو اخبار ڪٽندا آهن تہ ايستائين نہ ڇڏيندا، جيستائين انهن جي اڳيان منٽ ميڙ قافلو نہ وڃي وڃي.٪ هڪڙا ماڻهو اخبار کي ائين چنبڙي پوندا جڻ پاڻ بہ اخبار ۾ ڇپيل هجن....

لائبريري تہ اها جاءِ آهي جتي اخبار پڙهڻ جي ٽورناميٽ لڳندي آهي. هتي ڪجهہ ماڻهو اخبار ڪٽندا تہ رڳو اشتهار ڏسندا ۽ پوءِ اخبار کي ٽيبل تي ائين ڇڏيندا جڻ گهڻو وقت رکندا تہ ڪرايو

لڳي ويندو... هڪڙا ماڻهو رڳو تڪڙو تڪڙو هيڊ لائينون پڙهي اخبار ائين ڦٽي ڪندا جڻ ڪو گناهه لڪائي رهيا هجن... اسانجي شهر جي لائبريريءَ ۾ ته هڪ اهڙو به همراهه آهي. جيڪو ڪا اخبار ڪٽندو آهي ته ٻين کي اها اخبار گهٽ ۾ گهٽ انهيءَ ڏينهن ڪانه ملندي آهي.

آفيسن ۾ ته اخبارن ويچارين تي حملا ٿيندا آهن... ۽ خود اخبار ايترن حصن ۾ ورهائجي ويندي آهي، جيئن اسان وٽ اڄڪلهه پارٽيون ورهائجي ونديون آهن... اخبار نه پڙهڻ سان رڳو اهو نقصان آهي جيترو اخبار پڙهڻ سان فائدو آهي. جيئن اسان جو هڪ دوست اخبار پڙهندو ته شڪل اهڙي ٺاهيندو جڻ پاڻ پريس ڪانفرنس ڪري رهيو هجي، هر خبر تي خبر مطابق شڪل ٺاهيندو... ايڪسيڊنٽ واري خبر هيٺ جهڪي پڙهندو، جڻ ڪيس فريڪچر آيو هجي. ڪنهن سياسي خبر تي هلڪي مسڪراهٽ آڻيندو، جڻ ڪو پراڻو لطيفو پڙهيو هجيس....

اخبار ۾ جيتوڻيڪ ماضي ڇپيو آهي پر اخبار اهو سياڻو آهي، جنهن ۾ اسان پنهنجو ايندڙ صبح ڳوليندا آهيون. شايد ان ڪري اسان جو هڪ سڄاڻو اخبار پڙهڻ جو ايترو ته مست آهي، جو رستي تي ڪا اخبار پيل ڏسندو ته اها به ڪٺي پڙهڻ لڳندو... مٺائيءَ وارو اخبار ۾ مائو وجهي ڏيندس ته مائو کائي اخبار پڙهڻ لڳندو. ماني کائيندو ته به اخبار وڇائي ان مٿان کائيندو ۽ هڏا اخبار تي اڇليندو ويندو... ان حساب سان هو الائي ڪيترن ماڻهن تي بوڙ هاري چڪو آهي... سيڌي جي دڪان تي ويندو ته پراڻين اخبارن ۾ جهاتيون پيو پائيندو.... ڏيان طلب ايتري غور سان پڙهندو جڻ اهي هن جي ئي ڏيان لاءِ ڇاپيا ويا هجن. اهي اشتهار به پڙهندو جن ۾ ننڍڙن قد وارن سان وڏا واعدا ٿيل هوندا آهن. نيٺ پاڻ ئي چوندو آهي ته وڏو قد ڪرڻ جو واحد طريقو اهو آهي ته توهان پاڻ کان وڏي قد وارن سان هلڻ ڇڏي ڏيو، ۽ انهن سان گڏ ويهو ۽ هلو، جن

جا قد توهان کان ننڍا آهن...!

هڪڙا ماڻهو گهڻو وقت اخبار پڙهي نہ سگهندا آهن، ڇاڻ انهن کي ڏپ هوندو آهي تہ اخبار پڙهڻ ڪانپوءِ هو ٻيو ڪجهہ ڪونہ پڙهي سگهندا. اخبار پڙهڻ سولو ڪم ناهي. ڪن ماڻهن لاءِ تہ اخبار پڙهڻ باقاعدا ڪم هوندو آهي. هو جيسين اخبار نہ پڙهندا، ڏال جو منهن ڪونہ ڏسندا....!

منهنجي هڪ دوست پئسا بچائڻ خاطر اخبار پڙهڻ جو هڪ نئون طريقو ڪڍيو. هيڏ لائينون حجام جي دڪان تي وڃي پڙهندو. "ڏسو صفحو فلاڻو" واريون خبرون هوٽل تي پڙهندو. خط آفيس ۾ پڙهي ايندو. ڪالم پڙهي ڪونہ. جو ان لاءِ چوندو تہ پهرئين ليکڪ فوٽا فضيلت وارا هٽائين، پوءِ پڙهنداسين. هڪڙي ڏينهن تہ باقاعدا هڙتال واري اسٽائيل ۾ چيائين تہ ليکڪن جا ڪاليج واري دور جا فوٽا ڏيڻ بند ڪريو. ڄام ساقي جي فوٽي لاءِ خط لکيائين تہ، "ياءُ عزيز، يا فوٽو ڏيو يا ڪالم ڏيو...!" منظور ميراڻيءَ جو بہ فوٽو لڳي ٿو تہ ڪاليج جي ايڊنٽيٽي ڪارڊ مان ڇڪي ڪڍيل آهي. محمود مغل جي فوٽي ۾ جيڪي مڇون پيون ڏسڻ ۾ اچن، اهي ٻئي ڪنهن جي فوٽوءَ مان ڪڍي مٿان چنبڙايون ويون آهن. اسحاق سميجو تہ فوٽي ۾ ائين پيو ڏسي، جهڙو ننڍڙي ٻار کان قلفي ڦرائجي ويئي آهي....!

اخبار سيني کي پڙهڻ گهرجي، ڇو تہ اُن سان توهان بہ ٽي منٽ قابو هونداٿو.... اگر توهان گلاخور آهيو تہ پوءِ تہ توهان جي واهہ واهہ ٿي ويئي... ڇو تہ اڌ ڪلاڪ پنجين رپئي واري اخبار پڙهي توهان پنج ڪلاڪ عالمي سياست تي ڦوڪون هڻي سگهو ٿا.... بمن جا ڌماڪا پڙهي پڙهي توهان جي دل مضبوط ٿيندي، جو ننڍڙن ننڍڙن ٺڪائن کي تہ توهان ڪنگهنداٿو بہ ڪونہ.

اسان جو هڪ دوست روزانو جيسين اخبار جو منهن نہ ڏسي تيسين آرسي ڪونہ ڏسندو آهي. اخبارون پڙهي پڙهي سندس

پيشاني ٻه ڪالمي ٿي ويئي آهي. اخبار سان ايتري محبت جو جتان رشتو گهريائين اتان ٻه پهرين پڇيائين، "ڇا ڇوڪري اخبار پڙهندي آهي؟..." ۽ ڇوڪريءَ ٻه چيو، "ها... پر اِها جيڪا پڪوڙن ۾ ايندي آهي!" هڪڙو مڱڻو ته ان ڪري ٽٽي ويس جو ڇوڪريءَ کي چيائين، "تنهنجي سُرخي ٻه اخبار جي سرخيءَ وانگر آهي...!" ڇوڪريءَ ٻه مسڪرائيندي چيس، "ماٺهو ٿي، ڏيان طلب نه ٿي...!" هن چيو، "سهڻي... مون کي اخبار سمجهي پڙهندي وڃ..!" ته ڇوڪريءَ چيس، "ها... پر ياد رک... آئون اخبار پڙهي اڇلي ڇڏيندي آهيان...!"

ڪالم گيري

ڪالم لکڻ محنت جو ڪم ۽ پڙهڻ صبر جو ڪم آهي. هڪڙن ڪالمن جا رڳو عنوان پڙهبا آهن ۽ باقي سمجهي وڃبو آهي... هڪڙا ڪالم ته سڄا پڙهي اڃا بس ڪبا ته پڙهڻ وارو اهڙو سهڪڻ لڳندو ڄڻ ڪنهن خودڪش حملي مان بچي نڪتو هجي... هڪڙن ڪالمن پڙهڻ لاءِ وري طاقت جا ڪئپسول ڪاٽڻا پوندا آهن!

هڪڙا ماڻهو سڄو ڪالم پڙهي نه سگهندا آهن، جيتوڻيڪ سڄي جو سڄو ڪالم پڙهڻ واري کي انعام ڏيڻ گهرجي... خود ذوالفقار سيٺارجا چار سڄا ڪالم پڙهڻ واري کي هڪڙو سگريٽن جو پاڪيٽ مفت ڏنو وڃي... يا جيڪو ماڻهو آچر واري صفحي نازڪ جا ڪالم سڀ جا سڀ پڙهي ڏيکاري، ته ان کي ٻه نازڪ چوڙيون انعام ۾ ڏنيون وڃن... جيڪڏهن نه پڙهي سگهي ته ان کان ڊزن نازڪ چوڙيون ڏنڊ ۾ ورتيون وڃن...!

ڪي ڪالم اهڙا هوندا آهن، ڄڻ توهان پاڪستان اسٽنڊيز جي گائيڊ قسطن ۾ پڙهي رهيا آهيو... ان ڪري ڪن ماڻهن کي وري اهو ڊپ هوندو آهي ته جيڪڏهن سڄو ڪالم پڙهيوسين ته پوءِ سڄو ڏينهن ويو... ڪجھ وري سوچيندا ته جيڪڏهن سڄو ڪالم پڙهيوسين ته پوءِ اخبار ۾ ٻيو ڪجھ ڪونه پڙهي سگهنداسين، ڇو ته جنهن جي اخبار هوندي اهو واپس وٺي هليو ويندو... يا جيڪڏهن سڄو ڪالم پڙهيوسين ته پوءِ گهر ڪير ڪٽي پهچائيندو...؟ ان حساب سان ڪالمن جو ماڻهن جي زندگين تي به اثر ڏنو ويو آهي... جيئن اسان جي هڪڙي دوست، محمود مغل جا ڪالم ايترا پڙهيا آهن، جو هاڻي تعويذ لکندو آهي...!

پيش آهي محمود مغل جي ڪالم جي هڪ پيروڊي: ”شڪر ذاتي تعاليٰ جو... جو هن زال جو وجود بڻايو... جهانِ رنگ و بُو ۾

بيشڪ زالون تخليق ڪيون ويون.... ۽ بيشڪ پوءِ ڪن عزيزان من ڪي به زالون عطا ٿيون ته ڪن ڪيٽ وري ٻن ڪان به انگ چڙهي ويو.... هن حياتيءَ جي بساط تي لشڪر ٻارن جو ڇا ڪا سزا آهي؟ يا بس اهو هڪ خواب نگر آهي.... عزيزانِ جگر، ٻار ڄڻيو... پلي ڄڻيو. ايستائين ڄڻيندا وڃو جيستائين توهان جي جاهه و جلال ۾ جمال آهي... پر منظور سان اهو واعدو هو ته هاڻي ڪنهن ڪي به منظورِ نظر نه ڪبو... هاڻي وڏيڪ ڪو به ٻار نه ڄڻبو ڇو ته هن بي مقصد جهان ۾ سڀ ڊاڪٽرياڻيون آپريشن ڪانسواءِ ڪنهن به ٻار کي هن جهان خاڪيءَ ۾ آڻڻ لاءِ تيار نٿيون ٿين... ته منهنجا مهربانو ۽ جان نثارو، هيءَ ڏمڪي به غورِ فڪر جي حاصلات لاءِ سرگردان رهي ته وري ملنداسين اينڊڙ ڪالم ۾....عزيزو... اڄوڪو سبق پورو ٿيو....!"

ڪڏهن ڪڏهن ته اخبار جو ايڊيٽوريل صفحو ڪولبو ته جهڙي ڪالم نگارن جي ٽورناميٽ لڳي پئي هوندي... ايڊيٽر چوندو، "هن پائوءَ ڪي ڪُنڊ ۾ اڇل... ۽ هن ڪي اهڙو اڇل جو اخبار کان به ٻاهر وڃي پوي..!" چار چار ليکڪن جا فوٽا ائين پيا لڳندا، ڄڻ دهشتگردن تي انعام رکيل هجي... منظور ميراڻيءَ کان پڇيم، "ارباب نيڪ محمد جو فوٽو ڇو نٿا ڏيو؟" چيائين، "انهي جي ڪاري ڪاپي ڏوئبي آهي ته به ڪاري هوندي آهي... ۽ ٻيو ته ان جو فوٽو ڏيڻ سان گناهگارن ۾ احساسِ ڪمتري پيدا ٿيندي....!"

ڪالم پڙهڻ سولو ڪم ناهي، ان لاءِ توهان کي هڪ عدد ميجالي جي ضرورت پوي ٿي... جيڪڏهن توهان پنهنجي زندگيءَ ۾ ڪنهن مجبور شخص جو مغز هرويرو کاڌو آهي ته پوءِ جنهن مهل توهان امر سنڌوءَ جا ڏکيا ڪالم پيا پڙهندا ته لڳندو ڄڻ قدرت توهان کان بدلو پئي وٺي... پيش آهي امر سنڌوءَ جو هڪ ڪالم: "شروعات: عورت مظلوم آهي... وچ: عورت مظلوم آهي.... آخر: ثابت ٿيو ته عورت مظلوم آهي... ڪالم ختم...!"

ذهني توازن وڃڻ جي خدشي کي روڪڻ لاءِ ڪجهه ڪالم پڙهڻ کان پهرئين بادامن جي تيل جي تري هڻائڻ اشد ضروري آهي. سڪندر علي هليو جو ڪالم پڙهڻ کان پهرئين ماڻهو انهيءَ ڳالهه تي شرطون رکي پڇندا هئا ته، ”هي هُليو آهي يا هَليو آهي... جيڪڏهن هَليو آهي ته پوءِ ڪنهن جيءَ پنيان هَليو آهي ۽ ايترو ڇو هليو آهي؟ نوڪرين جي پنيان هَليو آهي يا ڇوڪرين جي پنيان هَليو آهي... پر جڏهن کان خود ڪاوش وارن پيش ڏيئي اهو واضح ڪيو آهي ته اهو هُليو آهي ته ساڳين ماڻهن وري ٻيهر پڇڻ شروع ڪيو آهي ته اهو آخر ڪهڙو هُليو آهي جيڪو ايترو وقت هُليو آهي....؟“ ڪن ماڻهن جو وري اهو چوڻ آهي ته، ”هُلئي جو پنهنجو هُليو صحيح هجي نه هجي، پر ڪالم جو هُليو سوچي سمجهي ٺاهيندو آهي!“

ڪالم هميشه ماڻهوءَ کي پنهنجو وٽندو آهي. بلڪل ائين ئي جيئن پار پنهنجو وٽندو ۽ زال ٻئي جي ـٽندي... منهن به هميشه ٻئي جو وٽندو آهي... پنهنجو منهن ته ماڻهو ڌوئڻ کان به پيو لهرائيندو. محبوبائون ۽ مائرون نه هجن ها ته مرد ته پنهنجو مُنهن سال سال تي ڌوئين ها... ڪي مرد ته اهو دليل ڏيندا آهن ته، ”اهڙو مُنهن ڌوئڻ مان ڪهڙو فائدو جيڪو ڌوپڻ ڪانپوءِ به ساڳيو رهي...!“

جيئن اسان جي لنڊن ۾ رهندڙ دوست رفيق چانڊيو جا ڪالم وري سمجهڻ لاءِ ايڪانامڪس جي ڊڪشنري وٺڻي پوندي آهي ۽ ان مان وري اهڙيون معنائون ملنديون جو انهن لاءِ وري هڪ انگلش جي ڊڪشنري ڏسڻي پوندي، جنهن مان وري اهڙا انگريزي لفظ ملندا، جو انهن لاءِ وري هڪ سنڌي ڊڪشنري ڏسبي آهي، تڏهن وڃي ڪالم پورو سمجهه ۾ ايندو...! جيئن منوج ڪمار جي ڪالمن ۾ وري اهڙن اهڙن ڪتابن جو ذڪر هوندو آهي، جيڪي بازار ۾ وڃبو ته دڪاندار جا به ٻُڌل ڪونه هوندا.... جيڪڏهن ڪنهن دڪاندار کان پڇبو ته عجيب شڪل ٺاهي چوندو، ”چا..

منوج جو ڪالم پڙهي آيو آهين؟“ بلڪل ائين ئي منظور ميراٽيءَ جي ڪالمن ۾ وري اهڙن اهڙن سياستدانن جو ذڪر هوندو آهي، جيڪي بازار ۾ دستياب نه هوندا آهن...!

جيڪڏهن توهان ڪان پڇجي ته، دنيا ۾ سڀ ڪان وڏو مسئلو ڪهڙو آهي؟ ته توهان چوندئو ته... اهو جيڪو توهان سان پيش آيو هجي! دنيا جي ڪنهن به ملازم ڪان پڇندئو ته ”سڀ ڪان خراب نوڪري ڪهڙي آهي؟“ ته چوندو، ”اها... جيڪا آئون ڪندو آهيان!“ جيئن هڪ سياستدان ڪان پڇيوسين ته، ”سڀ ڪان بهترين نعرو ڪهڙو آهي؟“ ته چيائين، ”اهو جيڪو منهنجو مخالف نه هٽي سگهي...!“

ٻن قسمن جا ماڻهو ڪالم پڙهندا آهن، هڪڙا اهي جيڪي ڪالم پڙهندا ويندا آهن، جهڙا جيئرا تيندا ويندا... ۽ ٻيا اهي جيڪي جيئرا ئي ان ڪري آهن، جو ته اهي ڪالم نٿا پڙهن...! جيئن هڪڙو ڪالم نگار لکڻ ويهندو ته شڪل به موضوع مطابق ٺاهيندو آهي... ايڪسيڊنٽ تي ڪالم لکندو ته اهڙو منهن ٺاهيندو، چڻ پاڻ هڏن واري وارڊ ۾ ستو پيو هجي... پيار جي پرٽي تي ڪالم لکندو ته ائين سهڪڻ لڳندو چڻ هنن ٻنهي کي پاڻ پڄائي آيو هجي ۽ شڪل تي وري اهڙي اداسي آڻيندو، چڻ هن کي نڪاح لاءِ سيني مولوين جواب ڏيئي ڇڏيو هجي...! منشيات تي لکندو ته چپ ائين پيڙيندو چڻ چرس پيئندي ڦاٿو هجي... جيئن هينئر تازو بلدياتي اليڪشن تي پئي ڪالم لکيائين ته سندس تاثرات ڪجهه اهڙا هئا، چڻ تازو ڪوڙو ووٽ ڏيئي گهر موٽيو هجي...!

(هيءُ ڪالم ڪاوش جي سالگره ايڊيشن ۾ ڇپيو هو.)

ڪاوش جا ڪالم نگار ۽ انهن جا فوٽو

اسان ته ان ڏينهن کان ٻين جا ڪالم پڙهڻ ڇڏي ڏنا، جڏهن کان خود اسان لکڻ شروع ڪيو. دنيا جو ڏکئي ۾ ڏکيو ڪم ٻئي جو ڪالم پڙهڻ آهي ۽ اهو ته سچو... ڪالم ۾ فوٽو ڇپائڻ دراصل اهو ٻڌائڻ آهي ته اهو آئون ئي آهيان، مون ڪانسواءِ ٻيو ڪير به ڪونهي.... اهڙا عجيب عجيب فوٽا جو دل مان آواز نڪرندو، ”بيشڪ... خدا معاف ڪرڻ وارو آهي!“ ڪاوش ۾ شهريار علي ته انڪري فوٽو ڪونه ڇپرائي جو هو جڏهن جائو ته خود ماڻهن به هن جو منهن ڪونه ڏٺو... جيڪو پاسپورٽ فوٽو اٿس، ان ڪي ابتو ڪبو ته چوڪرو ۽ سبتو ڪبو ته ڏاڙهيءَ وارو پائي نهي ويندو. ان ڪري ڪاوش وارا شهريار عليءَ جو اهو ڊپلوميٽ فوٽو ڪونه ڇاپين.

خود مون جيڪو فوٽو ڇپرائڻ لاءِ ڏنو هو، اهو فوٽو گرافر کان ڪيرائي جڏهن ڪٽڻ ويو هئس ته فوٽو ڏسي منهنجي دوست منوج ڪمار پڇيو ته، ”ڇا ڪرفيو جي ڏينهن ۾ فوٽو ڪڍايو اٿئي؟“ چيئمانس، ”نه مون ته مسڪرايو هو... پر هاٿي ڏوپجي آيو آهي ته لڳي پيو ڇڻ ڪنهن کان اوڌر پيو گهران!“

حبيب جتوئيءَ جون ته مون ڪي ٽي ڳالهيون وڻنديون آهن. هڪڙو ڪالم، ٻيو ڪچهري ۽ ٽيون مُڇون... هڪڙي پڙهندڙ ته خط لکي پڇيو ته، ”هيترن سالن کان ساڳيو فوٽو ڇاپي رهيا آهيو، نئون فوٽو ڇاپيو ته اسان کي خبر پوي ته حبيب جتوئيءَ کي اڃا مُڇون آهن يا نه...؟“ هڪڙي ٻئي پڙهندڙ ته باقاعدا اي ميل ڪري پڇيو ته، ”مهرباني ڪري... حبيب صاحب کان اهو پڇي ڏيندا ته هو مُڇن کي ڇا ڪارائيندو آهي؟“

دنيا جو هر ماڻهو فوٽو ڪڍرائڻ مهل اهڙو ئي پوز ناهيندو

آهي ته جيئن سني کان سنو لڳي. ڪاوش ۾ فوٽو ڏيڻ لاءِ مشتاق راڄپر فوٽو ڪيرائڻ ويو ته فوٽو گرافر چيس، ”توهان زور سان ٿڪ ڏينڊئو تڏهن وڃي فوٽوءَ ۾ مسڪراهٽ ايندي!“ ۽ پوءِ جڏهن فوٽو ڇپجي آيو ته ان ۾ مشتاق صاحب ائين سنجيدا ويٺو هو، جيئن ماڻهو زال سان گڏ فوٽو ڪڍائيندا آهن. مون کيس چيو ته، ”اهو تو فوٽو ڪڍايو آهي يا سنڌ ۾ غربت تي مضمون لکيو آهي!“ خود منظور ميراڻيءَ جو هلڪي مسڪراهٽ وارو فوٽو به شاديءَ کان اڳ جو نڪتل ٿو لڳي، ڇو ته ايترو خوش ماڻهو رڳو انهن ڏينهن ۾ هوندو آهي. الطاف شيخ جو ته مون کي سفرنامن کان به وڌيڪ فوٽو وڻندو آهي جيتوڻيڪ هاڻي هو نئون فوٽو ڪڍائيندو ته به ساڳيو ايندو. ان ڪري ادا الطاف کي منهنجي گذارش آهي ته هاڻي هن کي هڪ عدد سنڌي ٽوپي وٺي ڇڏڻ گهرجي... ڇو ته هڪڙي ڏينهن منهنجي پٽ فيضان فوٽوءَ مٿان اکين کان مٿي واري ايريا تي آڱر رکي چيو ته ”بابا... اڃو ته ملائيشيا ڳوليون!“

انعام شيخ جو ڪالم جنهن ڏينهن ايندو هو، ان ڏينهن آئون انٽرنيٽ تي ڪالم پڙهندو هوس، ڇو ته هتي اهو فائدو هوندو آهي ته ڪالم پڙهڻ ڪانپوءِ به خبر ڪانه پوندي ته توهان سان اها جنهن ڪئي، ان جو مُنهن ڪهڙو هو...؟

نثار کوکر ته فوٽوءَ ۾ ڏاڙهيءَ تي هٿ لاهيو ائين ويٺو آهي ڄڻ چوندو هجي، ”نه ڇڏيندو سانءِ!“.... يا ته ڏاڙهيءَ تي هٿ لاهيو حجام کي پيو چوي ته، ”ادا... ڏاڙهي ته لاٿي اٿئي، پر منهنجو توسان واعدو پئسا عيد تي....!“

اشفاق آذر جو فوٽو ڏسي توهان چوندئو ته اشفاق وڏي آزار ۾ آهي، ڇو ته فوٽوءَ ۾ به لڳي ٿو ته هو ڪنهن کي چٽائي ڏسي رهيو آهي ۽ جنهن کي چٽائي ڏسي پيو اها شايد هن کي ڪا نه پئي ڏسي... هن جي فوٽوءَ ۾ هڪ درد آهي. اهڙو درد جيڪو فلمن ۾ هيري جي ڇهري تي ان وقت ڏسبو آهي، جنهن مهل هيري

جي محبوبا ڪنهن ٻئي سان پئي گهمندي آهي ۽ هيرو دل ئي دل ۾ پيو چوندو آهي ته، ”اهو وڳو منهنجو گفٽ ڪيل پاتو اٿس ۽ گهمي وري ٻئي سان پئي...!“ هيءُ فوٽو ڏسي مون ان جي هيٺان عنوان لکيو ”اشفاق آزار ۾“

سڪندر علي هليو جو فوٽو شايد فوٽو گرافر صاحبڻ سان ڏوئيندا آهن ته به ڏنڌلو ايندو آهي ان ڪري ڪاوش ۾ هن جو ڪالم بغير فوٽوءَ جي ائين آهي جڻ ڇهن ٻارن جي وچ ۾ هڪڙو يتيم بيٺو هجي. ائين ئي هڪڙي ڏينهن سون منظور ڪان پڇيو ته، ”هن ڪي هيترن ڏينهن کان ”هليو“ پيو لکين، آخر هي ڪيڏانهن هليو ويو... ڇا گهر وارن کان رُسي هليو ويو...“ ته چيائين ”نه... اهو لفظ ”هَليو“ نه پر ”هُليو“ آهي...“ چٽمانس، ”پوءِ هن جو فوٽو ڇو نٿا ڇاپيو... ڇا هن جو هُليو صحيح ناهي؟“

ڊاڪٽر نازيه ميمڻ ته خبرن مهل جيترو مسڪرائيندي آهي، اوترو ڪاوش جي فوٽوءَ ۾ نٿي مسڪرائي... هوءَ ته خبرون پڙهندي ته به مسڪرائي چوندي، ”اڄ بس جي حادثي ۾ ويهه ماڻهو مَري ويا...“ ۽ ٻڌڻ وارو سمجهندو ته هيءَ مسڪرائي پئي ٻُڌائي معنيٰ ماڻهو آرام سان مئا هوندا... امر سنڌوءَ جو فوٽو به اخبار ۾ ڏيڻ جي باوجود به ماڻهو خط لکي اهو پڇندا آهن ته، ”هيءُ ڪير همراهه آهي، جيڪو ايترا ڏگها ڪالم ٿو لکي!“

امداد سومري جي فوٽوءَ جا به خصا آهن، هڪڙو نڪ کان مٿي ۽ ٻيو نڪ کان هيٺ. نڪ کان مٿي ڏسبو ته هن جي مٿي جا وار ڦٽا پيا آهن، جنهن مان هي شادي شده ۽ گهڻن ٻارن وارو ٿو لڳي، جڏهن ته نڪ کان هيٺ ڏسبو ته هيءُ مسڪرائي پيو جنهن مان وري هيءُ غير شادي شده ٿو لڳي.

قربان بلوچ جو فوٽو ڏسي اندو به ٻڌائي ويندو ته هن جي پٺيءَ ۾ ڪير خنجر هڻيو بيٺو آهي. پر سلام آهي هن شخص کي.... ته پوءِ به فوٽو مڪمل ڪڍائي ويو آهي. قربان صاحب ڪي به

گذارش آهي تہ ادريس راجپوت وانگر ڪو جوان، جو فوٽو ڏي يا وِگ پائي فوٽو ڪڍرائي!

ياسين جوڻيجي جو فوٽو مون کي سني ۾ سنو لڳندو آهي... بس امر سندوءَ واري فوٽو تي چشمو لڳائي ڇڏيو تہ ياسين جوڻيجو ٿي ويندو. ذوالفقار ٻگهئي اهو فوٽو شايد ننڍ مان اٿي پوءِ ڪڍايو آهي، ڇو تہ توهان غور ڪري فوٽو ڏسندئو تہ هن جي هڪ اک ڪليل ۽ هڪ اک بند آهي. هن فوٽوءَ تي ٻارن ۾ مقابلو بہ ڪرائي سگهجي ٿو ۽ هن جا ٻہ فوٽو ڇاپي هيٺان لکي ڇڏجي، ”فرق ڳوليو!“

ارباب نيڪ محمد واري ڪالم ۾ بہ فوٽو ناهي ان ڪري خبر ئي ڪانہ پوندي آهي تہ هيءُ ارباب آهي، نيڪ آهي يا ڪالم نگار آهي. لڳندو آهي ڄڻ تي ڇٽا گڏجي هڪڙي ماڻهوءَ جيترو ڪالم لکن ٿا. ارباب جو فوٽو نہ ڇپجڻ جي باري ۾ عزيز سولنگيءَ کان پڇيم تہ، ان چيو ”هن وٽ جيڪو مُنهن آهي اهو پاسپورٽ سائيز کان وڏو آهي!“

آئون پنهنجن هوشن ۽ حواسن سان اهو چوان ٿو تہ هيءُ ڪالم مون ڄاڻي ٻجهي نہ لکيو آهي، پر مون کان لکرايو ويو آهي. ان ڪري اگر ڪير چڙي پوي تہ لکرائڻ وارن جي ڳچيءَ ۾ هٿ وڌا وڃن.... آئون پاڻ غريب ماڻهو آهيان... هڪڙو فوٽو ڏهن سالن کان هلائي رهيو آهيان ان لاءِ ڪاري ڪاپي شاهد آهي جيڪا ايترا دفعا تہ ڌوتي ويئي آهي جو هاڻي جڏهن فوٽو ڌوپجي ايندو آهي تہ فوٽوءَ ۾ رڳو مُڇون پيون ڏسڻ ۾ اينديون آهن ۽ آئون غائب هوندو آهيان.

(هيءُ ڪالم ڪاوش جي سالگرھ ايڊيشن ۾ ڇپيو ھو.)

مهراڻ آرٽس ڪلب جي اسٽيج ڊرامن ۾ گڏ اداڪاري ڪرڻ، هالا جي روڊن تي شاعري شيئر ڪرڻ کان وٺي ڪمپوچيا جي سياست کان وٺي نڪرڻ، سنڌ يونيورسٽي جي هوشو هاسٽل کان مهراڻ جي هاسٽلن تائين دوستن وٽ پهچڻ، ادبي پروگرامن ۽ مشاعرن ۾ هوٽنگ ڪرڻ کان وٺي ڪاليج جي اسٽاف رومن ۾ دوستن سان ٻوڳ چرچا ڪرڻ تائين... ائين ڪندي منهنجي ۽ امتياز جي دوستيءَ کي هڪ صديءَ جي چوٿائيءَ جو عرصو گذري ويو.... پر اڄ به جيڪڏهن مون کان پڇيو وڃي ته امتياز ابڙو ڪير آهي ۽ ڇا آهي ته آئون شايد يڪدم جواب ڏئي نه سگهان.... انهيءَ جو سبب اهو آهي ته امتياز جي ذات جا تمام گهڻا حوالا آهن... ۽ ذري گهٽ اهي سڀ حوالا هڪٻئي کان مختلف آهن. امتياز ابڙو سروري اسلاميا گورنمينٽ ڪاليج هالا ۾ مئٿميٽڪس جو ليڪچرار به آهي ته ٽي وي اسٽيج لاءِ ڊراما لکندڙ به آهي... هن ڪهاڻيون به لکيون، ڪتاب به ڇپرايا آهن.... اسٽيج ۽ ٽي ويءَ تي ڊائريڪشن به ڏني آهي.... ڪرڪيٽ جو رانديگر به رهيو آهي.... سنڌ گريجوئيٽس ائسوسئيشن جي پليٽ فارم تان ٻارن جي لاءِ ٽيبلو لکڻ ۽ ڊائريڪٽ ڪرڻ تي ايوارڊ به کنيا اٿس.... اهي سڀ سندس شخصيت جي گهڻ رخي هئڻ جو ثبوت آهي.

امتياز جو موجوده تعارف هڪ مزاح نگار جو آهي. هو گذريل ڪيترن ئي سالن کان ڪاوش ۾ "ٻوڳن ٻوڳن ۾" جي نالي سان ڪالم لکندو اچي.... سندس ڪالمن جي مقبوليت جو اهو عالم آهي ته ڪافي ليکڪ به اهو اعتراف ڪندا آهن ته سندن فيملي جي اندر به امتياز جي ڪالمن کي وڏي چاهه سان پڙهيو وڃي ٿو... اخبار ۾ ڇپجندڙ جهيڙن، قتلن، سياسي ڇڪ ڊاهه، پريمي جوڙن ۽ تباهيءَ وارين اداس خبرن ۽ مضمونن جي وچ ۾ امتياز ابڙي جا مزاحيه ڪالم مايوس ٿي ويندڙ سنڌ واسين کي هڪ خوبصورت ٽهڪ ڏيڻ جو موقعو فراهم ڪن ٿا.

سچ ته مٿياري ڪتاب دوست وارن هي ڪتاب ڇپرائي سنڌي ٻوليءَ ۾ مزاح جي کوٽ کي پوري ڪرڻ ۾ اهو ڪردار ادا ڪيو آهي.

منوج ڪمار

پڙهندڙ نسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪ ”لُڙهندڙ نسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڀُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، ياڙي، ڪاٺو، ياجوڪڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻ جي آسَ رکون ٿا.

پَڙهندڙ نَسل (پَ نَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَ نَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرَح وٽن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳِئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، پَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَبِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَئَن پاران ڪتابن ڪي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن ڪي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پو بيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَئَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَئَن ڪي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکَڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن ڪي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ ڪي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران کَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، چانڻ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،
جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۾ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اٽڃاٽائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَڙَهَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اٽڃاٽن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَڙَهَن نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ بين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پَڙهندڙ نَسُل جا پَن سيني کي چوءِ چالاءِ ۽ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽتر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ڀاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَن پَن جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)